

Prof. Dr. JAN LOEVENSTEIN

VELK
TELEOLOGIE

Konstrukce hospodářské noetiky

1 9 3 4

Nákladem Fr. Rivnáče, knihkupce Karlovy
university a čes. vys. učení technického,
v Praze.

IV. 824

Prof. Dr. JAN LOEVENSTEIN

1.152

A 555

VELKÁ

TELEOLOGIE

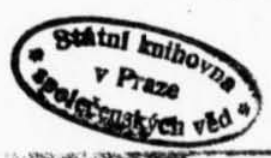
Konstrukce hospodářské noetiky

1 9 3 3

ZF35

119

KNIHOVNA VE	KNIHOVNA VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE Nám. W. Churchilla 4 130 67 Praha 3 - Žižkov
-----------------------	---

PŘEDMLUVA

Když 1. května 1932 zemřel prof. Dr. Jan Loevenstein znamenalo to nejenom krutou ránu pro všechny, kdo znali vzácnou osobnost tohoto vědce, nýbrž i těžkou ztrátu pro naši národohospodářskou vědu, neboť odešel jí pracovník nad jiné zdatný a k tomu ještě v plném rozkvětu svých sil a uprostřed pilné práce.

Prof. Loevenstein byl členem tak zv. brněnské školy, jež se stala známou badáním v oboru noetiky svých vědních oborů. Sám pracoval po výtce na noetických problémech teleologického myšlení a jeho odvětví, myšlení národohospodářského. Četné hlasy, jež tak upřímně želely odchodu mladého vědce, projevíly lítost tím větší, že dílo prof. Loevensteina zůstalo prý de facto nedokončeným a kusým. Tak muselo se nutně zdát tomu, kdo prohlédl dosavadní práce zemřelého. Šlo po většině o kratší studie a monografie z jednotlivých úseků národohospodářské noetiky, jež teprve slibovaly, že budou autorem spojeny a doplněny v jednotnou velkou stavbu, která obsáhne všechny problémy teleologického a národohospodářského myšlení.

*

Prof. Loevenstein uveřejnil pouze dvě rozsáhlejší knihy a to „Cedulové bankovníctví ve Spojených státech severoamerických“ (v Knihovně Sborníku věd právních a státních, Praha 1915) a „Diagnosa a léčení světové krise“ (Orbis, Praha 1931). Právě tato díla nejsou však z nejplastnějšího oboru jeho vědeckého badání. V tomto

oboru, t. j. oboru národohospodářské noetiky, vydal prof. Loevenstein sice dosti velkou řadu prací, avšak, jak shora bylo řečeno, po většině menšího rozsahu.*) To souvisí se způsobem jeho vědecké práce právě na tomto poli. Jestliže byl prof. Loevenstein při všech svých pracích neobyčejně pečlivým, při pracích noetických, jimž nejvíce zasvětil svá badání, byla jeho pečlivost přímo úzkostlivá. Jako jeho žáci víme, jak znovu a znovu promýšlel problémy již zpracované, kolika úpravám a opravám podroboval hotové již texty, a jak dlouho trvalo než uznal i své kratší práce za relativně dokonalé a předložil je veřejnosti. Jeho pracovna byla plna poznámek připravujících nová díla a plna nových textů nahrazujících texty starší, a i tyto nové texty bývaly znovu a znovu revidovány. Jedině tím jest vysvětliti poměrně menší žej tištěných výsledků z nejlastnějšího oboru práce prof. Loevensteina.

Zato všechno, co bylo posléze uznáno způsobilým k tisku, nese pečeť neobyčejné zralosti a přesnosti a autor mohl převzít odpovědnost za každé slovo.

Tak postupoval zesnulý i při práci, jež měla shrnouti výsledky jeho badání v oboru noetiky v jednotnou konstrukci, v jedno velké a stěžejní dílo. Po rozsáhlé průpravě literární, zejména novém a novém studiu děl filosofických — při čemž jeho tvůrčí síla byla pobádána ještě k větší bedlivosti, seberevisi i rozmachu polemikami, jež byly vedeny o jeho novou konstrukci, jak se jevila v předběžně vydaných monografiích — připravoval již na podzim r. 1929 toto své dílo nejprve v jeho jednotlivých úsecích, z kterýchžto příprav vyšly některé

---

*) Práce tyto uvedeny jsou na konci této knihy v seznamu děl prof. Loevensteina. Z nich samostatně vyšla r. 1929 jako svazek „Sbírky spisů právnických a národohospodářských“ studie „O jednotnou konstrukci finanční vědy.“

jeho poslední monografie, a pak doplňoval dílo pomalu a pečlivě na úsecích dalších.

Nebýti vynořivšího se problému hospodářské krise, byl by prof. Loevenstein ještě před svou smrtí jistě dílo dokončil sám. Přerušil však svou práci o něm studiem ku knize „Diagnosa a léčení světové krise“ — neboť považoval za svou povinnost vědce přispěti svými poznatky lidstvou, jež octlo se v krutých nesnázích světovou krísí. Nehledal svou knihou popularity, jak snad by se někdo domníval, a přes všechny úspěchy, jichž jeho bystrá kniha o krizi došla u nás i v cizině, přerušoval své práce noetické velmi nerad, jak jeho žáci dobře vědí, jakoby tušil, že mu na dokončení onoho noetického díla, kterého ze svého badání nejvíce si vážil, vyměřil osud již jen krátký čas.

A v první chvíli muselo se ne zcela zasvěcenému pozorovateli zdáti, že tato noetická práce nedojde již svého dokončení, bytší tragicky přerušena smrtí prof. Loevensteina. Než při nenahraditelné ztrátě všech těch možností, jež znamenal zesnulý pro naši vědu, přece aspoň jeho vrcholné dílo nemá zůstat ztraceným. Nebyla bohudíky zcela pravdou domněnka, že jeho práce zůstala kusou. Jako žáci svého drahého učitele jsme věděli, že přípravy pro jeho stěžejní dílo byly — byt jen v hrubých rysech — úplně dokončeny. Zbývalo pouze doplniti některé stručnější části díla a provésti celkovou formální úpravu. Vyhověli jsme proto s vděčností přání rodiny profesora Loevensteina, která s velkým pochopením a nelitujíc obětí rozhodla se vydati celou literární pozůstalost zesnulého vědce. Podjali jsme se díla s vědomím, že jistě by se našly síly zdatnější nás ku zdolání tak odpovědného a nesnadného úkolu. Leč na druhé straně mohli jsme pro tuto práci přinést rozsáhlou znalost intencí a duševní dílny našeho učitele, která pra-

menila z naší součinnosti jako jeho žáků s ním. A nanejmeně přípravy pro stěžejní jeho dílo byly nám dobře známy a jeho obsah býval často předmětem našich rozhovorů. Tento přínos zaručoval, že budeme moci dílo připravit k tisku co nejpěkněji, v intencích autora samého, což vyrovnalo případný jiný handicap. Toto vědomí a vědomí povinnosti k dílu našeho učitele bylo nám vzpruhou a posilou v naší práci.

*

Práce naše nebyla snadná a vyžádala si více jak rok. Dříve ještě, než jsme mohli přistoupiti k redakci vlastního stěžejního díla, připravili jsme pro tisk některé dosud netištěné texty z literární pozůstalosti, jichž vydání bylo buď již autorem samým více méně připraveno, nebo u nichž si jejich aktualita žádala rychlého vydání. Poněvadž pak vydáním přítomné knihy jest dokončeno vydání celé literární pozůstalosti prof. Loevensteina, budiž nám dovoleno podati zde stručný přehled celého postupu.

Vydali jsme nejprve z literární pozůstalosti dvě knihy tištěné německy a to „Die Weltkrise, der Unterverbrauch und der Geldwert“ a „Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Noetik“. Prvá kniha jest pouze německým překladem dvou prací prof. Loevensteina, již česky vydaných, kterýžto překlad připravil pro tisk profesor Loevenstein sám. Druhá obsahuje překlady dvou českých prací prof. Loevensteina a studii (Die Teleologischen Begriffe), zpracovanou sice podle české studie téhož jména, avšak rozsahem asi čtyřikrát větší, takže zde šlo už o práci de fakto novou. Šlo nám o splnění úmyslu zemřelého, aby jeho díla byla přístupná i německé odborné veřejnosti.

Dále jsme s laskavou pomocí prof. Mildschuha urychleně uveřejnili ve Sborníku věd právních a státních pro tisk připravenou studii „Reparace a krise“, neboť šlo o práci zvláště aktuální a časovou.

Kromě uvedených dvou knih a studie byl vydán překlad knihy prof. Loevensteina o světové krizi do angličtiny, který již za života zemřelého byl pořízen s velkou pečlivostí panem legačním radou Dr. Vladimírem Noskem. Kniha vyšla pod názvem „Capitalism at the cross - roads“.

Z přítomného díla vydali jsme již předem začátek jeho třetí knihy na laskavou výzvu prof. Mildschuha ve sborníku k sedmdesátinám prof. Horáčka, kam přislíbil přispěti prof. Loevenstein ještě za svého života.*)

*

Konečně hlavní dílo, které předkládáme veřejnosti touto knihou, vyžádalo se ještě značné úpravy. Jde však o dílo takového rázu, že nemohl mu býti na škodu žádný, i větší odklad, nýbrž naopak jedině na škodu mohlo by mu býti méně pečlivosti způsobené urychlením prací. Proto mohli jsme s dobrým svědomím ponechat vydání tohoto díla až na konec.

Jak bylo řečeno s počátku, připravil prof. Loevenstein sám již úplně v hrubých rysech dílo obsahující jeho úplnou konstrukci hospodářského smýšlení. Dle zadaného schematu, jehož obsah nám jako jeho žákům byl dobře povědom, mělo míti dílo tři knihy. První měla obsahovati v podstatě práci „Teleologie jako způsob myšlení ve zvláštní soustavě pojmů“, kterážto práce vyšla jako přípravná monografie pro toto dílo v Englišově Sborníku r. 1931. Druhá kniha měla obsahovati teleolo-

---

*) „Pocta Horáčkovi“, Sborník věd právních a státních“, roč. XXXII., seš. 3—4.

gické pojmosloví a to dle rozšířeného německého textu, tak jak jsme jej vydali v „Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Noetik“. Neboť původní česká studie téhož jména byla později značně rozšířena a propracována v německém textu proto, že prof. Loevenstein zamýšlel vydati ji zároveň česky a německy, při čemž připravoval nejprve text německý, jenž mu z technických důvodů skýtal více obtíží než text český, takže jej chtěl mítí hotový předem. Třetí kniha byla nazvána „Formální odvětví teleologického myšlení“ a text její byl z téhož důvodu pořízen německy. V této třetí knize podle připravovaného schematu měly být umístěny v organické souvislosti také kapitoly o spoření a hospodářské hodnotě. Tyto kapitoly v německém textu nebyly a jak víme, chtěl prof. Loevenstein opětně použití svých monografií z těchto úseků svého badání, jak vyšly v Ročenkách právnické fakulty Masarykovy university („Spoření, jeho pojem a funkce hospodářská“ — Ročenka 1929, „Hodnota hospodářská (situační)“ — Ročenka 1930). Text sám nalezli jsme sice dle schematu skoro úplný, avšak skládal se z několika částí a vyžadoval podrobné revise a na mnoha místech i úpravy. Tak zvláště kapitola 7. („O zákonu maximálního relationního výnosu zvláště“) nevyskytovala se vůbec v textu na čisto psaném a byla nalezena v textu jiném a na jiném místě, nebyši ještě na čisto přepsána. Naprosto však scházel text kapitol o hodnotě směnné a dynamické, k jejichž textacím se prof. Loevenstein již nedostal.

Schema připravovaného díla a zároveň znalost těchto příprav dovolily nám, abychom práci připravili pro tisk přesně dle intencí, jež měl prof. Loevenstein. Německý text třetí knihy jsme přeložili do češtiny a k ostatním částem, t. j. pro prvou knihu i pro zmíněné kapitoly knihy třetí, použili jsme takřka v nezměněném znění —

jen po formální úpravě — textů dříve již vyšlých monografií. Víme ovšem určitě, že kdyby definitioní textaci prováděl prof. Loevenstein sám, byly by texty přípravných monografií podrobeny značnějším změnám, aby lépe zapadly do celkového rámce jednotného díla. Nám však nebylo možno provést žádné podstatné změny kromě nejnnutnější úpravy, poněvadž pieta k práci zemřelého vyžadovala, aby vědecké veřejnosti bylo předloženo vše tak, jak to napsal prof. Loevenstein. Na druhé straně ovšem můžeme směle říci, že tím vědecká cena díla nedoznala žádné újmy, neboť texty předběžných monografií, třeba jsme je zachovali takřka nezměněny s výjimkou nepatrné a zcela formální úpravy, neruší nijak jednotný ráz díla. Prosíme, aby byla uznána tato naše povinnost piety a přesnosti a aby nám bylo prominuto, jestliže snad nebylo v důsledku toho docíleno největší formální dokonalosti, pokud se týče naprosté jednotnosti díla, již by sice byl jistě dosáhl autor sám, maje větší volnost, které nemají však již ti, kdo pouze pracovali na jeho literární pozůstalosti.

Jak již řečeno, naskýtala se při úpravě textu řada obtíží. Rukopisný text skládal se z mnoho částí, při jejich sbírání jsme musili bedlivě dbáti, aby byly použity texty mladší a nikoli starší, neboť i tyto jinak stejné texty se od sebe lišily. Některé části rukopisu bylo nám nutno teprve hledati — tak na př. zmíněný již text ?, kapitoly třetí knihy. Při hledání rukopisů vycházela nám rodina zemřelého se vzácnou ochotou a pomocí vstříc. Dále bylo nutno podrobiti veškeré texty revisi po stránce formální, převést německé texty na bezvadné znění české, a konečně kapitoly o směnné a dynamické hodnotě rekonstruovati. Rekonstrukce sama nebyla by skýtala tolik obtíží, poněvadž ze stálé součinnosti s profesorem Loevensteinem bylo nám známo,

co kapitoly tyto měly obsahovati. Přece však nebyla tato rekonstrukce — provedená drem Hejduškem — zcela bez obtíží, protože ji chtěl provésti co nejuvěrněji, což, jak lze nahlédnouti, jest daleko těžší, nežli píše-li se věc pod vlastní zodpovědností.

Podářilo se nám však naléztí určité vodítko, jež zaručuje úplnou věrnost rekonstruovaných kapitol. Byly to poznámky prof. Loevensteina, mezi nimiž byly již zvláště uspořádány poznámky o těchto kapitolách. Poznámky byly místy dosti rozsáhlé a často již jasně naznačovaly znění příslušného textu. Dr. Hejdušek přidržel se směrnic těmito poznámkami naznačených co nejpřesněji a ačkoliv jest si vědom skrovnosti svých sil, může souditi, že text těchto kapitol zcela odpovídá tomu, jak by je byl asi podal prof. Loevenstein sám.

Podobně byla rekonstruována poslední kapitola III. knihy „Daná zásoba statků“ a „Závěr“. Při tom bylo jednak použito znalostí, jež jsme měli z úzké součinnosti se svým učitelem, jednak opět posloužily poznámky zesnulého. Rekonstrukci provedl i tu Dr. Hejdušek, jenž upravil teč text použitých monografií.

Tyto obtíže kromě nesnázi rázu čistě technického, a pak i různé vnější okolnosti, nás samých se týkající, jež nedovolovaly nám věnovati se výhradně jen tomuto našemu úkolu, způsobily, že se práce naše proti původnímu očekávání poněkud protáhla. Zato však jsme si vědomi toho, že jsme při redakci díla postupovali s největší pečlivostí, které jsme dle sil svých byli schopni.

*

Citace se v knize skoro nevyskytuje. I tu zachovali jsme intence prof. Loevensteina. Nese to s sebou ráz díla z oboru noetiky. Citace byla by buď příliš rozsáhlá, týkajíc se i základních děl filosofických vůbec, a zatě-

žovala by příliš text, aniž co řekla čtenáři nedosti znalému věci, kdežto naopak čtenář věci znalý přihlédně po výtce k myšlenkám autora samého. Zároveň jde o dílo — lze říci — na brázdě takřka nové, kde nebylo skoro předchůdců. Pokud tu byli a pokud má váhu upozornění na jich myšlenky, je v díle odkazů hojně. Jdeť skoro jedině o Liefmanna a Engliše.

Značnou potíž jsme měli s názvem knihy. Profesor Loevenstein měl připravené rukopisy a schema uloženy v obalu nesoucím název „Velká teleologie“. Název ten byl ovšem více registrační, než názvem v pravém slova smyslu. Nevystihuje též úplně obsahu díla a není ani zcela vhodný. Prof. Loevenstein byl by jej zcela určitě nahradil názvem jiným, definicioním. Nejprve jsme byli odhodláni dáti knize název nový. Poněvadž nám však nebylo bohužel přesně známo, jaký název chtěl zesnulý dílu dáti definicioně sám a nenašli jsme ničeho ani v jeho poznámkách, rozhodli jsme se posléze přece jen pro název, kterým byl označen souhrn přípravných textů. Název jest takto původní — a byť nebyl nejvhodnějším, byla zachována pieta k autoru. Proti zamýšleným názvům, jež by vystihovaly jen obsah díla (a jen takový název může voliti ten, kdo nemá autorovy volnosti), jest pak název „Velká teleologie“ stručnější a individuálnější. Připojili jsme k názvu také podtitul, aby více vyniklo, oč autor zejména usiloval. To nechť laskavě uváží ti, jež případně poněkud zarazí nezvyklý titul knihy.

*

Nechceme zde hodnotiti dílo svého učitele. My, jeho žáci, jsme přesvědčeni, že je jedním z největších výkonů na poli hospodářského myšlení, poli to pro vědu hospodářskou základní důležitosti. První kniha, obsahující předběžnou monografii „Teleologie jako způsob myšlení

(ve zvl. soustavě pojmů)" zůstane jistě navždy jedním z nejhlubších děl svého oboru. — Než, jak řečeno, není na nás, nýbrž na vědecké veřejnosti, aby dílo posoudila.

Všem, kdo nám byli při práci nápomocni, děkujeme co nejvřeleji. Zvláště musíme vyzvednouti největší pochopení rodiny zesnulého. Bez tohoto pochopení stěží bylo by vydání literární pozůstalosti prof. Loevensteina možné tak, jak se stalo.

Když jsme někdy museli překonávati nějakou nesnáz při své práci, toužili jsme, aby nám mohl náš drahý učitel poradit, pomoci. Ovšem marně. Viděli jsme při práci nové problémy, jež mají býti řešeny a k nimž myšlenky obsažené v tomto díle jsou klíčem, nové cesty, jichž toto dílo je prvou etapou. Když jsme postupovali těžce, věděli jsme, jak nekonečně lépe a snadněji prováděl by úpravu svého díla autor sám. Vše to připomínalo nám těžkou ztrátu, která stihla naši vědu předčasným odchodem našeho vzácného učitele. Jak velký a mohutný slib je toto dílo, tak velká je i bolest z vědomí toho, co mohlo býti a co není.

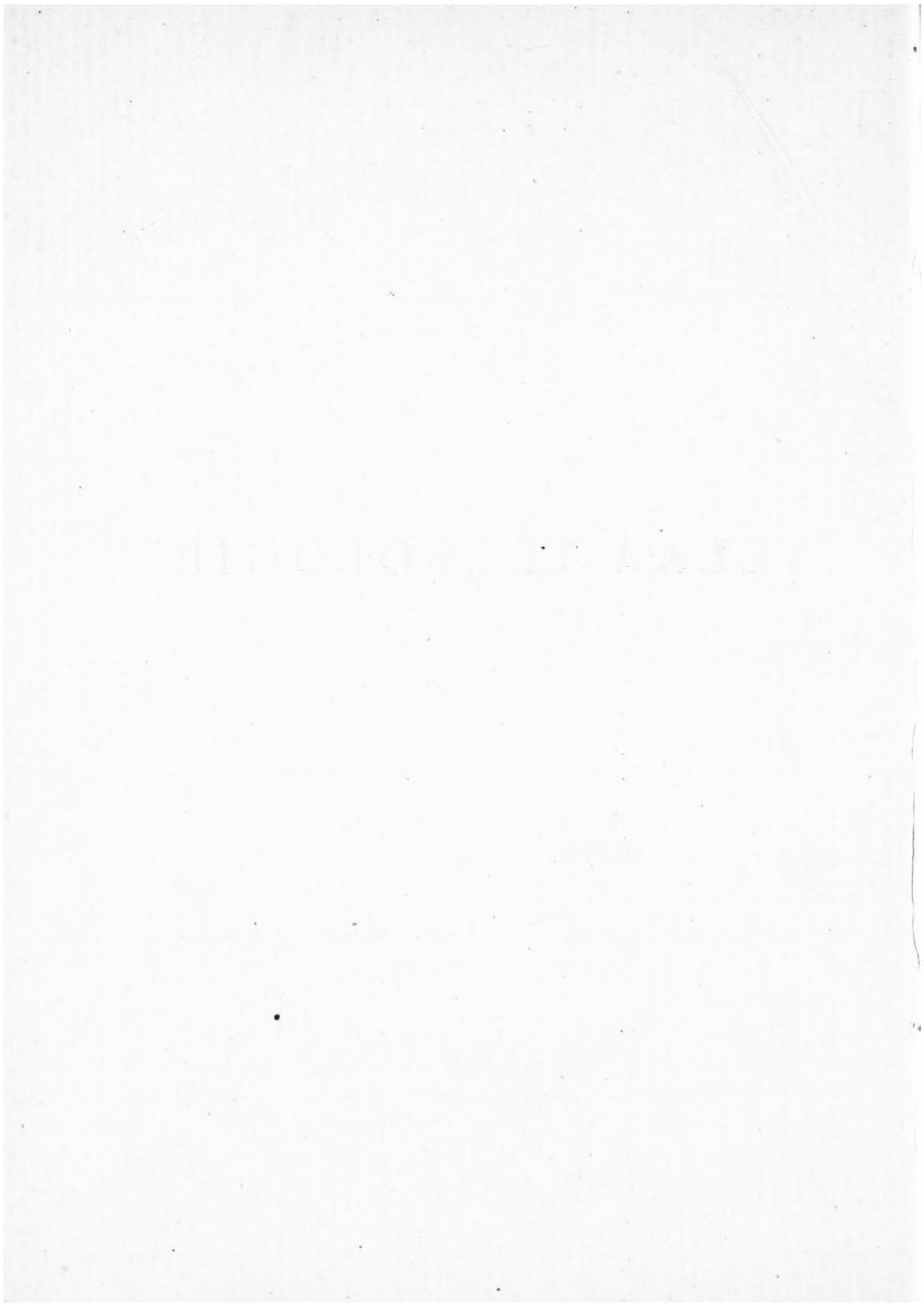
A proto naše povinnost k zesnulému, již jsme splnili vydáním jeho stěžejního díla, byla nám povinností sice nejkrásnější, ale zároveň nejbolestnější.

Kdo znal ušlechtilou osobnost našeho učitele, zachoval mu jistě přívětivou vzpomínku. Tato kniha má býti pomníkem jeho práce na poli vědy. Věříme, že zůstane jí trvalou ozdobou a stupněm, po němž kráčí lidské poznání výš. Tomu poznání sloužil zesnulý celým svým duchem a to nechť zůstane vzpomínkou na něho těm, kdo poznají jeho duši jen z tohoto díla.

Dr. Hejdušek.

Dr. Uhde.

VELKÁ TELEOLOGIE

První kniha

TELEOLOGIE JAKO ZPŮSOB MYŠLENÍ

10573 M. C. 1015 (1015) 110-110-111

I. Úvod a rozhled do dosavadních výsledků badání o teleologii.

Pohnutkou k tomu, že jsem se počal zabývatí podrobněji revisí t. zv. „teleologického nazíracího nebo pozorovacího způsobu“, bylo mi kritické studium o národohospodářském pojmosloví.

Toto studium mne totiž vedlo nutně k tomu, že jsem se počal zabývatí nejen vznikem teleologických pojmů, nýbrž též samotnou možností jejich vzniku, která podle běžné teorie je dána způsobem pozorovacím.

Odtud pak byl jen krok k další úvaze, zda tento pozorovací způsob běžné teorie a způsob poznávací, jenž se opírá o racionalitu (princip dostatečného důvodu) se pohybují souběžně či dokonce se kryjí, čili nic, ježto přece oba mají zachovávatí touž zásadu, totiž dodržovatí zásadu homogeneity. Úvaha o těchto momentech tvoří též podstatu první knihy tohoto díla.

1. Vývoj.

Pod teleologií se od pradávných dob rozuměl způsob představ, které se v prvé řadě týkaly přírody (na př. fyziologie), ale vedle toho též sociálních poměrů a to způsob představ, důsledkem jehož se přírodní a sociální zjevy a děje považovaly za účelově spiaty. Během doby se přírodní vědy odkloňovaly od tohoto způsobu myšlení, poněvadž pojem stvořitele světa od tohoto způsobu představ byl neoddělitelný (neboť na př. za představou

účelu horečky jako fyziologického zjevu stála představa, že stvořitel chce, aby horečkou se ničily choroboplodné zárodky) a přírodní vědy počaly považovati vplétání pojmu stvořitele do vědeckého badání spíše za překážku vědeckého pokroku než povzbuzení k němu. Tím se vysvětluje, že se teleologie počala stále méně uplatňovati ve vědách přírodních a to téměř pari passu jako se rozhajňovalo její uplatnění ve vědách sociálních. Dnešní používání teleologie jako zvláštního způsobu „pozorovacího“, vyžadujícího zvláštní racionality, a použití teleologie v národním hospodářství je od původního použití teleologie v přírodních vědách stále však ještě odděleno třemi vývojovými etapami, jež se arci časově prostupovaly.

1. První z nich jest, že se musel provésti přechod od fikce chtění anthropomorfního stvořitele světa na fikci chtění jakéhokoli subjektu chtění, čili teleologie musela počítati sloužití nikoli jen k vysvětlení toho, co chtěl stvořitel, nýbrž toho, co může býti chtěno vůbec.

2. Měla-li se uplatniti teleologie v rámci národního hospodářství, muselo se napřed ujasniti, kterým z dosud známých racionálních útvarů je ovládnáno, anebo zda je pod vedením nového, jí specifického racionálního útvaru, ježto podle toho se muselo řídit i zařazení národního hospodářství do rodiny vědní vůbec. Neboť podle Schopenhauera (Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde, § 51: „Jede Wissenschaft hat eine der Gestaltungen des Satzes vom Grunde vor der anderen zum Leitfaden“) zařazení každé vědy děje se podle racionálního útvaru, jímž se po výtce spravuje.

3. A konečně muselo býti jasně vysloveno, že teleologie je oním způsobem pozorovacím, který národním u

hospodářství jako vědě nejvíce hoví. Tato metamorfosa ve vývojovém průběhu teleologie nenastala ovšem jedním rázem.

Ad 1. Aplikace teleologie na lidské chtění možno nalézt již u Siegwarta, výslovně také u Stammlera a pozdějších. Tím učiněna příprava pro utvoření jakéhokoliv, byť i fiktivního subjektu chtění.

Ad 2. Prohlášení teleologie za zvláštní racionalitu možno nalézt z počátku spíše jako narážky a ostýchavé poklepy než jako jasně formulovaný vědecký požadavek. První, kdo jej vyslovuje, je Kant, který rozlišuje mezi *nexus effectivus* a *nexus finalis*.

Tak praví na př. (*Kritik der Urteilskraft*, 5. Auflage, Leipzig 1922, str. 221): „... wie aber Zwecke, die nicht die unsrigen sind und die auch der Natur... nicht zukommen, doch eine besondere Art der Kausalität (poslední slova mnou vyznačena), wenigstens eine ganz eigene Gesetzmässigkeit derselben ausmachen können oder sollen, lässt sich a priori gar nicht mit einigem Grunde präsumieren.“ Str. 235. „Diese Kausalverbindung nennt man die der wirkenden Ursachen (*nexus effectivus*)“ a dále: „Eine solche Kausalverknüpfung wird die der Endursachen (*nexus finalis*) genannt.“ Str. 238. „Genau zu reden, hat also die Organisation der Natur nichts Analogisches mit irgend einer Kausalität, die wir kennen.“ Str. 250. „Die erste Maxime derselben ist der Satz: Alle Erzeugung materieller Dinge und ihrer Formen muss als nach bloss mechanischen Grenzen möglich beurteilt werden. Die zweite Maxime ist der Gegensatz: Einige Produkte der materiellen Natur können nicht als nach bloss mechanischen Gesetzen möglich beurteilt werden (ihre Beurteilung erfordert ein ganz anderes Gesetz der Kausalität, nämlich das der Endursachen).“

Kant zde mluví o odlišném kausálním zákoně, zřejmě však myslí na to, co v této práci nazýváme odlišným útvarem racionality.

Podobně rozlišuje také Schopenhauer: *Welt als Wille und Vorstellung* II. Band, Ergänzung zum 2. Buch, Kapitel 26 „Zur Teleologie“. „Deshalb muss alles an ihm“ (sčt. Organismus; moje poznámka) „zweckmässig sein: daher sind die Endursachen (causae finales) der Leitfaden zum Verständniss der organischen Natur wie die wirkenden Ursachen (causae efficientes) zu dem der unorganischen. Hierauf beruht es, dass wenn wir in der Anatomie oder Zoologie, den Zweck eines vorhandenen Teiles nicht finden können, unser Verstand daran einen Anstoss nimmt, der dem ähnlich ist, welchen in der Physik eine Wirkung, deren Ursache verborgen bleibt, geben muss: und wie diese, so setzen wir auch jenen *n o t h w e n d i g* (mnou vyznačeno) voraus, fahren daher fort ihn zu suchen...“ V tomto označení nutnosti (neboť nutnost není nic jiného než spojení dvou zjevů na základě principu dostatečného důvodu) a v analogii kausy „finalis“ ke kause „efficiens“ mohli by ti, kteří tvrdí, že teleologie je nový racionální útvar *sui generis*, nalézt nový doklad pro svoje tvrzení a podporu v Schopenhauerově autoritě. Ti pak, kteří s takovým míněním nesouhlasí, by musili zde nalézt aspoň omluvu pro svoje odpůrce, ježto čtenáři citovaného Schopenhauerova mínění se vnucuje skutečně myšlenka, aby v teleologii viděl nový kořen racionality.

Totéž tanulo nepochybně také Stammlerovi na mysli, když ve svém „*Wirtschaft und Recht*“ str. 355 praví: „Wie in der Naturerkenntnis das Kausalitätsgesetz von der einen Ursache wieder zurückführt auf eine höhere Ursache, von der die erstere die Wirkung ist, so tritt bei der teleologischen Betrachtung der parallele Mecha-

nismus von Mittel und Zweck auf“, neboť v teleologii vidí vlastně paralelní mechanismus jako v kausální racionalitě, tedy ne sice tentýž mechanismus, ale přece podobný.

Výslovně a uvědoměle postavil tento požadavek také Engliš.

Ad. 3. Také uplatnění teleologie v národním hospodářství provedl sice Stammler (a po něm Stolzmann), ale oni oba tak činí vlastně v přesvědčení, že národní hospodářství má za úkol vysvětlovati zjevy sociální. Proti tomuto teleologickému pojetí národního hospodářství vystupuje Liefmann. Teleologii samu sice hlásá, ale ve svém učení vlastně důsledně ji neaplikuje. V tomto ohledu si důsledně počíná Engliš, který v národním hospodářství aplikoval teleologii nejen jako zvláštní způsob nazírací, nýbrž také jako zvláštní racionalitu. V poslední době zejména v německé literatuře se už hojněji uplatňuje směr teleologický pro vědu národohospodářskou. Tak na př. Spann, Weddigen a jiní.

2. Souhrn výsledků panujícího učení.

Dnešní názor na teleologické myšlení v národním hospodářství lze shrnouti asi v těchto poučkách: Teleologie je pozorovací způsob, který si představuje vnější objekty jakož i změny jako chtěné, podobně jako přírodní vědy si je představují jako existující, totiž změny jako účiny, působené jinými změnami, jakožto svými příčinami, a podobně jako normativní způsob myšlení si představuje zjevy jako „povinné“ nebo „mající býti“. Každý z těchto způsobů pozorovacích je ovládán svým vlastním útvarem racionality, t. j. zvláštním útvarem spojitosti dvou zjevů na základě dostatečného důvodu; totiž přírodovědecké nazírání tak zvanou „causa fiendi“

neboli kausalitou v užším slova smyslu, teleologické nazírání tak zvanou „causa finalis“, t. j. účelovým útvarem racionality a konečně normativní nazírání racionalitou logickou, neboli tak zvanou „ratio sufficiens cognoscendi“.

Tím se zavádí do vědního třídění *trialismus*, totiž rozdělení veškerých empirických věd (a *contrario* apriorních, t. j. takových, jimž se dostává poznatků pomocí čistého názoru, t. j. takového, jenž nemá zapotřebí zkušenosti čili empirie) na tři třídy, do jedné z nichž každá z empirických věd se musí dáti zařaditi. Tento *trialismus* vědní je v podstatě způsoben t. zv. pozorovacím způsobem. Neboť, má-li věda vyhověti platonovskému a kantovskému požadavku homogeneity, musí věda jako soustava poznatků seřazovati k sobě jen pojmy stejnorodé. Tato stejnorodost vzniká podle běžné teorie pozorování, t. j. společinností objektu a subjektu. Tak vznikají pojmové znaky vlastnosti i pojmy složité. Tím se vytvořuje zvláštní svět, vzniklý z pozorování, zvláštní soustava pojmů, věda i rodina vědní. Jak řečeno, celkem jsou rodiny neboli vědní třídy tři, odpovídající shora uvedenému trojímu druhu pozorování.

V přírodních vědách je pozorování zprostředkováno našimi smysly. Ony to jsou, jež do našeho vědomí přinášejí znalost o tak zvaných vlastnostech přirozených, na př.: barvě, tvrdosti. Tento způsob pozorovací v přírodních vědách je odlišný od teleologie, která nezná vlastností přirozených, ale zná za to jiný druh vlastností, na př. užitečnost, škodlivost atd. K pojmu těchto vlastností nedojdeme pozorováním smyslovým, nýbrž tím, že si představujeme objekty svého pozorování jako chtěné. Rovněž vlastnost „povinný“ věd normativních nemá svůj původ v poznání smyslovém, nýbrž teprve v představě, že „něco má býti“.

Tomuto vědnímu dualismu předcházela dualismus, který měl vědní svůj původ v kantovském dvojdílném světě, a to na jedné straně ve světě zjevů, na druhé straně ve světě morální povinnosti a priori. (Natur- a Freiheitsbegriff).

Shrneme-li panující učení methodologické a teleologii, můžeme říci, že za primum se považuje způsob pozorovací, jemuž odpovídá příslušný kořen racionality.

Učení o teleologii speciálně lze ještě doplnit tím, že podle panujícího mínění je tu analogický řetěz racionální, jako v přírodních vědách, jenomže, kdežto v přírodních vědách se ptáme, proč je A? a odpovídáme: poněvadž je B, proč je B?, poněvadž je C atd., tak v teleologii se ptáme, proč je chtěno A? a odpovídáme, poněvadž je chtěno B, proč je chtěno B?, poněvadž je chtěno C atd., kdežto při kauzalitě mluvíme přímo o příčině a účinu, zde o účelu a prostředku. I mezi účelem a prostředkem je prý racionální spojitost (nexus), ale teleologie nevidí tu příčiny a účinu, nýbrž jeví se jí chtěným prostředkem (příčina přírodovědecká), poněvadž je chtěno účel (přírodovědecký účin).

II. Útvar zásady o dostatečném důvodu v teleologii.

1. Běžné učení.

Panující mínění má za to, že finalita se od přirozené kauzality liší stejně, jako se liší od logické racionality, která spojuje myšlené představy, t. j. pojmy v soudy a opírá je dostatečným důvodem jich platnosti. Toto mínění má tedy za to, že finalita (účelovost) spojuje zjevy jako účely a prostředky navzájem v racionální spoji-

tost, což však není identické ani se spojením mezi příčinou a účinem, ani se spojením mezi důvody a důsledky. Tato distinkce mezi příčinou a účinkem na jedné straně a mezi prostředkem a účelem na straně druhé, tedy mezi racionálním útvarem kausálním a teleologickým, odvodňuje se tím, že běží o určité zjevy, jež však jsou pozorovány z jiného hlediska pozorovacího. Podstatné na tomto rozdílu není sled časový, v jakém pozorujeme, nýbrž způsob, jakým pozorujeme. Podle tohoto mínění není tedy finalita obrácenou kausalitou, ale nikoliv proto, že by snad běželo o pozorování jiných zjevů anebo proto, že skutečně běží při pozorování v našem vědomí (*πρότερον πρὸς ἡμᾶς, πρότερον τῆ φύσει*) o různý sled časový, nýbrž proto, že běží o pozorování týchž zjevů, ale jiným způsobem. Mohu na př. říci, že vidím mračno jako příčinu a déšť jako následek. Chci-li, aby pršelo, musím též chtít, aby byla mračna; pozoruji-li přírodu, vidím napřed příčinu (mračno), potom účín (déšť). V mém chtění je časový sled však obrácený. Napřed chci déšť a jako důsledek chci také mračno. Vládnoucí mínění nepřezírá tohoto rozdílného sledu časového, ale upírá mu podstatnost znaku při rozdílu mezi teleologií a kausalitou a uvažuje asi takto: „Rozdíl by mohl býti buď ve zjevech pozorovaných, anebo ve sledu časovém pozorování, nebo ve způsobu pozorování. Jiných rozdílů býti nemůže. Rozdílu ve zjevech tu není, ba ani nemůže býti, neboť musí tu běžeti vždy o tytéž zjevy, totiž o změny kausálního světa vnějšího. Rozdíl ve sledu časovém tu sice je, ale ten není nikterak podstatným pro rozdíl mezi teleologií a kausalitou. Podstatným je tu jedině rozdíl ve způsobu pozorování.“

Mám zato, že platné mínění je zde na omylu, a to proto, že má zato, že vždy musí běžeti o pozorování zjevů,

kteřé v přírodovědeckém pozorování se nám jeví jako příčina a účín. Míním dokázati, že je pouze náhodným, když teleologie se ve svém myšlení zabývá zjevy, které se nám přírodovědecky jeví jako kausální změny, neboť je možno, jak ukáží, teleologicky mysliti si zjevy, kde žádné kausální změny vůbec není, ba dokonce lze mysliti teleologicky i zjevy, které nejen že nejsou v příčinné spojitosti kausální, nýbrž jsou buď ve spojitosti podle ratio sufficiens essendi (dostatečný důvod bytí), t. j. spojitost tvarů geometrických v prostoru a sukcese v čase, anebo jsou ve spojitosti čistě logické resp. metalogické, t. j. jich racionální spojení je odůvodněno pravdou metalogickou. Přikloňuji se ku běžnému mínění jen na tolik, že souhlasím, že teleologie není obrácenou kausalitou, mám však zato, že tomu tak je nikoli v z d o r t o m u, jak se dnes tvrdívá, že prostředek a účel se nalézají ve vztahu příčinném, díváme-li se přírodovědecky, nýbrž proto, že takovýto kausální vztah není nijak podstatným, nýbrž jen náhodným, tudíž může odpadnouti a ve skutečnosti též velmi zhusta odpadá.

Proti hořejší presumované úvaze panujícího mínění postavil bych pak tuto úvahu: „Domněnka, že by teleologie jako racionalita mohla býti obrácenou kausalitou, je protismyslná od základu a nepotřebuje žádného protidůkazu: neboť kausalita jako příčinná spojitost, tedy taková, již náleží predikát kategorické nutnosti, stojí a padá s daným sledem časovým, jakákoliv změna na něm je vůbec nemyslitelná a nastane-li, neběží již o kausální racionalitu s predikátem nutnosti.

Sled časový, který je v teleologii opačný než v kausalitě, přirozeně nemůže tvořiti podstatu rozdílu mezi tou a onou, ale jen proto, poněvadž teleologii mohu apli-

kovati i tam, kde není kausální změny a tudíž sled časový je vůbec vyloučen, na doklad toho, že je teleologie myslitelná bez něho, ale kausalita nikoli. Nikoli tedy určitý sled časový, nýbrž nazírací forma času vůbec je potud distinkčním kriterium pro oba útvary racionální, ježto čas je příznačnou formou jen pro kausalitu přirozenou, která se uplatňuje jen na kausálních změnách a tedy v čase.

Naproti tomu je mylné se domnívati, že rozdíl v „p o z o r o v a n ý c h“ z j e v e c h tu není. Při teleologii neběží jen o myšlení takových zjevů, které mohou býti též předmětem pozorování přírodovědeckého, nýbrž i jiných a naopak, je-li tu souhlasnost zjevů myšlených, pak je jen náhodná“.

To je in merito asi vše, co bych uvedl proti tvrzení prvnímu.

K tomu bych chtěl podotknouti ještě toto: domněnka, že teleologické myšlení je pozorováním kausálních (přírodovědeckých) zjevů z jiného pozorovacího úhlu, je vlastně přežitkem z doby, kdy pouze příroda byla vykládána teleologicky. Je na snadě, že ten, kdo chtěl přirozené zjevy vykládati účelem a prostředkem, nemohl míti vlastně na mysli jiných zjevů než kausálních, ježto jiné se právě v okruhu jeho myšlení vůbec neocítaly. Proto také téměř všechna starší filosofická učení kladou proti sobě kausální nazírání a teleologii jako protivu, poněvadž měla na mysli pokaždé výlučně teleologický výklad přírody a tu běželo vždy o t ý ž o k r u h j e v ů, jenomže představovaný z jiného z o r n é h o ú h l u. Když však teleologie byla přenesena ze svého původního působiště na chtění lidská a potom konstruktivně na jakýkoli subjekt chtění, nebylo při tom pamatováno na všechny důsledky, jež z toho musely plynouti pro okruh zjevů, na něž chtění se mohlo vztahovati. Po té stránce

mohlo by překvapiti, že Kant, ač se zabývá ve své „Kritik der Urteilskraft“ mezi jinou účelností též vysokou účelností různých geometrických útvarů, jako na př. kruhu (cit. práce str. 223. et ss.) a kuželoseček, přece od antithese „kausální pozorování — teleologické myšlení“ neupustil, jako by i zde běželo o týž okruh jevů pouze různě představovaný. Ve skutečnosti však Kant rozdíl je si vědom a proto (cit. práce str. 228. pozn.) praví: „Weil in der Mathematik nicht von der Existenz, sondern auch von der Möglichkeit der Dinge, nämlich einer, ihrem Begriffe korrespondierenden Anschauung, mithin gar nicht von Ursache und Wirkung die Rede sein kann, so muss folglich alle daselbst angemerkte Zweckmässigkeit bloss als formal, niemals als Naturzweck betrachtet werden.“

Otázku, zda tím řada kriterií, jež tvoří rozdíl mezi oběma racionálními útvary, je již vyčerpána, běží-li tu zejména skutečně o různé způsoby pozorovací, nechávám zatím otevřenu, ač se později k ní vrátíme.

V první řadě míním nyní dokázati, že teleologicky lze spojovati i takové zjevy, kde není chtěna žádná kausální změna, takže přirozená kausalita nepřichází v úvahu ani tehdy, kdybychom se chtěli dívati na účel a prostředek časově obráceným způsobem. Neboť tam, kde není kausální změny, není kausality přirozené a tudíž takový pokus by již pojmově musil ztroskotati.

2. Teleologie a obrácená kausalita.

To budiž napřed vysvětleno příkladem: poslední exemplář potřebného statku nalézá se v městě. Příkládám tomuto exempláři hodnotu nikoliv proto, že by krytí potřeby bez něho odpadlo (neboť v sousedním městě jsou prodejné další exempláře), ale proto, že se mně

uspoří cesta do sousedního města, která je mnou nechtěna. Tento statek má tudíž vedle svých užitečných vlastností též hodnotu; je chtěn nejen jeho užitek, nýbrž i jeho hodnota, neboť tato, a jen tato je prostředkem, aby zabránila změně, která se mi jeví jako škodlivá, totiž cestě do sousedního města, která mnou není chtěna. Účelem, kterému sloužila hodnotná situace statku jako prostředek, nebyla v tomto případě žádná žádoucí změna, nýbrž žádoucí trvání nezměněného stavu.

Vysvětlení je v tom, že příčina a následek jsou možny jen ve světě změn, kdežto prostředek a účel, totiž to, co je chtěno, je možno též ve světě „nezměn“, t. j. stavů, kde změna se může představovati jako škoda, a trvání nějakého stavu považovati za účel, který hoví naší vůli. Z toho důvodu je považovati zjev, který zabrání tomu, aby nastala škodlivá změna, za prostředek k udržení chtěného stavu, kterýžto stav je účelem.

Samozřejmě se netvrdí, že nějaký stav (nazvemež jej A), je prostředkem pro týž stav A, který by byl účelem, nýbrž tvrdí se pouze, že nezměněný stav nějakého zjevu (A) je prostředkem pro žádoucí nezměnu, tedy pro trvání jiného stavu (nazvemež jej B), který je účelem. Tak na příklad nezměněný stav (A) žádoucího hodnotného statku (ve smyslu hořejšího příkladu) je prostředkem pro zabránění nechtěné cesty do sousedního města, tudíž k udržení chtěného stavu, jehož změna je nežádoucí (B), t. j. k setrvání na místě, kde se zdržuji.

Hlubší důvod vysvětlení rozdílu mezi teleologií a obrácenou kausalitou je ten, že škoda není chtěna a tudíž logicky že je chtěn opak. Jestliže pak nějaká změna je škodlivá, plyne z toho logicky, že musí býti chtěna nezměna, totiž potrvání stavu. Jestliže pak dále něja-

kému zjevu ve smyslu příkladu, jak shora byl uveden, se přikládá hodnota, to je význam pro způsobilost, aby zabránil nějaké škodlivé změně, pak je logickým důsledkem, že takový hodnotný zjev musí býti chtěn jako prostředek pro udržení nezměny, tedy za účelem udržení daného stavu. Tím nastává ovšem paradoxní případ, že nezměna určitého stavu je chtěna jako prostředek pro nezměnu jiného stavu jako účel. Kdybychom na takový vztah hleděli jako na obrácenou kausalitu, jevílo by se nám to nesmyslným, teleologicky je to však nejen přípustno, nýbrž nutno, jakožto chtění opaku toho, co je nechtěno. Posledním důvodem chtění určitého stavu jako prostředku pro jiný nezměněný stav jako účel je tedy chtění opaku nežádoucnosti škody. Chtějící subjekt totiž nemůže logicky nechtít, t. j. on nemůže nechtěné udělati účelem, t. j. něčím chtěným (neboť účel je pojmově něčím chtěným), on vždycky může pouze chtít, t. j. účel formulovati pozitivně. Proto nechtěné lze formulovati pouze jako postulát opaku. Proto mohu sice nějakou změnu chtít, ale škodlivou změnu nechtít, to nemohu. Musím tedy chtít opak a to je nezměněný stav. Tento líčený postup odpovídá též plně jazykové praxi.

Uvedený rozdíl mezi teleologií a obrácenou kausalitou je odůvodněn přímo rozdílem mezi teleologickým myšlením a pozorovacím způsobem kausálním. Účinek je změna, která má svůj původ ve změně jiné, která se nazývá příčinou. Naše chtění není omezeno pouze na změny kausální, neboť ono může zaujímati (k nějaké škodlivé změně) odmítavý postoj. Pojmově, je-li změna škodou, musel bych vlastně dotyčnou škodu *n e c h t í t*, ježto škoda je pojmově „*n e c h t ě n é*“. Ježto však pojmově „*n e c h t ě n é*“ nemohu učiniti účelem, t. j. pojmově

„chtěným“, musím opak toho, t. j. nezměnu (nenastoupení změny, tedy stav), t. j. trvání stavu učiniti svým účelem, t. j. tím, co je chtěno.

Z uvedených důvodů bych nemohl nikdy, kdybych chápal prostředek a účel jako obrácenou kausalitu, totiž příčinu jako chtěnou, poněvadž je chtěn účinek, dojíti k úplnému vysvětlení teleologických zjevů.

Kdyby však někdo chtěl odporovati tomu, co bylo řečeno, pak by musel připustiti, že subjektu se nemůže určitá změna jeviti nevítanou (nechtěnou), neboť nechtění změny implikuje chtění trvání téhož stavu; nebo by musel tvrditi, že trvání stavu je sice možné, ale docílitelné jen prostředkem změny, tedy jakási restitutio in statum quo ante. To by arci implikovalo vlastně dvě změny. Jestliže však nezměna nějakého stavu je podmínkou, tedy prostředkem toho, aby žádoucí stav potrvál, pak odpadá i tato poslední námitka.

Tyto naše vývody není nutno ba ani vhodné aplikovat na přírodní zjevy, poněvadž by bylo možno zvednout námitku, že v každém stavu (klidu) lze viděti, chceme-li, změnu. Leží-li na př. kámen, můžeme viděti příčinu jeho nepohybu v tom, že je podložen pevnou hmotou, zemí na př., která přemáhá jeho tíži a tudíž, že zdánlivý klid kamene je zadržéním jeho dalšího pádu a tedy změnou, podobně asi, jako bychom řekli o letícím kameni, který by narazil na překážku a v letu se zastavil, že příčinou změny z pohybu (letu) v klid byla ona překážka. A což, kdyby letěl dále? Mohli bychom tu říci, že změna nenastala, ježto pohyb nepřerušene trvá? Je viděti, že nelze zde přesně stanoviti hranice stavu a změny, příčiny a účinu, ježto vše je ve stálém toku. Πάντα ρεῖ. Každý stav i každý pohyb v přírodě lze právě chápat jako účín. jenž nastal po určité příčině. Proto každé chtění stavu by bylo lze

konečně vyložití jako chtění nějaké změny. A to, co jsme chtěli dokázat, že totiž teleologicky lze chápat i vztah dvou stavů, by mohlo být předmětem námitek. Ale tam, kde změna nezávisí od přírodního dění, jako na př. určitá právní situace, tam nelze už tímto způsobem stavy interpretovati a tudíž zůstává v platnosti to, co bylo vyloženo shora. Chci-li na příklad určitý právní stav, nemohu přece říci, že vlastně chci nějakou změnu oproti stavu, který by nastal, kdyby zde právní stav nebyl, neboť právní stav není účinem určité příčiny atd.; proto mohu říci, že si přeji určitého právního stavu, jako prostředku, aby určitá jiná situace mnou chtěná zůstala nezměněna, ježto změna byla mnou představována jako škodlivá.

Kdybych však nakrásně chtěl prohlásiti, že chtění tohoto právního stavu je vlastně přece chtěním změny, totiž chtěním, aby presumptivní kupec upustil od zamýšlené koupě a koupil třeba jiný statek než je onen, jenž je předmětem mé hodnotné úvahy (aby se mi ušetřila cesta do sousedního města), pak musím alespoň připustiti, že tato chtěná změna, fungující jako prostředek, se nemůže nikdy prohlásiti za přirozenou příčinu toho, že hodnocený statek zůstane v městě udržen, kteréž udržení (účel) by se jinak muselo prohlásiti za kausální účín.

3. Účelovost (*finalita*) a *ratio sufficiens essendi*.

V předešlém odstavci jsem dovedl, jak myslím, dostatečně, že finalitu nelze považovati za obrácenou kauzalitu. Nikoliv však vzdor tomu, že mezi prostředkem a účelem je vztah příčinný, nýbrž proto, že takový vztah není podstatný, nýbrž čistě náhodný. Tento důkaz byl podán dokladem o tom, že finální spojení se

jeví vhodným i tam, kde není kausálních změn a tudíž kausální spoj je vyloučen.

Zamýšlím v této stati doplniti tento důkaz tím, že ukáži, že finální spojení je přípustno i tam, kde nejen kausální spoj je vyloučen, nýbrž kde se uplatní takový racionální útvar, jehož upotřebení leží vůbec mimo empirické vědy; míním tím totiž t. zv. „ratio sufficiens essendi“ (dostatečný důvod bytí), to jest třetí útvar zásady o dostatečném důvodu ve smyslu Schopenhauerova spisu: *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*, 6. kapitola, § 35. V § 15. tohoto díla podává Schopenhauer jako příklad tohoto racionálního útvaru rovnostranný trojúhelník, kde jako důvod rovnosti stran se udává rovnost úhlů, k čemuž správně dodává, že spojitost mezi stranami a úhly není ani příčinná ve smyslu kausality ani logická, kterou by bylo lze poznati z pouhých pojmů.

Jestliže tedy, jsa si plně vědom tohoto racionálního útvaru, chci si konstruovati rovnostranný trojúhelník a za tím účelem si chci zkonstruovati rovné úhly nebo třeba obráceně, chci-li konstruovati rovnoúhlý trojúhelník a za tím účelem si chci zkonstruovati rovné tři strany (kteréžto oba případy lze libovolně zaměnití vzhledem k racionálnímu útvaru bytí, poněvadž v prostoru není časového sledu a tudíž lze zaměnití určující s určeným), pak nebude moci mému chtění nikdo upříti teleologického charakteru, a to co jest určeno, stává se prostředkem a to co určuji (určující faktor), účelem. Proto bylo lze při stylisaci tohoto příkladu použití obratu „za tím účelem“, když bylo mluveno o konstrukci rovných úhlů pro rovné strany nebo naopak rovných stran pro rovné úhly, kteréhož obratu jsem také použil, a to zúmyslně. Mám za to, že účelové spětí v poměru mezi úhly a stranami trojúhelníku je evi-

dentní. Lze je prohlásiti za kausální ve smyslu kausa fiendi? Nikoliv.

Mám tudíž za prokázáno, že byl podán nový doklad o tom, že kausální vztah mezi příčinou a účinkem není nikterak podstatný pro založení vztahu účelového neboli finality.

4. Účelovost a metalogická pravda.

Jestliže by pak někdo přece ještě měl pochyby o tom, že řečený kausální vztah není pro účelový vztah nikterak podstatný, pak ukáži na příkladě, že teleologický spoj účelu a prostředku může nastati i tam, kde vztah tohoto součlení je buď jen formálně-logický, nebo také i metalogický (používám termínu „metalogický“ ve smyslu Schopenhauerových vývodů §§ 29—33). Metalogická pravda spočívá na oněch známých zásadách, o něž se opírají zákony našeho správného myšlení vůbec. Je to zásada identity neboli jednosti, zásada sporu a zásada o vyloučeném třetím, které nemohou býti dále dovozeny ničím, ale také nijak vyvráceny. Ony o sobě jsou logicky evidentními.

Dává-li mi někdo možnost volby mezi dvěma předměty (na př. mezi knihou a vstupenkou do divadla), z nichž jeden má v úmyslu mi darovati a já z nich jeden zvolím, ač bych chtěl oba, pak se stal onen předmět, jehož jsem se vzdal, prostředkem k tomu, abych obdržel druhý, jehož si přeji více. Ono vzdání se bylo podmínkou, bez něhož dosažení druhého nebylo proveditelné. Táhli-li se nyní po důvodu svého chtění, musel bych odůvodniti podle panujícího mínění své chtění prostředkem chtěním účele. Prostředkem bylo vzdání se předmětu B, poněvadž bylo podmínkou, abych obdržel předmět A. Mohu tu snad prohlásiti vzdání se před-

mětu B za příčinu pro obdržení předmětu A? Jistě nikoliv. Neméně zde odpadá také ratio essendi.

Předpokládejme zatím, že these běžné nauky, že „dostatečným důvodem chtění prostředku je chtění účelu“ je správná, ač se v dalším ukáže, že je mylná: nepochybné je, že jako mrak a dešť z našeho příkladu jsou ve vztahu kausálním, že jako rovné strany a rovné úhly trojúhelníku jsou ve vztahu rationis essendi (dostatečného důvodu bytí), tak je zase vzdání se jednoho předmětu ve prospěch druhého pouze a jedině ve vztahu logickém, neboť soud: „obou předmětů nemohu docílit“ je podepřen dostatečným důvodem metalogickým, neboť se dá redukovati na zásadu sporu. Neboť přijmu-li these, že mohu obdržeti jen jeden předmět z nich (lhostejno, z jakého důvodu), nemohu současně přijmouti these tomu odporující, že mohu získati předměty oba dva.

Nejinak by tomu bylo, kdybych na př. prohlásil: chci znáti důvody, abych mohl posouditi správnost důsledků. Znalost důvodů je prostředkem pro posouzení důsledků, jež bude účelem. Jsou důvody a důsledky ve vztahu příčinném? Nikoli. Jsou ve vztahu rationis essendi? Také nikoli. Jsou pouze ve vztahu logickém.

Těmito příklady nechci ještě řešiti a také neřeším otázku dostatečného důvodu chtění, jíž se dostane řešení v dalším výkladu. Účelem zde bylo dokázati pouze, že prostředek a účel nejsou vždy ve vztahu přirozené příčinnosti. To značí: i kdybychom se dívali na účel a prostředek v opačném časovém sledu, nebo kdybychom se namáhali sebe více na součlení finální se dívati přírodovědecky, nepodaří se nám to vždy, poněvadž objektem chtění nemusí býti a nejsou vždy změny kausální, a dodávám: kdybych nebyl již ve stati o obrácené kausalitě ukázal, že v myšlení kausálním

změna kausální a tudíž časový sled velmi zhusta nepadají v úvahu, pak by se to každému muselo státi zjevným po posledních dvou odstavcích, kde byla prokázána možnost teleologického myšlení i v rámci rationis essendi a cognoscendi. Neboť poměr časový je jak pro logickou racionalitu tak pro ratio essendi úplně bez významu*) a tudíž znova opakuji: změny kausální jsou pro konstituci teleologického poměru podružného významu, neboť výlučně jimi nevzniká a bez nich nepadá.

5. Účelovost jako logická racionalita.

Je přirozeno, že se nám víc a více vtírá otázka, jakým útvarem racionality je tedy vlastně spjata teleologické myšlení. Panující mínění má za to, že finalita je docela speciální racionalitou sui generis, pro teleologické myšlení typickou. Tím, co jsme dosud přednesli, jsme jasně dokázali, že finalita se nijak nekryje s obrácenou kausalitou. Po té stránce se s vládnoucím míněním shodujeme, neboť i ono popírá, že by spětí účelové bylo obráceným spětím kausálním. Různíme se však tím, že vládnoucí mínění považuje současné přirozeně-kausální spětí dvou zjevů myšlených jako teleologických za podstatné, kdežto my jsme ukázali, že je čistě nahodilé a tedy nikterak podstatné. Z toho, co jsme dosud uvedli, nedošli jsme však dosud ani k závěru negativnímu, totiž, že není správné vládnoucí mínění, jakoby účelovost (finalita) byla zvláštní, pro teleologii typickou racionalitou, ani k závěru pozitivnímu, totiž k řešení, jakým racionálním útvarem se teleologie spravuje. Bude tedy naším dalším úkolem dokázat, že zvláštní

---

*) Srv. Schopenhauer: Vierfache Wurzel § 47: „Hingegen der Satz vom ... Grunde des Erkennens bringt kein Zeitverhältnis mit sich ... also sind vor u. nach hier ohne Bedeutung.“

racionalita teleologická neexistuje, a naléztí, který racionální útvar teleologii vlastně hová.

Je možno jít po dvojí cestě.

1. Mohlo by se sice od zastánců řečeného mínění žádati, aby oni dokázali, co tvrdí, podle zásady: *affirmanti incumbit probatio*. Oni to však do jisté míry dělají, neboť mínění své opírají o to, že každému pozorovacímu hledisku musí prý odpovídati zvláštní útvar racionality a že teleologie s takovým zvláštním pozorovacím hlediskem skutečně operuje. Chceme-li dokázati inkonsistenci zvláštní teleologické racionality, je tedy nutno nasaditi páku námitek proti tvrzení, že zvláštnímu pozorovacímu hledisku musí odpovídati také zvláštní racionalita. Příslušné vývody odkládáme však z důvodu systematiky do pozdějšího výkladu.

2. Byl by možný přímý průkaz, že finalita je jedním z oněch racionálních vztahů, které Schopenhauer pojal mezi svoje čtyři útvary racionální ve svém spise, který byl již citován. Pro tento důkaz otvírá se nám opět dvojí cesta: a) jednak negativní, kde se prokáže, že všechny racionální útvary jsou až na jeden jediný pro teleologii vyloučeny a b) druhý pozitivní důkaz, jímž se dotvrdí, že právě zmíněný jediný racionální útvar je právě oním, který smí a musí v teleologii býti vedoucím, ježto překlenuje všechny rozpory a všechny námítky vyvrací, čili zkrátka, poněvadž je jediným útvarem, který teleologii hová a je pro ni přiměřený. Obě tyto cesty jsou podle mého názoru schůdné.

První důkaz, negativní, je dokonce velmi jednoduchý. Vzhledem k tomu totiž, že podle Schopenhauera jsou celkem čtyři útvary o dostatečném důvodu, které, jak se ukáže během dalších vývodů, se dají zredukovati dokonce na tři, totiž *ratio sufficiens fiendi, cognoscendi*

a essendi, není za těžko dokázati, že z těchto tří útvarů je nutno ihned vyloučiti ratio fiendi a essendi jako nevhodné. Tento důkaz budiž podán: v téže vědecké třídě nemohou míti současně stejnou vedoucí platnost dva útvary racionální, nýbrž jen jeden a ten pak veskrze. Přijmeme-li totiž učení Schopenhauerovo o rozdělení vědeckých tříd podle útvaru o dostatečném důvodu, který v nich převládá (Jede Wissenschaft hat eine der Gestaltungen des Satzes vom Grunde vor den andern zum Leitfaden, § 51), pak to musí platiti v neměsí míře také pro teleologii. Jestliže tudíž bylo prokázáno, že v teleologii při vztahu mezi prostředkem a účelem se uplatňoval útvar kausální (causa fiendi) a útvar důvodu bytí (causa essendi) promiscue, ale žádný z nich veskrze, pak je považovati za prokázáno, že žádný z těchto dvou útvarů nemůže býti vedoucím a tudíž schopným teleologii klasifikovati. Pak ale zbývá pouze jediný kořen racionální, totiž dostatečný důvod poznání, ratio sufficiens cognoscendi, logická racionalita, jež se uplatňovala v obou případech veskrze.

Negativní cesta zdá se tedy nasvědčovati tomu, že pro teleologii je logická racionalita jedině možným klasifikačním útvarem. Tento závěr by ovšem vedl k jistým důsledkům. Neboť dostatečný důvod poznání nevztahuje se k žádnému názoru jako ratio fiendi a essendi, nýbrž jen k logickým soudům. Souzení je však spojování pojmů. Tento útvar vztahoval by se tedy pouze k pojmům, které lze mysliti, nikoliv však k názoru, který smyslově zachycujeme. Potvrdí-li se tedy tento prozatímní výsledek naším dalším šetřením, pak nebude lze mluviti vůbec o nazíracím způsobu v teleologii, nýbrž o způsobu myšlení. Další důsledky z toho byly by vyvozeny později.

Zkoumejmež nyní pozitivní cestou, zda logická racionalita je jedinou, která jako racionalita panující nebo klasifikační pro teleologii přichází v úvahu.

Především mluví pro toto pojetí okolnost, že při všech teleologických úvahách se používá logické ho útvaru racionality veskrze. Proti tomu bylo by lze namítnouti: „To je sice pravda, ale v každé vědě bez výjimky je třeba ku prohlášení nějakého poznatku soudů, jež operují s pojmy a tudíž se spravují logickou racionalitou, a tudíž používání logické racionality v teleologii nemluví proti tomu, že by převládající racionalitou nemohla býti jiná“. Tomu však tak není. K získání poznatků v přírodních vědách není třeba soudů, nýbrž jen k jich pronášení (enunciaci), aneb k jich seřazení nebo sevšeobecnění (indukcí) aneb k jich aplikaci (dedukcí), kdež potom logická racionalita se uplatňuje. Základem poznatků je však názor, smyslovost. Naproti tomu v teleologii je nám kausální poznatek pouze jednou z premis, jak uvidíme, a to premisou, jejíž pravdivost z pravidla ani neověřujeme (neverifikujeme). Kausální poznatek jest zde pomůckou. Za to logický soud a úsudek, řízený logickou racionalitou, zde funguje jako čistě poznávací instrument (arci jen po formální stránce), nikoliv tedy jako tomu je začasťe v přírodních vědách, jako instrument enunciační. Ostatně k logickému soudu ve vědách se ještě vrátíme.

Po vyřízení této námitky je nutno také ukázati, že při všech teleologických úvahách soud za vedení logické racionality je poznávacím instrumentem. I když shora bylo přiznáno, že mezi účelem a prostředkem stával jednou vztah přirozené kausality, podruhé vztah o dostatečném důvodu bytí, přece je jisto, že v obou případech naše teleologická úvaha pozůstávala ze

soudů, z nichž pokaždé jeden pouze byl odůvodněn buď *causou fiendi*, anebo *causou essendi*.

Kdyby však přes to ještě pozůstávaly pochybnosti o tom, že oba útvary racionální nebyly samy o sobě dostatečným důvodem našeho chtění, tedy původem nového teleologického poznatku, nýbrž pouze odůvodněním logického soudu (tedy dostatečným důvodem soudu), jež může poskytnouti každý jakýkoliv racionální útvar, ježto do našeho myšlení se všechny (racionální útvary) musejí sbíhati, majíce v něm své ohnisko, pak stačí poukázati k tomu, že v případě, kde opěrou soudu byla *ratio essendi*, prostředek a účel se nalézaly ve vztahu, který vůbec nespadá do věd empirických. Pak ale by bylo dlužno se tázati, jaký jiný racionální útvar (domnělý teleologický) by vůbec mohl kromě logické racionality existovati, který by vedle sebe strpěl jednou racionální útvar, který převládá ve vědách čistých a priori (*ratio essendi*), a po druhé útvar jiný (*ratio fiendi*), totiž takový, který převládá ve vědách, které se zabývají zkušeností a tudíž spadají mezi empirické.

Kdyby však ani to nestačilo ku přesvědčení o správnosti podaného tvrzení, pak se musím odvolati k odstavci 4. (Účelovost a metalogická pravda), kde bylo dovozeno, že dostatečným důvodem teleologického soudu (jedné z teleologických premis) může býti dokonce čistě logický operát, tak že kromě aplikace logické racionality není tu vůbec žádné jiné, což nám uspořuje volbu mezi kolidujícími snad racionálními útvary.*)

---

*) Potvrzení svého mínění ohledně logicity teleologie nalézáme též v Liefmannovi, byť i Liefmann se nijak nepokoušel toto své mínění také prokázati. „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre.“ Stuttgart a Berlín 1923, I. díl, str. 138: „...sind die letzten Probleme der Wirtschaftstheorie logischer Art, betreffen die Bedeutung der Kategorien, Zweck u. Mittel im Wirtschaftsleben.“

Mám za to, že ani se nelze vyhnouti přesvědčení, že v teleologických úvahách běží jenom o syllogismy, které pozůstávají v soudech, které právě musí míti vztah k něčemu mimo sebe jako dostatečný důvod, vyslovují-li nějaký poznatek. Důvodů, na než se soudy mohou vztahovati, lze rozeznávati čtvero (Schopenhauer), kterým odpovídají též čtyři třídy pravd, totiž:

a) logická pravda (formální pravda), při čemž jeden soud má svůj důvod v soudě druhém.

b) empirická pravda, kde se soud opírá o zkušenost.

c) transcendentální pravda, kde se soud vztahuje na formy čisté smyslovosti (t. j. takové, které existují před veškerou zkušeností) a

d) metalogickou pravdu, při čemž soud rekuruje až k samotným základům našeho myšlení, totiž k zásadě identity neboli jednotejnosti, k zásadě sporu a k zásadě o vyloučeném třetím.

Tyto čtyři dostatečné důvody, na kterých mohou spočívat soudy, jež se pak nazývají pravdivými, možno podle mého mínění redukovati na dva, případně jen na jediný, neboť formální logická pravda, která jest uvedena sub a), obsahuje pravdu pouze prostředechnou, chceme-li však dojíti až ku pravdě bezprostřední, musíme sledovati racionální řetěz až ku pravdě metalogické, uvedené sub d), a tudíž může pravda sub a) s pravdou sub d) splynouti, pokud se týče, pod tuto se dáti subsumovati.

Rovněž lze pravdy sub b) a c) redukovati na jednu jedinou, jestliže totiž prohlásíme za přípustný dostatečný důvod pro náš soud kterýkoli spoj z obou racionálních útvarů, které se opírají o naše smyslové poznatky nechť jsou již apriorní či empirické, totiž ratio sufficiens fiendi nebo essendi.

Mohlo by se arci říci, že empiricky podepřený soud, který v důsledku toho se stává tak zvaně empiricky pravdivým, je vybaven důvodem o sobě tak dostatečným, že soud se může prohlásiti za ověřený. Na př. soud: „Je tomu tak, poněvadž jsem to viděl.“ Ale takový soud nemá jiné jistoty, leč subjektivní. Aby soud nabyl platnosti obecné, musil by se tedy vlastně dovolávati zkušenosti, nikoli ve smyslu zkušenosti subjektivní, nýbrž podepřené kausálně.

Názorným vjemem o sobě, který je prostředkován našimi smysly, nevzniká totiž ještě žádná zkušenost ve smyslu obecném, nepřistoupí-li k němu čistý rozumový pojem kausality (Kant). Empirie vyžaduje tedy, aby se stala obecně platnou, nějakého poznatku na podkladě kausality. Jestliže se tedy dovoláváme empirie jako důvodu našeho soudu, dovoláváme se vlastně kausálního spoje zjevů, jehož prostřednictvím náš poznatek byl docílen.

Totéž platí také ohledně transcendentální pravdy, kde zase apelujeme na ratio essendi jako důvod svého soudu. Jestliže tedy spojíme logickou a metalogickou pravdu v jedinou, totiž metalogickou, a empirickou a transcendentální také v jedinou, totiž v pravdu ověřenou naší smyslovostí, ať již čistou (apriorní) či empirickou, obdržíme dva druhy pravdy, totiž onu, jež plyne z forem myšlení nám vrozených a druhou odvozenou ze smyslovosti, jež opět může býti jednak apriorní, týká-li se forem naší smyslovosti, jednak získaná zkušeností pomocí smyslů.

Chceme-li však všechny dostatečné důvody pravdivých soudů shrnouti v jeden jediný, možno tak učiniti rčením, že soud náš musí býti podepřen nějakým poznatkem plynoucím z kteréhokoli útvaru ra-

cionálního, to značí, že poznatek v predikátu soudu vyřčený musel býti získán jako článek řetězu racionálního, čili jako součást racionálního spoje, ať již je to poznatek sledu kausálního, dostatečného důvodu bytí, či metalogické pravdy.

Jsem dalek toho, abych snad podaným zjednodušením chtěl naznačiti, že rozdělení pravd podle Schopenhauera není správné, neboť ve skutečnosti nedovoláváme se při tvoření svých soudů vždy pravdy bezprostřední, nýbrž často spokojujeme se pravdou logickou neb empirickou; avšak uvedené zjednodušení může přispěti k tomu, abychom si lépe uvědomili povahu logických soudů podle dostatečného důvodu, jímž jsou vybaveny.

Domnívám se, že je naprosto nepochybné, že okolnost, že teleologická úvaha se vztahuje jednou ku přirozené kausalitě, jindy k důvodu bytí (*ratio essendi*) a jindy konečně k metalogické pravdě, jasně nasvědčuje tomu, že vlastně není ničím jiným, než logickým syllogismem; tím se pak vlastně vše, co se zdá záhadným na teleologii, vysvětluje, neboť syllogismus se skládá ze soudů a ty mohou v sobě obsáhnouti nejrůznější útvary racionality, neboť soud se vztahuje vždy k něčemu, co je mimo něj, jako svůj dostatečný důvod a právě toto něco, jak bylo výše ukázáno, může býti článkem spoje nejrůznějšího racionálního útvaru.

Také nelze přijmouti, že by nějaký jiný racionální útvar než logický takové soustředění obdobných útvarů mohl provést. Neboť jen naše myšlení je uzlem, do něhož poznatky, ať již plynou z jakéhokoli pramene, se sbíhají. Jen tehdy by tomu bylo jinak, kdyby chtění mohlo býti pramenem našeho poznávání, t. j. kdyby ono mohlo nám skýtatí data poznávací obdobně jako to činí na př. naše smysly.

Causa finalis, chtění účelu, je tedy alespoň z části (ne úplně), jak se ukáže, logickým důvodem toho, proč něco je chtěno, chtění účele je částečně logickým důvodem chtění prostředku. K tomu poukazuje také praxe jazyková, která vždy mluví o důvodech chtění.

Nejen tedy cesta negativní, nýbrž též cesta pozitivní nás vede k témuž závěru, totiž, že vládnoucím racionálním útvarem v teleologii je racionalita logická.

Mohlo by se říci: „Dosud podaný důkaz činí evidentním pouze to, že je-li racionální útvar teleologii hovící některým ze čtyř útvarů, jež jsou známy z citované práce Schopenhauerovy, že to nemůže býti útvar jiný, než logická racionalita. To však právě panující nauka popírá a tvrdí, že racionální útvar, vhodný pro teleologii, je útvarem zvláštním.“ Tato námitka nemá oprávněnosti. Neboť dokáže-li se, že určitý racionální útvar jisté třídě vědní hová, pak každá snaha po nalezení nějakého jiného nového útvaru je nejen zbytečná, nýbrž nesprávná, poněvadž dva vedoucí útvary, jak víme, v jedné třídě vědní jsou vyloučeny, a nový hledaný útvar by musil býti něčím odlišným od onoho, který jako hovící byl zjištěn. Abych však vyvrátil i poslední pochyby, které by mohly v tomto směru pozůstávati, ukážu, v čem bylo hledáno ono novum domnělé teleologické racionality a které podle mého domnění byly důvody, jež vůbec vedly ke snaze, aby pro teleologii byl nalezen zvláštní útvar racionální. Ukáží-li se důvody pro tuto snahu mylnými, pak se stane nejen ono hledání samo bezpředmětným, nýbrž i existence domnělé „nové“ racionality se ukáže illusorní, ježto odpověď na ono proč, jež se mělo stát essencí nového racionálního útvaru, může s lehkostí býti podáno jedním ze „starých“ racionálních útvarů, jež ve vědách mají domovské právo již ode dávna.

V první řadě, jak mám za to, je důvod snahy po nalezení nového racionálního útvaru hledati v ustálené terminologické praxi, která vynašla pro teleologii a její vztahy zvláštní nomenklaturu. Sem spadá výraz *causa finalis*, prostředek, účel, ač v logickém myšlení se mluvívá o důvodu a důsledku. Tyto termíny musí vzbuzovati dojem, že běží o jinou než logickou racionalitu, neboť kdyby účelovost byla touž racionalitou, pak není důvodu, proč by se mělo užívati terminologie odlišné. Tak asi uvažovali zastánci zvláštní „rationality teleologické“. Tento pochod myšlenkový buduje na předpokladu, že pro chtění prostředku je dostatečným důvodem chtění účelu a že chtění prostředku je důsledkem chtění účelu.

Míním dokázati ihned, že tomu není tak, a že paralelismus běžného učení:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{příčina,} \\ \text{účín,} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{prostředek,} \\ \text{účel,} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{důvod,} \\ \text{důsledek,} \end{array} \right. \text{ je o m y l e m .}$$

Za tím účelem musím předeslati námitku, kterou by bylo lze uvéstí proti mému tvrzení, že účelovost podléhá logické racionalitě. Mohlo by se totiž říci: „Ty zřejmě zaměňuješ dostatečný důvod logického soudu o tom, proč někdo chce, s důvodem, proč někdo chce. Panující směr se přece netáže — a to plným právem — po důvodu logického soudu, proč něco je chtěno jako prostředek, nýbrž po důvodu toho, proč něco je chtěno jako prostředek, anebo proč určitý prostředek je chtěn, tedy nikoli po důvodu logického soudu o chtění, nýbrž po důvodu chtění samotného.“ Lze se ptáti ostatně jen po důvodu chtění prostředku, nebo něčeho jako prostředku. Po

důvodu chtění účelu se vůbec nelze ptáti, neboť buď je prostředkem pro další účel a pak již přestává býti účelem, anebo, je-li to poslední účel, jenž už nemůže býti prostředkem, pak dostatečný důvod nelze udati, leda vlastní povahu, charakter (tedy vlastní já) subjektu chtění, tedy důvod, který už není teleologický, poněvadž tu není účelu. Pro zdůraznění rozdílu mezi důvodem soudu o chtění a důvodem chtění samotného mohla by se uvést dokonce analogie s přírodními vědami. „Také o poznacích v přírodních vědách konáme určité výpovědi pomocí soudů a přece se zde neptáme na ratio cognoscendi těchto soudů, nýbrž po causa naturalis určitých změn, jež jsou podkladem řečeným soudům. Jinými slovy: je třeba si uvědomiti, že chtění dlužno dobře rozlišovati od výpovědi o chtění, která se koná prostřednictvím soudů a tedy, že též dostatečný důvod pro chtění se musí rozlišovati od dostatečného důvodu pro výpověď (pro soudy) o chtění, stejně jako dění v přírodě se odlišuje od soudu (od výpovědi) o něm, a tudíž podobně jako příčina toho dění od dostatečného důvodu soudu o tomto dění.“ Až posud je tato úvaha, pokud ji podkládáme panujícímu mínění, úplně správná. Omyl spočívá teprve tam, kde se sestavuje teleologický řetěz, respektive tam, kde se z něho vyvozují důsledky.

Teleologický řetěz podle panujícího mínění zní totiž takto: Proč chci na př. mraky? Odpověď zní: Poněvadž chci dešť. Proč chci dešť? Poněvadž chci ovlažení půdy. Proč chci toto ovlažení? Poněvadž chci vzrůst rostlin atd. Tedy na otázku: Proč chci A? Odpovídá se: Poněvadž chci B. Proč chci B? Poněvadž chci C, poněvadž chci D atd., poněvadž chci poslední účel Z, jež nedovedu žádným dalším účelem vysvětliti. Tento teleolo-

gický řetěz je eliptický, nikoli vadný. Ale vadné a mylné jsou důsledky, které se následkem brachylogického způsobu vyjádření z tohoto řetězu potom vyvozovaly.

Podle tohoto řetězu totiž bylo by dostatečným důvodem pro chtění prostředku chtění účelu, čili dostatečným důvodem chtění nějaké chtění jiné. Kdyby tomu tak bylo ve skutečnosti, bylo by asi nutno opravdu prohlásiti, že teleologie se spravuje zvláštním útvarem racionality. Neboť dostatečným důvodem chtění by bylo jiné chtění, a tudíž spětí mezi nimi oběma by bylo provedeno zvláštní teleologickou a nikoli logickou racionalitou. Teprve dostatečný důvod soudu o tomto chtění řídil by se logickou racionalitou, arci i ta by v tomto případě musela býti podepřena racionalitou teleologickou, tedy finalitou, jako novým zvláštním útvarem racionality; podobně jako naše soudy o přírodovědeckých poznacích se spravují racionalitou logickou, která je však podepřena jako dostatečným důvodem racionalitou přirozenou, *causou fiendi*. Ale není tomu tak. Chtění účelu není samo o sobě dostatečným důvodem pro chtění prostředku. Přihlédneme-li blíže, vidíme, že dostatečným důvodem chtění prostředku není účel sám o sobě, nýbrž chtění účelu a vedle toho poznání nemožnosti jeho dosažení bez prostředku. Teleologický řetěz, má-li býti úplný, měl býti jinak sestaven; totiž: na otázku, proč chci mrak, má zníti odpověď:

poněvadž chci déšť,
a poněvadž poznávám, že déšť bez mraku
nemůže vzniknouti:

tudíž: chci také mrak.

Teprve vložení druhé věty (premisy), kterou při řeči předkládáme jako samozřejmou a proto ji vynecháváme, aniž bychom se octli v nebezpečí, že dojdeme k falešnému závěru, vlastně si uvědomujeme, že zde běží o praobyčejný syllogismus, tedy logickou operaci. Podle řetězu dříve uvedeného, elliptického, muselo však v nás vzbuditi přesvědčení, že běží nikoli o řetěz logický, nýbrž o novou racionalitu, jejíž články jsou spojovány chtěním. V této myšlence museli jsme býti ještě dotvrzováni domněnkou, že poznatek o chtěním mraku se nám dostává bezprostředně z poznatku o chtění deště.

Nejinak tomu bylo u všech příkladů, které jsme uváděli na doklad toho, že teleologicky lze mysliti i jiné vztahy, než kausální: při chtění konstrukce rovnostranného trojúhelníku je sice prostředkem rovnost úhlů a účelem rovnost stran, ale chtění rovnosti stran (účel) není samo o sobě dostatečným důvodem pro chtění rovnosti úhlů, nýbrž vedle toho tu musil býti i poznatek, že bez dosažení tohoto, není dosažitelné ani ono. Tím doplňuji své předešlé vývody, ježto logická povaha chtění prostředku se tím stává zcela evidentní. Nebýti této druhé premisy, mohlo by se dokonce snad vyskytnouti i tvrzení, že teleologie je vlastně obrácenou ratio essendi. Analogicky, jako jsme objasnili příklad poslední, mohou se objasniti i jiné příklady námi uvedené a vůbec každé teleologické součlení.

Důvod chtění prostředku je vždy logický úsudek, pro nějž jednou premisou je chtění účelu, druhou poznatek buď kausální, nebo poznatek rationis essendi, nebo pravda logická, metalogická atd.

Ptám se ostatně, jak je možno, aby z poznatku

o chtění něčeho o sobě bez dalšího poznatku dostalo se nám poznatku o chtění něčeho jiného nebo o nutnosti chtění toho jiného. Dále se ptám, jaký útvar racionální by mohl býti vybudován na pouhém poznatku chtění, když možnost spřádání poznatků prostřednictvím racionality je přece její esencí, avšak chtěním samotným, jak řečeno, poznatků získati nelze? U přirozené kausality poznávají naše smysly, u logické racionality náš rozum, u ratio essendi forma nazírací nám vrozená, co však je zdrojem poznávacím u chtění, jež samo ze svého jako causa sui generis má býti instrumentem pro skýtání poznatků, ježto z poznatku o chtění účelu o sobě má prý plynout poznatek o nutnosti chtění prostředku? Racionalita je doplňkovou formou poznávací, neboť poznatky spojuje v řadu, jejíž souvislost je vyznačena nutností. Naše poznávací schopnosti (smyslovost myšlení), opatřují nám izolované poznatky, jež náš rozum řadí do forem racionálních, čímž teprve vzniká doložený poznatek. Každý racionální útvar vyžaduje zvláštních našich poznávacích schopností, pomocí jichž získaná data náš intelekt řadí do forem příslušného racionálního útvaru. Tak přirozené kausalitě slouží naše smyslovost, útvaru o bytí naše apriorní nazírací schopnosti, a logické racionalitě vrozené zákony myšlení našeho rozumu. Chtění však není poznávací schopností a chtěním nelze poznati ničeho, tedy jím samým o sobě také nikoli důvod pro nějaké další chtění. Jaká poznatková data bych tedy zde mohl řadit do forem domnělé teleologické racionality? Nechť rozebírám svůj soud o chtění „A“ jakkoli, nikdy z toho o sobě mi nemůže vyplynouti chtění „B“, nepřistoupí-li k tomu poznatek, že bez dosažení „B“ chtění „A“ nedojde uspokojení.

Zdůrazňuji ještě jednou: dostatečným důvodem chtění prostředku není chtění účelu samo, nýbrž:

1. chtění účelu a

2. poznání, že prostředek je podmínkou dosažení účelu, čili dostatečný důvod chtění je dán chtěním něčeho jiného (účel) a poznáním, ježto chtěním samotným poznávati nelze. Spojiti chtění a poznávání je možno však jen logickou operací jakožto syllogismus ze dvou premis.

Proto tedy není paralelismu mezi

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{příčinou} \\ \text{účinem} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{důsledkem} \\ \text{důvodem} \end{array} \right\} \text{ a } \left\{ \begin{array}{l} \text{účelem} \\ \text{prostředkem.} \end{array} \right.$$

Neboť první dvě dvojice jsou racionálními složkami, účel a prostředek nejsou však výlučnými komponentami racionality, ježto dostatečným důvodem chtění prostředku je 1. poznatek o chtění účelu, ale 2. též poznání, jak uvedeno.

Tedy teprve večlánkováním této druhé premisy, jež je vypůjčena buď z poznatků kausálního zákona, nebo rationis sufficientis essendi atd. je umožněno stmelení obou premis v syllogismus. Mohlo by se přece ale namítnouti: „Uznáváš, že chtění samo a soud o tom jsou dvě rozličné věci, a přece jako dostatečný důvod chtění zde udáváš logický závěr, který přece musí platiti též pro soudy o tomto chtění.“ To je nepochybně pravda, co se namítá, ale je též pravdou, že chtění a souzení o tom běží naprosto souběžně. Důvodem pro ono, co je chtěno, je nepochybně totéž, co je důvodem pro můj soud, že chtěno býti musí. Nejpádnejším argumentem pro správnost mého tvrzení je to, že, ač chtění je něčím subjektivním, je-li dán účel jako jedna pre-

misa, a poznání, že účelu nelze dosáhnouti bez prostředku, jako premisa druhá, pak závěry, jež vyplývají nejen pro soudy o chtění, nýbrž i závěry pro chtění samotné může vyvoditi kdokoli a to s platností nejen subjektivní, nýbrž i objektivní a obecnou. Z toho plyne, že dostatečným důvodem (pro chtění) i pro soud o něm je řetěz logické a tudíž všeobecné, objektivní platnosti a nikoli snad nějaký subjektivně platný řetěz chtěnosti, neboť jen poznatky, plynoucí z formy lidského myšlení (logika) a formy našeho názoru (čas, prostor, kauzalita), které jsou nám vrozeny úplně identicky každému z nás, přinášejí apodiktickou jistotu a připouštějí soudy obecně platné (objektivně), nikoli subjektivně platné jako poznatky smyslové, jež připouštějí soudy jen relativně platné. Kdyby tomu tak nebylo a teleologická úvaha se nespravovala logickou racionalitou, odkud by se brala její objektivní platnost soudů? Jak jinak by ostatně mohla vzniknouti konstrukce teleologická s představou neosobního chtění?

Důvod tohoto zjevu, totiž, že chtění i soud o tom se pohybují souběžně, není těžko nalézti. Soudy o chtění a poznání účelového řetězu nelze totiž od sebe odloučiti. Nezajímá nás, zda psychologické chtění je primární a poznávání sekundární — neboť jednak při konstruktivním chtění nesmíme mysliti výlučně jen na lidské resp. osobní chtění, jednak i tam, kde se poskytuje primát organickému chtění před intelektem (Schopenhauer) se může myslet jen na ono chtění, které už není prostředkem pro další účel a nespadá tudíž do úvah teleologických — jisté je, že chtění je nesporně usměřováno poznáváním. Chtění nějakého účelu a poznání, že bez něčeho jako prostředku není

účel dosažitelný, má v zápětí abstraktní chtění něčeho jako prostředku, t. j. potřebu. Chtění téhož účelu a poznání, že něco je schopno fungovati jako prostředek má v zápětí konkrétní chtění onoho něčeho jako prostředku, t. j. potřebu onoho zjevu, jenž se pak ihned nazývá statkem.

Chtění samo o sobě, tedy to, co konstruktivně nazýváme chtěním spokojenosti, tedy chtění, jež bylo by lze nazvati „chtěním a priori“, nepoznává a nemusí mu předcházeti žádný poznatek. Jakmile však chci něco, tedy chtění, jež bych nazval „empirickým“, tedy to něco je již prostředkem a chtění prostředku arci musí předcházeti poznatek: buď že bez něčeho jako prostředku není účel dosažitelný, nebo že účel není dosažitelný bez určitého prostředku. Tento poznatek může býti poznatkem kauzálním, logickým nebo *rationis essendi*. Každému chtění něčeho musí předcházeti poznatek, naproti tomu chtění samotnému (chtěním spokojenosti) o sobě nikoli. Mají tedy pravdu i ti, kteří tvrdí, že chtění předchází každému poznávání a tudíž intelektu (Schopenhauer a jeho stoupenci), i ti, kteří tvrdí, že před chtěním předcházel intelekt, tedy poznání (filosofičtí předchůdci Schopenhauera), neboť oni mají na mysli chtění vůbec, abstraktní a apriorní, tedy chtění spokojenosti, tito chtění „něčeho“, tedy chtění konkrétní a empirické, t. j. buď chtění něčeho jako prostředku, nebo chtění konkrétního prostředku. Chtění apriorní není poznávací a nelze tudíž poznatky z něho plynoucí večleniti ve zvláštní racionální řadový útvar. Jakmile je chtění chtěním empirickým, pak je spojeno s poznatky, pak ale seřazování prvků volitivních děje se podle řady logické v rámci logické racionality.

Tento logický proces platí pro každou konstrukci

chtění ať již osobního či neosobního. Poznání spoluurčující chtění se mi může dostat z kausálního zákona, ale, jak ukázáno, není to nutné. I ratio essendi a logická racionalita může mi příslušné poznatky opatřiti. Z poznatku o chtění účelu a z poznání právě líčeného jako premis, tvořím logický závěr v podobě úsudku, že to neb ono musí býti chtěno, ale úsudek i chtění jsou zde zcela souběžné. Poznání osvětluje cestu, po níž chtění se ubírá. Bez tohoto poznání, že bez něčeho jako prostředku není účel dosažitelný, tedy že ono je podmínkou pro dosažení účelu, by chtění ani nevzniklo, totiž by nemohlo býti konstruováno. Toto dotyčné poznání tedy předchází teleologicky konstruovanému chtění. Z toho plyne tedy, že tatáž logická racionalita je vládkyní jak při soudu o chtění, tak i při teleologickém chtění samotném.

Ke konci této stati chci ještě uvést, jak podle mého domnění probíhá teleologické myšlení, počínajíc zjevem pozorovaným kausálně. Z toho se objeví, že chtění nepostupuje samostatně, nýbrž sdruženě s poznáním, a objeví se současně, jakým způsobem se vytvářejí teleologické pojmy.

Kausální vlastnost, schopnou přivoditi určitý efekt, nazývám *způsobilostí*. Je-li efekt chtěn, stává se účelem. Chtěním účelu vzniká poznání, že bez něčeho, co je mimo účel a co nazýváme *prostředkem*, nelze účelu dosáhnouti. Vzniká tedy poznání, že je třeba něčeho jako prostředek. Z toho se podává chtění něčeho jako prostředek, t. j. *potřeba*. Vznikem potřeby vzniká *upotřebitelnost*, t. j. kvalita potřebě sloužící. Tímto způsobem stává se ze *způsobilosti*, t. j. schopnosti přivoditi efekt, nyní *upotřebitelnost*, tedy *potřebovaná kvalita*, a z no-

sitele způsobilosti statek neboli potřebovaný zjev. Upotřebitelnost by proto bylo lze též zvatí statkovostí. Upotřebitelnost je však zároveň schopností býti užitečností, statek schopným zjevem býti prostředkem. Jak tedy vzniká z upotřebitelnosti užitečnost, ze statku prostředek? Ježto statek je vlastně také zjevem schopným býti upotřebenu jako prostředek, upotřebitelnost schopná býti upotřebena jako užitečnost, je možno říci, že upotřebitelnost se stává užitečností a statek prostředkem příslušným upotřebením. Toto upotřebení není však žádným upotřebením kausálním, tedy nějakou kausální změnou, nýbrž upotřebením čistě logickým. Podobně, jako někdo, schopný býti upotřebenu jako přítel, tedy subsumovatelný pod pojem přítele, se jím stane pouhým chtěním s mé strany, tím, že ho zvolím za přítele, tím, že chci, aby mi byl přítelem, že ho upotřebím jako přítele, i zde, zjev schopný býti prostředkem, schopný býti upotřebenu jako prostředek, stane se prostředkem pouhým mým chtěním, které bylo též upotřebením, takže zde chtění a upotřebení splývá v jedno. Možno proto říci, že užitečnost je upotřebená upotřebitelnost, prostředek upotřebený statek.*)

Zcela analogický syllogismus jak shora byl vylíčen, vzniká též při rozhodování o jednání. O jednání samotném bude ještě v dalším promluveno, zde budiž zatím předesláno, že úvaha před jednáním až po samotné rozhodnutí o jednání podléhá téže logické racionalitě jako chtění, neboť není ničím jiným než chtěním. Neboť i zde platí premisy:

---

*) O pojmech, jichž jsme se tu dotkli, viz druhou knihu tohoto díla. Zde nám jde jen o průběh teleologického myšlení a pojmy se dotýkáme jen předběžně.

chci A

bez jednání není A dosažitelno; a proto
i syllogism:

chci (rozhodl jsem se) jednati.

Jak dochází od rozhodnutí k jednání samotnému, teleologii nezajímá, jak z pozdějšího výkladu vysvitne. Od vzniku chtění prostředku až k rozhodnutí k jednání mají však naše úvahy zcela logický nátěr, t. j. spravují se logickou racionalitou.

Myslím, že se mi podařilo v eliptickém sestavení řetězu teleologického, tak jak se dosud praktikovalo, nalézt hlavní důvod, proč v účelovosti byl hledán zvláštní útvar racionální. Poukaz na rozdíl mezi důvodem soudu o chtění a důvodem chtění samotného nedovedl moje přesvědčení o správnosti mého tvrzení zviklati, ježto bylo ukázáno, že obojí se pohybuje po téže niti racionální. Zcela jinak je tomu arci u kauzalit přirozené, kde příčina změny a důvod soudu o změně se zcela rozcházejí. Neboť tam poznatek změny přichází spojeným kausálním, soud o tom prostřednictvím logické racionality.

Konečně proti mému tvrzení je myslitelná ještě jedna námitka, totiž ta, že používání logické racionality v teleologii, kterého panující mínění jako akcesorické nepopírá, neopravňuje nás ještě nikterak k závěru, že je vládnoucím racionálním útvarcem v teleologii, který by automaticky vylučoval jiný útvar racionální jako vládnoucí, tedy zejména zvláštní racionalitu teleologickou. Neboť logická racionalita, mohlo by se říci, uplatňuje se ve všech vědách bez rozdílu, tedy na př. i ve vědách přírodních, aniž by komu proto napadlo řaditi je do téže třídy vědní jako ty, jež se spravují racionalitou logickou, anebo popírati možnost zvláštní racionality kau-

sální (c. fiendi). Abych mohl čeliti této námitce, o které už zběžně byla zmínka vpředu, mám za nejvhodnější, abych podrobil zvláštnímu rozboru vztah a sousedský poměr racionality logické k ostatním útvarům racionálním. Vzhledem k důležitosti tohoto předmětu a vzhledem k volné souvislosti jeho s materií této stati, posunuji výklad o tom do kapitoly zvláštní, příští.

III. Logická racionalita a její vztah k ostatním útvarům zásady o dostatečném důvodu.

1. Poznámka terminologická.

Dříve než se věnujeme šetření o vzájemných vztazích jednotlivých útvarů racionálních mezi sebou, chtěl bych upozorniti na pojmenování logické racionality, která se všeobecně označuje od časů Schopenhauerových jako ratio sufficiens cognoscendi, t. j. dostatečný důvod poznávání. Tento termín nepochází sice od něho, nýbrž, tuším, od Christiána Wolfa (1679 až 1754), který ji první jasně rozlišoval od causa fiendi, ale Schopenhauerem stal se název ten klasickým.

Nicméně zdá se mi, že tento termín je nevhodný, ba že přímo svádí k omylu. Implikuje totiž, že se nám dostává seřazení souvislosti poznatků pouze pomocí tohoto útvaru racionálního, že on je sprostředkovatelem souvislosti poznatků kat' exochen, tak jakoby ostatní útvary racionální nám k zjištění souvislosti poznatků nedopomáhaly. Může se však vážně tvrditi, že na př. pomocí causa fiendi neb essendi nedocházíme k zjednání souvislosti poznatků? Docházíme-li však, proč na-

zývá se pouze logická racionalita ratio sufficiens cognoscendi, t. j. důvodem poznávání?

Přijmeme-li však, že můžeme získávat souvislost poznatků i jinými útvary racionálními, pak vzniká otázka, jakého druhu jsou poznatky, jichž souvislost se nám opatřuje racionálním útvarem, který označuji jako logický racionální útvar. (V předešlých vývodech jsem se držel po většině dosavadního označení „ratio cognoscendi“, aby čtenáři bylo patrné, o kterém racionálním útvaru je řeč, tedy, aby nebyl uváděn v omyl označením novým, dokud by nebylo odůvodněno.) Odpověď zní: tyto poznatky, jichž spojitosti se nám dostává racionalitou logickou, dostávají se do našeho vědomí soudy, t. j. spojováním pojmů, které jsou pouze myšleny, tedy nikoli získány názorem. Tyto soudy, mají-li přinést poznatek a býti soudy platnými, musí býti opatřeny dostatečným důvodem a nazývají se pak pravdivými. Soudy a úsudky, v nichž logická racionalita je vedoucí, nepřinášejí nám však žádných nových materiálních poznatků, které by již v pojmech samotných nebo v premisách nebyly obsaženy, neboť materií nových poznatků samotnu musí vždy čerpati z názoru, jenž se řídí jinými útvary racionálními.

Jí děkujeme pouze, že opatřuje naše soudy výrokiem „pravdivosti“, neboť její pomocí se podkládají dostatečným důvodem. A jako při dění v přírodě zásada dostatečného důvodu nám zjednává poznání příčiny, tak zase zde poznání důvodu soudu. A jako tam se mluví o zásadě dostatečného důvodu dění, mělo by se zde mluvíti o dostatečném důvodu souzení (ratio sufficiens iudicandi) a nikoli o důvodu poznávání, neboť běží stejně o poznávání i tam.

Nemám pochybností, že Schopenhauerovi, i snad jiným, kteří tohoto termínu používali, nebyla tato okol-

nost neznámou. Nicméně toto označení podrželi a dále používali. Přesto je musím považovati nejen za pojmově nevýstižné, nýbrž za schopné uvésti v omyl, ježto se příkládají logické racionalitě specifické zásluhy, jichž nemá.

2. Počet útvarů zásady o dostatečném důvodu.

Jistě neušlo pozornosti těch, kteří jsou obeznámeni se Schopenhauerovým dílem o dostatečném důvodu, že kdekoli se v této práci mluví o různých tvarech racionálních, děje se tak veskrze s vyloučením dostatečného důvodu jednání (*ratio sufficiens agendi*), ač tento útvar tvoří čtvrtý kořen dostatečného důvodu podle citované práce Schopenhauerovy. Toto opomenutí není náhodné, nýbrž úmyslné a odůvodňuji je tím, že nemohu uznati důvodů, které vedly k introdukci této zvláštní racionality.

Jako zvláštní větev zásady o dostatečném důvodu jeví se nám zákon motivační vůbec teprve až tehdy, uvědomíme-li si *n u t n o s t v z t a h u m e z i m o t i v e m a j e d n á n í m*. Pro vnějšího pozorovatele této nutnosti není, ba zdá se pravý opak pravdou, neboť na zdánlivě tytéž motivy reagují různé subjekty chtění — a ježto zde běží v první řadě o lidské chtění — tedy lidé naprosto různě, ba — opět zdánlivě — tentýž člověk bude na ně různě reagovati v různých dobách. Říkáme zdánlivě, neboť ve skutečnosti vnější pozorovatel nemůže všech složek, jichž výslednice na jednající subjekt působí jako motiv, vůbec ani znáti. Motiv jako výslednice všech složek, jež spoluurčují jednání člověka, závisí v podstatě od tří komponent: 1. Od toho, jakou má fyzický subjekt *p o v a h u*, tedy co vlastně ho činí spokojena, neboť různost chtění v posledním článku závisí

na této okolnosti. 2. Jakým intelektem dotyčný subjekt disponuje, neboť podle toho bude odlišně hodnotiti momenty, na něj působící, jež právě intelektem jsouce zpravovány, tvoří složky, jichž výslednici nazýváme motivem. 3. Vnější momenty samotny, k nimž však dlužno čítati nejen přítomné, nýbrž i minulé nebo jen očekávané, tedy budoucí události a zjevy a to nejen pozorované, nýbrž i myšlené, jež jsou schopny ovlivniti naše rozhodování ohledně aktů. Ani jediná z těchto tří složek nemůže vnějšímu pozorovateli býti zjevnou. Jak povaha, tak intelekt, tak i konečně nesčíslné množství fakt, zjevů a událostí, jež tvoří vlastně naši zkušenost, zůstávají každému, kromě subjektu samotného, zcela utajeny. Vnější pozorovatel má dojem n a p r o s t é l i b o v ů l e ohledně rozhodování a jednání jednotlivcova. Kdyby tomu tak nebylo, jak mohlo by býti vůbec otázkou filosofické diskuse, zda existuje „liberum arbitrium“, či nikoli? O přirozené kauzalitě nikdy takového sporu nebylo, ba i přípustnost pochybnosti jevila by se každému nemístnou. Jestliže vnějšímu pozorovateli se otázka nutného spětí mezi motivem a jednáním nejen nevnucuje, nýbrž zkušeností dokonce (alespoň zdánlivě) vyvracuje, jestliže však na druhé straně myslící subjekt změnu nedovede jinak chápati, než jako nutný následek předcházející příčiny, tedy jako kausální nexus, pak je pochopitelné, že člověk se utíká za účelem vysvětlení k introspekci a hledá ve svém nitru, co jeho jednání předcházelo. A právě zde, zdá se mi, splétají se zásadně dvě různé otázky a v důsledku toho i dvě různé odpovědi dohromady. Mám totiž za to, že není totéž, táži-li se: Rozhoduje se člověk při daných motivních složkách, při dané povaze a inteligenci nutně? Anebo formulují-li otázku takto: Jedná člověk nutně, když

se k jednání byl jednou rozhodl? Mám za to, že je nutné odlišiti tyto dvě etapy, jež vedou k aktu, nejen proto, že se sukcesí časovou od sebe odlišují, nýbrž i proto, že každá z obou bude se dovolávati jiného dostatečného důvodu, čili jiného útvaru racionálního. Že tato okolnost nemůže zůstat bez důsledků pro hospodářskou poznávací teorii, je samozřejmé.

Myslím, že po vývodech, které byly podány, nemůže činiti potíží zjištění, o které útvary racionality tu běží. Je-li dána povaha člověka, tedy to, co konečně chce, je-li dána jeho inteligence pro určité hodnocení motivních složek, a konečně, jsou-li známy motivní složky samotny, pak odpověď ohledně rozhodnutí pro akt není dána ničím jiným než řadou soudů, syllogismů, jež veskrz se řídí racionalitou logickou. A mám za to, že kdyby všechny tyto složky byly vnějšimu pozorovateli dokonale známy, že by mohl se stejnou bezpečností uhodnout, jak se uvažující subjekt rozhodne, jako můžeme určití účiny z daných příčin, ježto logické zákony mají platnost objektivní (arci nesmí se přehlížet složka inteligence, která sice nemá vlivu na zákony logického myšlení, ale za to na premisy, pomocí nichž se logické úsudky tvoří). Jakmile nastalo rozhodnutí, končí logická racionalita. Co nastává? Prostá kausalita. Zda je to kausalita fyziologická nebo psychologická, kterou se rozhodnutí kompulsatorní mocí sděluje z mozku do čivů motorických, takže rozhodnu-li se zvednouti ruku, že tak činím, rozhodnu-li se kráčet, že kráčím, nemíním řešiti, neboť to spadá v rámeček věd jiných. Schopenhauer nazval akt, který následuje po rozhodnutí, objektivací vůle, což, mám za to, nám nevyvětluje o mnoho více, než říká-li, že objektivací vůle kamene padati je jeho padání. Že však rozhodnutí sub-

jektu kráčetí a vnější náraz u kamene jsou podobnými kausálními příčinami, zdá se mi býti na snadě, proč bych rozhodnutí subjektu k jednání přímo nazval příčinou a jednání samotné účinem.

Zdá se mi ostatně, že, jako jsem ukázal, že obvykle tvořený teleologický řetěz panující nauky byl elipticky sestaven a to že vedlo k nesprávnému učení o tom, který z racionálních útvarů teleologii hová, z podobného důvodu i Schopenhauer měl za to, že ratio agendi je zvláštní racionalitou, totiž z důvodu velmi analogicky brachylogického způsobu mluvy: na př. myšlenka na budoucí možné strádání je motivem určitému subjektu, aby pracoval nad obvyklou míru a dělal zásoby. Zřejmě ovšem není tato myšlenka motivem jednání, nýbrž soud, že pro budoucnost je třeba zásoby a druhý soud, že bez práce nad obvyklou míru není možno zásoby opatřiti, vedou k závěru, že je této práce nad obvyklou míru třeba. Tento závěr je důvodem pro rozhodnutí k řečené práci. Vše to není ničím jiným, než čistě logickou operací. Že akt tomuto rozhodnutí následuje, je otázkou fyziologické kausality. Že by určitá myšlenka o sobě mohla býti zvláštním motivem, vedlo arci k domnění, že zde běží o zvláštní kausalitu. Že definitivní rozhodnuté jednání vede k aktu a je kausalitou přirozenou, vysvitne tím jasněji, když si uvědomíme, že zde už neběží o individuálně různý průběh nějaké ratio agendi, nýbrž o obecně platný zjev, probíhající u všech stejně. Tak zv. nerozhodnost subjektu nebo změny v jeho rozhodnutí ničeho na tom, co řečeno, nemění, neboť pokud akt nenastal, nebylo rozhodnutí právě ještě definitivní a i pozdější revokace aktu nebo předsevzetí aktu jiného má zase předpokladem jinou řadu logických soudů. Jednání bez vůle k jednání, tedy bez rozhodnutí, není lze si vůbec před-

staviti, neboť v pojmu jednání je implikován úmysl, tedy vědomí účelu, k němuž jednání je prostředkem; tedy jednání implikuje též rozhodnutí k jednání.

Proto po bedlivé úvaze se nám objeví, že termín motiv není vlastně docela přiléhavý neboť neběží nikdy o vysvětlení toho, proč jednáme, když jsme se rozhodli, nýbrž toho, proč jsme se rozhodli tak a ne jinak, čili vysvětlení toho, co nás pohnulo (motiv) k rozhodnutí, a nikoli co nás pohnulo k jednání. Motiv, po němž se ptáme, je tedy motivem pro rozhodnutí a nikoli motivem pro jednání. Je pak zcela jiný způsob myšlení, vysvětluje-li se rozhodnutí motivem, anebo vysvětluje-li se rozhodnutím jednání. Složky motivační jsou logické premisy, motiv pak logický závěr, kdežto jednání jeví se nám jako účín, pro něž rozhodnutí bylo příčinou. Netvrdím ovšem, že kauzalita tato fyziologická (nebo psychologická) je tatáž jako přirozená, neboť vedle ní je fysický subjekt podroben i této přirozené kauzalitě, na př. sklouzne-li kdo a padne: ale nepřipočítává-liž Schopenhauer i reakční pohyb květiny směrem k slunci, nebo nassávání vláhy rostlinami ze země ke kauzalitě, ač to kauzalita přesná není, neboť vytčené zjevy přísně kausálně vysvětliti nelze? Mluví zde o dráždivosti (Reize) a vpočítává je mezi zákon kausální. Ale i tyto organismy schopné dráždivosti podléhají vedle toho též kauzalitě přirozené (na př. zatřesu-li stromem), též neuvědomělé úkony organismu našeho, na př. pohyb srdce, zažívání atd. počítá Schopenhauer k této dráždivosti. Zdaliž pak je více uvědomění vklíněného mezi rozhodnutí a jednání, než při vylučování žaludeční šťávy při chuti na jídlo, jež vidíme? Mám za to, že uvědomělé je vlastně rozhod-

vání, kdežto výkon rozhodnutí je již neuvědomělý.

Mám proto za to, že též dějiny nutno čítati k vědám teleologickým, neboť vždy se v dějinách ptáme po tom, proč se kdo rozhodoval k tomu neb onomu jednání a nikoli, proč kdo jednal, když se byl již jednou rozhodl. Každý cítí, že teprve, kdyby byla kladena otázka druhá, bylo by lze pokládati dějiny za vědu kausální, ač se zpravidla veskrze tvrdívá, že dějiny jsou vědou kausální. Lze ptáti se naopak, po čem se ptají ti, kteří pokládají dějiny za vědu kausální. Každý přece ihned dozná, že kdybychom kladli tuto druhou otázku, totiž proč lidé jednají, když se byli před tím rozhodli, že bychom se neobrátili na historika, nýbrž na fyziologa nebo psychologa, který by tuto otázku řešil a to nikoli historicky, s platností pro určitou skupinu lidí, nýbrž s identickou platností pro všechny doby a lidi.

V dějinách hledáme tedy pouze logické důvody rozhodování (neboť pro uvědomělé rozhodování jsou determinujícím faktorem jen logické důvody) a nikoli příčiny toho, proč následovalo po rozhodnutí také jednání, které je zřejmě fyziologickým aktem. Dějiny jsou podle mého názoru obsahovou vědou teleologickou, kdežto národní hospodářství a technika teleologickou vědou formální.

Námítku proti vysvětlení dějin teleologickým pojetím, formulovanou tak, že logicky lze sice vysvětliti úvahu jednotlivce, ale nikoli dějinnou souhru nesčíslných množství individuí, lze odmítnouti a rozptýliti tím, že akt jednoho stává se vnější složkou spoluvytvářející motiv pro rozhodnutí druhého, tím, že tvoří

jednu z premis, jež vede k závěru, nikoli však jen kognitivnímu, nýbrž volitivnímu.

Jedině záhadnou složkou při celém motivovaném jednání zůstává tedy vlastně to, co lidé chtějí. Ježto chtění prostředku je logickým závěrem z určitého poznatku a prostředku a ze chtění účelu (poukazují v té příčině na svoje vývody shora uvedené, kde ukazují, jak celý teleologický proces probíhá), pak vlastně nevysvětlitelným zůstává pouze účel poslední, t. j. chtění spokojenosti, blahobytu, totiž otázka, proč obsah osobní spokojenosti je u různých lidí odlišný. Podati vysvětlení v této příčině je však stejně nemožno, jako by byl lichým pokus o vysvětlení přírodních sil. Logické vysvětlení důvodu, proč chce každý jako poslední účel osobní blahobyt či spokojenost, podal jsem (v článku: Noetické základy vrchních pojmů hospodářské vědy, Jubilejní vědecký sborník čes. techniky, Brno 1924) analýsí pojmu vůle, t. j. tím, že nemohu definovat spokojenost ničím jiným, než tím, co je chtěno, a nespokojenost tím, co vůli odporuje. Podati však vysvětlení toho, co tvoří obsah blahobytu neb spokojenosti, toho nedovede nikdo.

Shrnujíce vše, co předcházelo, můžeme tedy říci, že motivované jednání jeví se nám jako útvar komplexní: vše až po rozhodnutí je logickým řetězem, podléhajícím racionalitě logické, od rozhodnutí až k aktu inclusive nastává vláda kauzality v užším slova smyslu, kterou sledovati je úkolem fyziologie a psychologie.

Z toho důvodu nemohu dostatečný důvod jednání uznati za zvláštní útvar racionální a v důsledku toho byl z našich úvah vypuštěn!

Rozeznávám proto pouze tři racionální útvary: totiž ratio sufficiens fiendi, essendi a iudicandi, čili dosta-
tečný důvod dění, bytí a souzení.

*3. Poznávací způsob kausálních a logických věd:
obzvláště logický soud zde i tam.*

Všechny poznatky, jichž spojitosti se nám dostává prostřednictvím racionality kausální nebo ratio essendi, mají svůj původ v názorném poznávání, nejsou tudíž pojmy, jichž získáváme teprve abstrakcí z názoru. Ná-
zorné poznatky jsou takové, pro něž data nám dodávají naše smysly a intelektualitu náš rozum, totiž, promít-
nutí oněch dat do vnějšího světa pomocí kausality a forem čisté smyslovosti (t. j. takové, které se nám do-
stává před veškerou zkušeností), totiž času a prostoru, čímž názor teprve vzniká, jak Kant dokázal ohledně forem čisté smyslovosti a Schopenhauer ohledně intelek-
tuality názoru prostřednictvím kausality. Až potud ne-
vstupují do kausálních věd pojmy a soudy, t. j. spo-
jování pojmů, jež jsou jedinými vztahy, jichž nositelem je logická racionalita, ježto, aby mohly postupovat, po-
třebují odůvodnění, jež dodává ona. Rozumí se arci, že poznatky, o nichž jsme dosud mluvili, se omezují na případy skutečně pozorované. Aby však bylo lze for-
mulovati objektivní, obecně platné poznatky do zákonů ve formě soudů, je potřebí indukce, t. j. syllogistického závěru, jímž poznatek, získaný pro jednotlivé, pozorované případy, se prohlašuje za platný pro případy všechny. Indukce může být úplná nebo neúplná. Úplná je tehdy, pozoroval-li jsem všechny případy, jež jsou v mém závěru obsaženy. Taková indukce má platnost absolutní; za to jí nerozšiřuji nijak své poznání, nýbrž ona je pouze zkráceným vyjádřením toho,

co v premisách je již obsaženo. Je-li neúplná, pak je pouze pravděpodobná. I tisíce pozorovaných případů, že příslušníci jižních národů jsou tmavovlasí, neopravňuje mne k úsudku, že jsou všichni takovými. Stačí za to jediný případ skutečně pozorované tíže, aby připustil můj úsudek: Všechna tělesa jsou těžká, t. j. padají k zemi, nejsou-li podepřena nebo zavěšena. Rozdíl je v tom, že v druhém případě jsem poznal vztah mezi subjektem „těleso“ a výrokem „těžký“ jako nutný. K svému subjektivnímu (v Kantovském smyslu) vjemu jsem přidružil čistý rozumový pojem příčinnosti, který implikuje nutnost, čímž ze subjektivního vjemu se stala obecně platná objektivní zkušenost. Ovšem pojem příčinnosti vypovídá pouze, že každý účín musí míti svou příčinu, nevypovídá tedy, že mezi danými vztahy je poměr příčiny k účínu. Po této stránce je tedy i taková indukce pouze pravděpodobnou. Je-li však indukční cestou získaný zákon, uložený ve formě soudu, pravdivý, t. j. doložen dostatečným důvodem, pak lze považovati opačnou logickou operaci, t. j. dedukci, která postupuje od obecného k zvláštnímu, za absolutní.

Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že kausální vědy, které se opírají o kausalitu přirozenou, nemohou bez logických soudů ani svých zákonů formulovati, ani jednotlivých případů pod ně subsumovati.

Bylo ukázáno, že soudy, opatřené dostatečnými logickými důvody, tvoří také teleologickou metodu poznávací. Znamená to snad, že obě jmenované třídy vědní se nikterak od sebe neodlišují, ježto používají obě téhož racionálního útvaru jako metody poznávací? Jistě nikoli. Znamená to tedy snad, že oba řečené racionální útvary se sobě rovnají, jako se staří, až do časů Leibnitzových domnívali? Také jistě ne. Byl to

omyl, ale zdá se velmi pochopitelný, uvážíme-li, že každý kausální poznatek byl sdělován prostřednictvím soudů. Takový soud vyžadoval však logického dostatečného důvodu. Ten byl skýtán poznatkem kausálním. Jak možno pak se diviti, že dostatečný logický důvod a kausální příčina se směřovaly, byl-li dostatečný logický důvod nalézán v kausální příčině a jí poskytován, a zastávala-li tedy tato funkci ono ho?

Jakkoli tedy tento omyl se zdá pochopitelným, přece zůstává omylem; zůstává však také nepochybné, že kausální vědy se od logických toto coelo odlišují, ač obě pracují s logickým soudem. Je zřejmé, že Schopenhauerovi nemohlo ujíti, že logických soudů se používá veskrze ve všech vědách, aniž by všechny vědy proto se musily státi vědami logickými. Aby tedy smířil svoje učení, že třídy vědní se dělí podle racionálních útvarů, s faktem, že některé větve racionální zasahují současně do několika vědních oborů, precisoval své hledisko tak, že prohlásil za klasifikační kritérium pouze onen útvar racionální, který v dotyčné vědě má vedení. Praví totiž: (Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde § 51.) „Auch findet sich, dass in jeder derselben (scl. der Wissenschaften; moje poznámka) eine der Gestaltungen unseres Satzes vor den übrigen der Leitfaden ist, obgleich in derselben auch die andern, nur mehr untergeordnet, Anwendung finden. So ist in der reinen Mathematik der Seynsgrund Hauptleitfaden (obgleich die Darstellung in den Beweisen nur am Erkenntnisgrunde fortschreitet) in der angewandten tritt zugleich das Gesetz der Kausalität auf; und dieses gewinnt ganz die Oberherrschaft in der Physik, Chemie, Geologie u. a. m. Der Satz vom Grunde des Erkennens findet durchaus in allen Wissenschaften starke Anwendung, da in allen das Besondere aus dem

Allgemeinen erkannt wird. Hauptleitfaden und fast allein herrschend aber ist er in der Botanik, Zoologie, Mineralogie und andern klassifizierenden Wissenschaften.“

Z těchto slov Schopenhauerových vyplývá, že rozdíl významu jednotlivých racionálních útvarů ve vědách považuje v první řadě za kvantitativní. To není ani tak patrné ze slov, jako z interpretace, jakou jim sám dává. Převládajícím (vedoucím) útvarem v jeho smyslu dlužno patrně rozuměti onen, jehož se v dotyčné vědě nejvíce (po stránce kvantitativní) používá. To soudím z toho, že na př. botaniku, zoologii, mineralogii atd. přičítá k vědám, kde převládá logická racionalita a které tudíž dlužno počítati (podle převládající racionality) k vědám logickým.

Nemohu souhlasiti s tímto názorem. Mám za to, že distinkci důležitosti racionality dlužno stanoviti kvantitativně. Cíl každé vědy záleží v soustavném poznávání. To, co jednotlivé vědy a třídy vědní rozlišuje, je vědní cíl, tedy poznatky. Vědní cíle, tedy poznatky, mohou zase tvořiti určité skupiny a tím pak také vědní třídy, které toto genere se mohou lišiti. Takovým dělitelkem, které klasifikuje poznatky a tím i vědy toto genere, je okolnost, zda získanými poznatky jsou poznatky názorné nebo pojmy, jež se spojují v soudy, tedy poznatky takové, k nimž dat se nám dostalo od smyslů, neb takové, jež povstaly myšlením. Rovněž je toto genere rozdílné, zda názorné poznatky vznikly názorem čistým, tedy formami naší smyslovosti, které jsou nám dány a priori, poněvadž jsou nám vrozeny a zda tedy poznatky se opírají o dostatečný důvod bytí, či zda vznikly pomocí smyslů zkušeností a jich souvislost byla získána prostřednictvím kauzality přirozené. Proto klasifikace vědních tříd podle útvaru racionálního, pomocí jehož se po-

znatky řadí, tedy klasifikace, kterou Schopenhauer sám zavedl, je hluboce odůvodněna a zcela správná. Jenomže tuto klasifikaci neprovedl zcela důsledně tam, kde běží o současné použití několika racionálních útvarů v jedné vědecké třídě, ježto posuzuje klasifikační funkci útvarů nikoli podle cílů vědeckého poznávání, nýbrž podle kvantitní mnohosti jejich použití. Proto připočítává zoologii, botaniku a mineralogii k vědám logickým, poněvadž kvantitativní použití logické racionality ho k tomu donucuje, kdežto podle mého názoru právě tyto řečené vědy spadají úplně mezi vědy přírodní, poněvadž vědeckým jejich cílem zůstává získávání poznatků názorných, byť dostatečný důvod souzení (logická racionalita) doznal kvantitativně sebe čtenějšího použití. Logická racionalita podle mého názoru nemá tedy stejného domovského práva ve vědách přírodních a logických. V oněch je vědeckým cílem názorný poznatek, soud je pouze instrumentem enunciativním nebo mu přísluší pouze význam formálně logický, t. j. jeho pomocí se poznatky sevšeobecňují. V těchto (ve vědách logických) naproti tomu jsou cílem poznatky, které jsou získávány myšlením s použitím logické racionality a kausální poznatky mají platnost podřadnou, nikoli však proto, že by se jich málo používalo, nýbrž proto, že nenáleží k vlastním cílům vědním. Vždyť nepřehledné množství teleologických syllogismů čerpá svoje premisy v poznatků věd přírodních; na př. chci déšť, poznávám, že bez mraků není déšť, proto chci též mrak. Teleologie nebude však přezkoumávati empirickou pravdu takovéto přírodovědecké premisy, ona se k ní chová téměř bez zájmu, ježto takový poznatek nenáleží do jejich cílů. Ona bude proto stejně ochotně operovati s prostředky, které se zakládají na soudech

obecně pravdivých, jako s prostředky pouze putativně správnými. Chci-li na př. nějaký stavební, dopravní nebo léčebný prostředek, které pro svoji povahu objektivně nemohou nikdy přivoditi zamýšlený účel, zavírám svoje teleologické syllogismy na stejný způsob, jako bych mohl, mám-li subjektivní přesvědčení, že účel jimi je dosažitelný, a důležité při tom je zejména to, že moje závěry budou teleologicky správné, poněvadž jsou jimi formálně-logicky, byť by i empirické pravdě odporovaly. Proto pojem přesnost v logických vědách je ještě důležitější než ve vědách přírodních, byť i tam byla podmínkou pravdivých soudů na základě správných pojmů, poněvadž v logické vědě se dotýká pojem přímo materiální podstaty vědního cíle.

Toto zmíněné hledisko Schopenhauerovo stojí patrně v souvislosti s tím, že nebylo za jeho časů — či lépe řečeno, až do nejnovějších časů — vůbec žádné logické vědecké třídy, anebo nebyly aspoň jako takové poznány (normativní, teleologické vědy). Proto logická racionalita by se byla stala jako faktor, který je třídícím kritériem pro vědy, úplně bezpředmětnou, kdyby Schopenhauer jí nebyl vykázal jako vlastní specifické působiště zoologii, botaniku, mineralogii, atd., kde ona vládla nad ostatními racionálními útvary. Za to v nynějších dobách máme v teleologii a normativitě dosti široké pole, kde se logická racionalita může specificky a tedy klasifikačně uplatňovati, neboť v nich byly objeveny nové vědy, které proklamovaly tento racionální útvar za svůj oficiální instrument, jímž se jich poznatky racionálně spojují.

IV. Důsledky poznatku, že logická racionalita je jedině vhodným racionálním útvarem pro teleologii.

Nejdůležitějším poznatkem, ke kterému docházím z uvedeného rozboru, je ten, že o nějakém vědeckém trialismu, jak o něm bylo s počátku mluveno, totiž, jak jej panující nauka hlásá, nelze podle mého názoru mluvit. Nelze také dále mluvit o způsobech pozorovacích v tom smyslu, jak to činí panující nauka, neboť v logické vědě mluvit o pozorování považuji za nevhodné. Pozorování značí vždy nazírání, tedy získávání poznatků prostřednictvím naší smyslovosti, nechť již běží o smyslovost čistou (před veškerou zkušeností) či empirickou. Tam, kde se etabluje vláda pojmů a jich spoju a kombinací, totiž soudů, zůstává smyslovost stranou a nastává proces myšlení. Řekne se: „To je míněno pouze obrazně: každý přece ví, že na předměty jakožto „chtěné“ nelze nazírat smyslově. Tvoje námitka může býti nejvýše terminologickou.“ S tím míněním nemohu souhlasiti, neboť s tímto způsobem vyjadřování je spojena řada pojmů, na nichž je patrné, že i když připustíme, že původní stopa, po které se kráčelo, byla obrazná, důsledky se nemohou pojímati obrazně.

V první řadě je tu námitka ta, že nemohu způsob myšlení (teleologii) nazývat jiným způsobem nazírání (než na př. přírodní vědy), neboť myšlení a nazírání jsou protivy, kde dovolenost obrazného vyjadřování přestává, poněvadž by se kladly pod sebe dva pojmy (totiž myšlení pod pozorování), které mají státi vedle sebe. Kladu-li na př. hlodavce v protivu k dravcům, nemohu přece říci, že hlodavci jsou jiným druhem dravců.

Nazírání a myšlení mají to společné, že oběma funkcemi poznávám. Obě ty funkce jsou pojmu poznávání subordinované, jinak sobě navzájem, vzhledem ku poznávání pak koordinované, jako dravci a hlodavci jsou vzhledem ku pojmu ssavců. Subsumuji-li koordinované pojmy jeden pod druhý, říká se, myšlení že je jiným způsobem pozorování, pak se prohřešuji proti zásadě homogeneity, nemluvě ani o nesprávnosti ve věci samé, ani o tom, že kladu pod sebe dva pojmy, z nichž jeden je bráti doslovně, druhý obrazně.

Způsob pozorovací, jímž bych mohl mysliti, je zrovna tak logicky nemožný, jako způsob myšlení, jímž bych mohl pozorovati. Pozorováním vzniká vztah odvislosti od mé schopnosti nazírání, ale logické spojování pojmů nemohu nikdy označiti jako pozorování. Způsob mého poznávání má se vyznačiti termínem „způsob pozorovací“. Pak by bylo však nutno mluvit o nazíracím a logickém pozorování, a myšlení by se stalo jiným druhem pozorování.

Je-li již nyní zjevno, že o způsobu pozorovacím v teleologii nelze mluvit ani doslovně ani obrazně, pak se to ukáže ještě jasněji, když si uvědomíme výklad panující nauky o vzniku pojmu vlastnosti; vlastnost vzniká pozorovacím způsobem, praví se. Přírodovědeckým pozorováním získané kvality nazývají se přirozené, teleologickým a normativním pozorovacím způsobem nabyté kvality se nazývají vztahovými; všechny třídy těchto kvalit vznikají však prý pozorováním. Zkoumejme nyní oprávněnost tohoto tvrzení. Proč určitý druh kvalit se nazývá vztahovými? Chceme-li odpověděti na tuto otázku, musíme si předem uvědomit, co to kvalita vůbec je. Vlastnost je znakem pojmu, ale nikoli znakem jakýmkoli, nýbrž takovým, který už nelze dále rozložiti, který nelze tudíž samo-

statně mysliti. Při pojmu dům si mohu jeho znaky, na př. střechu, zdi, atd., samostatně představit; tyto znaky nejsou však žádnými kvalitami, nýbrž částmi (znaky pojmovými), které jsou schopny samostatné představy. Chci-li však jako další znak označiti barvu zdiva nebo střech, jich hutnost, tvrdost atd., uvědomuji si, že tyto znaky nelze mysliti samostatně, nýbrž že musí býti na něčem, zkrátka míti nějakého nositele. Nechť tedy mluvím o jakékoli kvalitě, nechť ji zachycuji smysly či jinak, všem je společné, že musí míti nositele. Tedy také kvalita užitečnosti není vztahovou vlastně jen přímo, nýbrž je vztahovou též proto, že její nositel je pojmem vztahovým. Nositelem užitečnosti, jak ukáži v druhé knize tohoto díla, je prostředek. Tedy užitečnost je kvalitou vztahovou, poněvadž prostředek je vztahovým pojmem. Pod vztahovostí prostředku dlužno pak rozuměti to, že děkuje svůj vznik logické korelaci ku pojmu účelu, čili, že představuje, je-li pojem účelu pojmem hlavním, logické akcesorium ku pojmu účelu. Nemohu si mysliti pojmu „prostředek“, aniž bych současně myslil pojmu účelu. Vzniká-li kvalita přirozená tak, že je v obsahu pojmu nositele obsažena jako znak, pak i kvalita vztahová tak vzniká, neboť je obsažena v obsahu pojmu prostředku, ale vztah prostředku k účelu nemusí býti již toho druhu, že by prostředek byl implikován v obsahu pojmu účelu, nebo naopak účel v obsahu pojmu prostředku, tedy, že by mezi nimi byl poměr nadřazenosti nebo podřazenosti, nýbrž podstatné je, že v obsahu obou pojmů vztahových (účelu a prostředku) jako znak se nalézá *n u t n o s t v z t a h u k p o j m u j i n é m u*. Přes to nemusí míti ani tohoto znaku zcela společného, ježto to není vztah k témuž společnému pojmu, nýbrž u obou z nich vztah k p o j m u j i n é m u: u účelu k prostředku, u p r o

středku k účelu. Obsahy mohou být tedy nestejně, různorodé, přes to však současně myšlené, korelativní (jako na př. korelativní pojmy: koupě, prodej atd.). Můžeme nyní poznání takového logického vztahu nazvat výsledkem pozorování? Pak se arci stává pozorováním každá analyza pojmová. Jestli však řekneme obrazně a per analogiam, že analyza je pozorováním, pak je nutná další otázka, proč nemáme tohoto výrazu použití i pro vznik synthesy? Neboť je jasno, že při pozorování skutečném tedy názorném nedospíváme k novým poznatkům jen izolovaným pozorováním a rozbořem jednotlivých znaků, nýbrž i skládáním vjemů. Přenášíme-li pak výraz, jenž je vhodný toliko pro smyslové vjímaní, na myšlení, pak není důvodu, aby se tak stalo jen ohledně pojmového rozboru a tedy ohledně pojmové analyzy a aby soudy synthetické byly vylučovány. Smísíme-li však tyto zásadně rozdílné funkce, totiž nazírání a myšlení dohromady a označíme-li předem každou aktivitu, kde míníme dojít k poznání, pozorováním, pak arci není překvapující, že docházíme k důsledku, že k poznání lze dojít jen pozorováním. Nevidím arci v tom velkého prospěchu smísit dohromady každou názornou i logickou operaci pod jedním výrazem. Důsledek toho je, že, ptám-li se na př., jak docházím k poznávání kvalit a odpovídám-li: pozorováním, potlačil jsem tím předem poznávací specifikum a ucházím se mi možnost poznávací způsoby řádně rozlišovat. Je-li kde na místě mluvit o různých způsobech pozorovacích, pak je to vlastně při rozlišování mezi nazíraním apriorním a empirickým, kde to je odůvodněno tím, že každé z těchto nazíraní je ovládáno zvláštním racionálním útvarem (totiž c. fiendi a essendi).

Ačkoli tento důsledek, který vyplynul z vývodů podaných v této práci, je podle mého názoru důležitý, poněvadž zde neběží jen o otázku terminologickou, zda totiž se užívá určitého názoru obrazně, či ve vlastním smyslu, nýbrž v praktických důsledcích se případně potlačují základní rozdíly našeho poznávání, což pro poznávací teorii nemůže býti nedůležité, tedy mám za to, že druhý důsledek našeho šetření je pro teleologii speciálně ještě daleko významnější, že totiž teleologie se nespravuje žádným pro ni specifickým a zvláštním racionálním útvarem, nýbrž logickou racionalitou. To však ji klade do nejužšího příbuzenství s normativitou.

Tím přicházíme k třetímu důsledku, který ze svého šetření vyvozují: totiž, že základní klasifikační klíč, který Schopenhauer podal tím, že rozděluje třídy vědní podle vedoucích racionálních útvarů, je správný. Kdežto však on nalézal čtyři základní útvary racionality, domnívám se, že nelze ratio agendi prohlásiti za zvláštní „kořen“ racionality, nýbrž pouze za útvar, který je složen z dvou kořenů, obsažených v ostatních třech. Podle mého názoru zůstávají tedy útvary racionální pouze tři: z nich jeden se týče poznávání pomocí naší čisté smyslovosti a nespadá pro empirické vědy jako útvar hlavní v úvahu. Zbývají tedy pro empirické vědy pouze dva, které, jak myslím, dokonale hoví našim dvěma základním způsobům našeho poznávání, totiž poznávání smyslovému pomocí názoru a poznávání myšlením pomocí pojmů a jich kombinací, soudů. O pozorování a pozorovacím způsobu mělo by se mluvit ve vědách přírodních, o myšlení a způsobu myšlení ve vědách logických. Domnívám se, že Kantovo rozdělení na Naturbegriff a Freiheitsbegriff po té

stránce plně vystihovalo, co Schopenhauer precisováním racionálních kořenů později zdůvodnil.

Sousedství teleologie a normativity neznamená nikterak jich identičnost. To, co mají společného, je logická racionalita, jež je vedoucí pro obě tyto třídy, a to nikoli snad kvantitativně co do používání, nýbrž v důsledku jich vědních cílů jako instrument, tmelící poznatky „nutnosti“ vztahu. To, co je odlišuje, není „pozorování zjevů jako chtěných aneb povinných“, neboť při logických vědách pozorování vlastně nespadá v úvahu. Arci bylo by lze mluvit o „myšlení zjevů nebo o představě zjevů jako chtěných a povinných“, ale myslím, že to není zapotřebí, ba ani vhodné. Charakteristické pro logické vědy je totiž podle mého názoru jich vedoucí pojem, na němž visí všechny ostatní, jak pro teleologii míním ukázati v kapitole příští. Za důležité považuji však podotknouti již zde, že pod vedoucím pojmem zde není možno rozuměti pojem, jenž snad rozsahově implikuje pojmy sobě podřízené, jako na př. ptactvo v přírodních vědách implikuje pojmy ptáků zpěvných, dravých atd., nýbrž pojem takový, k němuž ostatní pojmy nutně tíhnou vztahově, jako tomu je při korelativitě. Pod pojem pán nespadá rozsahově pojem otrok a přece od něho závisí, jako pojem prostředek od pojmu účelu. V teleologii vidím jako centrální pojem pojem účelu, v normativitě mám za to, že jako centrální pojem se vyrozumívá pojem normy (povinnosti).

V. Závěr a shrnutí poznatků.

Bylo-li ukázáno, že není možno používat výrazu pozorování tam, kde máme na mysli myšlení určitých pojmů, a že to není možno ani ve vlastním ani

v obrazném smyslu, pak dlužno se ptáti, jak daleko vůbec jde analogie mezi myšlením a pozorováním při vlastním poznávání, jak daleko by tedy bylo možno používat výrazu myšlení ve smyslu obrácení naší myšlenkové pozornosti v určitém směru, která by zachycovala stejnorodé myšlenkové objekty. Neboť, v tom myslím je mínění na všech stranách souhlasné, že stejnorodost myšlenkových objektů je pro vědu naprosto nutná. Panující teleologická nauka má za to, že této stejnorodosti se docílí pozorováním stejnorodým, při čemž zřejmě se na pozorování názorné nemyslí, nýbrž na vedení myšlenkového proudu určitým směrem. Leč v čem záleží právě ten určitý, všem myšlenkám společný směr? Dlužno přiznat, že tím, že klademe jako protivu myšlení proti pozorování, jsme pro nalezení této stejnorodosti ničeho neučinili. Neboť i přírodovědecké zjevy si lze mysliti, aniž by již proto, že jsou myšleny, staly se stejnorodými s jinými myšlenkovými objekty, na př. objekty teleologického myšlení. Panující učení mluví tu o „pozorování“ neb „myšlení“, neb „představování si objektů jako existujících, chtěných, povinných“. Co znamená pojmově toto „představování si něčeho jako?“ To znamená vlastně: svou myšlenkovou receptivitu otvírati jen pro zjevy chtěné, existující, povinné. Očividně stejnorodost podle tohoto mínění se zakládá tím, čili všem zjevům je společné to, že v představě jsou všechny zjevy myšleny buď jako chtěné nebo existující nebo povinné. Podle tohoto mínění tedy stejnorodost teleologických zjevů je dána tím, že si je představujeme jako chtěné. Aby panující nauka blíže tyto zjevy charakterisovala, praví se, že kvality sem spadající jsou účelové a že zjevy sem spadající zakládají vztah účelový, a součlení tohoto vztahu se nazývá účelem

a prostředkem. Lze však říci, že tato charakteristika teleologických zjevů postačí? Což lze říci, že jen ony pojmy jsou teleologické, které jsou subsumovatelné pod pojem účelu a prostředku? Jistě nikoli. Neboť stačí si mysliti nějaký zjev jako subsumovatelný na př. pod pojem statku, aby se ukázalo, že s formálním pojmem účelu a prostředku nevystačíme.

Proto na rozdíl od běžné nauky nejsou námi zjevy teleologické vůbec určeny „pozorováním jich jako chtěné“, ba ani představováním jich, nebo myšlením jich jako chtěné, nýbrž jsou určeny jako subsumovatelné pod formální pojmy teleologické. To spadá však již do druhé knihy tohoto díla, kde se budeme zabývat touto otázkou podrobně. Zde bych chtěl jen v závěru vytýčiti výsledky, k nimž jsem došel studiem teleologického myšlení a jež dají se shrnouti v několik poznatků, jež se odlišují od panující nauky a dosavadních vědeckých názorů.

1. Způsob myšlení a způsob pozorování není tímž pojmem a licence obrazného způsobu vyjadřování nejde tak daleko, aby bylo lze těchto pojmů používati promiscue; neboť myšlení není jen zvláštním druhem pozorování, analyza a synthesa pojmová není výsledkem nějakého pozorování.

2. Rovnost a různost útvarů racionálních nesouhlasí s rovností a růzností způsobů pozorovacích nebo s rovností a růzností způsobů myšlení, neboť při různých způsobech myšlení (při teleologii a normativitě) se používá téhož racionálního útvaru.

3. Třídění věd nelze prováděti podle různých způsobů pozorovacích, nýbrž jediným klasifikačním činitelem jsou racionální útvary. Vzhledem k této thesi nelze pak teleologii a normativitu považovati za různé třídy věd, nýbrž za jedinou.

4. Racionální útvary nejsou podle mého mínění čtyři, nýbrž tři: podle toho odpadá jako zvláštní útvar racionální jak ratio sufficiens agendi tak i finalita. Obě děkují svůj vznik, jak se domnívám, brachylogickému vyjadřování mluvy: u ratio agendi tím, že se hledá motiv pro jednání, případně dokonce v myšlené představě, ač takové představy, jsou-li subsumovatelný pod pojem účelu nebo jeho akcesorií, jsou spoluurčujícím činitelem v rámci logického řetězu přímo pouze pro rozhodování; pro jednání je příčinou rozhodnutí. Ratio agendi skládá se tedy ze dvou útvarů racionálních, a to logické racionality a fyziologické (psychologické) kasality.

Finalita (účelová racionalita) byla vybudována v mylném domnění, že řetěz volitivní je soběstačný, kde jedno chtění plyne z druhého, kdežto bylo ukázáno, že brachylogie mluvy přezírá nutné současné poznání, že jedno „chtěné“ je nezbytné pro dosažení druhého chtěného. Tím byla prokázána inkonsistence paralelismu:

{ příčina,	{ důvod,	{ účel,
{ účinek,	{ důsledek,	{ prostředek.

5. Ve vědách, kde nastává aplikace několika racionálních útvarů, není vedoucím a klasifikačním útvarem onen, jehož je nutno používatí nejvíce, nýbrž ten, jehož použití hová nejvíce vlastním cílům vědním.

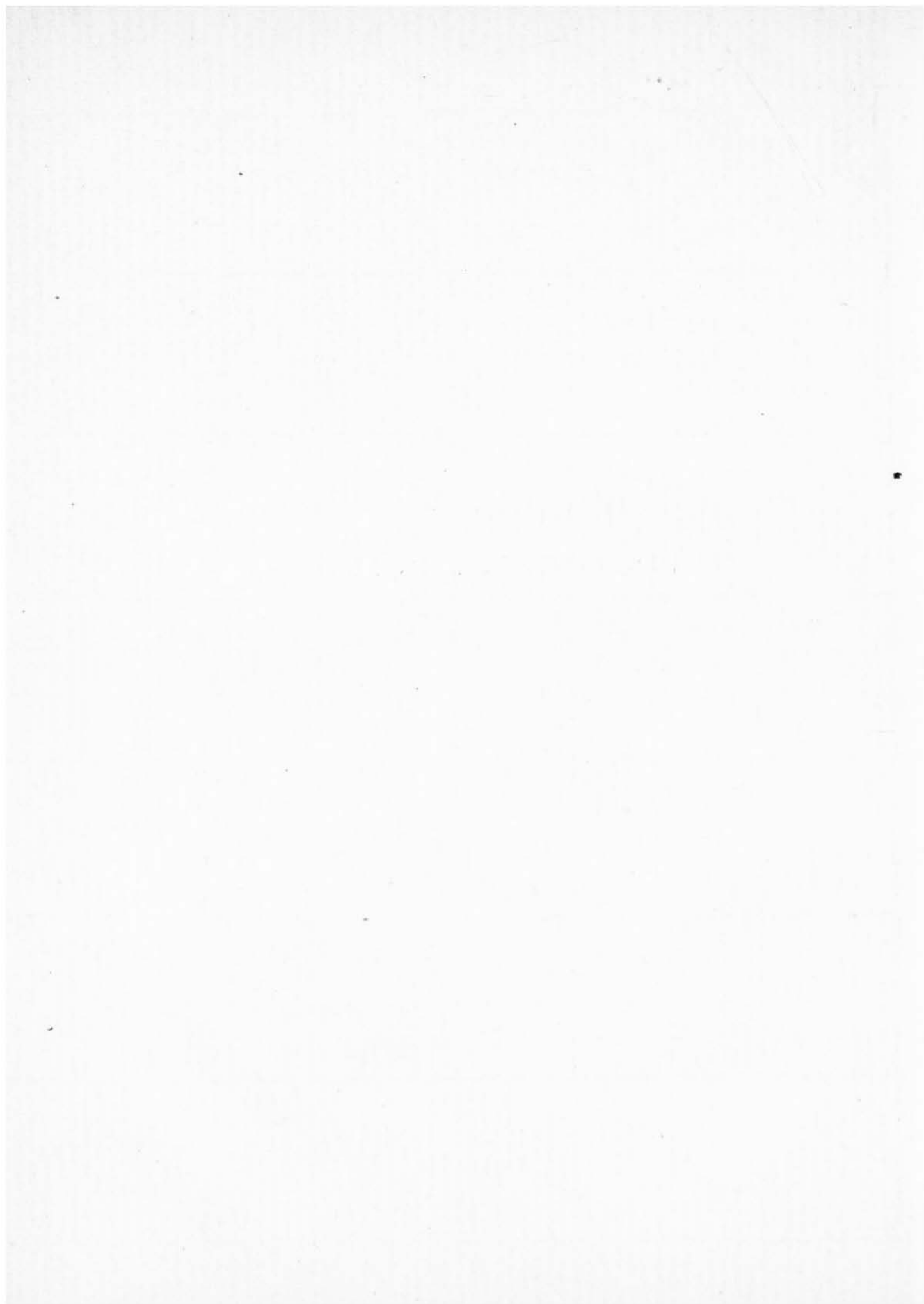
6. Různé způsoby myšlení mohou, ba musí používatí téhož racionálního útvaru, totiž logického.

7. Vědní trialismus se ukazuje býti neudržitelným, ježto teleologie a normativita nenáleží různým třídám vědním, nýbrž třídě téže, byť pro sebe tvořily samostatné obory s vlastními pojmy.

Druhá kniha
TELEOLOGICKÉ POJMY

I. Úvod.

Již ve svém článku „Spoření, jeho pojem a funkce hospodářská“, který byl uveřejněn ve „Vědecké Ročence Masarykovy university“ roku 1929, jsem uvedl, že jsem byl nucen pro svou národohospodářskou konstrukci přepracovat všechny tak zv. „národohospodářské“ pojmy.*) Výsledky mé analýsy se liší podstatně od výsledků dosavadních pojmoslovných badání, pokud aspoň mohu přehlédnouti běžnou vědeckou literaturu, a moje pojetí některých pojmů jest takřka zcela rozdílné od pojetí, jež jsou běžná. Podle mého názoru v národohospodářské vědě dosud bylo vůbec kladeno příliš málo váhy na to, aby byly přesně precisovány všechny pojmy, jež platily za pojmy hospodářské.

Jedině tato okolnost nám vysvětluje, proč většina hospodářských teoretiků nepovažovala často vůbec za nutné definovati pojmy, kterých se napořád užívalo. Lze míti za to, že se tak dalo v přesvědčení, že obsah těchto pojmů je všeobecně znám a že se předpokládá

---

*) V závěru citovaného článku jsem pravil: „O důležitosti přesného pojmosloví jsem se však znovu přesvědčil při budování své hospodářské konstrukce. Krok za krokem jsem narážel na nepřekonatelné potíže, poněvadž určité pojmy, vědou používané, ukázaly se mi buď nepřesnými, nebo někdy dokonce nesprávnými. Proto jsem byl nucen, veliké množství pojmů znovu na jejich přesný obsah přezkoumávati (tak zmiňuji se jen namátkou o pojmu užitečnosti, který nikterak není specificky hospodářský, jak se tvrdívá, nýbrž prostě teleologický, tedy spadající do sféry technické neméně než do sféry hospodářské)“.

jako daný. I ti autoři, kteří pro hospodářskou nauku přijali teleologii jako jedině správný způsob nazírání (správně: myšlení), mluví sice o různých pojmech nebo o mnohých pojmech základních, avšak nevysvětlují blíže, co jimi má býti přesně rozuměno. Jedině Engliš věnoval patřičnou péči ve svých „Základech hospodářského myšlení“ a ve své „Příručce národního hospodářství“ tomu, aby u některých pojmů (ne u všech) podal též jejich definice. (Musím bohužel hned zde uvést, že jeho definice nemohu považovati za správné, neboť vedou k vnitřním rozporům a jsou podle mého názoru pramenem některých dalších omylů).

Hlavním výsledkem mé analýsy je mimo jiné poznamenání, že většina t. zv. hospodářských pojmů není nikterak specificky hospodářskou, jak se předpokládá. Běžná nauka hospodářská operuje beze všech pochyb s mnoha pojmy, jež považuje za své pojmy specifické, za pojmy sobě vlastní, za pojmy hospodářské *κατ' ἐξόχην*, aniž však dosud byl učiněn pokus, aby tento předpoklad byl dokázán. Kdyby se byl takový důkaz žádal, bylo by se sice připustilo, že onen předpoklad jest dosud nedokázán, avšak zároveň by zcela jistě vzbudila taková žádost podiv. Neboť běžné nauce by se byla nutně jevila divnou žádost důkazu o tom, že jsou hospodářskými pojmy, jichž příslušnost do oboru národního hospodářství se má za samozřejmou již od samého vzniku národního hospodářství jako vědy. I potom, když se podařilo prokázati, že teleologický „způsob nazírání“ je jedině vhodným pro obor národního hospodářství jako vědy, nedošlo k přezkoumávání, zda ony určité pojmy, jež se vyskytují právě jen v teleologickém způsobu nazírání, jsou specificky hospodářské či jen všeobecně teleologické, ačkoliv přece takové přezkoumávání stane se ihned nutným, jakmile se ukáže, že národní hospodář-

ství sice spadá do pojmové sféry teleologické, avšak nevyčerpává jí úplně. Je jisto, že všechny hospodářské pojmy musí vzniknouti teleologickým způsobem myšlení, avšak nelze říci naopak, že všechny teleologické pojmy jsou automaticky hospodářské již tím, že jsou teleologické. Jsou tedy možny pojmy, jež jsou sice v hospodářské nauce užívány, avšak nejsou jí specifické čili výlučně vlastní, nýbrž užívá se jich pari modo i v ostatních vědních odvětvích teleologie.

Jsem tedy toho mínění, že jest naprosto nutno vyplniti onu mezeru, neboť pro úvahy hospodářské potřebujeme pevný a nikoliv labilní pojmový základ. Tuto mezeru zamýšlím zde vyplniti tím, že podrobím bedlivému zkoumání jednotlivé pojmy jeden za druhým, přičemž se ukáže, že většina t. zv. základních „hospodářských“ pojmů jsou pojmy pouze teleologické, tedy nikterak ne pojmy specificky hospodářské. Při této příležitosti podrobím zároveň kritice a revisi obsah analysovaných pojmů, neboť i ty pojmy, jež se pokládají obecně za správné, neobstály, jak jsem již připomněl nahoře, při zkoušce správnosti. K tomuto přezkoušení byl jsem přinucen automaticky, když jsem stále narážel při užívání těchto pojmů pro svou hospodářskou konstrukci na vnitřní rozpory, což jasně svědčilo o tom, že tato konstruktivní výstavba vědní potřebuje solidnějšího materiálu pojmového, než jaký jsem našel co výsledek dosavadních badání. Byl jsem nucen — obrazně řečeno — takřka krok za krokem pozorně ohledávati půdu, než jsem mohl pokročiti dále.

Teprve pak, až obsah takto utvořených pojmů snesl ne jedno, ale všechna přezkoušení z četných metod logických zkoušek, jichž jsem užil, odvážil jsem se k dalším pracím. Netvrdím, že moje formulace pojmů, jak

je zde podána, je na věčné časy neotřesitelnou a dokonalou — avšak mohu tvrditi s dobrým svědomím tolik, že já jsem na ní nenalezl již žádného kazu přes svědomitá přezkoušení.

Při této mé práci připadl mi úkol dvojí: předně zařazení pojmů, které dosud byly od všech autorů bez výjimky chápány výlučně národohospodářsky, mezi pojmy formálně teleologické, a potvrzení jiných za výlučně formálně národohospodářské (čehož se dotknu až ve třetím oddíle této knihy), za druhé podání nových přesných definicí, poněvadž dosavadní všechny vykazují vnitřní rozpory. Korektury, jichž tu bylo třeba, se týkají tedy klasifikace pojmů a zařazení jich z rodu do třídy, jednak rozsahu a obsahu pojmů samotných.*)

II. Teleologické pojmy.

1. Všeobecně.

Obecnými pojmy teleologickými, které jsou společné pro všechna vědní odvětví teleologická, jsou mi pojmy tyto: účel, prostředek, užitečnost a škodlivost, užitek a škoda, potřeba, upotřebitelnost a statek. Samozřejmě jsou teleologickými pojmy i pojmy hospodářské, zde však nebudou uvedeny, neboť v tomto odstavci budeme jednati o pojmech obec-

---

*) Podávám v této práci pouze výsledky svého vlastního myšlení. Jde tedy buď o pojetí zcela nové, nebo aspoň od učení dosavadních se lišící, často jim přímo odporující. Jediný autor podal dosud — pokud mohu přehlédnouti — přesnější definice pojmů, jimiž se budeme v následujících kapitolách zabývat, a to Engliš. Tím budiž vysvětleno, proč právě jeho formulace stane se častěji předmětem mé kritiky.

ně teleologických a ony pojmy (t. j. hospodářské) nejsou společny všem vědním odvětvím teleologie.

Teleologickými zjevy rozumím všechny zjevy, které mohou býti myšleny jako subsumovatelné buď pod pojem účelu nebo jeho akcesorií. Akcesoriemi účelu rozumím všechny ty pojmy, které jsou odvislé od pojmu účelu jako takového, t. j. ty pojmy, v jichž obsahu jest jako pojmový znak přímý nebo nepřímý vztah k účelu. Protože pak tyto pojmy tvoří uzavřený systém jednotlivých, na sobě navzájem závislých částí téhož celku, mluvím též tu a tam o formálním systému účelových pojmů. Lze tedy též charakterisovati teleologické zjevy jako takové, jež mohou býti myšleny jako subsumovatelné pod formální systém účelových pojmů. K tomuto systému patří právě ony nahoře uvedené pojmy, jež byly označeny jako obecně teleologické, totiž: účel, prostředek, užitečnost a škodlivost, užitek a škoda, potřeba, upotřebitelnost a statek. Tato definice teleologických zjevů není totožnou s definicí, která definuje tyto zjevy co „pozorované jako chtěné“. Neboť, buď musíme potřebě upřítí charakter teleologického pojmu, nebo uznati, že ne všechny teleologické pojmy jsou pozorovány jako chtěné.

Upírati pojmu potřeby charakter teleologického pojmu lze dle mého názoru stěží. Neboť buď by se musilo říci, že potřeba jest chtění a jako takové kausálním (psychologickým) zjevem, který nepatří do oblasti teleologického myšlení. Avšak takový názor ukáže se ihned mylným, jakmile uznáme, že i juristické osoby, jež nejsou schopny míti žádné vůle ve smyslu psychologickém, mohou míti potřeby. Názor onen padá však kromě toho i tím, že potřeba jest definována čistě teleologickými pojmy (prostředkem — neboť jak uvidíme dále, jest potřeba chtění něčeho jako prostředku;

bez účelu není prostředku; bez prostředku není potřeby; jest tudíž potřeba pojmem závislým na pojmu účel). Nebo by se musilo prohlásiti, že potřeba není předmětem snahy poznávací v teleologickém myšlení, což však stojí očividně v rozporu se všemi dosavadními výsledky teleologických i specificky hospodářských bádání.

Pak však nejeví se teleologie jako zvláštní pozorovací metoda, nýbrž jako myšlení ve zvláštním systému pojmů. Tento výsledek jest pak ještě doplněn tím, že teleologie není zvláštním útvarem racionality (t. j. odpovědí na otázku „Proč?“), jak se dosud tvrdilo bez popření, nýbrž že tu jde o pouhou logicitu, jak jsme již ukázali v první knize tohoto díla.

2. Účel a prostředek.

V této kapitole nechci probíratí snad všechny možné vztahy mezi prostředkem a účelem, což spadá pod všeobecné poznatky o teleologii jako myšlení, nýbrž podatí chci jen definici pojmu účel a jeho dosud opomíjeného vztahu k prostředku.

Již dříve jsem častěji ve svých pracích podotkl, že „účel“ a „postulát“ pojímány bývají synonymisticky a tak také užívány. Tak na př. Engliš mluví zhusta o „hospodářském postulátu“*), čímž očividně má se rozuměti hospodářský účel a nikoliv hospodářské ch t ě n í. Na druhé straně mluví se však též o postulátu prostředku (potřebě**), čímž opět jest míněno ch t ě n í prostředku a ne něco ch t ě n é h o. Tu jest ovšem namítnouti, že se užívá téhož výrazu ve dvojím smyslu, že se užívá téhož termínu pro dva různé pojmy.

*) Příručka nát. hosp., I. vyd., Brno 1924, str. 577.

***) Tamtéž str. 578.

Důležitost této různosti ukáže se nám později. Avšak ani když předpokládáme, že postulát jest něčím chtěným, nezmizí nám obtíže docela, neboť „něco chtěného“ a „účel“ není zcela totéž.

Účel jest ovšem rozhodně „chtěným“ (chtěné = to, co je chtěno), avšak takovým chtěným, které nemůže býti uskutečněno přímo, nýbrž teprve pomocí něčeho, co jest mimo něj — totiž pomocí nositelů určitých vlastností. Nositel těchto vlastností, jsou-li tyto schopny sloužiti onomu zmíněnému chtěnému, jest nazýván **prostředkem**. Lze tedy též stručně říci, že účel jest chtěné, jež je dosažitelné teprve cestou něčeho mimo něj, totiž prostředku, tedy chtěné, splnitelné teprve určitou oklikou, neboť bez prostředku není účelu, nýbrž jen chtěné zjevy. Účel a prostředek jsou pojmy navzájem se doplňující, pojmy korelativní.

Zde by se mohlo ovšem namítati, že není vůbec žádných chtěných zjevů, které by byly dosažitelné bez prostředku, a že tedy definovati účel pomocí prostředku jest přebytečné a že by stačilo definovati účel jako „něco chtěného“, což již samo v sobě involvuje aplikaci prostředku. Neboť buď jest chtěna změna, a pak funguje co prostředek onen zjev, který jest schopen sloužiti přivodění změny, nebo jest chtěn stav, a pak funguje jako prostředek zjev, který jest schopný sloužiti jeho udržení. Na to jest odpověděti, že přesto je nutno účel definovati pomocí prostředku, a to proto, poněvadž by mohla snadno nastati záměna s pojmem „statek“, který — jak později uvidíme — jest též chtěným zjevem, totiž zjevem chtěným jako prostředek.

3. Užitečnost a škodlivost.

Engliš definuje „užitečné“ jako „chtěné k určitému účelu“ (Příručka nár. hosp. str. 3). S touto definicí nemohu souhlasiti. Užitečnost jest kvalitou, „chtěné“ kvalitou není, neboť i účel jest chtěn, aniž jest kvalitou. „Býti chtěnu“ vyjadřuje pouze vztah mezi subjektem a objektem chtění. I když připustíme, že „býti chtěnu“ nevyklučuje kvality, neboť i kvalita může býti chtěna, přece jest jisto, že není v definici Englišově kvalita obsažena, a proto jest definice neúplná. Již pro tuto neúplnost není tedy ona definice správnou, leč nutno ji označiti přímo za nesprávnou, uvědomíme-li si, že kvalitnost užitečnosti je jediným rozlišovacím znakem od pojmu prostředku, neboť užitečnost je kvalitou, prostředek jejím nositelem. Řekne-li se tedy, že užitečnost je „něco chtěného k určitému účelu“, platilo by totéž o prostředku, a tak by užitečnost a prostředek byly jedním a týmž pojmem, neboť znak jich odlišnosti byl potlačen již v samé jejich definici. Jak však nazvati správnou definici, již se pojmově stotožňují dva různé pojmy? Důsledek nestal se Englišovi patrný jen proto, že opomenul definovati pojem prostředku.

A ještě z jiného důvodu nelze s definicí souhlasiti. Užitečné je prý „chtěné k určitému účelu“. Z čeho to plyne? V pojmu užitečnosti není přece obsaženo nic, co by ukazovalo, že je chtěna k určitému účelu. Neboť pojem užitečnosti praví jen, že jest to kvalita, jež je schopna sloužiti účelu, t. j. něčemu chtěnému. Avšak býti přímo chtěným a býti schopným sloužiti chtěnému, není nikterak totéž. Je-li něco schopno sloužiti chtěnému, je-li tedy do jisté míry podmínkou pro jeho dosažení a splnění,

pak jistě toto „sloužící“, tato „conditio sine qua non“ chtěného bude také chtěna. Avšak to děje se nepřímou, v pojmu samém není chtění, jako pojmový znak obsaženo.

Užitečnost jako taková nemůže býti chtěna k určitému účelu, neboť ona musí již chtění předcházeti jako jeho podmínka. Právě proto, že určitý zjev je užitečný — lhostejno, zda putativně, totiž že je mu užitečnost jen přikládána, nebo objektivně, totiž že je skutečně užitečným — jest chtěn. Musí býti napřed poznán jako schopný sloužiti účelu, aby byl chtěn pro příslušný účel. Jest tudíž užitečnost podmínkou vzniku chtění, neboť chtění účelu, spojené s poznáním určitého zjevu co užitečného s jedné strany a snaha po užitečnosti s druhé strany mají se k sobě jako logický důvod a závěr a nespadají tedy pod týž pojem. Podobně je na př. užitečnost určitého zjevu podmínkou jeho hodnoty, aniž jsme proto oprávněni obě tyto kvality zahrnovati pod jeden a týž pojem.

Netvrdím — což budiž zdůrazněno — že užitečnost není chtěna, nýbrž jen to, že v pojmu užitečnosti není obsaženo takové chtění, které by se vztahovalo přímo na užitečnost v poměru jejím k účelu, tedy: že užitečnost není „chtěnou schopností sloužiti účelu“, nýbrž prostě „schopností sloužiti účelu“.

Tvrdím tudíž, že dříve než se stane užitečnost chtěným objektem, musí býti poznána jako taková, t. j. jako schopnost sloužiti účelu, z čehož plyne, že později nastalé chtění nemůže spoluvytvářeti pojem, který tu byl již jako pojem hotov před tím, než chtění vzniklo. Pojem užitečnosti sám o sobě neříká tedy — opakuji — ničeho o tom, že by byla chtěna, jako to říká pojem účelu, v jehož pojmovém

obsahu jest implicity obsaženo, že „jest chtěn“. Neboť užitečnost ve vztahu k účelu není nic jiného, než schopnost sloužiti účelu. To však nikterak nebrání tomu, aby v užitečnosti s hlediska jiného pojmu (než účelá) nebyla obsažena „chtěnost“. A tak tomu skutečně je v případě jejího poměru k upotřebitelnosti. O tom bude blíže řeč na straně 109. n. n., kde se ukáže, že užitečnost je chtěnou upotřebitelností. Je-li to správné — a já jsem přesvědčen, že správnost tohoto tvrzení dokáži zcela bezpečně — pak je zcela jistě obsažena i v užitečnosti „chtěnost“. Tato „chtěnost“ se však nikterak nevztahuje na kvalitu, která by byla chtěna k určitému účelu (tudíž na schopnost sloužiti účelu), jak tomu chce Englišova definice, nýbrž na jinou kvalitu, totiž na upotřebitelnost, t. j. schopnost, jež se teprve chtěním stává užitečností, jež tudíž vůbec teprve chtěním stává se schopností sloužiti účelu. Chtění této kvality (upotřebitelnosti) musí tedy logicky předcházeti, aby vůbec byla založena schopnost sloužiti účelu, nemůže tedy tato schopnost sloužiti účelu sama býti chtěna, jak to vyžaduje Englišova definice slovy „chtěné k určitému účelu“. K této otázce se však ještě podrobněji vrátíme v kapitole o upotřebitelnosti (viz str. 103. n. n.).

Zbývá ještě jedna námitka. Někdo by totiž mohl říci: „Není nikterak pravda, že musí býti napřed užitečnost jako taková (jako schopná sloužiti účelu) poznána, aby se teprve pak mohla státi chtěnou. Naopak — chtějící subjekt chce účel a proto chce, tedy již předem a od počátku, něco, co se ukáže jako schopné sloužiti účelu. Z toho se podává, že chtění předchází před poznáním.“ Ve smyslu této námitky vyhrotila by se celá sporná otázka v tyto alternativy: jest užitečnost kvalitou, která jest napřed chtěna a pak teprve dodatečně poznána jako schopnost sloužiti účelu, nebo

naopak musí býti nejprve poznána kvalita, schopná sloužiti účelu, aby mohla býti potom chtěna? Jsem přesvědčen, že první alternativu nutno rozhodně zamítnouti, neboť pak bychom musili užitečnost definovati jako chtěnou vlastnost, jejíž schopnost sloužiti účelu teprve bude poznána (lhostejno zda putativně či skutečně), a ne jako chtěnou schopnost sloužiti účelu, neboť chtění by musilo předcházeti před poznáním. Po krátkém uvážení musí přece uznati každý, že to by znamenalo popření vlastní podstaty užitečnosti. Neboť v tomto smyslu by byl na př. výrok: „Něco se jeví jako vhodný prostředek“ nebo „Něco má patřičnou užitečnost“ přímo kontradikcí in adiecto a nesmyslným, neboť jest něco ve svém přívlastku označováno za vhodné — tudíž předpokládáno jako známé — co dle svého pojmu teprve bude nutno poznati. A nemělo by také smyslu mluvit o chtěné užitečnosti (nebo o chtěném prostředku), neboť užitečnost (nebo prostředek) byly by již bez dalšího vůbec něčím chtěným — jako nemá smyslu mluvit o chtěném účelu. — Domnívám se, že všemi těmito důvody jsem dostatečně dokázal, že užitečnost jako taková není chtěna, nýbrž že jest pouze schopnost sloužiti účelu.

Pokud se týče vzájemného poměru pojmů užitečnosti a škodlivosti, je též nutno formulovati je (a pojem škodlivosti) přesněji, než jak se dosud obvykle dalo. Právili se, že škodlivost jest opakem užitečnosti, jak zhusta najdeme v národohospodářské vědecké literatuře, jest to sice pravda, avšak nesmí nás to svést k tomu — což právě obvykle se děje — abychom chápali tyto pojmy příliš úzce. Neboť schopnost užitečnosti sloužiti účelu může znamenati dvojí: jednou je to pozitivní prospívání účelu, avšak může to býti i zabraňování škod-

dě (kvalita překážející škodlivosti). Z toho pak se dále podává i dvojí pojetí škodlivosti: buď jest to kvalita, překážející užitečnosti, nebo přímo kvalita odporující účelu. „Překážející užitečnosti“ znamená však přece „překážející schopnosti sloužiti účelu“, takže škodlivost jest označiti buď jako překážející schopnosti sloužiti účelu (užitečnosti), nebo jako schopnost překážející (bránící) účelu. Důležitost tohoto rozdílu stane se nám zřejmou při výkladech o užitku a škodě, kde se setkáme s touž analogií. Proto ponecháme zatím analysu tohoto problému příslušným výkladům další kapitoly.

4. Užitek a škoda.

Užitek jest zamýšlený výsledek (efekt), příznivý účelu, vzešlý z použití užitečnosti, obmyšlené přiblížení účelu, něco, co splnění účelu má přivoditi. Tento efekt může ovšem přivoditi účel buď zcela nebo z části. Maximální myslitelný užitek jest přivodění a splnění účelu. Z tohoto důvodu jest nesprávné definovati užitečnost jako schopnost přivoditi účel, jak se někdy děje, neboť potom by nebylo možné, aby bylo více užitků různé kvantity, nýbrž mohl by býti jenom jeden, který by vždy přivodil účel. Užitek jest však též úsporou škody.

Užitek totiž může se nám jeviti ve dvojí podobě: buď jako přiblížení se účelu nebo jako zamezení škody. Podobně i škoda vystupuje ve dvojí povaze: buď jako negace užitku (zamezení užitku), nebo jako negace účelu (oddalování účelu). Negace účelu jest — lze říci — negativní pohyb vzhledem k účelu, negace užitku zamezování pozitivního pohybu, který by se byl bez

dotyčné „škody“ dostavil. Tedy při škodě v užším slova smyslu se užitok snižuje, při škodě v širším slova smyslu se užitok nezvyšuje, ač by mohl.

Terminologicky chybí nám totiž výraz jak pro ušlý užitok, který by se byl bez nastoupení škodlivého zjevu určitě dostavil nebo mohl dostaviti, tak pro očekávanou, ale nedostavivší se škodu. Proto se musíme spokojiti s výrazy užitok a škoda a jimi vyjadřovati i nedostavivší se škodu i ušlý, nedostavivší se užitok. Logicky, jako pojmová konstrukce, je to i ono možno, z důvodů vhodnosti, jak dosud mám za to, je převádění na negativní formuluaci psychologicky stravitelnější a je vhodnější mluvíti o nedostavivší se škodě ne jako o „užitku“, nýbrž jako o „úspoře škody“. Ačkoliv tedy zastávám se přísně logické povahy hospodářských úvah co se týče správnosti, uznávám určité koncese pro psychologismus po stránce vhodnosti, což ovšem nikterak nesmí býti a není na úkor přísně logické povahy a přesnosti teleologického myšlení.

Mám za to, že naše mluva tento mnou hájený argument vhodnosti sama podepřela nejlépe vytvořením výrazu spoření, úspory atd., kde stlačení (negace) škody vzhledem k užitku se označuje jako úspora škody, ač v logické konstrukci by bylo lze mluvíti i zde vlastně o užitku, naproti tomu o nedostavivším se užitku se mluví i v běžné mluvě jako o škodě a mluva se nenamáhala vytvořiti zde zvláštní výraz, ježto psychologicky aplikace tohoto výrazu nenarážela zde na žádnou potíž. Též moje vývody v kapitole o spoření (viz str. 162. n. n.) směřují k tomu, aby se tato povaha řečeného pojmu zdůraznila.

Ve smyslu shora uvedeném označuje se nedostavivší

se škoda, jakkoliv byla očekávána, jako úspora škodlivý, nedostavivší se nebo ušlý užitek jako efektivní škoda. V důsledku těchto vývodů bude tedy škodou na určitém účelu nejen nějaký zjev, který je negací účelu, potud, že jeho dosažení učinil vzdálenějším, že jej tedy odsunul, nýbrž také zjev jiný, který je negací užitku po té stránce, že účelu sice neodsunul, ale že jeho přičiněním účel také nebyl přiblížen, že se tedy nedostavil užitek, který by se byl jinak dostavil a tudíž že dosažení účelu zůstalo stejně vzdáleno, ač by se bez dotyčné škody bylo přiblížilo*).

Je překvapující, že onen názor**), který hlásá, že

*) Tak na př. ničím-li při požáru buď zbouráním okolní objekty, aby se požár nerozšířil, nebo ničím-li při hašení vodou sebe dražší zařízení, jeví se mi užitek na účelu jednom (zadržení požáru) nepochybně jako pozitivní škoda na druhém (na účelu zachování ničených budov nebo zmíněného zařízení), ježto právě tento účel je vzdalován od svého dosažení, není-li vůbec a definitivně zmařen. Povaha této, řekl bych, pozitivní škody, nebyla nikdy sporná, neboť tvořila vždy jeho podstatu.

Jinak je tomu při druhém druhu škody, která se jeví jako zmaření užitku, jako způsobení škody ušlým užitekem. Tak na př. s hlediska účelu zdraví jeví se mi použití společného prostředku, na př. peněz, pro účel vzdělání jako škodlivé, ježto řečené účely kolidují na př. proto, že jak péče o zdraví, tak péče o vzdělání vyžadují peněžních prostředků, jež však nestačí na plné dosažení obou účelů; proto věnování peněz pro vzdělání jeví se škodlivým s hlediska účelu zdraví a naopak, ježto užitek na zdraví, který by za tyto peníze se byl opatřil, nemůže se již dostaviti. Odpadnutí tohoto užitku je škodou.

*) Vzpomeňme na př. polemik Englišových, v nichž popírá, že by úvaha předcházející kupu byla výnosovým počtem, ježto prý je pouhou volbou. Tento svůj názor opírá právě o tvrzení, že ušlý užitek není škodou. (Rozhodnu-li se mezi koupí klobouku a koupí rukavic, tu zřeknutí se jednoho z těchto kupů není pro hospodářského člověka škodou prý proto, že dosud nemá žádného z obou statků. Jest tedy prý jen ušlým užitekem.)

ušlý užitek není škodou, přehlíží, že přiznává vlastně charakter škody negaci účelu a upírá jej negaci užitku, ač sám škodu přímo definuje jako opak (negaci) užitku a tedy si vlastně již ex definitione odporuje. Ostatně, což nedefinuje tento názor hodnotu jako stupeň užitečnosti, při čemž interpretuje nedostavení se škody také jako užitek? Totožnost povahy ušlého užitku a pozitivní škody lze ostatně též krátce dovoditi takto: pojem užitku implikuje chtění, ježto je výsledkem použití (jež právě chtění implikuje) užitečnosti. Ušlý užitek je však ztraceným užitkem, ježto na př. též o ušlé příležitosti pro vykonání něčeho říkáme: ztracená příležitost. Je to totiž znemožnění užitku, který by byl býval možný. Je to pozbytí či ztráta možnosti užitku. Ztráta na užitku je však ztrátou na chtěném účelu a ztráta na chtěném účelu je škodou. Vždyť i v obecné mluvě říkáme, na př. chceme-li navštívit určitý divadelní kus a znemožní-li se nám to: „Škoda, byli bychom rádi šli,“ ač přece nesporně běží zde o ušlý užitek na účelu „návštěvy divadla“ a nikoli o pozitivní škodu ve vlastním smyslu.

Důležitý důsledek dvojí funkce škody (škodlivosti), o níž bylo mluveno, totiž jako negace účelu a negace užitku je ten, že kdežto užitek (užitečnost) je vzhledem k účelu vždy v poměru subordinovaném, může škoda vzhledem k účelu býti též v poměru koordinovaném, t. j. dva účely sobě koordinované mohou sobě být navzájem škodlivy, na př. hospodářská kolise postulátů. Důsledek ten je velmi důležitý.

Tato obojetná povaha užitku na jedné a škody na druhé straně (a rozumí se, že mutatis mutandis platí

obdobně vše také pro užitečnost a škodlivost) zdánlivě je pramenem nejasnosti a nepřesnosti. Ve skutečnosti se však tato obojetnost objeví ihned v jiném světle, uvědomíme-li si, že užitek a škoda přímo srovnatelný nejsou. Jako nelze přímo srovnati tvrdost a měkkost, teplo a chlad, nelze tak učiniti ani ohledně užitečnosti a škodlivosti, nikoli proto, že by běželo o různé kvality, nýbrž proto, že běží o divergentní směry negace a kladu, jež jsou matematicky odčitelné, ale logicky srovnatelné jen nepřímo. Důkaz o přímé inkomesurabilitě škody a užitku lze podati, leč vybíhá z rámce našeho pojednání. Postačí poukázati na názorný poznatek, že výška hory a hloubka propasti jsou přímo nesrovnatelné, ač ciferně obě kvanta jsou jistě odčitelná. Avšak právě tato přímá nesrovnatelnost užitku a škody je důvodem, proč dvojí smysl užitku (užitku v užším smyslu a nedostavivší se škody, úspory a škody) a škody (totiž škody v užším slova smyslu a nedostavivšího se aneb ušlého užitku) se nám pojednou objeví jako obzvláště výhodný. Neboť je možno srovnati velmi dobře užitek se škodou, jež se nedostavila, a škodu s užitekem, jenž nenadešel, ač se dostaviti mohl. Neboť pak srovnáváme vlastně užitek s užitekem a škodu se škodou. A právě tato zde vytčená možnost otevírá nám veliké výhody pro usnadnění srovnatelnosti postulátů vůbec. Neboť jen tak lze škodu a užitek, jež o sobě srovnatelný nejsou, prostřednictvím malé okliky převésti na srovnatelné veličiny. Nastane-li pak nutnost srovnati užitečnost se škodlivostí, nebo užitek se škodou, převedou se obě zdánlivě nesusoudé nebo alespoň nesrovnatelné kvality na jednu jedinou kvalitu o různé kvantitě, buď že převedu škodu, jež se má srovnati s užitekem, na užitek, nebo obráceně užitek na škodu. To se děje jednoduše tím

způsobem, že mám-li na př. srovnat užitek, jenž mi vzejde z koupě klobouku, se škodou, již utrpím, vzdám-li se koupě obuvi, srovnávám užitek klobouku s užitekem, jehož bych nabyl z koupě obuvi. Chci-li pak převést obě veličiny na škodu, srovnávám škodu, již utrpím, nezískám-li klobouku, se škodou, již bych utrpěl, nezískal-li bych obuvi. Je vidno, že oboje eventuality jsou schůdné. Opakuji však znovu, že se vždy bude doporučovati spíše převáděti na formulaci **n e g a t i v n í**, ježto nedostavivší se nebo ušlý užitek lze bezzávadně a bez násilí označiti jako škodu, kterou lze porovnat s jinou škodou, kdežto nedostavivší se škodu nelze bez určitého znásilnění řeči pojmenovati užitekem. Pročež, jak uvedeno, řeč si vytvořila termín úspory škody, kterážto úspora je sice užitekem, avšak srovnávati ji s jiným užitekem bude narážeti přímo na potíže, ježto vždy srovnáváme kvalitně identické zjevy, identicky též označené, tedy na př. užitek s užitekem, škodu se škodou, čemuž v daném případě není, ježto zde by bylo nutno srovnati užitek s úsporou škody, a hlavně proto, že je těžko označiti všechny nehody, jež by nás mohly stihnout, ale nestihnou, jako užitek.

To, co bylo řečeno o převedení užitku na škodu a obráceně lze ostatně též velmi dobře matematicky vyjádřiti. Ježto totiž běží pouze o rozdíl kladu a záporu, lze užitek převést na škodu tím, že předložíme před zápor (škodu) ještě jednu negaci $a = - (-a)$ čili: užitek rovná se úspoře (negaci) škody: chceme-li škodu převést na užitek, pak předložíme před užitek negaci dle vzorce $-a = - (+a)$ čili: škoda je potlačením (negací) užitku (positivní formulace bude se převáděti na negativní nesporně snadněji díky termínu úspory).

Toto převádění, jak znovu zdůrazňuji, děje se proto, že logicky je přímo srovnatelná veličina kladná s kladnou, veličina záporná se zápornou, nikoli však kladná se zápornou, které jsou matematicky odčitelné, nikoli však logicky přímo srovnatelné.

Zbývá ještě promluvit o jiné nesrovnatelnosti, která, byť byla známa co do své podstaty, jistě není známa plně co do svých důsledků. Dva užitky neb i dvě škody nejsou srovnatelné, nenáleží-li téže úrovni teleologické, t. j. nejsou-li koordinovanými. To je poznatek pojmově evidentní. Neboť srovnatelnost značí kvalitní identitu při kvantitní různosti, implikuje tudíž možnost volby. Této možnosti však není tam, kde není koordinace, nýbrž kde je subordinace. Subordinace značí poměr mezi podmiňujícím a podmíněným, při čemž podřazeným je ono, nadřazeným toto. Podmíněné však nemůže být kommesurabilní s podmiňujícím, ježto zde není pouhé kvantitní rozdílnosti a ježto volba, nutný to důsledek srovnatelnosti, je a priori vyloučena. Podmíněné může totiž teprve tehdy vzniknouti, předcházelo-li mu podmiňující (ovšem logicky a ne nutně časově). Tudíž podmíněné (již pojmově) není neodvislé a tedy volně volitelné. Proto nelze také členy racionální řady nikdy považovati za zjevy identické kvalitně a pouze kvantitně rozdílné, ať již běží o příčinu — následek, důvod — důsledek, nebo ratio rationatum při ratio essendi.

Důsledky toho co zde pravíme ukáží se býti neobvykle důležitými a dalekosáhlého významu při analýse hospodářské hodnoty. Ukazují nám totiž jasně distinkci mezi užitečností, resp. užitkem a hodnotou. Při výkla-

dech o hodnotě*) budou tedy podrobněji probrány důsledky problému zde nadhozeného.

5. O prostředku zvláště.

O pojmu prostředku byla již řeč při výkladech o účelu. Nyní se opět k němu vrátíme, abychom podali jeho podrobnější rozbor. To se totiž mohlo státi až po výkladu obsahu užitečnosti, neboť jinak bychom předbíhali poznatkům, jež teprve musí následovati.

Prostředek podle mého pojetí jest nositelem užitečnosti, jest užitečným zjevem. Z toho je zřejmo, proč musil předcházeti výklad o pojmovém obsahu užitečnosti. Uvědomíme-li si nyní definici užitečnosti, můžeme říci: prostředek je nositelem vlastnosti, jež je schopna sloužiti účelu. Prostředek tudíž též není přímo chtěn, právě tak, jako není přímo chtěna užitečnost, jest pouze nositelem schopnosti, býti prospěšnu chtěnému (účelu). Podobný důkaz o tomto tvrzení však zde již podávati nebudeme. Neboť by byl zcela obdobným tomu, který jsme podali v kapitole o užitečnosti, takže by zde byl vlastně opakován. I zde je prostředek podmínkou snažení se po něm, podmínkou jeho chtění, proto i zde nutno rozlišovati poznání prostředku jako takového a jeho chtění, což nemůže spadati pod jeden a týž pojem, neboť prvé předchází druhému jako jeho podmínka. I zde jest nositel užitečnosti — prostředek — hotovým pojmem dříve, než může býti chtěn.

Prostředek není kvalitou, je jejím nositelem. To je jediný rozdíl mezi ním a užitečností. Vztah prostředku k účelu je dán vztahem užitečnosti k účelu a bylo o něm již na příslušném místě mluveno.

Prostředek může býti arci každý nositel užitečnosti.

*) Viz v III. knize tohoto díla str. 177. n. n.

nejen tedy předmět nebo děj, nýbrž též určitý stav, určitá situace, určitý vztah atd. — zkrátka každý zjev, který mohu pro určitý účel kvalifikovati jako užitečný. To dlužno míti na paměti zvláště proto, že všeobecně se spatřují v onom „předmětu“ či „ději“ zjevy pouze kausální. Že je tento názor pro teleologii nevhodný a je názorem mylným, uvedl jsem v prvním oddílu této knihy*). Chci na př. poznati něčí důvody, abych mohl posouditi správnost jeho názoru. Toto je mně účelem, poznání důvodů prostředkem. Kde jest zde jaký děj, pod nímž se zřejmě myslí na určitou kausální změnu? A kde je zde jaký předmět (objekt)?

Posléze musím upozorniti hned zde, že definují-li někteří autoři statek jako užitečný předmět, splývá jim zřejmě pojem statku s pojmem prostředku. Neboť užitečný předmět je zařaditelný pod pojem užitečný zjev — což právě značí prostředek. Zůstal by tu jediný rozdíl, chtěli-li bychom rozlišovati mezi prostředkem a statkem, totiž ten, že pojem prostředku je širší a zahrnuje ve svém rozsahu pojem statku, kdežto pojem statku užší, neboť nevyčerpává zcela pojem prostředku. (Neboť: prostředkem může býti kromě užitečného předmětu i užitečný děj, vztah, stav atd. — jak jsme si řekli nahoře, užitečný předmět je tedy zahrnut v rozsahu pojmu užitečný zjev, t. j. prostředek, jehož rozsahu nevyčerpává.) Toto rozlišení však nemůže uspokojiti. Statek a prostředek byly by nositeli téže kvality, totiž užitečnosti, a rozdíl by tkvěl jen v povaze nositele. A právě tak bychom mohli konstruovati samostatné pojmy pro nositele užitečnosti, byl-li by jím jednou děj, po druhé stav a pod. Jenže právě statek a prostředek jsou nositeli rozdílných kvalit, jak uvi-

---

*) Viz str. 34. n.

díme v dalších výkladech, a proto je nesprávná definice statku jako užitečného předmětu, neboť jí stírá se veškerý podstatný rozdíl mezi statkem a prostředkem.

6. *Potřeba.*

Dlouho jsem se domníval, že je správnou definice potřeby, kterou jest považovati za nejběžnější v moderní vědecké literatuře hospodářské, jež klade již důraz na teleologii jako poznávací metodu národního hospodářství, a kterou podal Engliš takto (Příručka národního hospodářství, str. 5): „Potřeba je ... chtění prostředku k nějakému účelu.“ Ovšem její dodatek, „k nějakému účelu“, jest zbytečný, ne-li nesprávný. Neboť v pojmu prostředku, jímž je potřeba definována, je již implicity obsaženo, že to, co je chtěno, má býti schopno sloužiti nějakému účelu. Prostředek je nositelem schopnosti sloužiti účelu již sám o sobě, tedy rčení „prostředek k nějakému účelu“ jest pleonasmem. Že definice oním zbytečným dodatkem je pleonastická, bylo mi hned zřejmo, avšak jinak považoval jsem ji za správnou, což mne po dlouho dobu zavádělo na zcestí a do rozporů. Neboť tato definice, od níž jsem vycházel jako od axiomatu, není vůbec správná.

Potřeba není totiž chtěním prostředku, nýbrž chtěním něčeho, nějakého zjevu, jako prostředku, což ovšem je již něco podstatně jiného. Ukáže se v příští kapitole, jak důležité jsou důsledky tohoto rozdílu. Zde budiž zatím uvedeno toto: potřeba ve smyslu mé definice je sice chtěním, avšak ne chtěním prostředku, nýbrž chtěním zjevu, který by bylo lze subsumovati pod pojem prostředku, který by mohl sloužiti jako prostředek, který je schopný fungovati jako

prostředek, který je schopný býti prostředkem (schopný býti upotřebenu jako prostředek), který tudíž není ještě prostředkem, nýbrž teprve se jím může státi. Při tom nesmí se rozuměti pod „upotřebitelností jako prostředek“ žádná kausální upotřebitelnost, tedy žádné kausální změny mající býti docíleny pomocí prostředku, nýbrž dlužno pojímati tuto upotřebitelnost jako čistě logickou, totiž právě co chtění zjevu — jak jsme si řekli nahoře — který je schopný býti subsumován pod pojem prostředku. Ukáže se totiž, že zjev, který je schopen býti upotřebenu jako prostředek, tvoří pojem statku a že kvalita, jejímž je statek nositelem, je upotřebitelnost. Změna pak, která při úvaze hospodářské nastane, není žádnou změnou kausální, nýbrž jen změnou pojmů, tedy logickou, která záleží v dodatečném přistoupení znaku chtění, čímž z upotřebitelnosti vzniká nový pojem, totiž pojem užitečnosti. Předbíhající dalším vývodům můžeme již zde říci, že schopnost býti užitečným ukáže se jako **upotřebitelnost** a nositel této kvality jako pojem **statku** a tudíž statek jako zjev schopný býti prostředkem. Z toho však plyne důležitý závěr, že potřeba není vůbec chtěním prostředku, nýbrž chtěním statku, t. j. nositele kvality, kterou nazýváme upotřebitelností. Tento poznatek považuji proto za velmi důležitý, ježto jen on nám umožňuje stmelení teleologických pojmů v soustavu do sebe zapadající, aniž se ukázaly vnitřní rozpory*). Kromě obvyklých distinkcí rozlišuji u po-

*) Zde připomínám: je ovšem správné, praví-li Engliš, že nelze říci: „potřebuji býti šťasten“, nýbrž pouze: „chci býti šťasten“. Avšak abychom došli k tomuto závěru, není nikterak nutno uváděti dodatku jeho definice „k nějakému účelu“ s odůvodněním, jak to činí on, že „nemohu uvéstí žádného dalšího účelu, proč

třeby ještě mezi abstraktními a konkrétními potřebami, mezi těmi, při nichž jsou statky neznámými a mezi těmi, při nichž snažení po statcích cílí na určité, konkrétní, známé statky. Člověk má na př. potřebu učiniti si různé přírodní síly užitečnými (sluneční teplo, příliv a odliv atp.), nahraditi různé přírodní suroviny umělými (guma), aniž předem znal, co k tomu je schopno býti vhodným prostředkem, co se k tomu jako prostředek bude hoditi. Z toho plyne, že na př. intenzita abstraktních potřeb závisí jen od intenzity chtění a může býti neodvislá od větší či menší užitečnosti zjevů, přicházejících v úvahu jako prostředky (které se staly objektem konkrétních potřeb), a není tedy správným, jak se uvádí, že intenzita potřeb je vždy rubem užitečnosti prostředku*). To platí jen u potřeb konkrétních. Intenzita abstraktní potřeby zůstane nedotčena tím, že na př. je ku jejímu krytí k dispozici pouze kvalitativně nedostatečný prostředek — právě pro nekrytou intenzitu stane se objektem potřeby nový, případně ještě zcela neznámý statek.

7. *Upotřebitelnost.*

Pojem upotřebitelnosti je neobyčejně důležitý pro naše další úvahy a jeho přesná formulace tedy zvláště

---

chci býti šťasten“. (Engliš, „Příručka národního hospodářství“ st. 5.) Stačí totiž docela úvaha, že „býti šťasten“ není schopno býti prostředkem, proto nemůže „býti chtěno jako prostředek“ a tedy nemůže býti potřebou. Jeho další poznámka, že totiž potřeba tvoří spojení mezi účelem a prostředkem, stává se při našich výkladech bezpředmětnou. My totiž vlastně zde žádného takového spojení nepotřebujeme, neboť pojmy účel a prostředek jsou spojeny již samy sebou, jsouce pojmy korelativními. Byly tedy od sebe neoddělitelný již dříve než se vůbec na scéně objevil pojem potřeby.

*) Engliš, Příručka nár. hosp. str. 5 a 6.

žádoucí. Z toho důvodu snažil jsem se nalézt definici, která by požadavku správnosti a přesnosti plně vyhovovala. Avšak v celé literatuře, aspoň pokud mohu přehlédnouti, nenašel jsem definice, která by mne byla plně uspokojila. Když byl proveden pečlivý rozbor i definicí z nejnovější doby*) ukázalo se, že stírají rozdíl mezi upotřebitelností a užitečností, nebo že dokonce jest jimi pojímána upotřebitelnost buď jako pojem pouze technický, případně pak vůbec jako pojem kausální, neteleologický (upotřebitelnost jako soubor kausálních vlastností, schopných přivoditi kausální efekt. O tom zmíníme se v dalším ještě podrobněji). Takové definice nejsou správné ovšem jednak proto, že užitečnost a upotřebitelnost nutno rozlišovati, a jednak proto, že upotřebitelnost podle mého přesvědčení je pojmem formálně teleologickým, což znamená, že není ani výhradně technickým ani výhradně hospodářským pojmem, nýbrž patří a je jí užívati stejným právem jak v technice, tak v hospodářství. V tom ohledu neliší se vůbec od pojmu užitečnosti, jež je též pojmem formálně teleologickým.

Naprosto ovšem popírám, že by upotřebitelnost byla pojmem kausálním. Efekt, který je docílen upotřebením upotřebitelnosti, není efektem kausálním, nýbrž čistě logickým, jak se ukáže v dalším výkladu, kde poznáme, že upotřebením upotřebitelnosti znamená pouze její logickou přeměnu v jiný pojem, totiž v pojem užitečnosti. Než o tom bude podrobnější zmínka dále.

Pojem upotřebitelnosti nestojí v přímém vztahu k pojmu účelu. **U p o t ř e b i t e l n o s t** podle mého pojetí

---

*) Viz článek „Teleologické a národohospodářské pojmy“ v Časopise pro právní a státní vědu, roč. XIII., 1930 č. V. a zvláště německý čl. „Die teleologischen Begriffe“ v „Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Noetik“ — Praha 1932.

jest vlastností sloužící potřebě (ať již skutečně či jen putativně). Z této definice vidíme ihned odlišnost upotřebitelnosti od užitečnosti, jež je schopností sloužiti účelu. Potřeba pak je — jak jsme si řekli v minulé kapitole — chtění něčeho jako prostředku a zároveň chtění příslušné funkce, jejímž je prostředek nositelem. (Neboť nemůžeme chtíti výlučně ani kvalitu o sobě, ani jejího nositele o sobě. Kvalitu proto ne, že není myslitelnou bez svého nositele, což plyne již ze samého pojmu kvality. Nositele o sobě nemůžeme chtíti proto, že se vůbec stal objektem žádoucnosti jen právě pro svou kvalitu, pro působení, jež je této kvalitě prisuzováno. Proto jsou kvalita a její nositel od sebe nedělitelný a neodlučitelný a pokaždé, mluvíme-li o chtění nositele nebo kvality — jeho funkce — izolovaně, myslí se tím implicity i příslušné pojmové akcesorium.)

Nahradíme-li nyní pojem potřeby jeho pojmovým obsahem, dostaneme tuto definici upotřebitelnosti: upotřebitelnost je vlastnost, sloužící chtění něčeho jako prostředku, resp. jeho příslušné funkce. Nahradíme-li tuto „funkci prostředku“ přímo pojmem užitečnosti, přijdeme k tomuto výsledku: upotřebitelnost je vlastnost sloužící chtění nějaké kvality jako užitečnosti. Nutno přiznati, že ač tato definice obsahuje všechny předchozí pojmy rozložené v jich prvky a je tedy dosti komplikovaná, přece neobsahuje vnitřního rozporu ani nesprávnosti, ač byly právě jednotlivé její složky nahrazovány svými prvky. Lze říci, že tato analytická operace je jakýmsi zkušebním kamenem správnosti předchozích definic. Ostatně lze si poslední naši formulaci definice upotřebitelnosti velmi zjednodušiti, položíme-li si jen otázku: co je to, co slouží chtění

nějaké kvality jako užitečnosti? Na kteroužto otázku zní odpověď: je to schopnost býtí užitečnu nebo schopnost býtí použitu jako užitečný. Ujijme této odpovědi při definici upotřebitelnosti a dostaneme: upotřebitelnost je schopnost býtí užitečností.

Svá tvrzení a závěry, jež jsme zde učinili, musíme ovšem poněkud podrobněji rozvést. Nejprve si musíme všimnouti rozdílu mezi sloužením chtění (na př. potřebě) a sloužením chtěnému (na př. účelu). Sloužití „chtěnému“ a sloužití „chtění“ není totiž nikterak totéž. Uspokojení chtění (na př. u potřeby) není totéž jako dosažení chtěného (na př. u účelu) a proto nemůže býtí identickým sloužití dosažení chtěného a sloužití uspokojení chtění.

To, co slouží uspokojení chtění, je právě chtěné (objekt vůle) a schopnost sloužití chtění je tedy schopnost býtí chtěnu. Sloužití dosažení chtěného znamená však přiblížení toho, co je chtěno.

Znamená-li chtěné účel, chtění potřebu, pak je sloužící účelu, příznivé účelu, jakožto sloužící chtěnému, vše to, co přispívá dosažení účelu, co nás přibližuje dosažení tohoto cíle. Sloužící potřebě pak je jako sloužící chtění (prostředku) vše to, co slouží, napomáhá tomuto chtění (uspokojení tohoto chtění). Co to je, co napomáhá tomuto chtění? To musí ležeti mimo subjekt chtění a to v objektu chtění, neboť na straně subjektu nelze toho nalézti, protože subjekt chtění nemůže (pojmově) býtí nápomocen chtění, jež vychází od něho sama. Subjekt může býtí ovšem nápomocen dosažení chtěného, avšak nikoliv svému vlastnímu chtění. To je právě rozdíl mezi „sloužitelností chtěnému“ a „sloužitelností chtění“, neboť pouze prvé (chtěné) může očekávati možnost sloužení od samého subjektu chtění.

Proti tomu „sloužitelnost chtění“ je mimo subjekt

a pozůstává z těch všech podmínek, jež činí objekt něčím chtěným (neboť v tom je cíl chtění). Ke skutečnému dosažení chtěného musí pak přistoupiti další, dodatečné podmínky, jež lze hledati v subjektu chtění, jichž nedostatek může zabrániti ovšem „dosažení chtěného“, avšak nikoliv tomu, co „slouží chtění“, neboť potřebě jako chtění tyto dodatečné podmínky nemohou sloužiti v žádném případě.

Podmínka na straně objektu chtění, podmínka, jejíž existence má umožniti dosažení chtěného, je právě existence toho, co se stalo objektem chtění. (V konkrétním případě je chtěna: nějaká kvalita jako užitečnost, t. j. nějaká kvalita, schopná býti užitečnou.) V existenci toho, co stalo se objektem chtění, pozůstává ona „sloužitelnost chtění nějaké kvality jako užitečnosti“, tedy sloužitelnost potřebě — tedy upotřebitelnost.

„Schopnost býti něčím“ (v daném případě schopnost býti užitečností) stane se tím „něčím“ (v daném případě upotřebitelnost stane se užitečností) za předpokladu, že přistoupí splnění doplňující podmínky, totiž upotřebení schopnosti. Toto upotřebení upotřebitelnosti není však více objektem potřeby. Potřeba omezuje se jen na upotřebitelnost a jejího nositele. Aby vznikla užitečnost, je potřebí:

1. podmínka na straně objektu (schopnost státi se užitečným),
2. podmínka na straně subjektu (upotřebení této schopnosti), o čemž bude nutno ještě důkladněji si promluvíti v dalších výkladech.

Potřebě slouží však pouze první podmínky, totiž ty, které jsou na straně objektu, t. j. schopnost býti užitečností.

Výsledky této naší pojmové analýsy dají se však odvoditi ještě jinou cestou, což je jakousi zkouškou,

jež musí ještě zvýšiti přesvědčení o naprosté správnosti definicí, jež jsme tu odvodili.

Především však musím předeslati, že další výklad bude se týkati nejen pojmu upotřebitelnosti, nýbrž i pojmu jejího nositele, t. j. statku. Tyto vývody budou podány již zde, neboť mají stejnou platnost pokud se týče obou uvedených pojmů. Tím zároveň odpadne nutnost jich opakování v kapitole, jež bude vyhrazena pojmu statku. Poněvadž však právě bude v těchto vývodech řeč o statku, jehož definici odvodíme až v příští kapitole, prosíme čtenáře, aby tuto definici předběžně předpokládal jako známou a danou takto: statek je nositelem upotřebitelnosti a co takový zjev sloužící potřebě.

Navážeme na důsledek, na nějž jsme ve stati o potřebě upozornili, jehož dokázání však nebylo tehdy ještě provedeno, byvši vyhrazeno až vývodům dalším — totiž, že potřeba je chtění nositele upotřebitelnosti, t. j. statku. Víme nyní, že upotřebitelnost je kvalitou sloužící nebo hovící potřebě a že potřeba je chtění nějakého zjevu jako prostředku a funkce mu příslušné, t. j. tedy chtění zjevu, jenž je schopen býti prostředkem. Upotřebitelnost je tedy kvalitou sloužící tomuto chtění a nositel této kvality, jež jsme nazvali statkem, je zjevem, který slouží potřebě. Pro zjednodušení celého tohoto myšlenkového pochodu je nutno se tázati: Co slouží chtění zjevu, schopného býti prostředkem? Nebo: Co slouží chtění zjevu o určité kvalitě? Odpověď zní: Nositel oné kvality, zjev, který je chtěn; jako to, co je červené, slouží chtění něčeho červeného. V našem případě tedy „zjev schopný býti prostředkem“. Tento „zjev schopný býti prostředkem“ slouží tedy ve smyslu

podaných vývodů potřebě, avšak potřebě, jak bylo řečeno, slouží i statek. Z toho se podává závěr, že statek je zjevem, schopným býti prostředkem, a kvalita statku, totiž upotřebitelnost, je schopna býti kvalitou prostředku, totiž užitečností. Potřeba pak, jež je „chtěním zjevu schopného býti prostředkem“, je tedy chtěním statku, avšak zároveň je chtěním oné kvality, jež ke statku funkcionálně náleží, totiž chtěním upotřebitelnosti. Upotřebitelnost je tedy kvalita potřebou vyžadovaná, kvalita potřebovaná, statek pak je zjevem vyžadovaným potřebou, je zjevem potřebovaným.

I opačná zkouška je proveditelná, totiž, že z definice „statek je zjevem schopným býti prostředkem“ plyne, že „statek slouží potřebě“. Neboť je-li statek skutečně zjevem schopným býti prostředkem, pak je nasnadě, že slouží „chtěním zjevu schopného býti prostředkem“ — totiž potřebě.

Při žádné jiné formulaci definice upotřebitelnosti a statku nelze docílit tak úplné kongruence mezi komplikovanými definicemi teleologických pojmů.

Zbývá ještě tato otázka: Je-li skutečně upotřebitelnost schopností býti užitečnou, schopností býti užitečností, čím se z ní stane užitečnost, který pojmový znak musí ještě přistoupiti, aby ze schopnosti býti nějakou kvalitou stala se tato kvalita sama? Tato otázka byla již nahoře nadhozena, avšak nebyla řešena*). Tam jsem tvrdil, že touto doplňující podmínkou je upotřebení a řekl jsem, že toto upotřebení není kauzální — přivodění nějakého kauzálního efektu — nýbrž že upotřebení nutno si mysliti jako čistě logické. Přistoupí-li totiž k pojmu upotřebitelnosti ještě další pojmový znak, který mění pojem upotřebitelnosti

*) Viz str. 107. ve spojení se str. 104.

v pojem užitečnosti, pak přestává existence upotřebitelnosti jako pojmu, po přistoupení nového znaku není zde více pojmu upotřebitelnosti.

Není mně tajno, že se zpravidla pod upotřebením vyrozumívá určité předsevzetí aktů, jimiž se dochází ke chtěným neb zamýšleným kausálním změnám, čili jedním slovem běžná mluva používá výrazu „upotřebení“ téměř ekvipolentně s výrazem „použití“. To nikoho nezaráží a vlastně si nikdo není ani vědom, že by se v tom skrývala nějaká nesprávnost neb nepřesnost myšlení. Zřejmějším se to však stává, jakmile bychom se pokusili souznačně použítí výrazu užitečnost a upotřebitelnost. Každý cítí, že to nelze. Odtud můj závěr, že ani použítí a upotřebení nemůže býti souznačným pojmem. Z oněch případů však, kde z nějakého předmětu chceme vyrobiti jiný, dostává se nám znalosti o tom, že ze suroviny vzniká chtěný výrobek jakožto účel jednou jedinou kausální změnou, ať již ji nazveme použítím nebo upotřebením užitečnosti. Označíme-li však tuto jednu jedinou z aktivit kausálních jedním z řečených výrazů, pak je vyloučeno, abychom ji označovali též výrazem druhým. Tedy řekneme-li na př., že výrobek vznikl použítím určitých vlastností, nemůžeme na-prosto o téže kausální (přírodovědecké) aktivitě mluvit jako o upotřebením, ačli nechceme výrazů „použití“ a „upotřebení“ používat jako souznačných, což je nemožno, jak bylo prokázáno pro případ analogických výrazů kvalitních, totiž užitečnosti a upotřebitelnosti. Z toho plyne: je-li v uvedeném případě onou kausální aktivitou použítí, pak jí nemůže býti upotřebení. Není-li však upotřebení kausální aktivitou, pak nemůže býti jinou než logickou, pojmovou.

V čem toto logické upotřebení spočívá? V přidání dalšího pojmového znaku k pojmu upotřebitelnosti, kterýmžto přidáním dalšího znaku stává se z upotřebitelnosti užitečnost. Který je to znak? Je to chtění upotřebitelnosti. Vidíme, že chtění spadá vlastně v jedno s logickým upotřebením a je tedy stejně správným říci, že užitečnost vzniká z upotřebitelnosti upotřebením, jako říci, že vzniká chtěním. Ono uvedené chtění upotřebitelnosti poznali jsme již jako pojmový obsah potřeby. Toto chtění, jež mění pojem upotřebitelnosti v pojem užitečnosti a pojem statku v pojem prostředku, je tudíž implikováno v pojmu potřeby. Potřeba vztahuje se sice na upotřebitelnost, tato je objektem potřeby, avšak chtění implikované v potřebě činí z upotřebitelnosti chtěnou upotřebitelnost, t. j. užitečnost. Výsledkem chtění upotřebitelnosti (výsledkem potřeby) je totiž právě chtěná upotřebitelnost, t. j. užitečnost. Rozdíl obou těchto pojmů tkví v tom, že u pojmu upotřebitelnosti máme chtění v predikátu (upotřebitelnost je chtěna), jak bylo pojmovou analysou dokonale osvětleno, kdežto při chtěné upotřebitelnosti chtění přistupuje jako nový pojmový znak do pojmu samého, a tím tvoří pojem nový, totiž pojem užitečnosti. Mutatis mutandis platí totéž o pojmu prostředku a účelu. Upotřebitelnost tedy je kvalitou sloužící potřebě a kvalitou potřebovanou, kvalitou, k níž nese se chtění implikované v potřebě. Jakmile je upotřebitelnost tímto chtěním, obsahným v potřebě — lze říci — prostoupena, vzniká chtěná (t. j. potřebou chtěná) upotřebitelnost, již právě zoveme užitečností. Vidíme, že chtěná a upotřebená upotřebitelnost jest totéž a že tedy náš výrok „chtění

spadá v jedno s upotřebením“ neobsahuje v sobě ničeho protismyslného.

Jestliže jsme tedy nahoře tvrdili, že ku změně pojmů dojde jednou upotřebením upotřebitelnosti a podruhé přidáním nového pojmového znaku t. j. chtění, je obojí potud správné, že lze též upotřebitelnost definovati jako schopnost býti upotřebenu jako užitečnost, statek pak jako zjev schopný upotřebení jako prostředek, při čemž jest tímto upotřebením rozuměti přistoupení nového logického znaku — chtění. Podobně jako někdo, kdo je schopen býti upotřebenu jako přítel, někdo, kdo je subsumovatelný pod pojem přítel, se stane přítelem pouhým chtěním, tím, že za přítele bude zvolen, tím, že jej chceme míti za přítele, tím, že bude jako přítel upotřeben — tak zjev schopný býti prostředkem, schopný upotřebení jako prostředek se stane prostředkem pouhým chtěním, jež značí zde totéž co upotřebení, s nímž, jak nahoře řečeno, spadá v jedno.

Mohlo by se mi také namítnouti: Tedy přece je v pojmu užitečnosti implikováno chtění jako znak, ač jsi to v kapitole o užitečnosti popíral. Není tomu tak a naše vývody na onom místě nikterak nejsou v rozporu s tím, co říkáme v této kapitole. Toto „býti chtěnu“ netýká se tedy užitečnosti v jejím vztahu k účelu, kde schopnost jemu sloužiti zůstává nedotčena chtěním, nýbrž jejího vztahu k pojmu upotřebitelnosti. Teleologický pojem nelze totiž definovati současně supra- a sub-ordinovaným vztahem. Proto nelze definovati užitečnost současně jejím poměrem k účelu, k němuž stojí v přímém vztahu, a upotřebitelností, jež stojí k účelu ve vztahu nepřímém právě prostřednictvím užitečnosti, jež má býti definována.

Z toho důvodu nesmíme právě v téže definici označovat užitečnost jako „chtěnou“ a zároveň ji stavět do vztahu k účelu tím, že pravíme „chtěné k určitému účelu“. Neboť definujeme-li užitečnost ve vztahu k účelu, pak jest schopností sloužiti účelu a není chtěnou, neboť řeknu-li: „schopnost sloužiti účelu“, mám pojem užitečnosti úplný a zcela hotový ve svém myšlení a nemusím si k tomu mysliti ničeho jiného — na př. něco v tom směru, je-li chtěná. Je-li v ní však „chtěnost“, pak není již objektem analýsy její vztah k účelu, nýbrž její vztah k upotřebitelnosti, která se stává užitečností, jakmile je chtěna. Jde tedy o dva různé vztahy, jež jsou v uvedené definici užitečnosti smíšený, což je nepřípustné. Takové smíšení je u teleologických pojmů nemožné právě tak, jako by bylo nemožné, kdybychom v určování příbuzenství směšovali poměr descendentský s ascendentickým.

Závěrem k této kapitole chci ještě ukázat, jak probíhá pochod teleologického myšlení, počínajíc zjevem pozorovaným kausálně. Kausální vlastnost, schopnou přivoditi určitý efekt (nebo zabrániti určitému efektu), nazývám *způsobilostí*.

Přirozenou *způsobilost* — řekněme hned v užším slova smyslu — jako kausální vlastnost liším dále ještě od „účinnosti“, kteroužto rozumím takovou vlastnost, jež je schopna s ostatními složkami, avšak vždy bez lidského přispění, přivoditi určitý efekt. Tato účinnost je ovšem též *způsobilost* k určitému efektu. Jest ji však lišiti od *způsobilosti* v užším slova smyslu. Kůže je *způsobilá*, aby byla zpracována na boty (jako efekt), to však není možné bez lidské činnosti. Proto označuji tyto vlastnosti kůže jako *způsobilost* v užším slova smyslu; jiná *způsobilost* je *způsobilost* mraku k dešti; i to je *způsobilost*, neboť je zde možný efekt; avšak

ten je možný bez lidského přičinění, ba proti lidskému úmyslu a proto mluvím o způsobilosti v širším slova smyslu nebo o „účinnosti“. Vodopád na př. má způsobilost v užším slova smyslu k pohánění strojů, neboť tento efekt není možný bez lidského zásahu. Vodopád má však způsobilost v širším slova smyslu, t. j. má i účinnost, myslíme-li totiž pouze na projev jeho přírodních sil sám.

Je-li efekt chtěn, stává se účelem. Chtěním účelu vzniká poznání, že bez něčeho, co je mimo účel a co nazýváme prostředkem, nelze účelu dosáhnouti. Vzniká tedy poznání, že je třeba něčeho jako prostředku. Z toho vzniká chtění něčeho jako prostředku, t. j. potřeba. Nyní hledá se zjev a jeho funkce (příslušná jeho vlastnost), jež by mohly ukojiti toto chtění, jež by tedy byly schopny sloužiti uspokojení potřeby. Nalézáme je ve způsobilosti a v jejím nositeli. Tyto oba pojmy jsou totiž schopny sloužiti uspokojení tohoto chtění, t. j. potřeby, t. j. jsou schopny státi se pojmy upotřebitelnosti a statku. Ze „schopnosti“ sloužiti stává se sloužící vlastnost chtěním. Způsobilost je tedy chtěna, aby sloužila uspokojení potřeby. Tím vzniká upotřebitelnost, již poznáváme jako vlastnost sloužící potřebě, a tím stává se upotřebitelnost objektem potřeby (objektem chtění v potřebě implikovaného).

Způsobilost je tedy chtěna, aby se tím stala chtěnou způsobilostí t. j. upotřebitelností, což je vlastnost sloužící uspokojení potřeby; krátce — způsobilost je chtěna, aby sloužila uspokojení potřeby, tím vzniká ze schopnosti sloužiti (způsobilosti) vlastnost sloužící (upotřebitelnost). Upotřebitelnost je tedy způsobilost chtěná, aby sloužila uspokojení potřeby. Správnost tohoto pojmového postupu potvrzuje úvaha, že

dříve než vznikne potřeba (chtění upotřebitelnosti), musí být poznána nějaká vlastnost jako schopná sloužití jejímu uspokojení (způsobilost). Teprve až je tato schopnost konstatována, vznikne její chtění, tím chtěná schopnost (upotřebitelnost) t. j. vlastnost sloužící potřebě, její poznání a jemu následující její chtění (potřeba).

Upotřebitelnost je však zároveň schopnost být užitečností, statek zjevem schopným být prostředkem. Jakým způsobem se z pojmu upotřebitelnosti stane pojem užitečnosti a z pojmu statku pojem prostředku, bylo již vylíčeno. Potřeba umožňuje obě tyto změny.

Jakmile jest nyní poznán nějaký zjev jako užitečný a tedy jako prostředek, vznikne snaha po užitku, totiž po efektu příznivém účelu, který lze docílití užitím užitečnosti.

„Sloužitelnost účelu“, k níž u užitečnosti dána je jen schopnost („užitečnost je schopnost sloužití účelu“), lze si myslit i kausálně, t. j. lze si tím myslit kausální změny, jež nastaly použitím a jež jsou s to splnit nebo aspoň přiblížit účel, naproti tomu je vlastnost „sloužití potřebě“ u upotřebitelnosti pojímání vždy čistě pojmově, nikdy ne kausálně, vždy jen logicky.

Avšak i při užitečnosti jest mluvit ne o obligatorní, nýbrž jen o fakultativní schopnosti pro změny kausální, neboť jak bylo ukázáno v I. knize tohoto díla při výkladech o teleologii jako myšlení, nemusí být účel vždy jen kausální efekt. Proto i vlastnost „sloužití“ v případě, kde účelem je něco jiného jako kausální efekt, nemůže být pojímána kausálně.

Abychom vůbec zabránili možným nedorozuměním, upozorňujeme se zvláštním důrazem na to, že nikdy se neprojevuje kausálně užitečnost, jež vždy zůstává kvalitou čistě teleologickou, nýbrž pouze vlastnost „slou-

žitelnost účelu“, k níž je u užitečnosti dána schopnost, se někdy projevuje kausálně. Ne vždy, jen tehdy, je-li účel dosažitelný jen cestou kausálních změn.

Užitek může býti rozličně veliký, vždy podle toho, jak mnoho nám přiblížil účel, nebo jak mnoho se blíží efekt účelu. 100% ní užitek je plné dosažení účelu. Proto nesdílím názoru, že by bylo lze mluvit o maximálním účelu (jako by totiž kromě tohoto maximálního účelu mohly býti ještě jiné, nemaximální, účely), neboť účel je neschopen kvantitního odstupňování. Abychom vyjádřili plné nebo zcela úplné dosažení chtěného, k tomu používáme právě pojmu užitku — a jen užitku může se týkati maximalita (viz III. knihu tohoto díla str. 157. n.).

8. *Statek.*

Zmínili jsme se v kapitole o prostředku, že je nesprávná definice, která praví, že statek je užitečný předmět. Neboť tím se stírá úplně rozdíl mezi statkem a prostředkem.

Naproti tomu mluvilo se odedávna o statcích jako o zjevech, které slouží našim potřebám. Vycházejí z tohoto poznatku, formuloval jsem takovou definici statku, jež mu odpovídá. Řekl jsem předběžně již v předchozí kapitole, že tato definice zní: statek je nositelem upotřebitelnosti, je nositelem sloužitelnosti potřebě. Termínem „zjev“ ovšem zahrnuji nejen předměty, nýbrž i statky imateriální, jako na př. práva (zkrátka vše, co se může státi objektem potřeby, objektem chtění). A nemám též žádných pochyb o tom, že lze tímto termínem zahrnouti i děje — chceme-li však činiti přece jen jakýsi rozdíl, pak je možno tyto děje označiti termínem „služby“ a rozuměti tím upotřebitelné děje.

I při pojmu statku lze provésti rozložení užitých

pojmu v jejich prvky, resp. nahrazení jich jejich pojmovým obsahem, jako jsme to provedli u pojmu upotřebitelnosti; stejně lze analogicky provádět zjednodušení definice. Touto myšlenkovou operací dojdeme ku dvojí formulaci pojmu statku. Prvá zní: statek je zjev, který slouží našemu chtění něčeho jako prostředku. Druhá: statek je zjev, který je schopen býti prostředkem nebo který je vhodný, aby byl jako prostředek upotřeben.

Statek tedy není užitečným zjevem, nýbrž zjevem upotřebitelným. Proto také není správným, tvrdí-li se, že povaha statku je určována účelem, že totiž účel rozhoduje o tom, je-li statek subjektivní nebo objektivní. Nepopírám sice, že účel má takovou určovací moc, avšak on ji nevykonává přímo, nýbrž — v souhlasu s mou definicí — teprve prostřednictvím potřeby, neboť statek slouží potřebě a tudíž je přímo určován pouze jí. A teprve nepřímo, protože potřeba a její povaha opět závisí na účelu a jeho povaze, je spoluovládáno určení povahy statku i účelem.

Než budu pokračovati v dalších výkladech, chtěl bych totiž zdůrazniti jedno: moje výstavba teleologických pojmů neliší se od dosavadní pouze odlišným pojmovým obsahem, nýbrž hlavně tím, že se dbá dodržování jistých teleologických pásem, stupňů, úseků. V celé běžné teleologické konstrukci jsem totiž postrádal striktní dodržování pevných teleologických oddílů. Průběhem dalších výkladů se ukáže, že toto dodržování jest důležité nejen pro správné pojetí a definování teleologických pojmů, nýbrž i pro vlastní základy teleologického myšlení a poznávání samého. Bez dodržování hranic těchto teleologických oddílů — nazývám je v dalších výkladech teleologickými fá-

zemi — nemůžeme dojíti správných poznatků ani v rámci technického, ani v rámci hospodářského myšlení. A podobné směšování dvou různých celků, dvou různých oddílů děje se, určujeme-li povahu statku přímo povahou účelu. Jako je sice pravda, že každý účel (kromě nejvyššího) je opět prostředkem k nějakému účelu vyššímu, avšak jako nemohu v pojmu účelu, dokud jej jako takový pozoruji, viděti ničeho jiného než účel a tedy ne prostředek, tak je i pravda, že statek stojí v poměru k potřebě a ta zase v poměru k účelu, avšak hledáme-li bezprostřední vztah pojmu statku, nemůžeme jej určití ničím jiným než právě potřebou. A není nikterak totéž, dáme-li statek přímo až do vztahu k účelu nebo položíme-li jej do vztahu k potřebě, jež ovšem zase se své strany určitým způsobem je závislá na účelu. Než to se stane zcela jasné až při podrobných výkladech o oněch teleologických úsecích, jež nazývám fázemi*).

Ke konci lze resumovati: statek je nositelem upotřebitelnosti. Je zjevem, sloužícím potřebě, a je objektem potřeby: je potřebovaným zjevem. I on je pojmem korelativním pojmu potřeby: bez potřeb není statků a bez statků nebylo by potřeb. Potřebou mění se statek v prostředek. Neboť lze říci, že prostředek je chtěným statkem — statkem upotřebeným (ve smyslu logickém, nikoliv kausálním, jak o tom byla řeč). Jako ostatní pojmy, jichž formulaci jsme již předeslali, je i statek pojmem formálně teleologickým**), tedy nikoliv snad pouze pojmem specificky hospodářským.

*) Viz III. knihu tohoto díla str. 137. n. n., 144. n. n., 242. n. n.

**) Na tomto místě chtěl bych ještě vyvrátiti námitku, jež by se mohla zvednouti proti teleologické povaze upotřebitelnosti; proč diskriminovati mezi způsobilostí a upotřebitelností? Proč neprohlásiti upotřebitelnost za vlastnost kausální? Odpovídám: Protože pak by i statek bylo nutno prohlásiti

9. Vznik teleologické hierarchie.

Jedním z největších nedostatků při výstavbě teleologického způsobu myšlení je podle mého názoru nedostatek vhodných stavebních kamenů pro tuto stavbu. Těmito stavebními kameny jsou příslušné pojmy, jichž způsob vzniku nejevil se mi dosud býti dostatečně objasněn. Tvrdím dokonce, že se dosud nestal ani pokus, aby byl takový vznik teleologického pojmu vyložen. Zcela jinak je tomu u pojmů kausálních; tam máme jistě důkladné poznatky ve všech ohledech. Víme již zcela přesně, jak takový kausální pojem vzniká, co tvoří jeho obsah a jeho rozsah, čím a jak stává se pojmem nadřazeným atd. Co nám tedy schází, je to, aby podobná práce byla vykonána i pokud se týče pojmů teleologických. O to se chceme zde právě pokusiti.

---

za pojem kausální, neboť upotřebitelnost je kvalitou statku, jako užitečnost kvalitou prostředku. Statek pak dlužno prohlásiti za předmět onoho chtění, jež nazýváme potřebou, ježto by chom neměli výrazu pro zjev, jenž je chtěn „jako prostředek“, tedy zjev schopný býti prostředkem. Ostatně statky byly vždy chápány jako objekty potřeb. Označíme-li řečené zjevy jako statky, pak nutno míti výraz i pro jich kvalitu, pro statkovost. Přijmeme-li pak ohledně statků, že jsou zjevy sloužícími potřebám, pak musíme míti nejen kvalitu, jež slouží potřebě (upotřebitelnost), nýbrž i onu, jež je schopna jí sloužiti (způsobilost), při čemž ona je teleologická, tato pak kausální. Celá odlišnost mého názoru od názorů běžných je v tom, že upotřebitelnost byla dosud chápána jako „schopnost býti upotřebenu“ zcela prostě, kdežto já ji chápu jako „schopnost býti upotřebenu jako užitečnost“ a analogicky statek jako zjev schopný býti upotřebenu jako prostředek. Teleologickou povahu upotřebitelnosti vidím dále i v tom, že lze mluviti o subjektivní o objektivní upotřebitelnosti, jako lze mluviti o subjektivních a objektivních statecích, což lze činiti jen s hlediska daného účelu, tedy v rámci teleologickém. O sobě nebyla by upotřebitelnost ani tou, ani onou.

Víme, že každý kausální pojem vykazuje znaky, jichž souhrn tvoří jeho obsah: tak zvané pojmové prvky. Chceme-li ze dvou pojmů utvořit pojem vyšší, nadřazený, pak musíme spojit společné znaky a současně vynechat znaky, jež společné nejsou. Tím vznikne „vyšší pojem“, který je chudší na obsah, než ony pojmy, z nichž vznikl, zato však je bohatší svým rozsahem, neboť zahrnuje oba ty pojmy, z nichž povstal. Stůj zde příklad takové abstrakce:

Nadřazený pojem: ssavci (*b, c*);

„*b*“ a „*c*“ jsou společné znaky.

Pojmy:	hlodavci:			dravci:		
Znaky:	dorůsta- jící řezáky <i>a</i>	živá mlá- ďata <i>b</i>	teplá krev <i>c</i>	špičáky <i>d</i>	živá mlá- ďata <i>b</i>	teplá krev <i>c</i>

Jednotlivé znaky jsou opatřeny malými písmeny, přičemž pro společné znaky byla zvolena též písmena. Vyším pojmem je pojem „ssavci“, který zahrnuje oba podřazené pojmy „hlodavci“ a „šelmy“, obsahově však je sám chudší na znaky, než pojem „hlodavců“ či pojem „šelem“. Při kausálním způsobu pozorování prostředkují nám dodání pojmových znaků naše smysly, — vidíme (na př. barvu), slyšíme (na př. hlas), hmatáme (na př. drsnost) atp. Předpokládalo by se, že se zkoušelo při teleologickém způsobu pozorování, zda se vznik teleologických pojmů neděje podobnou cestou. Taková zkouška by ukázala, buď že tomu tak jest, nebo — v opačném případě — bychom musili pátrat, jaký je onen odlišný způsob, jímž se tak děje. Taková zkouška však se dosud, jak nahoře bylo připomenuto, nestala. Mluvílo

se sice při teleologii o vyšších postulátech, aniž však bylo při tom rozhodnuto, jde-li i zde o vyšší pojmy, totiž o pojmy chudší obsahem a bohatší co do rozsahu. Nedostatek tohoto ujasnění uvědomil jsem si v celém rozsahu teprve tehdy, když mi byla učiněna námitka, že jsem hledal při finanční vědě nejvyšší pojem, místo nejvyššího postulátu (správně ovšem mělo být řečeno nejvyššího účelu). Tím totiž byl zcela zřejmě činěn podstatný rozdíl mezi vyšším pojmem a vyšším postulátem, který implikuje, že vyšší postulát není vyšším pojmem. A přece i v teleologickém způsobu myšlení musí mít pojmy obsah a rozsah, musí mít vyšší a nižší pořadí, jako tomu je při kausálním způsobu pozorování, chceme-li vybudovati vědeckou hierarchii pojmů, jako tomu je v přírodních vědách. Probadání tohoto problému ukazuje se tedy jako neobyčejně žádoucí a nutné; jak plodné toto badání je a jak se mstí jeho nedostatek, ukáže se při našich pozdějších výkladech.

Svoje šetření počneme zkoumáním, co může tvořiti znaky teleologického pojmu, co by odpovídalo znakům pojmů kausálních. Nastoupím nyní tutéž cestu, kterou jsem se bral svého času při svém myšlenkovém pochodu. Jevilo se mi logickým provésti opětně analogii s pozorovacím způsobem kausálním, za předpokladu, že při teleologickém způsobu myšlení nahrazuje chtění funkci smyslovosti kausálního způsobu — a učiniti z toho tento oprávněný závěr: jsou-li znaky pojmů při kausálním pozorovacím způsobu tvořeny tím, co mohu postihnouti svými smysly, musí při teleologickém způsobu tvořiti znaky pojmů to, co mohu postihnouti svým chtěním. Tento myšlenkový pochod, ač sám o sobě správný, zavedl mne na scestí, neboť jsem přijal předpoklad, že „mým chtěním postižitelné“ musí býti „chtěné“. „Pozorované“

bylo znakem kausálního, „chtěné“ bylo znakem teleologického pojmu podle mého tehdejšího, řekněme hned, že mylného mínění. Tím však stával se každý vyšší pojem (každé vyšší chtěné) ne chudší, nýbrž naopak bohatší ve svém obsahu. Tato nesrovnatelnost se způsobem vzniku pojmů, jak je obvyklý v kausálních vědách, vedla mne k odkrytí mého omylu. Pak jsem poznal, že ne „chtěné“ je znakem teleologického pojmu, nýbrž **užitečnost**. Myšlenkový chod byl zde tento: každý teleologický pojem vztahuje se posléze ku svému příslušnému účelu. A konečně jen ve vztahu k účelu a pro tento vztah je určen a pozorován jako teleologický. Jeho teleologickým znakem tedy je jeho schopnost sloužiti účelu, tedy jeho **užitečnost**. Nyní však může zjev, který je chtěné, míti ne pouze jednu, nýbrž více užitečností, vždy podle toho, kolika různým účelům může sloužiti. Užitečnost, jak víme, pochází z upotřebitelnosti, která je schopností státi se užitečností. Tak mohou se státi různé upotřebitelnosti jednoho nositele tolika různými užitečnostmi, kolik z upotřebitelností bude upotřebeno. Jeden a týž užitečný zjev může býti tedy užitečným mnoha různými způsoby. Na druhé straně mohou různé chtěné zjevy míti společnou upotřebitelnost a je-li tato upotřebena, společnou užitečnost. Tato **společná užitečnost** pak to je, jež tvoří vyšší postulát, při čemž společná užitečnost je společným pojmovým znakem. Je samozřejmé, že jako při kausálních pojmech může míti vyšší pojem i více společných znaků, tak že i vyšší postulát může míti více společných užitečností.

Avšak musil jsem pak provésti opět jistou korekturu, poněvadž názor, který jsem právě projevil, nevystihuje ještě přesně obsahu postulátu.

Názor ten sice správně vystihuje, že společná užitečnost je nutné logické prius pro společný užitek, ale opomíná se k tomu dodati, že obsahem postulátu není vlastnost sama. Nikoli společná užitečnost, nýbrž výsledek jejím použitím přivozený, totiž **užitek**, tvoří obsah postulátu. Užítky tedy, t. j. určité chtěné výsledky užitečnosti jsou obsahem postulátu jakéhokoli (nejen tedy nadřazeného), společné užítky jsou obsahem vyššího nadřazeného postulátu. Nutným předpokladem užitku, jak samozřejmo, je užitečnost. Ta zase má předpokladem upotřebitelnost. Chceme-li najít společný užitek, musíme najíti napřed společnou užitečnost, pokud se týče upotřebitelnost. Na příkladě budiž ukázáno, jakým způsobem lze společnou upotřebitelnost snadno zjistit. Označíme-li účely velkými písmeny (*A, B, C*) a jejich upotřebitelnosti malými písmeny, a společné upotřebitelnosti stejnými písmeny, obdržíme:

Účel:	Upotřebitelnost:
<i>A.</i> Krásný trávník.	Osvěžení pohledu . . . . . <i>a)</i> zamezení tvorby prachu (hygienické) . . . . . <i>b)</i> tennisová hra . . . . . <i>c)</i> golfová hra . . . . . <i>d)</i>
<i>B.</i> Krásné ovoce.	Osvěžení pohledu . . . . . <i>a)</i> lahodné pro chuť . . . . . <i>e)</i> hygienické pro výživu . . . . . <i>b)</i> výnosné pro prodej . . . . . <i>f)</i>
<i>C.</i> Krásné květiny.	Osvěžení pohledu . . . . . <i>a)</i> libovonné pro čich . . . . . <i>g)</i> zdobení domácnosti . . . . . <i>h)</i> výnosné pro prodej . . . . . <i>f)</i>

Společná upotřebitelnost:

Osvěžení pohledu u <i>A, B, C</i>	(a)
výnosnost pro prodej u <i>B, C</i>	(f)
příznivý, hygienický účinek u <i>A, B</i>	(b)

Z uvedených příkladů je patrné, že každý z uvedených postulátů má svoji speciální upotřebitelnost (*Ac, Be, Cg*), že pro každou z dvojic postulátových je dána společná upotřebitelnost (tak *Ab* a *Bb*, nebo *Bf* a *Cf*); že však všem třem postulátům je společná pouze jediná upotřebitelnost, t. j. *Aa, Ba, Ca*, t. j. osvěžení pohledu, jež může odpovídati vyššímu postulátu „krásná zahrada“.

Po rozboru, který byl nyní podán o obsahu teleologického pojmu neboli postulátu, se ukazuje:

1. že obsahem účelu je užitek a tudíž, že má každý účel obsahových znaků tolik, kolik má užitků pro vyšší účely, což předpokládá užitečnost, ta zase upotřebitelnost, ta zase způsobilost, ale arci též příslušné vyšší účely, jež upotřebitelnost a užitečnost zakládají;

2. že obsah vyššího účelu je dán vyabstrahovaným společným užitkem z užitků plynoucích z účelů podřazených, ale koordinovaných, při čemž arci pro obsah vyššího účelu zůstává snaha po maximálním, tedy stoprocentním užitku, neboť jen maximální stoprocentní užitek představuje účel. Jeví se tedy obsah vyššího teleologického pojmu (obsah postulátu) jako vyabstrahovaný stoprocentní maximální užitek, tedy jako určitý výsledek chtěného použití, chtěného proto, poněvadž zde běží o určitou aktivitu, které musí předcházeti chtění.

Zbývá ještě další otázka, co totiž odpovídá u teleologických pojmů rozsahu pojmu kausálního? Jsou to postuláty. Každý vyšší teleologický pojem, každý vyšší postulát představuje souhrn postulátů podřazených nebo jich aritmetickou sumu. V postulátu „krásná zahrada“, v nahoře uvedeném příkladu, jsou zahrnuty všechny uvedené podřazené postuláty (A, B, C), lze též říci, že vyšší postulát zahrnuje všechny své podřazené postuláty implicitě. Neboť ony všechny tvoří vhodné prostředky pro něj, všechny jsou proň užitečné, představují tedy všechny proň užitek. Označíme-li tedy postulát „krásná zahrada“ našeho příkladu písmenem „D“, pak tento postulát „D“ zahrnuje všechny uvedené postuláty „A“, „B“, „C“ — ovšem při tom se nijak netvrdí, že by zahrnoval jen tyto a žádné jiné, tedy že by výčet podřazených postulátů byl úplný. To, co jsme dosud řekli, je velmi důležité konstatovati, neboť ačkoliv kvalitativně tu je pouze jeden jediný společný užitek, pokud se týče jich kvantity (velikosti) je jich tu tolik, kolik je tu prostředků k uskutečnění účelu — a právě tak je tu sice kvalitativně pouze jedna jediná škoda, avšak co do kvantity je tu tolik různě velkých škod, kolik jich brání, překáží či oddaluje užitečné prostředky. A dokonce lze právem říci toto: užitek na užitečných prostředcích a škoda na nich je též užitekem a škodou na vyšším postulátu, byť i škodou nepřímou — tak na př. užitek na postulátu krásného ovoce je užitekem i pro postulát krásné zahrady. Jak řečeno, všechny tyto užitky na jedné a škody na druhé straně nejsou navzájem nikterak stejně velké, kvantitativně stejné, avšak všechny jsou koordinované, jsou navzájem srovnatelné, komesurabilní, poněvadž jsou kvalitativně stejné. Jedním slovem je to jeden a týž užitek společný,

avšak kvantitativně nestejný. Neboť je navzájem srovnáváme a volíme mezi nimi.

Přímá komensurabilita však vztahuje se bezvýhradně jak bylo shora řečeno, jen na koordinované užítky; nelze naproti tomu přímo srovnávati užítky subordinované, tak na př. užitek krásného trávníku s užitekem zalévání krásné květiny, ty jsou srovnatelné pouze nepřímou, jako postulát krásného trávníku a postulát krásné květiny se vztahem k postulátu krásné zahrady. A na druhé straně opět zde zdůrazňuji, že přímo lze srovnávati pouze užitek s užitekem a škodu se škodou, a jest si to pečlivě uvědomiti, neboť opačný názor by mohl vésti k velkým zmatkům v národním hospodářství. Abychom mohli srovnávati užitek se škodou, musíme převést užitek také na škodu, nebo škodu také na užitek. Tento požadavek byl námi vyřčen již při výkladech o užitku a škodě, avšak nebyl dokázán, neboť nám chyběl tehdy ještě příslušný důkazní materiál, totiž „vyšší postulát“. Důvod onoho požadavku leží totiž v tom: postuláty jako takové nejsou mezi sebou navzájem srovnatelné, i jsou-li to postuláty užitečných prostředků, nejsou-li srovnány ve vztahu k společnému vyššímu postulátu, který představuje společný účel. Neboť pouze vyšší postulát obsahuje v sobě všechny tyto podřazené postuláty jako kvantitně různé stupně kvalitně téhož užitku a může tak založiti jich vzájemnou srovnatelnost. Neboť právě tak nejsou srovnatelní spolu vrabec a skřivan, nepoložíme-li je vedle sebe jako ptáky, tedy jako ptákvrabec a pták-skřivan, t. j. jako pojmy, v nichž obsaženy jsou společné znaky. A tak i zde je krásný trávník (rozumí se jako postulát) s krásným ovocem tak dlouho nesrovnatelný, dokud nepoložíme do řady „trávník užiti-

tečný pro krásnou zahradu“ a „ovoce užitečné pro krásnou zahradu“. Přijmeme-li však tento předpoklad, pak nemohu přímo srovnávat užitek jako postulát se škodou jako nepostulátem, neboť nejsou obsaženy jako společné znaky ve vyšším postulátu. Musím tedy místo škody položit postulát jejího opaku, na př. postulát „býti prost škody“, abych obdržel dva postuláty, tudíž dvě komesurabilní veličiny. Tato myšlenka bude později ještě podrobněji rozvedena, zde byla pouze nutnou ku stanovení všeobecného principu vzniku a tvoření teleologických pojmů.

Zbývá ještě vysvětliti, co rozumí se teleologickou subordinací a koordinací, neboť to je pojem, jehož budeme nuceni v následujících výkladech zvláště často používat. A později se objeví, jak důležitým se ukáže i přesné vytčení i této pojmové sféry.

Subordinace dvou teleologických pojmů spočívá na vztahu prostředku k účelu a na ničem jiném. Mezi dvěma teleologickými pojmy subordinovanými je poměr „podmiňujícího“ a „podmíněného“. Jakmile tedy narazíme na takový vztah, můžeme mluvit o teleologicky subordinovaných pojmech. (Škoda naproti tomu nespadá do téže kategorie jako prostředek, a nějaký zjev může být druhému škodlivý, aniž byl považován za subordinovaný.) Pokud se koordinace týče, má se věc takto: mluvili jsme právě o vyšších a nižších pojmech teleologických. Koordinace dvou pojmů znamená, že oba nacházejí se na stejné pojmové úrovni a že není mezi nimi vztahu „podmiňujícího“ a „podmíněného“. Jestliže tedy ve smyslu našich výkladů v této kapitole nemůžeme ze dvou či více pojmů žádný označiti za „vyšší“ nebo „nižší“ teleologický pojem, jde o pojmy

„koordinované“. Mezi nimi je vztah prostředku k účelu vyloučen.

Posléze chci ještě připomenouti jako zakončení úvah této kapitoly, že nikterak si nesmíme představovati, že by vyšší postulát představoval vždy něco od postulátů podřazených odlišného (jako tomu je na př. v našem případě — vyšší postulát je „krásná zahrada“, podřazené jsou „krásný trávník“, „krásné ovoce“ a „krásné květiny“), nýbrž že často jde při něm pouze o umělou konstrukci, vyjadřující sumu podřazených postulátů. Jako příklad stůjž zde slovo *καλλὸς κἀγαθὸς* vyjadřující postulát dokonalého člověka.

III. Závěrečné slovo o teleologických pojmech a jich teleologické povaze.

Vzájemná souvislost teleologických pojmů, jak jsme je analysovali v předchozích výkladech, jeví se takto: Účel je chtění pomocí prostředku. Aby účel byl dosažen, hledá se prostředek. Aby mohl platiti za prostředek (zjev sloužící účelu), musí se poznati zjev schopný býti prostředkem, t. j. upotřebitelný. Nositel této upotřebitelnosti nazývá se statek. Jakmile byl nějaký zjev poznán jako upotřebitelný, t. j. jako statek, je chtěn, aby se stal prostředkem. Chtění něčeho jako prostředku zoveme potřebou. Statek stane se objektem potřeby. Použitím stane se co sloužící účelu užitečným, jako užitečný zjev bude jmenován prostředkem.

Všechny dosud analysované pojmy jsou pojmy čistě teleologickými. Žádný z nich není specificky hospodářský. Tím liší se moje pojetí od běžné nauky, která tyto pojmy šmahem považovala za hospodářské. Tyto pojmy nestanou se nikdy hospodářskými snad proto, že by se

účel, kolem kterého se řadí, stal hospodářským. Neboť takového účelu není. Tyto pojmy jsou a zůstanou čistě teleologické. Tak na př. stavba železného železničního mostu, jež patří podle shodného mínění všech autorů do oboru techniky, nejeví se přec pouze účelem, pro který je na př. železo užitečné a je tudíž jako takové prostředkem, nýbrž železo je též chtěno jako prostředek, stává se tedy objektem potřeby, má sloužitelnost potřebě, t. j. schopnost státi se prostředkem, má tedy upotřebitelnost, je jejím nositelem, je tudíž statkem. Ačkoli tedy, je-li účel technický, i všechny pojmy kolem něho se řadíci musejí býti též technické, vidíme, že nechybí tu ani jeden z těch pojmů, které jsme analysovali. Z toho plyne, že jsou zde používány v technickém smyslu myšlení a že jejich „též hospodářský“ charakter nebyl nikdy brán v pochybnost. Ježto nejsou ani vysloveně technické ani hospodářské, musily vzniknouti z téhož způsobu myšlení, t. j. teleologického. Rozlišuji dvě centra soustavy teleologických pojmů:

1. účel jako chtěné,
2. potřebu co chtění něčeho jako prostředek.

1. K centru účelu patří:

- a) užitečnost jako schopnost sloužiti dosažení účelu,
- b) prostředek jako nositel této vlastnosti, krátce: jako užitečný zjev.

2. K centru potřeby patří:

- a) upotřebitelnost jako vlastnost sloužící uspokojení potřeby, krátce: jako schopnost státi se prostředkem,
- b) statek jako nositel této kvality, krátce: jako zjev schopný státi se prostředkem.

Účel a potřeba jako ona dvě centra nestojí k sobě navzájem bez jakéhokoliv vztahu. Spojení mezi nimi

vykonává prostředek. Potřeba je chtění něčeho jako prostředku, jenž patří právě již skupině pojmů seskupených kolem účelu. Uvedená centra nejsou též zcela analogická, neboť účel je chtěné, potřeba chtěním, onen je pevným bodem, tudíž je statický, potřeba je tendencí a tudíž něco dynamického, z čehož plyne, jak jsme již řekli, že se mluví o dosažení účelu, avšak o uspokojení potřeby.

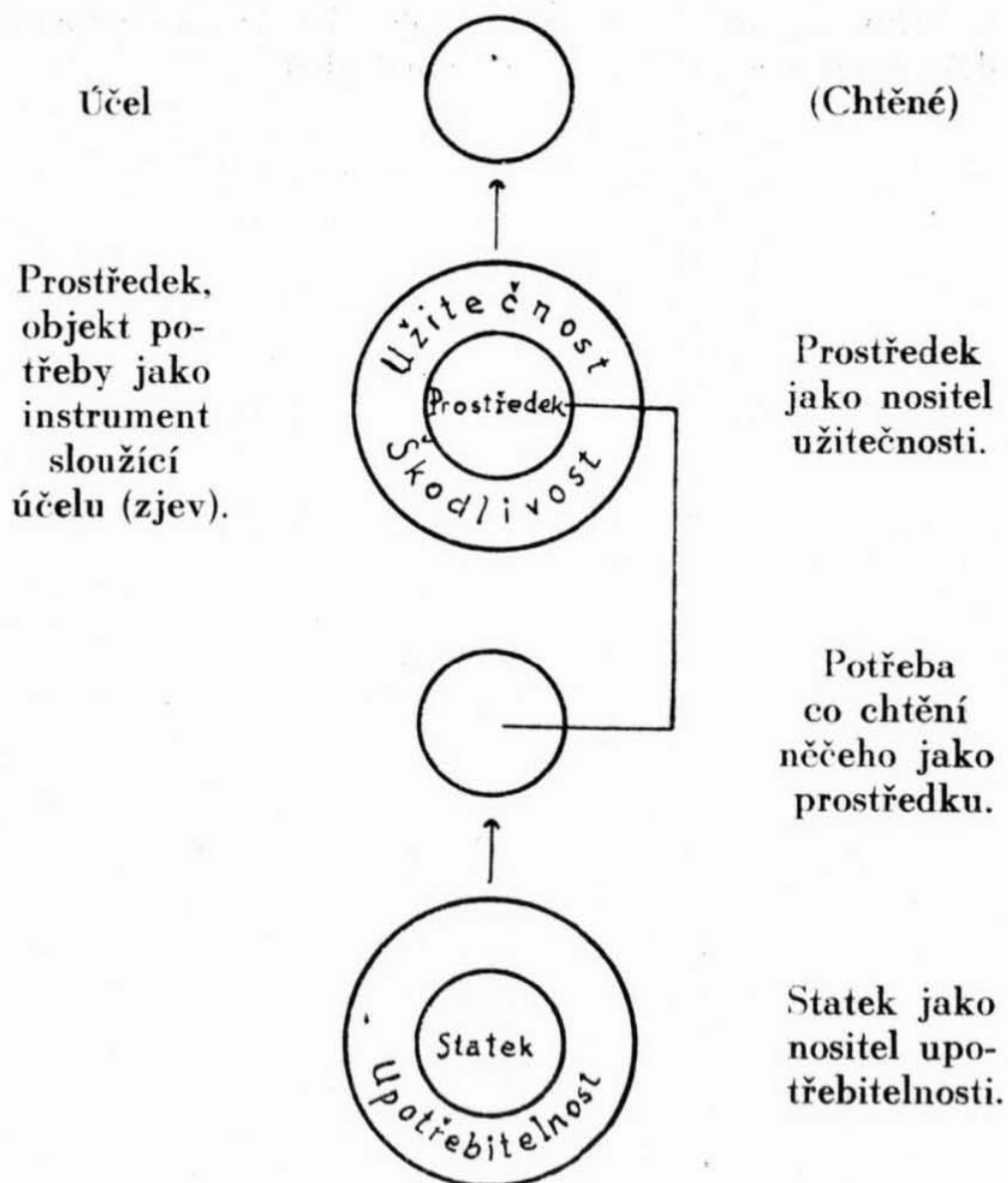
Tento důležitý rozdíl mezi chtěným a chtěním byl takřka zcela setřen generální nesprávnou aplikací termínu postulát. Neboť mluvilo se*) o „postulátu prostředku“ ve smyslu „chtění prostředku“ a současně o „hospodářském postulátu“, čímž se rozuměl nejvyšší hospodářský účel — tedy „chtěné“. Tímto zaměňováním a míšením „chtěného“ s „chtěním“, jež obojí bylo kryto tímž termínem „postulát“, lze patrně vysvětliti, proč leckdy pojmy užitečnosti a upotřebitelnosti, nebo prostředku a statku stávaly se takřka identickými — aspoň podle podávaných definicí. Neboť je-li účel postulátem a potřeba též postulátem, pak jsou vlastně oba tímž pojmem, totiž účelem, a obě kvality — užitečnost a upotřebitelnost — i jejich nositelé — prostředek a statek — stanou se nerozeznatelnými.

Subtilní rozdíl, o němž tu mluvíme, lze ostatně vyčítiti i z obou skupin pojmů, jak jsme je naznačili. Neboť užitečnost a prostředek jsou povolány do služby pro určitý konečný cíl, pro „chtěné“, upotřebitelnost a statek jen pro určitou tendenci, totiž „chtění“. Potřeba je však chtění něčeho jako prostředku, prostředek je tudíž ve vztahu k potřebě něčím chtěným, je postulátem — podobně jako účel je postulátem ve vztahu k subjektu chtění. Bylo by dokonce možno říci,

---

*) Engliš: „Postulát prostředku je potřeba“. — Příručka nár. hosp., I. vyd., str. 578.

že „prostředek je účelem chtějící potřeby“. Podávám tu ke konci malé schema, abych učinil ještě srozumitelnější to, co jsme si řekli:

Těmito výklady považuji za dostatečně objasněnou otázku teleologického pojmosloví.

Víme-li nyní, co to je teleologické myšlení a jaké jsou základní pojmy tohoto způsobu myšlení, máme pevný základ pro další úvahy ve vědních odvětvích, v nichž těmito instrumenty jest nutno pracovati. Máme potřebné stavební kameny, abychom mohli bezpečně budovati dále svoji teoretickou vědní konstrukci.

Třetí kniha

FORMÁLNÍ VĚDNÍ ODVĚTVÍ
TELEOLOGICKÉHO MYŠLENÍ:

TECHNICKÉ (technická fáze)

A HOSPODÁŘSKÉ (hospodářská fáze)

I. Rozhled.

V mezích teleologického myšlení rozlišuji dvě formální vědní odvětví a to technické a hospodářské, jež jsou obě teleologická, zároveň však pouhými formami a tudíž bez obsahu. Zdálo by se na první pohled, že teleologické myšlení připouští pouze jediný způsob myšlení představ, ten totiž, že si myslíme představy*) jako subsumovatelné pod pojem účelu či prostředku, nebo pod jiné formálně teleologické pojmy.

A skutečně, pojímáme-li „teleologický způsob pozorování“ jako způsob, při němž si všechny představy představujeme v jich vztahu ku chtění, musí nás to utvrditi v přesvědčení, že není více způsobů teleologického myšlení než právě jen tento uvedený, a že tedy v rámci teleologického myšlení dvě různá formální odvětví vědní nejsou možná. A přece jen jsou.

---

*) Dosud jsem používal výrazu „teleologické zjevy“. Tomuto mému výrazu se však často špatně rozumělo a mnozí se domnívali, že jest nutno tento výraz interpretovati ve smyslu kantovském — že jde o materiální zjevy. Aby nebylo takových nedorozumění, mluvím o „teleologických představách“, čímž pak rozumím vše to, co může se státi objektem chtění. Rád bych ihned s počátku zdůraznil, že výrazu „teleologické zjevy“ nepoužívám ve smyslu kantovském jako protikladu „věci o sobě“, nýbrž že jím rozumím předmět jakéhokoli chtění, s výjimkou kvality (na př. užitečnosti), jež jest funkcí příslušného nositele. Na rozdíl od této funkce označuji pak jejího nositele jako zjev. Tak mluvím na př. o nějakém užitečném zjevu, užitečnost však sama není žádným zjevem. Proto však ještě není představa v mém smyslu žádným zjevem materiálním (zjevem smyslu chápatelným). Pokud jest některý zjev užitečným, stává se v mém smyslu prostředkem, t. j. užitečným zjevem.

Aniž bychom předbíhali důkazu, který podáme později, předpokládejme, že uvedený způsob myšlení si všech představ pouze jako prostředků, účelů atd., není s teleologickým způsobem myšlení zcela identický, nýbrž pod tento způsob sice subsumovatelný, leč co do rozsahu že pojmu tohoto myšlení nevyčerpává. Za tohoto předpokladu nyní zkoumejme, co může býti pod zorným úhlem tohoto způsobu myšlení myšleno, t. j. kde jsou hranice a jaká jest podstata i charakteristika tohoto způsobu myšlení.

II. Forma myšlení technického.

1. *Všeobecně.*

S hlediska tohoto způsobu myšlení může si subjekt chtění mysliti všechny zjevy pouze jako *chtěné* či *nechtěné* (protože nejsou na př. způsobilé a upotřebitelné, v tom smyslu jako „nežádané“, t. j. ve vztahu ke chtění: indiferentní), nebo posléze jako *nechtěné*, *zavrňované* (ve smyslu „vůli protichůdné“), poněvadž jsou na př. danému účelu škodlivé. K účelu postavení domu bude cihla *chtěna*, obilí *nechtěno*, protože je pro tento účel neupotřebitelné, déšť *nechtěn* (co „zjev vůli protichůdný“), ježto jest danému účelu škodlivý. Mám-li dán určitý účel, mám po ruce vše, co potřebuji, abych mohl všechny ostatní představy v jich vztahu k tomuto účelu kvalifikovati a hodnotiti, tudíž i poznati je v jich významu teleologickém. Pomocí účelu docházím k formálnímu pojmu užitečnosti, škodlivosti a ke všem ostatním formálně teleologickým pojům (na př. pojmu statku, potřeby atd.). Bude tudíž hlavní snahou, abych v první řadě poznal vědecky tento

postulát. Dále pak mohu podati soud o větší či menší způsobilosti některého prostředku sloužiti účelu (soud o jeho užitečnosti). Dřevo na příklad jest způsobilejším prostředkem pro lehkou stavbu než železo atp.

To však jest zároveň vše, co mohu rozpoznati pod zorným úhlem tohoto způsobu myšlení. Nemohu tudíž nikterak — představuji-li si určité zjevy pouze jako prostředky k jedinému účelu, který jest z teleologického řetězu vytržen a izolovaně myšlen — spatřovati v použití prostředku nějakou oběť (tedy něco nechtěného).

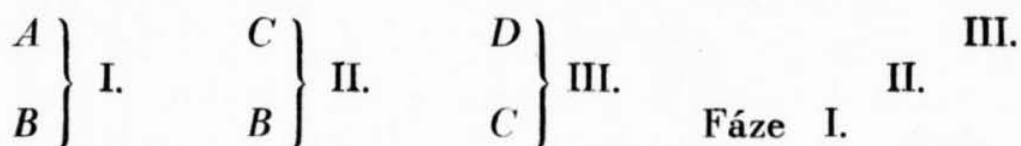
2. *Technická fáze.*

Z toho, co bylo řečeno, plyne, že tento oddíl teleologického řetězu, jak jsme jej nyní analysovali, tvoří uzavřený celek. Formální vědní odvětví, jež spadá pod tento způsob teleologického myšlení, jímž si myslíme představy jako prostředky jistého izolovaného účelu, nazveme formou myšlení technického a teleologický vztah „prostředek — účel“, *technickou fází teleologického řetězu.*

Pojem účelové fáze, v konkrétním případě technické fáze, vyžaduje ještě jistého vysvětlení. Proč mluvíme o uzavřeném celku, proč o formě technického myšlení?

O uzavřeném celku mluvíme proto, že formálně teleologické pojmy (na př. užitečnost, statek, prostředek atd.), mají sice stálý pojmový obsah, leč právě jen v onom uzavřeném celku, který jsme nazvali technickou fází. Účel podržuje pojmový obsah pojmu „účel“ jen uvnitř té fáze, v níž právě jest účelem vůči určitému prostředku. Jakmile však přejdeme do jiné technické fáze, na př. fáze nejbližší vyšší, změní se ihned

celý obraz, z dosavadního účelu stane se zcela nový pojem, totiž pojem prostředku. Můžeme si to znázorniti takto:

Tato proměnlivost formálně teleologických pojmů není však důsledkem jich formálnosti, ježto jinak by musel zůstat účel účelem, byť měl jakýkoliv obsah. Jest to tedy spíše důsledek relativnosti těchto pojmů: chtěné ve vztahu k prostředku jest účelem, ve vztahu k jinému, vyššímu, chtěnému, stává se opět prostředkem.

Určitý zjev není tudíž prostředkem sám o sobě, není o sobě ani účelem, nýbrž jest prostředkem pouze vzhledem k svému účelu a účelem pouze vzhledem k svému prostředku. Účel jest tedy jakýmsi magnetickým pólem, k němuž ostatní účelové pojmy gravitují, jest středem, kolem něhož se řadí. To by nás mohlo vésti k přesvědčení, že aspoň účel jest definitivním a pevným a že jest jakousi stálicí, kolem níž obíhají planety. Avšak to právě též není správné. V teleologickém řetězu jest účel právě tak proměnlivým členem tohoto řetězu jako prostředek. Jest sám prostředkem dalšího účelu. A tak jest zde celá řada účelů a prostředků, jež končí teprve u chtění blaženosti či chtění o sobě. Neboť chtění chtěného, chtění o sobě a chtění blaženosti jest jen tautologie; není jiného chtění, než chtění blaženosti, a každá oběť na chtěném jest jen prostředkem vzhledem k subjektivní blaženosti, totiž k tomu, co vlastně je „chtěno“.

Avšak (z řečeného plyne, že nejen materiální obsah pojmů, nýbrž pojmy samy jsou teleologicky v neustá-

lém pohybu) nikterak není správné, jak se často předpokládá, že bychom vždy, chceme-li dosíci nového poznatku, musili jíti v teleologickém řetězu až k poslednímu jeho článku. Každé chtění ústí sice konečně ve chtění blaženosti, t. j. chtění o sobě, však chceme-li obohatiti své poznání, nemusíme jíti tak daleko, ba naopak, kdybychom tak činili, bylo by to často našemu poznání spíše na škodu nežli k prospěchu. To ještě později blíže vysvětlíme.

Nyní se vraťme ke své formě technického myšlení: poněvadž se jeví s hlediska teorie poznání zbytečným a protiúčelným, probíhati myšlenkově vždy celý teleologický řetěz, a poněvadž je to dokonce didakticky — lékařsky řečeno — přímo kontraindikováno — neboť přece pracujeme s formálními a relativními pojmy, jež se v jiné relaci ihned stanou jinými pojmy, vyžadujícími též jiného označení, což může vésti k mnoha nejasnostem a omylům — musíme se snažiti, abychom své pozorování omezili na takový oddíl teleologického řetězce, který by byl soběstačný, úplný a uzavřený. Musíme v něm nalézt vše, čeho jest potřebí k vysvětlení určitého zjevu, v daném způsobu myšlení, a na druhé straně vynechati vše, co tuto úplnost přesahuje, abychom násilně neprozrazili onen uzavřený celek — čili stručně: úsek teleologický, v konkrétním případě technický, který jsem nazval podle vzoru uzavřeného celku pohybu motoru „technickou fází“, musí obsahovati vše potřebné, avšak nic více. Naše fáze odpovídá těmto požadavkům: obepíná zjevy, jež jsou způsobitelné sloužití jako prostředky jedinému účelu, jsou tedy užitečné, dále takové, jež nejsouce prostředky, jsou nezpůsobitelné, tedy indiferentní, protože neupotřebitelné, a posléze zjevy účelu přímo odporující a proto škodlivé.

3. *Kriteria technického myšlení.*

Kromě onoho jediného účelu nepředstavujeme si žádného jiného — jest to tedy určitý postulát, tak jako by mimo něj neexistovalo nic, co by mohlo mít vztah k našemu chtění, naší vůli. Postulát tento, technický účel, představujeme si jako exkluzivní a izolovaný. Proto jsme mluvili o technické fázi právem jako o uzavřeném celku.

Proč jmenujeme tuto formu myšlení a tuto fázi technickou? Poněvadž technické myšlení má na mysli jen zjevy, jež buď jsou anebo nejsou prostředky k daným účelům. Proto nezná technické myšlení oběti prostředku, ani nějaké minimality prostředku jako formálního pojmu (neboť prostředek, jsa užitečným, musil by býti chtěn maximálně a ne minimálně), nezná též nákladu ani výnosu, neboť kdyby použití prostředku bylo pro technické myšlení obětí, tedy jeho obětování nežádoucí, musilo by to mít nějaký důvod a to ten, že prostředku má býti použito ještě pro jiný účel, jinými slovy, že jest chtěn ještě pro jiný účel. Jiného účelu, kromě jediného, daného účelu však v mezích technické fáze zjistiti nelze, naopak, v této fázi nechceme mít než jediný účel, protože sledujeme pouze jeden účel, k němuž hledáme vhodný prostředek. Lze sice zjistiti, mnoho-li potřebujeme onoho prostředku, nezajímá nás však, bude-li k tomu zapotřebí více či méně nákladu, nesnažíme se nikterak, aby množství použitého prostředku bylo co nejmenší, neboť to činili bychom jen, kdybychom sledovali ještě jiný postulát (na př. výrobu, ale co nejlevnější), kterého v technické fázi nevidíme a viděti nesmíme. Při tomto způsobu myšlení nelze mluvit o spoření. Omyly, jež se tu často daly, vyplývá z toho, že se technická forma myšlení

zaměřovala s technikou jako dovedností. K bližšímu vysvětlení tohoto pojmu se ještě vrátíme.

III. Forma myšlení hospodářského.

1. Základní možnost současného chtění dvou či více postulátů.

A. Rozdělení.

V rámci technického myšlení neznáme, jak jsme již ukázali nahoře, pojmu oběti. Naznačili jsme, že o oběti lze mluvit jen tehdy, máme-li na mysli kromě daného účelu nejméně ještě jeden další účel, jehož dosažení jest chtěno současně. Výrok ten mohl by sváděti k úsudku, že současné sledování dvou postulátů znamená již jiný způsob myšlení než technický. Takováto domněnka nebyla by však správnou. Musíme totiž bedlivě rozlišovati, zda chceme současně několik postulátů mezi sebou kolidujících anebo několik postulátů paralelních.

B. Paralelní postuláty.

Jimi rozumím postuláty, jež se nikterak vzájemně nekříží, jichž dosažení není navzájem v kolisi — na př. mám vykonati dvě návštěvy a mám dosti času k vykonání obou; nebo: chci býti zdravý a ušlechtilý v morálním smyslu atp.

C. Kolidující postuláty.

Kolidujícími nazývám ty postuláty, při nichž splnění jednoho jeví se možným jen na úkor druhého. Zde pak musíme rozlišovati ještě dvě eventuality, totiž:

a) Kolise postulátů jako následek omezenosti prostředku.

O této eventualitě bylo již mluveno v posledním odstavci předchozího oddílu. Abychom řečené krátce zopakovali: jde zde o to, že určitý zjev jeví se býti společným prostředkem pro (nejméně) dva účely, avšak kvantitně ke splnění (krytí) obou nedostačuje. Proto znemožňuje použití tohoto prostředku pro jeden účel použití jeho pro účel druhý a tedy i dosažení tohoto účelu. Proto se jeví použití tohoto prostředku pro prvý účel užitečným s hlediska tohoto účelu, s hlediska druhého účelu škodlivým. Tato kolise vzniká proto, že množství prostředků, jež jsou po ruce, jest omezeno.

b) Kolise postulátů, plynoucí z dvojsečnosti použití jednoho a téhož prostředku.

Jest totiž ještě jeden důvod, proč se jeví použití prostředku pro jeden postulát nežádoucím s hlediska postulátu druhého, než důvod právě uvedený, totiž ten, že použití jest pro druhý postulát škodlivé, ne však proto, že (jako v prvním případě sub a), jedno použití prostředku znemožní jeho použití pro druhý postulát, nýbrž proto, že použití prostředku pro prvý postulát samo o sobě jest již škodlivým druhému postulátu. Zde vzniká kolise ne z možnosti různého upotřebení jednoho prostředku, nýbrž z dvojsečnosti tohoto upotřebení pro dva či více postulátů.

Pro případ sub a) nám poslouží tento příklad: mám určitou zásobu prken, z nichž mohu zhotoviti buď stůl nebo lavici, avšak s ohledem na omezenou zásobu nikoliv obé. Použití prken pro zhotovení stolu bude s hlediska postulátu lavice škodlivým, neboť táž zásoba prken byla chtěna pro zhotovení lavice, leč použitím pro prvý postulát byla druhému odňata.

Pro případ sub b) uvedeme tento příklad: použití léku, jež jest prospěšno posílení srdce, samo o sobě však škodí žaludku. Zde není použití prostředku pro postulát „posílení srdce“ škodlivé postulátu „zdravý žaludek“, proto, že by použití jeho pro prvý postulát znemožnilo použití jeho pro postulát druhý, nýbrž proto, že samo o sobě jest s hlediska druhého postulátu škodlivé. Vidíme však, že se použití prostředku ani v tomto případě nejeví v rámci technického myšlení jako oběť, neboť oběť objeví se nám teprve s hlediska druhého postulátu — a toho v technické fázi, kde vidíme pouze prostředek a jediný účel, nemáme.

Z řečeného plyne: sledujeme-li dva postuláty, jichž dosažení jest současně chtěno, a volíme-li mezi nimi, nevzniká vždy již nová forma myšlení, odlišná od myšlení technického, nýbrž jen tehdy, kříží-li se tyto postuláty a vzájemně kolidují. Neboť tam, kdy dosažení jich probíhá paralelně, není důvodu k tomu, abychom opouštěli formu technického myšlení. Můžeme si mysliti současně tisíce postulátů, aniž jsme přestali mysliti technicky. Prostředky si představujeme stále jen jako prostředky, nehospodaříme jimi, ani neuvažujeme o nepřímých následcích jich použití. Rozhodnou jest jen otázka, hová-li účelu či nic — vše jiné jest irrelevantní. Proto nevyžaduje ani volba nejvhodnějšího použití prostředku pro více účelů ani volba nejzpůsobivějšího z daných prostředků pro určitý účel o sobě nikterak myšlení odlišného od myšlení technického. Pouze je-li tu některá z uvedených kolísí mezi dvěma či více postuláty, jest nezbytna jiná, nová forma myšlení.

2. *Vznik a podstatné složky hospodářského myšlení: hospodářská fáze a její schema.*

Dosud jsme pouze předpokládali, že myšlení technické není jediným možným způsobem myšlení v rámci myšlení teleologického, aniž jsme provedli příslušný důkaz. Nyní vysvětlíme druhý způsob myšlení teleologického a dokážeme, že se tento způsob myšlení od technického zásadně liší a že vyžaduje docela jiných pojmů, ba dokonce že jest technickému myšlení leckdy přímo protichůdný. Přesto jest rovněž teleologický a zcela formální, t. j. připouští jakoukoliv obsahovou náplň.

Velmi zřídka — a přesně vzato nikdy — nemůže si člověk představovati zjevy s hlediska jediného účelu (postulátu). Zpravidla způsobil by mu takový způsob myšlení nenahraditelné škody, neboť člověk má nesčíslná přání, nesčíslné potřeby i postuláty, jež všechny se kříží a navzájem kolidují, a jednostranné splnění jednoho z nich mohlo by znamenati potlačení celé řady postulátů jiných, třeba mnohem důležitějších. Člověk by se podobal zvířeti, jež pod tlakem okamžitého motivu nezná zpravidla než jediný postulát, totiž okamžitý, přítomný. Zde lze se ptáti, proč vůbec a kdy člověk myslí technicky? Odpověď není obtížná. I v přírodních vědách vylučujeme při pokusech ony činitele, kteří by mohli rušivě působiti na ty činitele, jež mají býti pokusem vysvětleny. A stejně, pozorujeme-li určité děje technicky, t. j. s vyloučením všech postulátů kromě jednoho, můžeme získati mnoho zajímavých poznatků. Opakuji, že technické myšlení nemá ničeho společného s t. zv. technikou ve smyslu jisté dovednosti. Technika (dovednost) virtuosova a malířova má

s technickým způsobem myšlení jen to společné, že v rámci celkového úkolu řeší pouze jednu jeho část.

Jaká změna nastane v teleologickém myšlení, odstraníme-li clonu technického způsobu myšlení, jež dovoluje nám viděti jeden jediný účel, a rozhlédneme-li se volně po všech postulátech, jež mohou pro nás přijíti v úvahu? První následek toho bude ten, že se použití prostředku nebude již jeviti výlučně jen jako chtěné, nýbrž zároveň i jako škodlivé, jako oběť.

V technickém myšlení jest prostředek vždy prospěšným účelu, tudíž vždy užitečným, protože vidíme právě jen jediný účel a jeho splnění. Jeví-li se tedy použití prostředku škodlivým, nemůže se tak díti s hlediska tohoto daného postulátu, nýbrž s hlediska některého jiného. Totéž použití prostředku, týž akt jeví se zároveň užitečným i škodlivým jen tehdy, pozorujeme-li jej s hlediska různých postulátů, jež jsou vzájemně koordinovány a společnému prostředku nadřazený.

Schematicky jeví se nám tu jednotlivé prostředky a postuláty (účely) takto):

B účel I.

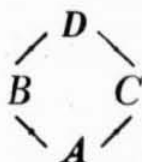
C účel II.

A prostředek

(společný pro *B* a *C*, použití jeho užitečné pro *B*, zároveň však škodlivé pro *C*).

Mám-li se nyní rozhodnouti mezi užitečností aktu (použití prostředku) pro *B* a škodlivostí jeho pro *C*, chybí nám kritérium pro posouzení obou kvalit, jež jsou navzájem neměřitelné, neboť ani postuláty, jimiž užitečnost i škodlivost dostanou svůj obsah (o sobě přece obsahu nemají), nejsou kommesurabilní. Musíme tudíž hledati nějaký další postulát, který by byl oběma (*B* a *C*) nad-

řazený a který můžeme nazvati postulátem kritickým (neboť má nám dáti kritické hledisko k hodnocení obou uvedených postulátů). Teprve tento kritický postulát — nazveme jej „D“ — který je postulátům „B“ a „C“ nadřazený, nám umožní vzájemné srovnávání obou podřazených koordinovaných postulátů „B“ a „C“. Neboť s hlediska jeho jsou to již jen prostředkové postuláty (postuláty prostředku), jichž účelovým postulátem jest „D“. Ježto se tím staly různými prostředky pro též účel, jsou kvalitně totéž, totiž oba užitečnými prostředky, jež se od sebe liší pouze kvantitně (větší či menší užitečností). Tím jest dána jejich komesurabilita. Jakmile jsme dosáhly jich komesurability, nebude nám působiti žádných obtíží, srovnání užitečnosti použití prostředku A pro postulát B se škodlivostí tohoto použití pro postulát C. Neboť celý problém se mění v otázku, zda jest dáti přednost B (jehož se dosáhne použitím prostředku A) před C (jehož dosažení bude použitím A pro B znemožněno). Poněvadž pak jest užitečnost mezi-postulátu (prostředkového postulátu) B srovnatelná s užitečností C, jest celý problém vyřešen. Schema tohoto způsobu myšlení lze znázorniti takto:

Tento způsob myšlení jest hospodářský, ekonomický.

Děje se, jak bylo vyloženo, v okruhu čtyř postulátů, jež tvoří pevný kruh, který nazývám hospodářskou fází teleologického řetězu. Schéma této fáze jest schematem hospodářské fáze. Rozeznávám tudíž v rámci teleologického myšlení dva způsoby myšlení: technický

a hospodářský, jež se dějí oba uvnitř pevného okruhu postulátů — v okruhu fáze jednak technické, jednak hospodářské. I hospodářská fáze jest uzavřená i soběstačná — obsahuje vše, čeho potřeba k vysvětlení úvah hospodářských, zároveň jest však prosta vši zbytečné přítěže, jak níže dovedíme.

3. Rozdíly technického a hospodářského způsobu myšlení.

A. Teleologický rozsah a různé fáze.

Čím se liší technické myšlení od hospodářského? V první řadě svým teleologickým rozsahem. Neboť tam byl předmětem myšlení pouze prostředek a účel, zde jsou čtyři postuláty, jak jsme je uvedli ve zmíněném schematu (*A, B, C, D*), jež zasahují do sebe jako ozubená kola a tvoří jediný, jako by železným kruhem spjatý celek. Nemůžeme vyloučiti žádný člen tohoto teleologického útvaru, aniž znemožníme výklad hospodářských úvah. Technické myšlení se krátce liší od hospodářského svou vlastní teleologickou fází, v jejímž rámci se děje příslušné myšlení — jinými slovy — obě myšlení se liší od sebe v první řadě různými fázemi: technickou a hospodářskou. O technické fázi jsme již mluvili. Výkladům o fázi hospodářské vyhradíme samostatnou kapitolu.

B. Hospodářské pojmy.

Dále liší se oba způsoby myšlení od sebe pojmy, jež tvoří hospodářskou fází, jen v této přicházejí v úvahu a jež tedy jediné lze právem nazvati pojmy hospodářskými. Jsou to základní pojmy hospodářského

myšlení: pojmy nákladu a výnosu. V průběhu další konstrukce své hospodářské teorie poznáme ještě jiné hospodářské pojmy; poněvadž však jich vysvětlení není ku pochopení výstavby hospodářské fáze nezbytně nutné a zároveň jich povšechně hospodářský význam i obtížnost jich konstrukce vyžadují samostatné kapitoly, spokojíme se při výkladu pojmů nákladu a výnosu s tím, že ostatní hospodářské pojmy pouze vyjmenujeme, aniž jsme ihned podali výklad jich konstrukce.

Výkladu konstrukce hospodářské fáze musí předcházeti výklad základních hospodářských pojmů (nákladu a výnosu), neboť bez pochopení těchto pojmů, jež jsou základními kameny hospodářských úvah, bylo by vysvětlení hospodářské fáze marným. Proto bude tvořiti obsah příští kapitoly výklad pojmů „náklad“ a „výnos“.

4. O hospodářských pojmech zvláště.

A. Náklad a výnos.

a) Analýsa pojmů nákladu a výnosu.

Kdy mluvíme o nákladu? Vždy jen tehdy, mluvíme-li zároveň o výnosu, jinak nikdy. Obsahuje proto pojem nákladu znak korelativity. Tento znak znamená nutný vztah k jinému, od nákladu odlišnému pojmu, totiž k pojmu výnosu. Jako není bratra bez sestry, otce bez dětí, otroka bez práce, není ani nákladu bez výnosu a výnosu bez nákladu. Jsou to pojmy korelativní, jež nejsou myslitelný jeden bez druhého.

Vztah těchto pojmů jest však zvláštního rázu. Podstupujeme náklad vždy jen v očekávání nějakého výnosu. Tím prohlašujeme zároveň, že bychom nechtěli

nákladu bez výnosu. Náklad jest tedy něco nechtěného, něco, co odporuje účelu, chtěnému. Znamená jistou oběť, ať již přímou škodu či ušlý zisk. Toho nejlepším důkazem jest okolnost, že náklad je vždy chtěn v míře co nejmenší (minimálně). Vždy chceme omeziti kvantitně pouze nechtěné, protože je vůbec nechceme, a jsme-li přece nuceni chtíti je z jiných důvodů, chceme je co možná nejmenší. To, co si přejeme, chceme vždy v míře co největší, až dosáhneme splnění účelu.

V pojmu oběti, který se skrývá v pojmu nákladu, jest však obsažena dobrovolnost. Touto dobrovolností rozumíme implicity, že oběť a tudíž i náklad jest chtěn. Nejlepším důkazem toho jest, že přece náklad podstupujeme, neboť kdybychom jej toliko nechtěli, nevynakládali bychom ve skutečnosti ničeho. Z této analýsy plyne nezvratně, že náklad jest zároveň chtěn (za účelem zisku) i nechtěn (jako takový, vzhledem k oběti). Chceme tedy náklad, ale v rozsahu co nejmenším.

Zcela obdobná jest analýsa pojmu výnosu. Z předchozího rozboru pojmu nákladu plyne, že výnos je pojmem korelativním k pojmu nákladu. Z toho se dále podává, že výnos jest očekáván a tudíž chtěn. Ježto výnos není, jak níže dovedíme, účelem, nýbrž toliko užitek, jest žádoucím v míře co největší; kdyby byl účelem, nebylo by tomu tak. Z okolnosti, že jest žádoucím v míře co největší (maximálně), můžeme pak stejně bezpečně usouditi, že nemůže býti účelem. Maximálnost a účel se totiž navzájem vylučují, právě tak jako se vůbec vylučují určení kvantity a chtění účelu. Výnos jest tedy pojem korelativní, chtěný v míře co největší.

b) Konstruktivní výstavba pojmů nákladu a výnosu.

Uvnitř technické fáze nemůžeme dojíti nikdy k nějaké konstrukci pojmu nákladu. Jak jsme totiž shora uvedli, leží v podstatě pojmu nákladu, že náklad jest zároveň chtěn i nechtěn. Tato podmínka jest však uvnitř technické fáze vůbec nesplnitelná. Zde můžeme si totiž představit nějaký zjev jistému účelu škodlivý a jiný proň užitečný, tedy užitečný jako chtěný, škodlivý jako nechtěný, ale představa něčeho, co by bylo zároveň pro týž účel užitečné i jemu škodlivé, jest nemožná, a dochází-li k ní přece, je to jen zdánlivě. Tak pravíme na příklad, že nějaký sport neb lék může býti zároveň užitečný i škodlivý. Při tom však zapomínáme, že zdraví jako účel zahrnuje v sobě množství subordinovaných účelů (svých to prostředků), proto může nějaký lék působiti na bolest hlavy příznivě, na zažívání pak nepřínivě, a tak jednak zdraví prospívati, jednak mu škoditi. Zdraví není však jednotný pojem, jednotný účel, který by byl dále nerozložitelný. Co jest současně chtěné i nechtěné, můžeme vždy rozložití ve dva zcela rozdílné účely, při čemž předpokládá chtěné i nechtěné zcela různý účel, protože jinak musilo by býti možno, současně totéž chtíti i nechtíti, což je pojmově vyloučeno, protože se přičí zákonu odporu. Mluvíme-li proto o něčem jako o současně chtěném a nechtěném, máme na mysli buď dvojsečnost způsobu použití, jež může různým účelům sloužiti nebo jim škoditi, anebo máme na zřeteli následky vlastního rozhodnutí, při němž volba jednoho chtěného znamená bezpodmínečné vzdání se druhého.

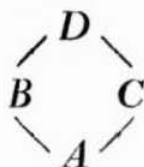
V technické fázi jsou tedy pouze zjevy buď užitečné (prostředky), anebo škodlivé, není zde však ná-

ňuje nám srovnání heterogenních, nyní již koordinovaných postulátů, jak jsme shora na str. 145 n. při jiné příležitosti uvedli. Postuláty *B* a *C* stávají se nyní společnými prostředky pro týž účel.

Nadřazený postulát, který označuji písmenem *D* a nazývám kritickým postulátem, umožňuje nám teprve konstrukci výnosu a jest také posledním článkem hospodářské fáze, jak naznačuje známé nám již schema na stránce 146.:

Pomocí postulátu *D* nalézáme hledané řešení naší konstrukce. Podstatným pro pojem nákladu jest totiž současné jeho chtění a nechtění. Tento předpoklad jest — jak ihned ukážeme — v rámci našeho schematu plně dán, protože v něm máme nejen dva různé postuláty, tedy chtěné a nechtěné použití na jednom a téměř stupni logické stavby, na kterém ještě není nákladu, nýbrž vidíme v něm chtěné a nechtěné také s hlediska kritického postulátu *D*, s něhož se nám již jeví náklad a výnos jako hotové, proti sobě stojící korelativní pojmy.

Řekli jsme již, že dalším podstatným znakem nákladu jest požadavek jeho minimálnosti. Tento požadavek může býti splněn právě proto, že použití není jen žádoucí, nýbrž i nežádoucí. O tom se ještě blíže zmíníme.

Poukazovali jsme konečně na to, že pojem nákladu musí míti znak korelativnosti k pojmu výnosu a shledali jsme, že korelativita závisí v tomto speciálním případě na srovnatelnosti (komesurabilitě), jež mezi

oběma pojmy musí býti buď přímo nebo nepřímo. Jakmile jsme tedy sjednali oběma pojmům pomocí kritického postulátu *D* srovnatelnost, odpadá poslední překážka, jež nám dosud bránila, abychom utvořili korelativní dvojici pojmů náklad — výnos.

c) Charakteristické znaky pojmů nákladu a výnosu.

Všimněme si nyní blíže oněch charakteristických, předchozím rozborem objevených znaků, jimiž se oba zmíněné pojmy vyznačují a o nichž jsme letmo naznačili, že jsou všechny obsaženy v rámci naší konstrukce, a pokusme se přesně dokázat, že znaky ty skutečně jsou v konstruovaných pojmech obsaženy.

a) Znaky pojmu nákladu.

1. Pojem nákladu nám praví, že náklad jest současně užitečný i škodlivý, současně žádoucí i nežádoucí, právě proto, že přináší nejen užitek, nýbrž i škodu (touto rozumějme jednou pro vždy i ušlý zisk). V našem hospodářském schematě vypadá věc takto: použití *A* pro postulát *B* jest žádoucím resp. nežádoucím nejen s hlediska postulátu *B* resp. *C*, tedy v teleologickém stadiu, v němž není ještě žádného hospodářského nákladu, nýbrž i s hlediska postulátu *D*, vzhledem k němuž jest již pojmově nákladem. Postulát *D* zahrnuje totiž ve své sféře (ve svém rozsahu) oba postuláty *B* i *C* a proto jest použití *A* ve prospěch postulátu *B* žádoucím i s hlediska postulátu *D*, neboť toto použití prospívá splnění (dosažení) *B* a je tedy nepřímo užitečné i dosažení *D*, naopak jest však použití to s hlediska téhož postulátu i nežádoucím, neboť poškozuje a znemožňuje splnění *C* a tudíž nepřímo i splnění *D*. Neboť — což již zde zvláště

zdůrazňuji — co jest užitečné nebo škodlivé pro nějaký prostředek (*B* a *C*), pokud tento prostředek byl účelem, jest užitečné nebo škodlivé také nadřazenému účelu (*D*). Co prospívá nebo překáží prostředku, prospívá nebo překáží i účelu. Tuto současnou žádoucnost a nežadoucnost, která, jak jsme již řekli, je pro pojem nákladu podstatnou, můžeme však spatřiti pouze s hlediska postulátu *D*. S hlediska postulátu *B* vidíme pouze žádoucnost, s hlediska postulátu *C* pouze nežadoucnost, s hlediska žádného z nich nevidíme však obé zároveň. Proto objeví se nám náklad jedině s hlediska postulátu *D*. Toto zjištění jest současně důkazem, že celá t. zv. hospodářská fáze je nedílným i nerozlučným celkem.

2. Žadoucnost a nežadoucnost nákladu mají v podstatě touž hodnotu, ježto žádoucnost užitkové stránky nákladu směřuje k tomu, aby náklad byl co největší (v tomto směru je náklad tolik co prostředek), nežadoucnost škodlivé stránky nákladu (oběti) pak volá po tom, aby náklad byl co nejmenší. Výsledek je ten, že užitková stránka nabude přece jen převahy (kdyby tomu tak nebylo, nebylo by žádného hospodářského podnikání a tudíž ani nákladu) a že tedy chceme dosáhnouti užitku (postulátu *B*, výnosu) — v tom jeví se snaha po maximálnosti, leč za cenu nejmenší oběti — v tom jeví se snaha po minimálnosti nákladu.

Pojem nákladu vykazuje dále jako podstatný znak pojmový požadavek kvantitní minimality, neboť postulát nákladu, který by nebyl minimální, jest kontradikce in adjecto. Minimalita tato není tedy nějaké epitheton constans, nýbrž podstatný znak pojmu nákladu. Je to opět další doklad toho, že náklad má povahu oběti. Lze namítnouti, že tomu tak nemusí býti vždy, protože na př. někdo, chtěje dokázati, že jeho podnik ničeho nevynáší, bude si opatřovati suroviny nikoli co nejla-

ciněji, nýbrž co nejdraže, a přece nepřestane býti nákup těchto surovin nákladem, byť nebyl chtěn za cenu nejnížší, nýbrž nejvyšší. Odpovídám, že námitka tato jest výsledkem heteroskopních úvah (jimi rozumím takové úvahy, jež vznikají za přibrání hlediska třetích osob, na rozdíl od úvah autoskopních, jež pozorují objektivní děje s hlediska jednoho a téhož subjektu a ovšem i na rozdíl od úvah subjektivních, jež sledují pouze vnitřní pocity libosti či nelibosti).

Uvedená námitka předpokládá totiž heteroskopně jiný účel, než ten, který sledoval hospodařící subjekt sám. Námitka předpokládá mylně, že jde o maximální peněžní výnos, zatím co ve skutečnosti (autoskopně) jde hospodařícímu subjektu o minimální výnos. bezvýnosnost, ne-li přímo o peněžní ztrátu podnikání, s kteréhožto hlediska se vysoká peněžní vydání, drahý nákup atd., jeví jako minimální náklad. Na principu snahy po maximálním výnosu se tím vůbec nic nemění, jen slovní označení je mýlivé. To, co se heteroskopně (ve smyslu peněžního výnosu) nazývá výnosem, jest s autoskopního hlediska nákladem.

Se snahou po minimálnosti nákladu souvisí okolnost, že jeho použití jest nežádoucí, ať již proto, že jest chtěno jeho použití i jinde (na př. při použití peněz), ať již proto, že použití působí automaticky v jiném směru škodu. Proto se snažíme náklad snížit a při používání jím spořiti a činíme tak i tam, kde je snížení nákladu přímo pojmově vyloučeno.

Bylo by možno právem poukázati na to, že nesluší jednostranně zdůrazňovati minimálnost nákladu, ježto přece, jak shora řečeno, náklad po stránce užitku jest zase maximálně chtěn. To je správné, leč maximálnost užitkové stránky jest již s dostatek zdůrazněna pojmem výnosu, jenž není než vyjádřením užitkové stránky

principu hospodárnosti, takže stačí, řekneme-li, že jest chtěno vynaložení nákladu, čímž zároveň již říkáme, že jest chtěn výnos, který opět v sobě chová znak maximálního užitku.

3. Prohlásili jsme konečně za podstatný znak pojmu nákladu korelativnost jeho k pojmu výnosu. Na stránce 151. n. n. jsme dovedli, že tato korelativnost vzniká teprve přistoupením kritického postulátu *D*, protože teprve s hlediska tohoto postulátu stávají se oba postuláty *B* a *C* komesurabilními a komesurabilita jest předpokladem korelativnosti dvou pojmů. Toto tvrzení naznačuje, že postulát *A* jest průběžnou položkou, neboť jenom tak možno srovnávati *A* s *B*, jež jsou jinak navzájem nesrovnatelný. Děje se tak ovšem nepřímým prostřednictvím postulátu *C*, který jest s *B* přímo srovnatelným. Pozornosti zasluhuje dále také zajímavý zjev, že vykoupení výnosového postulátu *B* děje se obětováním přímo srovnatelného postulátu *C*, čímž se stává *C* druhým nákladem v rámci jedné a téže hospodářské fáze, zjev to, jímž se budeme zabývati v následující kapitole.

Jest ještě více cest k důkazu, že se korelativnost pojmů náklad a výnos objeví teprve s hlediska postulátu *D*. Jeden důkaz provedli jsme na př. na stránce 153. n. dedukcí z toho, že pojem nákladu obsahuje v sobě prvky žádoucího i nežádoucího. (S hlediska *B* vidíme pouze žádoucnost, s hlediska *C* pouze nežádoucnost; abychom viděli obé, musíme vystoupiti k hledisku *D*, jež teprve nám odhalí pojem nákladu. Proto vzniká i pojem výnosu, který jest pojmem korelativním k pojmu nákladu, teprve v tomto teleologickém stadiu). Leč nezmiňujeme se o možnosti těchto jiných důkazů snad proto, že by první důkaz nebyl zcela pádný, nýbrž proto, že i potvrzení podaného důkazu stojí za zmínku.

Shrnuji tedy a spatřuji charakteristické znaky pojmu nákladu:

1. v tom, že použití či vynaložení nákladu jest současně chtěno i nechtěno, takže náklad má povahu užitečné škody „chtěné oběti“, jakkoli to zní paradoxně;
2. v jeho kvantitní minimálnosti jako formálního pojmu (minimálnosti nechtěné škodlivosti);
3. v korelativitě k pojmu výnosu;
4. v nutnosti toho, aby přistoupil komplementárně kritický postulát *D*, aby bylo možno spatřiti pojem nákladu.

β) Znaky pojmu výnosu.

1. Na rozdíl od nákladu jest výnos vždy výlučně chtěn, nikdy nechtěn. Není však účelem, nýbrž jen užitečným prostředkem, nositelem užitečnosti. Kdyby totiž byl účelem, byl by náklad naň vynaložený užitečným, tedy prostředkem, nikoli však současně obětí, tudíž ani škodlivým a vůbec ani ne nákladem. Kromě toho bychom ani nevěděli, máme-li náklad za účelem dosažení výnosu vůbec vynaložiti, protože prostředek a účel nejsou navzájem vůbec srovnatelný. Všechny důvody, jež shora ukázaly, že pojmů nákladu a výnosu nelze konstruovati uvnitř technické fáze (prostředek — účel), vyvracejí jasně názor, který by chtěl konstruovati výnos jako účel. Výnos jest užitečným zjevem, jehož protikladem jest škodlivost nákladu. Užitek výnosu vykupujeme si škodou nákladu. Vidíme tedy i z povahy výnosu, že kritický postulát *D* jest *conditio sine qua non* a nevyhnutelný konečný účel hospodářské fáze.

2. Nutným důsledkem užitečnosti výnosu jest okolnost, že jest chtěn v míře co největší (maximálně).

Užitek jest pojmově vždy chtěn maximálně (viz stránku 116.), protože teprve stoprocentní užitek, tedy myslitelné maximum účelu, znamená chtěné *κατ' ἐξόχην*. Řekneme-li tedy, že výnos je chtěn maximálně, prohlašujeme tím zároveň, že jest užitečný, protože maximalita a účel jsou navzájem v odporu, a naopak, dokážeme-li užitečnost výnosu, tvrdíme tím implicity, že jeho žádoucnost je maximální; protože maximálnost jest v pojmu užitečnosti obsažena.

3. O korelativnosti pojmu výnosu promluvili jsme již při výkladech o nákladu.

4. Že také k vysvětlení pojmu výnosu potřebujeme kritický postulát *D*, plyne jednak z důvodů, o nichž byla řeč při pojednání o nákladu, jednak z toho, že výnos jest svou povahou užitečný, protože není žádného užitku bez příslušného účelu.

Výnos je tedy pojem korelativní, chtěný v míře co největší a vyžadující ke svému vzniku právě tak, jako pojem nákladu, přítomnost kritického postulátu *D*.

d) Definice pojmu nákladu a výnosu.

Ujasnivše si touto analysou znaky pojmu nákladu a výnosu, můžeme přistoupiti k definování těchto pojmů. Náklad jest škodou, jíž si vykupujeme větší užitek. Ve smyslu nauky o teleologických pojmech, jež nás poučila, že škodou lze rozuměti také ušlý anebo obětovaný zisk, můžeme také říci, že náklad jest buď škodou nebo obětovaným užitkem, kterým si získáváme užitek větší, nežli jsme obětovali.

Naopak zase jest korelativní pojem výnosu oním větším užitkem, jež jsme si vykoupili.

pili škodou nebo obětováním (dobrovolným vzdáním se) menšího užitku.

Tak docházíme k uvedenému již a jakoby paradoxnímu pojetí nákladu jakožto užitečné škody či chtěné oběti, jíž se vykupuje užitek, převyšující podstupovanou škodu.

Podavše takto podrobnou charakteristiku pojmu nákladu, můžeme v hospodářské konstrukci učiniti další a dosti důležitý krok.

e) Zjevy, jež můžeme podřaditi pod pojem nákladu.

Není nezajímavým, co vše může býti nákladem. Leč musím rozlišovati: náklad A : jím může býti vše, co můžeme technicky zváti prostředkem a co může sloužiti různým účelům. Pojmově technicky může však býti prostředkem s výjimkou nejvyššího postulátu vše, co může býti účelem. Kromě nejvyššího postulátu jsou totiž všechny ostatní prostředky (postuláty) články, jež mají vesměs ne jednu, nýbrž různou upotřebitelnost. Nejvyšší postuláty jsou však jen formální, právě proto, že jsou nejvyšší a všechny ostatní postuláty v sobě zahrnují. Postulátem A mohou tedy býti všechny postuláty obsahové. Nejen naše pracovní síla, a to, jak níže ukážeme, v dvojím smyslu, nýbrž i suroviny a všechny ostatní statky a změny, ba i formy našeho nazírání (v kantovském smyslu), čas a prostor. Může-li býti naším postulátem rychlost a je-li možno upotřebiti čas rozličným způsobem, pak jest čas námi k použití zvolený nákladem „ A “. Ježto je čas našeho života krátký, jest i naše pracovní schopnost obmezena, a protože jsme vázáni prostorem a tělesa jsou neprostupná, musíme používatí času a prostoru obdobně jako používáme jiných statků, t. j. musíme časem a prostorem hospodařiti.

Netřeba ani dodávat, že nákladem „C“ může být každý postulát, jehož jsme se při volbě vzdali, a že tedy rozdíl mezi oběma postuláty není v obsahu, nýbrž v jich relativním umístění uvnitř hospodářské fáze.

f) Rozdíl technických pojmů užitku a škody a hospodářských pojmů nákladu a výnosu, ačkoli tyto jsou teleologicky také užitek a škodou.

Pojem výnosu vymezili jsme zároveň s pojmem nákladu. Právě tak, jako jsme zjistili vše charakteristické u pojmu nákladu, zjistili jsme totéž *pari passu* i u pojmu výnosu.

Aby nebylo nedorozumění, upozorňuji ještě na jednu věc: výnos *B* a náklad *C* odpovídají v hospodářské fázi užitku a škodě na postulátu *D*. Užitek na *B* odpovídá výnosu, škoda na *C* odpovídá nákladu. To by mohlo vésti k domnění, že chápou užitek a škodu pouze hospodářsky, že těmto pojmům vyhrazují místo pouze v hospodářství anebo že dokonce pojmů těch používám synonymně jako pojmů nákladu a výnosu. Leč to by bylo nedorozumění. Něco může být užitečné nebo škodlivé postulátu technickému, aniž by bylo hospodářským, na př. průtrž mračen škodí sklizni, svit sluneční je pro ni užitečný. Je v tom něco hospodářského? Naproti tomu poli je k užitku jak odstraňování plevelů tak i zavodňování. Nemůžeme-li však učiniti oběho buď pro nedostatek času anebo peněz, za něž bychom mohli najmouti potřebné pracovní síly, počíná být naše úvaha již hospodářskou a vzdání se jednoho z obou postulátů jest škodlivým. Zde i tam mluvíme o škodě a užitku a přece byla to v onom případě škoda technická, v tomto případě škoda hospodářská.

Táži se nyní, v čem je rozdíl technického a hospodářského užitku (technické a hospodářské škody) na jednom a témž postulátu? Rozdíl je jedině v tom, že průtrž mračen a svit sluneční (technická škoda a užitek) spolu nesouvisí, takže na př. nemůžeme si zvolením škodlivé průtrže mračen vykoupiti užitečný sluneční svit, ale naopak můžeme, upustíme-li částečně od odstraňování plevele a zavodňování (hospodářská škoda a užitek) získati více času pro jiný alternativní postulát a vykoupiti a zajistiti si tak obětí na jednom postulátu větší užitek na postulátu druhém. Jiný příklad: kouření a alkohol škodí relativně našemu zdraví, procházka je mu k užitku. Omezením nebo vzdáním se obou prvních škodlivin nemůžeme si ještě nijak vykoupiti užitek posléze zmíněný. Proto nikdy nikomu nenapadne srovnávati v takovém případě užitek se škodou. Velikost užitku a škody srovnáváme jen tehdy, máme-li možnost volby.

g) Rozdíly mé konstrukce pojmu nákladu a výnosu od obvyklého pojetí těchto pojmů.

1. Konstruoval jsem pojmy nákladu a výnosu formálně t. zn. tak, že připouštějí jak subjektivní tak i objektivní pojmovou náplň. Ve svém pojetí znám nejen subjektivní, nýbrž i objektivní výnos, což zde výslovně konstatuji proto, že dosud byly oba pojmy chápány pouze subjektivně.

Dálo se tak proto, že pojmy ty byly buď výslovně subjektivně konstruovány, anebo že se v nedostatku konstrukce hospodářské fáze, jež byla dotud neznámá, nemohlo vůbec souditi na možnost jiného pojetí nežli subjektivního.

2. Pojem nákladu a výnosu jsou v mé konstrukci pojmy specificky (teleologicky)

hospodářskými, nikoliv tedy zároveň pojmy teleologicko-technickými.

3. V rámci hospodářské fáze nalézám dva pojmy nákladu, jež chápu jako v podstatě jediný náklad přesto, že oba vykazují několik sekundárně rozdílných znaků.

Zmiňuji se zde o rozdílech sub 1.—3. pouze z důvodů systematických, vlastní výklad o nich však patří do oddílu 5. (O hospodářské fázi zvláště). Abychom totiž mohli dokázat hospodářský charakter pojmů a poznati dvojí druh nákladu atd., musíme předem dobře obeznámiti se s hospodářskou fází. Učiníme tak v oddílu, věnovaném speciálně rozboru hospodářské fáze.

V tomto oddílu dokončíme výklady o základních pojmech hospodářských. Zbývají nám ještě dva z nich, totiž pojem spoření a pojem hospodářské hodnoty.

B. Spoření (a hospodaření*).

a) Úvod.

Národohospodářská funkce spoření byla dříve předmětem sporů a různých teorií, než se přistoupilo ku propracování a analýze pojmu spoření samotného, ač se vlastně mělo postupovati naopak. Ba dodnes, pokud jsem mohl přehlédnouti odbornou literaturu, po této stránce se poměry nezměnily, takže vědecky zůstává dosud řečený pojem neujasněn co do svého obsahu, ba dokonce podle dnešního stavu vědy může býti spor o tom, zda běží zde o pojem výlučně hospodářský, či pojem, jenž náleží i jiným oborům vědním. A přece systematika vědy a hierarchické sestavení jejích pojmů

*) Viz článek „Spoření, jeho pojem a funkce hospodářská“ ve „Vědecké ročence právnické fakulty Masarykovy university 1929“. Nebylo třeba takřka ničeho měniti na tom, co řekl jsem v onom článku a tato kapitola jest extraktem oné studie.

vyžaduje vlastně, aby byl ujasněn vztah každého z nich ku pojmu základnímu. Pojem v hierarchii pojmů určité vědy je analogický poměru mezi důstojníkem a vojákem v hierarchii armádní, kde také poměr nadřazenosti a podřazenosti není ponechán libovůli, nýbrž musí býti určitě a pevně stanoven: jinak soustavnost vědy, t. j. sečlankování od pojmů nejvšeobecnějších, všeobecných až ku zvláštním je neudržitelná; předpokladem správného zařazení je však přesná znalost pojmového obsahu a rozsahu. Je-li pravda, jak jsem dovozoval již ve své práci „O jednotnou konstrukci finanční vědy“ **) a jak dovozují v tomto díle, že základními pojmy hospodářskými jsou náklad a výnos a vrchním postulátem maximální čistý relativní výnos, pak bude lze považovati pojem spoření teprve tehdy za zcela ujasněný, až jej redukuje na tento základ a až se zjistí poměr jeho pojmového obsahu k obsahu řečených pojmů základních. Tím by se pak současně také ukázalo, zda pojem spoření náleží výlučně do domény hospodářské vědy, či zda ona se o něj dělí s vědami jinými.

b) Pojmový obsah výrazu spoření, obzvláště diference pojmů „hospodaření a spoření“.

Pojem spoření nesporně náleží také mezi pojmy hospodářské, ba mnoho nasvědčuje tomu, že bude nutno považovati jej za výlučně hospodářský. (Bude ukázáno později, co se uvádí proti takovému výkladu.) O tom svědčí již to, že často užívá se pojmu hospodařiti a spořiti promiscue. Ve frančtině slovo économiser a épargner jsou téměř souznačné, takže francouzští národohospodáři říkají, že épargner je accumuler par économie (což by nasvědčovalo tomu, že spoření

**) Brno 1929.

je hospodařením určitého druhu, t. j. hospodařením prostřednictvím hromadění něčeho) a věda národohospodářská se ve frančtině nazývá *économie politique*.

Hospodařiti a spořiti není však totéž. Možno mluvíti o příbuznosti, ale nikoli o souznačnosti. Uvědomíme si postupně obsah obou pojmů.

Hospodařiti je jednati podle principu maximální výnosnosti, který lze aplikovati na postuláty subjektivní i objektivní. U subjektivních postulátů děje se tak automaticky, neboť subjekt vždy promítá výsledky svého jednání do svého nejvyššího postulátu: maximálního čistého výnosu subjektivního*). S hlediska subjektivního člověk tedy nemůže vůbec nehospodařiti, neboť i to, co bychom objektivně mohli prohlásiti za jednání nehospodářské (ukáže se ihned, na čem to záleží), bude subjektem, jedná-li tak, patrně chtěno a tudíž subjektivně užitečné a tudíž hospodářské. Právě však proto, že člověk vždy subjektivně jedná hospodářsky, ale nevíme, jak bude jednati, poněvadž tedy subjektivní hospodářský princip nám objektivně obsahově nic neříká o tom, co subjekt chce, nýbrž jen to, že chce maximální subjektivní užitek, nesledujeme vždy jednání člověka

---

*) Nemůže jednati jinak, neboť analyza pojmu vůle nám ukazuje, že v tomto pojmu je implikován postulát subjektivního užitku, že mu odporuje pojem subjektivní škody (strasti), jež tudíž je něčím „nechtěným“, že tudíž je chtěno maximální subjektivní užitek a minimální subjektivní škoda, čili jinými slovy maximální rozdíl těchto složek, čili maximální čistý subjektivní výnos. Z této automaticnosti, která, jak je vidno, vzniká čistě jen pojmovou interpretací a je tedy pomůckou pro jednotné chápání a vyjádření lidského jednání, aniž by pro foro externo mnoho nám vysvětlovala, plyne, že člověk, ať již jedná či upouští od jednání, vždy se řídí řečeným principem hospodářským, s tendencí přiblížiti se mu co nejvíce.

jedinice (tím méně pak jednání skupiny lidí) až do tohoto posledního důsledku, tedy až k nejvyššímu subjektivnímu postulátu, nýbrž zastavujeme se na cestě teleologického řetězu tak, že zachycujeme již na objektivní rovině, co je zamýšleno a chtěno subjektivně, a tak nám vznikají postuláty objektivní, jež jsou sdělitelné*). Tyto postuláty se stávají tenkrát hospodářskými, jakmile se ocítají ve vzájemné kolisi a podléhají stejně jako postuláty subjektivní principu maximálního čistého relativního výnosu. Jakým způsobem se tato kolise řeší a jak tu probíhá úvaha hospodařícího subjektu, bylo naznačeno při zmínce o hospodářské fázi na počátku III. knihy tohoto díla a bude podrobněji rozebráno v oddílu věnovaném výlučně hospodářské fázi.

Spořiti je však něco jiného než hospodařiti. Abychom si jasně uvědomili rozdíl těchto dvou pojmů, musíme napřed předvésti některé obraty a úsloví, ve kterých používáme výrazu spoření, abychom tak zachytili, co je jim všem společného a tudíž vymezili pojmový obsah spoření. Mluvíme na př. o uspoření peněz, námahy, cesty, bolesti, strasti, času, ale též o spoření vodou, plynem, elektrickým proudem, o spoření sil, o spoření místem atd. Již po zběžném prohlédnutí nabudeme dojmu, že běží zde vlastně o velice různorodé pojmy, které jsou kryty tímž výrazem. Neboť při „spoření peněz“ máme na mysli shromáždění či nakupení peněz („épargner“ je „accumuler par économie“, jak výše citováno), o uspoření námahy naproti tomu mluvíme tehdy, jestliže určitým jednáním nebo opomenutím jsme si umožnili vyhnoutí se námaze, jisté cestě, bolesti, kterým bychom bez určitého zásahu, bez určité akce nebo si-

---

*) Viz o tom podrobnější výklad v odst. 5. „O hospodářské fázi zvláště“.

tuace, jimž právě uspořeni námahy jako zásluhu připisujeme, nebyli mohli ujíti. Konečně při spořeni vodou a jinými statky, jako chlebem, plynem atd., nemáme na mysli ani akumulaci, ani vyhnutí se nebo ujítí jisté nepříjemnosti, jako tomu je při úspoře bolesti, námahy atd., nýbrž snahu po nejmenším ztenčení naší zásoby, snahu po stlačení konsumu a sníženém obětování statku, jež nám je i jinak žádoucí, na míru podle možnosti nejmenší. Pojmový obsah ani jednoho případu zdánlivě není aplikovatelný na ostatní. To budiž ukázáno alespoň na jednom příkladě. Nelze jistě mluvit o akumulaci bolesti, námahy, užíváme-li zde výrazu „spořeni“, ježto akumulujeme věci pouze žádoucí, kdežto bolesti, námaha atd. jsou naopak krajně nežádoucí. Nebudeme však ani při spořeni vody se zabývatí myšlenkou akumulace, tedy rozmnožení zásoby, nýbrž naopak jen negativně přihlížeti, aby se neztenčovala. Konečně pojmově je vyloučena akumulace u forem našeho myšlení času a prostoru, ač i zde mluvíme o úspoře.

Vzdor této zdánlivé inkongruenci pojmových obsahů je tu však přece uvážiti, že totožnost výrazu svědčí o společném kořeni všech těchto zdánlivě různých pojmů. Neboť výstavba lidské řeči, byť i byla výsledkem většinou neuvědomělých myšlenkových pochodů, je přece jen tak důsledná, že s největší pravděpodobností můžeme předpokládati, že spíše naše uvědomělé úvahy by byly schopny nás uvéstí na falešnou cestu, než slepá důvěra v řečenou logickou výstavbu řeči. Také v tomto případě nás důvěra v logičnost řeči nezklame. Ono společné, jež si vynutilo totožnost výrazu a jež jej ospravedlňuje, skutečně existuje. Neboť spořeni ve všech zdánlivě tak různých případech není nic jiného než snižování nákladu. Co rozumíme pojmem „náklad“, vyložil jsem v kapitole právě před-

cházející. Tyto výklady o výstavbě tohoto pojmu, jeho znacích a jeho dvojím druhu nutno tu míti na zřeteli, pravíme-li, že spoření je snižování nákladu. Běží o to, přesvědčiti se o tom, zda ve všech případech, tedy i zdánlivě nejheterogennějších, s tímto pojmovým obsahem vystačíme. Celkem jsme shora mohli rozlišovati mezi třemi hlavními navzájem odlišnými smysly výrazu spoření:

1. vyhnutí se strastným pocitům (subjektivní škodě) jakéhokoliv druhu;
2. spoření na penězích ve smyslu jich akumulace;
3. snaha po minimálním ztenčení zásoby statku, jenž má nám sloužiti jako náklad.

Sem náleží též analogické používání času a prostoru. Tak na př. mluvíme o uspořené cestě, námahy atd. Zde patrně budeme moci použiti tohoto výrazu tehdy, když na totéž místo můžeme dojíti cestou kratší a cesta tedy vzhledem k cíli, k němuž chceme dospěti, se nám jeví jako náklad a zkrácená cesta jako snížený náklad. Proto též pro spoření peněz máme též výraz, jako pro uspořené cesty, ježto též výdej peněz může býti nákladem a uspořené peníze jsou výsledkem sníženého peněžního nákladu. Proto pro úsporu peněz není diakritickým znakem jich nakupení, nýbrž jich vydání, pro případ, kde bez spoření by bývaly byly vydány*). Diakritické pro spoření peněz je tedy zatím nevydávání, nikoli akumulace. Proto také neuspořil peněz ten, kdo je má, ale došel k nim zvýšenou prací (na př. prací přes čas), tedy tam, kde se nám jeví jako zvýšený výnos, nýbrž o uspořených penězích bude lze mluvíti

*) Jakým způsobem dospíváme při pojmu spoření k akumulaci, o tom níže.

teprve tam, kde třeba tytéž peníze, jež byly zvýšeným výkonem vydělány, byly udrženy nevydáním jich, a to tak, že byly potlačeny, resp. sníženy různé náklady, jež bez spoření by byly bývaly podstoupeny. Poslední smysl spoření, o němž mluveno, totiž minimální ztenčení nákladového statku, nese docela zřejmě pečeť snahy po snížení nákladu.

Vidíme tedy, že v každém případě spoření, o němž slům výrazu spoření dávalo odlišný ráz, to bylo při vyrozumíváno snižování nákladu. Co jednotlivým smyslům výrazu spoření dávalo odlišný ráz, to bylo při peněžích nikoli snížení jich výdeje, což přece je snížení nákladu, nýbrž jich akumulování, shromažďování (o němž ihned promluvíme), jinak přece i peníze se ukázaly býti nákladovým statkem (jako plyn, voda atd.), jichž zásoba se má výdejem co nejméně ztenčiti. Konečně při strastných pocitech všeho druhu, jež pocítujeme přímo jako subjektivní škodu, je zdánlivě odlišný smysl dán odlišnou povahou nákladovou; ony pocity nicméně nákladem (subjektivním) však zůstávají a tudíž na definici, že spoření je snižováním nákladu, ničeho nemění.

c) Dvojakost povahy nákladu, důležitá vzhledem k pojmu spoření.

Náklad má totiž dvojí odlišnou povahu, jejíž rozlišování je důležité zejména vzhledem k tomu, že výrazu spoření se podle toho vtiskuje poněkud odlišný smysl, který, byť i podstatu pojmu nemění, modifikuje přece znaky pojmové, byť i podřadné:

1. buď jsou jím statky (nazývám je statky nákladovými), jichž obětování (vzdání se) je nechtěno, poněvadž jsou potřebovány i k jiným rovněž chtěným účelům,

2. nebo jsou jím strastné pocity všeho druhu jako práce, námaha, bolest tělesná i duševní, potřeby atd., jež jsou podstupovány jako náklad za docílením výnosu, jichž snížení, pokud se týče úplné vyřazení a odstranění je chtěno.

Ad 1. Mezi statky nákladovými dlužno pak vzhledem k pojmu spoření ještě podrobněji rozlišovati mezi oněmi, jež jsou schopny konservace pro budoucnost, a těmi, jež toho schopny nejsou. Mezi statky oné kategorie (schopnými uchování) jsou pak zase některé toho druhu, že jsou vhodné pro použití bezprostřední (konsum) díky svým přirozeným fyzickým či chemickým vlastnostem (na př. kovy), ač snad většina statků takové trvalé konservace schopna není (guma, sklo pro své fyzické, nebo poživatiny pro své chemické vlastnosti), jiné jsou pak vhodné pro použití prostředecné (výměna), t. j. jsou chtěny pro udržení a uchování, poněvadž jsou použitelný kdykoli a kdekoli k výměně za statky jiné. Ze statků schopných uchování pro budoucnost budou to zejména statky tyto (totiž statky sloužící prostředecnému použití, tedy zejména peníze), jež budou jako předmět uchovány a důsledkem toho akumulace vítány. Činnost konservace a uchovávání nákladového statku peníze pro budoucnost nazýváme všeobecně střeďáním, jež je tedy shromažďováním peněz, majících svůj původ v úsporách (nikoli tedy ve zvýšeném výnosu následkem obětování zvýšeného nákladu, na př. zvýšené pracovní činnosti), na rozdíl od činnosti sběratelské, jež shromažďuje statky určitého oboru, aniž by to byly statky nákladové a aniž by akumulace jich musila vděčiti svůj vznik spoření. Z řečeného plyne, že tedy i u peněz spoření znamená v podstatě snižovat náklad a tudíž nevydávát, rozšíření pojmu spoření na akumulaci nákladu

uspořeného není tedy podstatným znakem pojmu a znamená tedy vlastně pouze výsledek činnosti spoření peněz, t. j. výsledek snižování peněžního nákladu. Naspořené není nic jiného, než nashromážděný spořením. Důkaz, že tento znak není pro pojem spoření podstatným, spočívá v tom, že se nikdy nevykazuje bez podstatného znaku (snižování nákladu), ale naopak velmi často tento bez onoho: proto pro akumulaci, jež nevzniká ze snížení nákladu, se termínu spoření nepoužívá; ale mluvívá se o spoření, i tam, kde akumulace nespadá v úvahu; vždyť výrazu spoření ve smyslu akumulacním se vlastně používá dosti zřídka pro ony nečetné nákladové statky, jež jsou schopny uchování, a tedy na spoustu statků, jež se pro uchování nehodí, se řečený smysl pojmu nevztahuje, ač nepochybně lze i jimi spořít (ve smyslu stlačení nákladu), stanou-li se statky nákladovými.

Pro spoření časem a prostorem, pokud na ně hledíme jako na náklad, platí vše analogicky, co bylo řečeno o nákladových statcích.

Ad 2. Zásadně může, jak již řečeno, každý strastný pocit, tedy působící subjektivní škodu, státi se nákladem, tedy pocit strasti potřeby, strasti práce, bolesti atd. Pojmově se neliší od ostatních nákladů, tedy od nákladových statků. Je současně chtěn i nechtěn, užitečný i škodlivý, chtěn quoad usum, nechtěn quoad quantitatem atd., ale liší se přece na tolik, že podstoupení strastných pocitů, kromě strasti práce, není nechtěno jen snad proto, že by výsledky činnosti neb stavu, spojené s oněmi pocity, byly potřebovány ještě pro jiný účel, jako jsou právě potřebovány nákladové statky, a jako podobně tomu je

u pracovní způsobilosti, která právě je také chtěna ještě pro jiné účely, nýbrž proto, že jsou nechtěny, tedy subjektivně škodlivy, vůbec, o sobě. V tom vlastně spočívá celý rozdíl mezi odlišností významu spoření u nákladových statků a mezi uspořením si na př. bolesti. Kdežto spořím statkem, poněvadž jej potřebuji a chci ještě také pro jiný účel, kdežto i u pracovní síly mohu ještě říci, že spořím svými pracovními silami, ježto je potřebuji i jinde, nemohu ve stejném smyslu už užití termínu spoření na př. o bolesti, poněvadž ji nechci vůbec. Proto to zní paradoxně, že výrazu spoření mohu užití o statku, jež vlastně chci, i o bolesti, již nechci, tedy i o chtěném i o nechtěném, ač je to úplně správné, poněvadž v obou případech chci snížení nákladu, jež v onom případě se týká chtěného, pročez obětování jeho je nechtěno, v tomto případě nechtěného vůbec, odkudž snaha vyhnouti se mu; podstatný znak pojmu přes zdánlivou inkongruenci trvá dále. Mám-li si tedy bolestnou nemoc vykoupiti bolestí operace, pak běží tu o přímý náklad, a to negativní povahy (volím ze dvou škod), neboť běží o negativní postuláty souřadné (*B* a *C* ve smyslu našeho hospodářského schematu), jež jsou nechtěny oba a běží jen o volbu, co je více nechtěno.

Tím by byla i tato poslední nesrovnalost v pojmu spoření vysvětlena a zbývá pouze zmíniti se o jedné odlišnosti od běžné mluvy, ke které nás vede důsledné používání pojmu nákladu i spoření. Týče se to případu, kdy nákladem se stává naše strast potřeby. To se stane na př. tehdy, když matka dobrovolně snáší žízeň, aby napojila svoje dítě. Úkoj potřeby dítěte je jí výnosem, potlačení vlastní potřeby nákladem. Může

se však dokonce stát, že potlačením vlastní potřeby se vykupuji ze strasti vyšší práce, je-li strast potřeby menší, než strast práce úkojem potřeby vyžadovaná. V běžné terminologii jistě každý řekne, že náklad (práce) je větší než výnos a proto od něho upouštím. V důsledném používání našich termínů však zde můžeme stejně dobře poměr obrátiti a říci, že potlačení potřeby je nákladem, jímž se vykupujeme ze strasti práce, jejíž úspora je nám výnosem. Řekli jsme totiž již výše, že přímý náklad je jedním souřadným postulátem ze dvou, mezi nimiž volíme, a že oba postuláty jsou si vzájemně nákladem i výnosem. Nerozhoduje také okolnost, že s hlediska spoření bude jen zřídka kdy možno snížit přímý náklad, ježto postuláty jsou zpravidla nedělitelné a tedy obětování jednoho z nich značí obět definitivní. Rozhodným je pouze, že tu je chtění a snaha snížit náklad a tedy i stlačit oběť opuštěného postulátu (nezvoleného, nákladového) na minimum.

d) Spoření v přeneseném smyslu.

Až dosud analysovali jsme původní a vlastní obsah pojmu spoření, kterému se dostalo několik modifikací tím, že pojem nákladu, na nějž se spoření vztahuje, nemá vždy stejné povahy. Nezkoumali jsme tedy dosud žádného případu, kdy se výrazu spoření užívá ve smyslu přeneseném. Nyní však bude potřeba všimnouti si některých případů, kdy podstatný znak, t. j. snižování nákladů je přehlížen a nahodilé znaky jsou povyšovány na podstatné, čímž se pojmu dostává významu přeneseného.

Takovým přenesením významu spoření je použití tohoto výrazu tam, kde se nepřihlíží buď vůbec a neb téměř vůbec k výnosu. Je-li totiž spoření

snížením nákladu a funkce spoření vynášena při tom jako hospodářsky blahodárná, pak je přirozené předpokládati, že výraz spoření bude připuštěn pouze tam, kde se docílilo sníženým nákladem téhož výnosu. Neboť jinak by se mohlo státi, že čistý výnos spořením se nejen nezvýší, nýbrž naopak dokonce sníží, a to tehdy, když na př. nepodstoupím vůbec žádného nákladu, ale upustím též od hrubého výnosu. Tedy vlastně by se měl nazývati uspořením peněz pouze případ, kde snížený náklad neměl v zápětí snížení výnosu, tedy v rámci subjektivního hospodaření případ, kde úspor nebylo docíleno snížením životní míry a pohodlí, nýbrž na př. získáním lacinějších pramenů nákupních pro zboží téže kvality pomocí sdružení v konsumní družstva atd. Avšak tomu tak není. Je obvyklé mluvit o spoření i tam, kde uspořené peníze jsou výsledkem značného snížení životní míry. Přes to však není zde možno mluvit o přeneseném smyslu spoření a výrazu toho se zde užívá zcela právem. Nepřihlížení k výnosu je jen zdánlivé, neboť v tomto případě se dá náležitou interpretací pojmu dojíti zcela dobře k původnímu smyslu spoření (stlačení nákladu). Totiž: potlačení přítomného konsumu je nákladem pro uspokojení konsumu budoucího (výnos). Přítomný konsum ve smyslu našeho schematu hospodářské fáze budiž označen C , budoucí konsum B , oba postuláty jsou souřadné, zdržení se přítomného konsumu je přímým nákladem vzhledem k postulátu trvalé spokojenosti (D).

Jsou však jiné případy, kde každá interpretace selže, kde nepřihlížení k výnosu je faktem. Na příklad: mám volbu, odnésti dvě břemena buď najednou, nebo podstoupiti dvě cesty, po každé o jednom břemeni. Rozhodnu se podle toho, co budu považovati za menší subjektivní škodu. O úspoře jedné cesty však budu

mluviti i tehdy, když celková subjektivní škoda při jedné cestě o dvou břemenech je vyšší, než při dvou cestách, po každé o jednom břemeni. Vysvětlení je v tom, že v řečeném případě, bez zření k celkovému výnosu, izolovaně jsem posuzoval jednu část nákladu. Takové izolované posuzování jisté části nákladu není nikterak výjimkou; na př. při určité výrobě je možno, že při stejném výnosu bude snížena spotřeba určité suroviny při současné zvýšené spotřebě suroviny jiné. I zde se často bude mluvíti o úspoře dotyčné suroviny, aniž by se přihlíželo k celkovému saldu výnosu a nákladu.

Ač v citovaných případech vztah k výnosu je již uvolněn, přece tu ještě je a nákladová povaha se ještě ve spoření alespoň temně pociťuje; časem však se přenesením smyslu vůbec stírá, neboť se mluví o spoření i tam, kde vůbec o nějakém výnosu nemůže býti řeči a následkem toho ve smyslu našich předcházejících vývodů nelze mluvíti ani o nákladu. Zde se totiž z nákladu podržuje pouze obětní její ráz, totiž pocit něčeho nechtěného, nepříjemného, aniž by tím postižený subjekt sledoval docílení nějakého výnosu, aniž by tedy oběť nebo škoda měla též sebe menší pozitivní stránku nějakého užitku. „Tu bolest rodičům mohl uspořit,“ slyšíme říkati i v případech, kde dotyčná subjektivní škoda nebyla pramenem žádného užitku ani subjektivního výnosu. Je zřejmo, že se zde už vůbec zapomnělo na nákladovou stránku oběti nebo nepříjemnosti a každé vyhnutí se nepříjemnosti aneb uchránění se před strastí, bolestí, se nazývá paušálně úsporou. Původní smysl je již značně pozměněn.

Jiný přenesený smysl pojmu spoření je ten, že svůj postoj, který chováme k obzvláště cennému

druhu nákladových statků, nazýváme šetřením, a to i tam, kde o nákladové statky vůbec neběží. Tento výraz v naší řeči není identický se spořením, ale je tomu v mnohých jiných řečech, na př. ve frančtině, kde épargner značí jednou spořiti, po druhé šetřiti, na př. přemoženého, zajatce atd. Je zřejmo, že naše ohleduplné chování k cennému nákladovému statku, kterým neplýtváme, který neničíme, nýbrž naopak s ním velmi opatrně a šetrně zacházíme, bylo převzato jako podstatný znak, ač je pouze důsledkem podstatného znaku, který je nám znám (snaha po stlačení nákladu). Odtud výraz šetřiti někoho, šetrně zacházeti atd.

e) Závěr.

Pojem spoření je pojmem výlučně hospodářským.

Shrneme-li výsledky dosavadní své analýsy pojmu spoření, můžeme stanovit rozdíl mezi hospodařením a spořením takto: hospodaření, které vždy si žádá současně dvou postulátů, jež spolu kolidují, jichž uskutečnění je tedy možno pouze částečně, jednoho na úkor druhého, ohlašuje v postulátu minima nákladu a maxima výnosu zároveň postulát, který je jim nadřazený, s jehož hlediska bude větší či menší jich užitečnost posuzovati. Naproti tomu spoření, lpíme-li na původním smyslu, který znamená snížený náklad při stejném hrubém výnosu, může býti nápomocno hospodaření jen v jednom směru, totiž snižováním nákladů. Má proto charakter speciální, proti hospodaření, které má, jako všude, charakter generální. Proto i když připustíme spoření jako složku činnosti hospodářské, nemůžeme je nikdy považovati za rozhodující složku této činnosti; může se totiž ukázat, že spoření

bylo zcela nemístné, ba hospodářsky škodlivé, totiž v případě, kdy hospodářský postulát bude žádat, k docílení maximálního čistého výnosu, nejen nesnížení nákladu, nýbrž naopak i jeho zvýšení, pokud jen tím bude současně zvýšen hrubý výnos tak, aby saldo vy-
padlo vyšší, než by bylo bývalo bez zvýšení nákladu; neboť jen čistý výnos je směrodatný pro hospodaření, jen výše nákladu (při stejném výnosu) pro spoření.

Z toho vidíme, že pojem hospodaření a spoření jsou daleky toho se krýti, ba ani jeden není v druhém obsažen, jak by se snad mohlo předpokládati v domněnce, že každé hospodaření není sice spořením, ale že každé spoření je alespoň hospodařením. Bylo ukázáno, že existuje spoření, které není hospodařením (byl-li snížen náklad při stejném výnosu, ač správně měl býti zvýšen, poněvadž by se tak bylo docílilo čistého výnosu poměrně ještě vyššího), ale existuje též hospodaření, které není spořením (zvýší-li se hrubý výnos při nezměněném či zvýšeném nákladu). Oba pojmy jsou tedy kružnicemi, které mají pouze část společné plochy, jež zakládá příbuznost těchto pojmů, ale ostatek se nekryjí a nejsou vzájemně v sobě také obsaženy.

Ježto pak spoření jest snižováním, stlačováním nákladu a poněvadž náklad jest pojmem specificky hospodářským, jest i spoření pojmem specificky hospodářským, tedy nikoliv pojmem formálně teleologickým jako účel, prostředek, užitečnost atd. Právě tak jako pojmy náklad a výnos — a jak uvidíme dále pojem hospodářské hodnoty — i pojem spoření jest vlastní jen jednomu z obou odvětví teleologického způsobu myšlení, totiž odvětví hospodářskému. V technickém myšlení

pojmem spoření není možný, protože technické myšlení nezná nákladu. V myšlení technickém je použití prostředku vždy užitečným, neboť vidíme jen jeden, izolovaný účel, postulát. Jenom tam, kde kolise postulátů činí použití nákladového statku zároveň užitečným i škodlivým, můžeme mluvit o nákladu a můžeme mluvit i o spoření.

C. Hodnota hospodářská.

a) Úvod.

Problém hospodářské hodnoty je, mám za to, nejstarším problémem hospodářské vědy vůbec, neboť zrodil se u samotné její kolébky. Lze těžko spočítati, kolik vědecké práce bylo vynaloženo k jeho řešení. Domnívám se však, že nepřestřeluji, tvrdím-li, že odčerpá nejvíce vědeckého úsilí ze všech otázek národohospodářských, které se kdy vyskytly. Neboť až po doby nejnovější — které znamenají po té stránce odklon od tradice, že počínaje Liefmannem valná část autorů národohospodářských upírá pojmu hospodářské hodnoty onu relevanci, která jí povždy byla přikládána — každý vědecký národohospodářský pracovník pokládal za svoji povinnost zaujmouti postoj ku problému hodnotnému, neboť přejíti ho dobře nemohl, aniž by byl napřed prokázal jeho bezvýznamnost. Pokus o tento průkaz se však stal teprve v nové době, a to, jak bude ukázáno, s naprostým nezdarem. Proto, opakuji, každý autor se vlastně pokoušel problém ten vyřešiti, a tak se on stal jakýmsi bodem ústředního úsilí a zkušebním kamenem vědecké zdatnosti pro obor hospodářské vědy. Již fakt tento o sobě je dostatečným odůvodněním, aby nebyl s mé strany činěn pokus podati v této kapitole podrobný dogmatický vývoj učení o hodnotě, neboť

sestavení jeho by vyplnilo samo o sobě rozsáhlou monografii. Ale i vědecká žeň z toho by nebyla velmi značná. Celou velkou touto snůškou materiálu neukázalo by se nic jiného, než jak obtížně se lidský duch propracovává k jasnému rozboru pojmu, kterého, používá-li jej automaticky, používá jej při praktické aplikaci hravě a při tom správně. K ujasnění pojmu a správné formulaci jeho by se však takovým dogmatickým přehledem vývoje mnoho nepříspělo. Tím se arci netvrdí, že řešení bez literárních předchůdců by bylo mohlo vésti k cíli.

Vzdám se tedy pokusu podati obšírné vylíčení metamorfotických formulací hospodářské hodnoty a podám v následujícím jen několik vývojových etap v stručném přehledu.

b) Dogmatický přehled učení o hospodářské hodnotě.

a) Etapa.

Povaha hodnoty hospodářské se obráží v očích prvních národohospodářů v dispoziční statky. Statků buď používáme, nebo je směňujeme. Proto se rozeznávala hodnota dvojitá: hodnota užitečná i směnná (*value in use, value in exchange*). K tomuto rozdělení položil základ již Aristoteles ve své *Ethice*. Od něho pak převzali rozdělení na hodnotu užitnou a směnnou angličtí národohospodáři a celé klasické období národního hospodářství drželo se v hospodářské hodnotě tohoto dualismu. Tento aspekt zdál se nesporně správným a otázka hodnoty by byla bývala rázem rozřešena, kdyby nebyl býval vznikl rozpor, který bych označil přímo jako *contradictio in adiecto*, neboť v hodnotě, jež se jevila jako výsledek hodnocení, jako výsledek hodnotné úvahy, se spatřoval

důvod pro určitý postoj vážnosti k hodnocenému objektu, pro určitou váhu, určitou důležitost, pro určitý význam hodnoceného objektu, Mluví-li se o užitné hodnotě, předpokládalo se, že určitý význam, určitá váha přísluší objektu pro jeho schopnost sloužiti našemu užívání, jako hodnota směnná příslušela objektu pro jeho schopnost býti vyměněna za jiný. Avšak navzdory tomuto předpokladu se ukázalo, že míra schopnosti sloužiti našemu užívání (užitečnost) je v diametrálním rozporu s významem či váhou, která objektu zpravidla přináležejí, tedy že užitečnost není tak hodnotnou, jak by důležitost používání tomu nasvědčovala, a s druhé strany že veliká hodnota není důsledkem veliké užitečnosti, jak by se podle váhy a důležitosti, kterou objektu přikládáme, vlastně musilo předpokládati. Hodnota a užitečnost, které podle předpokladu měly se pohybovati souběžně, se náhle rozbíhaly. Zlato neb drahokamy, ač užitečnosti poměrně neveliké, měly hodnotu nesmírnou, železo, ač daleko užitečnější pro nejrůznější druhy používání, musilo se spokojiti hodnotou v poměru velmi skromnou, vzduch a voda, ač nejužitečnější, jevíly se bezhodnotnými. Hledalo se vysvětlení.

β) Etapa.

Vysvětlení se hledalo v pracnosti získávání či dobývání hodnoceného zjevu. Uvažovalo se asi takto: není-li důvodem našeho odlišného postoje k různým objektům jich užitečnost, jich schopnost sloužiti užívání, bude nutno důvod ten hledati v nějaké okolnosti, jež vede ku vzácnosti statků. Vzácnost jako spoluurčující činitel hodnoty byla — alespoň pro směnnou hodnotu — již v klasické teorii zapustila kořeny. Po té stránce se již před Marxem uvažovalo o práci jako hodnototvorné

složce. Marx postoupil však dále proto, že v práci hledal nejen důvod pro jistou vzácnost statků a tím nepřímo při stejné užitečnosti pro vyšší hodnotu, nýbrž zejména též pro jich srovnatelnost, neboť vycifoval, že tam, kde se srovnává, musí též býti nějaký společný násobek srovnatelnosti. Hledal jej v objektivně dané pracovní výrobě a v pracovní ziskávání statků. Výsledek neuspokojil z mnoha důvodů; tak na př.: zůstalo bez vysvětlení, proč velmi pracná výroba bez užitečnosti nestává se přece hodnotnou. Proč části určitého celku stejně pracně vyrobeného nejsou stejně hodnotny, na př. kůže, maso, tuk u vypěstovaného dobytka atd.

γ) Etapa.

Neúspěch, který vykazovalo objektivní vysvětlení rozporů mezi užitečností a hodnotou, vedl k tomu, že subjektivistická škola rakouská se pokusila na svůj způsob, zvaný subjektivní, vylíčené rozpory překlenouti.

Měla při tom pozoruhodné úspěchy. Svým učením o hraničním užitku nejen obohatila celou národohospodářskou teorii o zcela nové aspekty, ale zejména vysvětlila logicky přesvědčivou formou, proč vzácnost při téměř užitku zvyšuje subjektivní hodnotu celé zásoby, a hojnost za týchž podmínek řečenou hodnotu snižuje, případně až ku bezhodnotnosti. Rakouská škola však upadla v chyby přílišným generalisováním svých pouček, tím, že se pokoušela hraničním užitkem vysvětliti i směnu, tím, že škodu ze ztráty statkové omezila jen na neukojené potřeby a vyloučila pracovní hodnototvornou složku ze svých úvah a jen dodatečně a zcela úzce ji pak ve svých úvahách též strpěla a konečně zejména, že vycházela od dané zásoby statků, t. j. statků, jež hodnotící

subjekt „má v zásobě“, při čemž pojem „míti“ i pojem „zásoby“, jak jsem svého času dokázal, se ukázaly pojmy úplně labilními, nota bene vzatými bezdůvodně jako „dané předpoklady“, což musilo vésti k důsledku, že statické hodnocení nebylo rakouskou školou poznáno jako hodnocení situační, pro něž je irelevantní, zda již běží o faktické držení, či právní titul držby, a proto bylo nemístně aplikováno i na posuny, které chtělo, ale nemohlo vysvětliti, místo aby správně bylo bývalo aplikováno na objekt ve statické situaci, jejíž význam z případu ztráty neboli odpadu situace se mohl státi teprve patrný. Ztráta z dané situace a „ztráta“ při směně se považovaly za stejné posuny, ač ona ztráta měla býti vysvětlením, tato teprve vysvětlena, ač ona byla skutečnou ztrátou, tato jednak vzdáním se obět- ního objektu, jednak získáním objektu při směně nabytého.

δ) Etapa.

Nebudiž mi vykládáno jako neskromnost, jestliže tuto etapu vyhrazuji svému hodnotnému učení. Děje se tak z dobrých důvodů. Pokusy, které se děly, zahrnouti moje učení pod učení rakouské školy, musím odmítnouti, ač nepopírám, že jsem od jejího učení původně vyšel. Nebudu však za tím účelem, abych zdůraznil odlišnost a novost své konstrukce, v podrobnostech ji přirovnávati ke konstrukci rakouské školy a odkazuji v té příčině na svoje příslušné práce*). Zde se omezím na vytčení hlavních bodů odlišnosti, které

*) Kritika hlediska Böhm-Bawerkova na strast práce v subjektivním hodnocení (Sborník věd právních a státních, roč. XVII., 1916).

Neplodnost hodnotné teorie rakouské školy pro vysvětlení směny (Sborník věd právních a státních, roč. XIX., 1919).

Hodnotná teorie jako složka cenotvorná (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, 1922).

dovolí tomu, kdo se problémem tím jen poněkud zabýval, posouditi důvodnost mého tvrzení.

1. Rakouská škola vybudovala svoji definici hodnoty na potřebě. Později teprve, v nejužším měřítku, výjimečně a neorganicky — ježto k tomu nedošla z vlastního přemýšlení, nýbrž pod tlakem jiných učení — připustila i práci za hodnototvorného činitele. Jak nedokonale se to stalo, dokázal jsem v článku z roku 1916. Naproti tomu zavedl jsem složku práce jako rovnocenný, hodnototvorný prvek do hodnotné úvahy.

2. Rozdíl nebyl jen v tom, že učení rakouské školy bylo daleko užší než moje, nýbrž hodnota rakouské školy byla teleologická a moje již tehdy hospodářská, ježto přihlížela ke kolisi dvou postulátů, a k nákladu, jak v dalším bude vyloženo.

3. Rakouská škola byla nepochybně subjektivistická, ale nebyla subjektivistickou konstruktivně, poněvadž si nevytvořila pojmů, které by se byly mohly sbíhati do jediného ohniska, poněvadž srovnatelnost subjektivních složek nebyla právě provedena. Teprve touto důsledně provedenou srovnatelností, která v této formě byla provedena mnou po prvé, byla subjektivistická konstrukce v logickém smyslu uskutečněna. Ač jsem používal termínů, které se dnes prohlašují za psychologické (t. j. pojem strasti), byla moje konstrukce konstrukcí logistickou, byť jsem si toho nebyl hned původně plně vědom. Ba, již v době, kdy se logismu v subjekti-

---

Noetické základy vrchních pojmů hospodářské vědy (Památník vysoké školy technické v Brně, 1924).

Relativní užitek a subjektivní hodnocení (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, 1924).

O jednotnou konstrukci finanční vědy. Brno, 1929 (str. 9—17).

vistické konstrukci ještě nepoužívalo, definoval jsem také strast jako pojem, jehož obsah odporuje obsahu pojmu chtění, na rozdíl od mínění tehdy běžných; z tohoto rozboru plynula apriorní a apodiktická jistota výsledků, k nimž jsem došel pro subjekt, což je zřejmě počinem logistickým.

4. Nauka rakouské školy o hodnotě vycházela z předpokladu, že hospodařící člověk „má“ určitou zásobu statků; o tomto „má“ jsem prokázal, že to je pojem naprosto labilní, že vlastně situace, kdy člověk „má“ ve smyslu rakouské školy, nikdy nenastane. Poněvadž rakouská škola se domnívala, že hodnotu lze vyložit jen pro situaci právě vyličenou, o které nota bene bylo dokázáno, že vlastně je prakticky neuskutečnitelná, přehlédla resp. nepostřehla — a právě tento postřeh mám za velmi důležitý svůj poznatek — že hospodářská hodnota je v protívě k užitečnosti zjistitelná jen pro určité situace, že je tedy hodnotou situační. (O dynamické a směnné hodnotě hospodářské zatím nemluvíme.) Jestliže však takto formálně se vymezí působiště, kde hospodářská hodnota se může uplatnit, pak nezáleží vůbec na tom, zda hodnocený objekt mi náleží či nikoli, zda jej máme fakticky, či nikoli atd., neboť hospodářská hodnota se dá pak zjistit pro každou situaci statickou (v protívě k ději a pohybu). Tato situace statická se ukáže v dalším výkladu národohospodářsky jako velmi relevantní a nevystižitelná žádným jiným pojmem ať teleologickým jako užitečností či jiným. Proto rakouská škola hodnotila pouze statky, jež hodnotící subjekt „má“, pro případ ztráty, kdežto hodnota moje se týká zjevů v jakékoli situaci statické. Výsledkem hodnocení subjektu hodnotícího podle rakouské školy byl postulát udržeti, co subjekt

„má“; podle mne: udržeti hodnocený zjev v dané situaci, ať je to situace, v níž hodnotící subjekt dotyčný objekt právnicky či fakticky „má“ či „nemá“.

Konečně předpoklad rakouské školy, že hodnotící subjekt má danou zásobu statků, dovolil na jedné straně vyloučiti složku pracovní z úvah hodnotných, na druhé straně nutil k fikci nerozmnožitelné zásoby, ač, jak jsem tehdy r. 1916 prokázal, zásoba statků a tudíž i hraniční užitek závisí na jedné straně na nejvyšší nekryté potřebě, na druhé straně na obtíži spojené s rozmnožením zásoby o další exempláře statkové, což zásobě statkové vtiskuje pečeť relativní, nikoli absolutní nerozmnožitelnosti.

5. Poněvadž rakouská škola nepostihla, že běží o hodnotu, jejíž *raison d'être* a uplatnění je pouze v určité situaci, pokoušela se přenéstí uplatnění hodnoty též na hospodářské dění, na dynamický hospodářský proces, na směnu. Prokázal jsem — a v tomto směru jsem byl opět první — že směnu hodnotou situační vyložiti nelze. (Pojednání uvedené pod čarou na str. 181. na druhém místě.)

V téže práci jsem ukázal, že kdyby byla rakouská škola vystihla, že hodnocení se může týkati jen dané pevné situace, byla by musila nekoupený objekt hodnotiti jakožto v situaci: „nekoupený objekt“, a nebyla by mohla prováděti s takovým objektem psychické přemety a hodnotiti jej jakožto statek, „ježž jsem koupil a tedy mám a ježž jsem znovu ztratil“. Tyto psychické přemety se projevují jako logické, ježto pak běží o jiné pojmy.

Prokázal jsem dále jako důsledek téhož přehlédnutí, že peněžním statkem, který při směně jako cenu dávám, nedávám jeho hodnotu, jež je dána potřebou

nejméně důležitou, zásobou peněz ještě krytou, jak rakouská škola učila, nýbrž že podstupuji oběť, jež je dána nejvyšší potřebou zásobou peněz již nekrytou, ježto ona je výrazem náhradního použití peněz, potřebou totiž, kterou bych kryl, kdybych zamýšlené koupě neuskutečnil.

Myslím, že bylo podáno dosti důvodů, abych své hodnotné učení směl považovati za odlišné od nauk rakouské školy, a nikoli za jich derivát, a zároveň, abych svoje poučky směl považovati za vývojovou etapu v naukách o hodnotě, jež následovala po učení o „hraničním užitku“.

ε) Etapa.

Hospodářskou hodnotu jsem definoval jako význam, který statku přiřkládám pro jeho schopnost, uspořiti mi minimální strast, která by mi vznikla, kdyby statek odpadl. Definoval jsem tedy hodnotu (zkráceně) úsporou strasti pro případ odpadu. Poněvadž však, je-li bezestrastnost účelem, musila i užitečnost býti vzhledem k tomuto účelu definována jako schopnost sloužiti beze-strastnosti, což je totéž jako schopnost uspořovati strast, musil konečně též užitek jako efekt užitečnosti býti definován jakožto úspora strasti. Odtud je pochopitelné, ježto obě definice se liší zcela nepatrně, že vzniklo domnění, že by bylo lze definovati hodnotu též užitečností. Byli však stupeň užitečnosti hodnotou, pak byl jen krok k dalšímu prohlášení, že vlastně hodnota, tak, jak jsem jí učil, je vůbec pro národohospodářskou teorii postradatelnou, tím spíše, když, jak řečeno, jsem prokázal, že směna hospodářskou hodnotou vysvětlena býti nemůže. Nebylo sice výslovně řečeno, že běží o subjektivní hodnotu mé formulace, ale bylo to řečeno o hodnotě

rakouské školy a pod ní vyrozumívána, ač neprávem, i hodnota moje. Tento náhled se celkem kryl s projevy, které v té příčině již před tím učinil Liefmann, který celé učení o hraničním užitku zavrhoval, považoval za zbytečné, ba celé učení o hodnotě prohlašoval za nešťastné.

Toto nové teoretické učení nezvládlo sice celou teorii, ale přece doznalo alespoň na tolik rozšíření, že bylo nutno při dogmatickém vývoji učení o hodnotě vyhradit mu příslušné místo.

V krátkosti se dá shrnouti toto učení asi takto: hospodářská hodnota je dána stupněm užitečnosti, ta je buď subjektivní, neb objektivní. Velikost objektivní užitečnosti zakládá t. zv. hodnotu užitnou, tedy objektivní, velikost subjektivní užitečnosti subjektivní hodnotu hospodářskou. Nebudu blíže mylnost těchto thesů dovozovati, ježto jich neudržitelnost se prokáže automaticky z výkladu hodnoty mé konstrukce.

c) Rozdělení pojmů hodnoty a společná úvaha pro všechny druhy hospodářské hodnoty.

Především musím zdůrazniti, že uznávám jako hodnotu hospodářskou hodnotu statickou (situační), směnnou a dynamickou, nikoli však užitnou.

Má-li se totiž o nějakém pojmu prohlásiti, že náleží do soustavy myšlení určité vědy, jako to chceme učiniti ohledně hodnoty, pak je nezbytno, aby pojem ten byl vybaven charakteristickými znaky dotyčné vědy. Soustava myšlení ve vědě, jež se spravuje logickou racionalitou, je tak vzájemně spjata, že není možno, aby nějaký pojem vnikl do její soustavy, který by

nebylo lze uvést ve vzájemnou souvislost a vztah k ostatním. Osou hospodářské vědy jsem učinil pojem nákladu a výnosu. Nezbývá, má-li hodnota býti prohlášena za pojem hospodářský, než aby se dala vyjádřiti v pojmu nákladu a výnosu. To arci předpokládá, že podmínky nákladu a výnosu, totiž dvojice kolidujících postulátů, musí nezbytně býti podkladem hodnotné úvahy. To samozřejmě při užitné hodnotě není a proto popírám její hospodářský charakter. Je tu užitečnost v různé kvantitě, nic více.

To totiž, co se nazývalo hodnotou užitnou, není žádnou hodnotou hospodářskou, nýbrž prostě mírou užitečnosti. Ježto pak je rozeznávati užitečnost subjektivní a užitečnost objektivní, lze také mluvit i o jich kvantu a chce-li někdo kvantum užitečnosti nazývati hodnotou — ač to jistě není hodnota v tom smyslu, jak byla hledána klasickou hospodářskou školou a po ní celou vědou hospodářskou až po naše dny — pak nevidím překážky, proč by nebylo lze mluvit o užitné hodnotě subjektivní a objektivní. Poněvadž užitečnost jest pojmem formálně teleologickým a nikoliv specificky hospodářským (viz výklady v II. knize tohoto díla), jsou i tyto pojmy všeobecně teleologicky formální; a proto chceme-li tak zv. užitnou hodnotu vůbec zváti hodnotou, musíme ji označovati jako hodnotu teleologicky formální, jako hodnotu teleologickou. Pro svoji osobu musím arci podotknouti, že považuji za zbytečné mluvit o teleologické hodnotě nebo užitné hodnotě, o které se plným právem mluvilo v klasickém národním hospodářství, neboť se myslelo vlastně na situační hodnotu, jak o ní

bude řeč. Stačí mluvit o míře užitečnosti. Což mluvíme o hodnotě každé kvality? Na příklad teploty, chladnosti? Nikoli, mluvíme o její velikosti. Proto i zde, kde kvalita je známá, stačí mluvit o míře užitečnosti. Při užité hodnotě klasické školy kvalita známá nebyla, jen původně omylem se mělo za to, že to je užitečnost v obvyklém smyslu. Protože se tu ale jevily rozpory mezi mírou užitečnosti a hodnotou, proto byla zkonstruována zvláštní kvalita, „hodnotnost“, odlišná od užitečnosti. O jakou vlastnost běží při situační hodnotě, ukáže se průběhem následujícího rozboru. Bylo dějinným omylem, že subjektivní užitečnost a subjektivní hodnotnost statická (situační) byly stmelovány v jeden pojem, který, jak se ukáže, musil rodit pouze rozpory, poněvadž byl na rozporech založen. Tato užité hodnota je totiž spjata pouze s užitečností a není naprosto odvislou od vlastností statků. Nemohu proto říci, že železo má velikou užitečnost, ale malou užité hodnotu a rozuměti tím hospodářskou hodnotu, poněvadž tím eo ipso do pojmu vkládám rozpory, jež nikdy nelze překlenouti, rozumím-li totiž pod hospodářskou hodnotou usměrňovač, který má určovati způsob mého postoje k určitému statku a odměřovati stupeň mé vážnosti k němu a stupeň mé péče o něj. Teleologická užité hodnota nebyla a nebude nikdy moci býti něčím jiným, než právě kvantem subjektivní či objektivní užitečnosti. S hospodářstvím jakožto užším odborem teleologie tato hodnota nemá ničeho společného.

Nemluví též vůbec o hodnotě jednotky nákladové, chci-li si uvědomiti škodlivost nepřímého nákladu, jež podstupují při hospodářském aktu a za tím účelem si zjišťují výši nákladu přímého. Na př.

nelze vůbec mluvit o nějaké hodnotě peněžní jednotky, kterou při směně obětuji (nákladu nepřímého), hledám-li nejdůležitější potřebu danou zásobou peněz již nekrytou (náklad přímý) a proto není hodnotou oné peněžní jednotky, kterou při směně obětuji, užitečnost statku kryjícího potřebu nejdůležitější, která danou zásobou peněz již není kryta, ač je nepopíratelné, že vzdání se užitečnosti dotyčného statku jest výrazem mé skutečné oběti při dotyčné směně, výrazem mého přímého nákladu. Avšak převedení nepřímého nákladu na přímý není hodnocením.

d) Hodnota statická (neboli situační)
jakožto hospodářská.

a) *Úvod. Hospodářsky formální povaha hodnoty statické (situační).*

Již z dogmatického přehledu učení o hospodářské hodnotě, jež jsem podal v postupu etap, jest patrné, že hodnota, kterou označuji jako statickou (situační), byla vždy chápána jako subjektivní. Po té stránce jsem nečinil žádné výjimky, následovav svoje předchůdce, ježto, dokud jsem si nevytvořil hospodářsky formálního pojmu nákladu a výnosu, nemohla se mi otázka formálního pojmu hodnoty situační ani naskytnouti. Je-li však pravda, co ihned v dalším prokážu, že existuje stejně jako subjektivní i objektivní hodnota statická (situační), pak z toho plyne, že pokus vysvětliti klasický protiklad: „železo je užitečné, ale málo hodnotné, zlato méně užitečné, ale hodnotnější“, protikladem subjektivní užité a objektivní užité hodnoty, musil nutně selhati, neboť protikladem

subjektivní užité hodnoty je užitná hodnota objektivní arci teleologická, jak shora dovozeno, protikladem subjektivní statické (situační)*) hodnoty je statická (situační) hodnota objektivní. Z nízké teleologické užitečnosti (užité hodnoty) zlata neplyne však ničeho pro zvýšenou jeho situační (hospodářskou) hodnotu, z vysoké teleologické užitečnosti (užité hodnoty) železa neplyne ničeho pro jeho nízkou situační (hospodářskou) hodnotu.

Ukáži napřed na příkladě, že situační hodnotu objektivní lze de facto též konstruovati a potom vysvětlím klasičskou kontradikci, o níž je stále řeč, podle této své konstrukce. Situační objektivní hodnota krásných květin s hlediska účelu krásné zahrady je dána úsporou oné voiené, minimální škody na vzhledu krásné zahrady, která by vznikla odpadem (zahynutím, zničením atd.) řečených krásných květin. Škoda ta bude dána buď chyběním řečených květin pro ozdobu zahrady, anebo dají-li se květiny nahraditi, t. j. obnoviti nebo zachrániti zvýšeným jich do datečným zaléváním na úkor na př. ovocných stromů, tedy bude dána škoda sníženou úrodou na ovoci v důsledku horšího zalévání. Zvolí se přirozeně škoda menší, avšak nikoli škoda subjektivní, nýbrž škoda objektivní na vylíčeném účelu. Čili všeobecně lze říci, že situační hodnota je význam, který určitému zjevu přiřládáme pro míru jeho schopnosti uspořiti onu minimální škodu, která by byla zvolena a utrpěna na daném účelu, pro případ, že by hodnocený zjev z dané situace odpadl. Tato definice jest

---

*) Abych nemusil stále opakovati obě označení: statická neboli situační hodnota, budu v dalším mluvíti o statické hodnotě jakožto o „hodnotě situační“.

tak formální, že ji lze aplikovati na účely subjektivní i objektivní.

Béřeme-li ideál lidstva jako daný účel, jeho potřeby jako seřazené v určité pořadí, pak sice obdržíme užitečnost a užitnou hodnotu teleologickou, obdobnou hodnotě užité subjektivní, ale stále ještě ne vysvětlení, proč zlato je hodnotnější než železo, ač méně užitečné. Teprve, představíme-li si určitou danou konstelaci, na př. vzácnost, nebo malou nahraditelnost a z toho plynoucí objektivní situační hodnotu, danou alternativně důležitostí nejnižších krytých objektivních potřeb stávající zásobou zlata, a tudíž důležitostí relativně nejvyšší kryté potřeby, pokud se týče, vysokým objektivním společenským nákladem, spojeným s opatřením náhrady za případný odpad dílčího určitého kvanta, pak si vysvětlíme vyšší hodnotu méně užitečného zlata, tím však jsme již došli k objektivní situační hodnotě zlata. Námitku, že zde zatím akceptuji danou zásobu zlata, proti které bojuji u rakouské školy (viz dotyčné stati o vzácnosti a pseudovzácnosti statků atd. v článku z roku 1916), zodpovídám tím, že běží zde nikoli o úvahu subjektů, obmyšlejících nějaké jednání, nýbrž subjektů statických, hledajících v dané statické situaci vysvětlení určitého zdánlivě paradoxního zjevu, jehož vysvětlení dosavadními metodami selhávalo. Neboť vysvětlovala-li se diskrepance mezi užitečností a hodnotou užitečností objektivní, pak se docházelo ku objektivnímu pořadí užitečnosti, jež se třeba rozcházelo s obvyklým pořadím subjektivním, ale nikterak se nevysvětlovalo, jak se dochází ku nesuběžnému pohybu užitečnosti a hodnoty; chtělo-li se vysvětlovati hodnotou, pak se to dělo hodnotou subjektivní, což nemohlo míti objektivní explikační moci.

β) Hospodářská povaha situační hodnoty.

Tvrdili-li bychom, že se po předcházejícím výkladu stalo nepochybným, že situační hodnota má hospodářsky formální ráz, takže není ji nutno omezovati na subjektivní účely hospodářské, pak bychom se dopustili do jisté míry *petitionis principii*, neboť dosud byl dokázán sice formální (tedy nikoli výlučně subjektivní ráz) situační hodnoty, ale nebyl ještě spolehlivě prokázán hospodářský ráz a charakter situační hodnoty.

Bylo již řečeno, že hospodářský charakter situační hodnoty musí záležeti v možnosti, aby se dala vyjádřiti v pojmu nákladu a výnosu, a to zase, že předpokládá dvojici kolidujících postulátů. Chci-li dosíci nějakého účelu, nemám, nehledím-li k možnosti volby mezi různými objekty, tedy mezi různými úkojnými prostředky, aneb k možnosti volby mezi prací a úkojem, jiného chtění a cíle, než dosažení tohoto jediného účelu. Není tu žádné kolise. Běží o myšlení technické.

Ale v případě, který je řešen úvahou o hodnotě situační, tomu není tak; zde nemůže vůbec běžeti o chtění nabytí neb získání něčeho, nýbrž jen o chtění udržení v určité dané situaci, kteráž našemu chtění hová a neodporuje. Tento rozdíl mezi případem, kdy chceme získati, a případem, kdy chceme udržeti, má však určité důsledky. Daná situace o sobě nevyvolává vůbec žádného chtění. Aby se dostavilo, musí zde vzniknouti představa, že by v dané situaci mohla nastati změna, a to změna, která by mohla býti pouze nepříznivá, neboť bylo předpokladem, že daná situace našemu chtění právě hová. Je přirozené, že vzniká otázka, jaká situace by po škodlivé změně

nastala, jak velká by vzešla škoda, ježto tím se bude též řídit oběť, kterou bude lze (hospodářsky) ku odčinění škody podstoupiti. A tu vidíme:

Odpadne-li hodnocený zjev z dané situace, vznikají tím současně dva postuláty: 1. Chceme míti onen užitek, který nám opatřovala ona situace, která tu byla před odpadem (kterýž užitek záležel buď v tom, že v oné nyní odpadlé situaci byl možný úkoj potřeby neb potřeb, které jsou nyní po odpadu odkryty, nebo že ona situace umožňovala koupi, která je nyní znemožněna, zkrátka odpadnutím situace odpadl prostředek pro daný účel, což se nám jeví jako škoda, kterou chceme míti odčiněnu opatřením náhradního prostředku). 2. Chceme však současně býti ušetřeni oné škody (práce, námahy), která je podmíněna znovuopatřením prostředku zmíněného sub 1.

Aby se řečené dva postuláty vyjádřily stejnosměrně, možno též říci: 1. že chceme býti prosti škody, která vznikla odpadem prostředku z dané situace; 2. že však chceme býti prosti i škody oné, kterou si vynucuje odčinění škody, uvedené sub 1.

Tyto dva postuláty kolidují. Je nemožno zpravidla odčiniti škodu sub 1., nepodstoupíme-li škodu uvedenou sub 2. a je nemožno vyhnouti se škodě sub 2., chci-li odčiniti škodu sub 1.

Odpadem hodnoceného zjevu ze situace vzniká tedy vlastně škoda alternativně na jednom ze dvou účelů vespolek kolidujících. To implikuje volbu mezi nimi, tedy mezi škodami na různých dvou postulátech, jež se stávají kvalitně touže škodou o různé velikosti, uvědomíme-li si, že zde běželo vlastně o hospodářskou kolisi mezi postuláty B a C mého hospodářského schematu, kterou lze řešiti

s hlediska postulátu kritického (postulát *D* mého schematu), který přeměňuje jak užitky, tak i škody svých subordinovaných (ale navzájem koordinovaných) postulátů v jediný užitek a škodu o různé velikosti. Chci-li na př. býti prost žízně a odpadl-li pohár vody, jenž tomuto účelu měl sloužiti, nenastala technicky škoda vůbec, ježto účel se může splniti náhradní vodou, neboť námahy, spojené s opatřením náhrady technicky (s hlediska jediného postulátu: t. j. ukojení žízně) vůbec nevidím. Teprve tehdy, jeví-li se mi námaha jako škoda s hlediska postulátu „býti prostu námahy“, tedy teprve vznikem tohoto druhého postulátu, jenž koliduje s prvním, vzniká odpadem vody vůbec škoda a teprve vznik této škody dodává objektu v situacioné, jež tu byla předtím, než voda odpadla, významu, jež nazýváme hospodářskou hodnotou. Pouhá užitečnost tedy nezaložila hospodářské hodnoty, poněvadž tu nebylo kolise. Teprve tehdy, uvědomujeme-li si po odpadu hodnoceného zjevu z dané situace oba svrchu zmíněné kolidující postuláty, vzniká hospodářská úvaha: neboť odpadnutí (užitečného) prostředku, jenž je hodnoceným zjevem, z dané situace je škodou, jež se odčiňuje podstoupením jiné škody, a to buď podstoupením škody za získáním náhradního užitku, kterážto škoda se stává proto nákladem, což je již specifický hospodářský pojem, aneb vzdáním se náhradního užitku, jež je nutno označiti jako výnos, ježto je docilitelný jen za oběť nákladu. Nastane-li vzdání se náhradního výnosu, pak se tak stává z důvodu toho, že by byl náhradní výnos (užitek) převyšován náhradním nákladem (škodou) a byl by tedy výnosem negativním (také Pyrrhovo vítězství ne-

bylo neúčelné, nýbrž výnosově negativní) a tedy hospodářsky kontraindikovaným, nehospodárným, nehospodářským (byť nikoli mimohospodářským).

Nákladovou (výnosovou) povahu škody, jež následuje v zápětí po odpadu hodnoceného zjevu, jak o tom byla právě stručně řeč, budeme nuceni nyní učiniti předmětem podrobnějšího rozboru.

Jak řečeno, vznikají po odpadu hodnoceného zjevu z dané situace dvě možnosti: buď škodu nechám neodčiněnu a ponesu ji, aneb se pokusím ji odčinit a objekt do hodnocené situace znovu vpraviti opatřením náhrady. Rozhodnu se pro to či ono, podle toho, co bude pro mne menší škodou. Tyto škody jsou však touže škodou — rozdílnou pouze kvantitně — jen s hlediska nadřazeného kritického účelu, o sobě však odpovídají dvěma souřadným, různorodým, divergentním účelům. V mé bývalé terminologii jsou řečenými škodami strast potřeby a strast práce. Strast potřeby je škodou na účelu „býti prost potřeb vůbec“, strast práce škodou na účelu, jenž se dá formulovati jako postulát „býti prost práce vůbec“. Koordinovanými postuláty jsou: býti prostu potřeb, jako postulát jeden, a býti prostu práce, jako postulát druhý. O strastech, jak jsem již dříve vyložil, mluvil jsem proto, abych zdůraznil srovnatelnost. Tyto postuláty jsou postuláty kolidujícími, uskutečnitelnými jen na vzájemný úkor a obsahovými vzhledem k postulátu nadřazenému formálnímu „býti prostu strasti vůbec“. Vzhledem k tomuto postulátu je pak strast práce i strast potřeby škodou. Běží nyní o to, abychom našli, co bude nákladem a co výnosem pro případ, že hodnocená situace odpadne.

Vzhledem k tomuto šetření se ukazuje jako nezbytné to, co bylo již v tomto díle vyloženo o pojmech teleologických a národohospodářských (pojmu nákladu, vý-

nosu atd.) a zvláště, co bylo vyloženo o poměru užitku a škody*). Neboť je-li náklad škodou podstoupenou za větším užitekem (výnosem) a výnos užitekem, jenž byl vykoupen škodou (nákladem), pak je nezbytno zjistiti, co bude škodou a co užitekem. A tu vidíme: odpadne-li objekt z hodnocené situace a odhodlá-li se subjekt ku opatření náhradního objektu do analogické situace (na př. náhradě statku), pak se to děje jen za oběť práce nebo peněz. Peníze mají zde touž povahu jako práce, t. j. povahu nákladovou, ony jsou škodou, ježto koupí náhradního statku vzdávám se koupě statku jiného, který bych byl zakoupil, kdybych nemusil kupovati náhradního statku. Nákladová povaha aktů spojená s opatřováním náhrady je, myslím, bez dalšího evidentní a nevyžaduje žádného průkazu, neboť vykupuji si nákladem výnos, t. j. užitek, jímž je vpravení objektu v náhradní situaci identickou se situací hodnocenou, jíž jsem pozbyl (na př. koupě nového statku).

Poněkud jinak tomu bude, rozhodnu-li se na př. utrpěti škodu z neukojené potřeby, vzniklou odpadem hodnoceného objektu z dané situace. Pak jsem v mé dřívější terminologii utrpěl strast potřeby dotyčného statku, utrpěl jsem tedy ve smyslu hořejších výkladů škodu, a běží jen o to, zda se tak stalo, abych si tím vykoupil užitek, zda tedy i v tomto případě lze mluvit o docílení výnosu. Odmítnutí takového pojetí bylo by lze odůvodniti poukazem na to, že přece nelze nazvati užitek, vyhnu-li se vykupujícímu nákladu tím, že se vzdám úkoje potřeby, a že nemůže býti řeč o tom, že by užitek, jehož se vzdám, byl škodou podstoupenou, aby subjekt docílil užitku, jenž by spočíval ve vyhnutí se vykupujícímu nákladu.

---

*) Viz str. 92. n. n.

Lze však hájiti i opačné mínění. Proto jsem podrobil vzájemný poměr užitku a škody, užitečnosti a škodlivosti, bedlivému rozboru, abych prokázal, že převádění těchto kvalit jedné na druhou může se díti libovolně, dodrží-li se jich vzájemný kvantitní poměr. (Popírám pouze přímou srovnatelnost užitku a škody, ježto pozitivní a negativní směr není přímo srovnatelný.) Ve smyslu tohoto druhého pojetí bylo by pak lze jak vzdání se úkoje potřeby, tak i podstoupení práce, prohlásiti jednou za škodu vykupující, po druhé za škodu vykupovanou. Podobný názor jsem ostatně zastával již ve své práci „O jednotnou konstrukci finanční vědy“, kde jsem ukazoval, že čistý výnos lze též formulovati jako rozdíl ze dvou škod. Dle toho, mám-li volbu mezi dvěma užitky, byl by obětovaný užitek nákladem, volený užitek výnosem, mám-li volbu mezi dvěma škodami, byla by podstoupená škoda nákladem a uspořená výnosem; lhostejno, zda běžná řeč shledává pouze v práci náklad a v užitku práci vykoupeném výnos. Není zde žádného pojmového důvodu, který by interpretaci zde podané stál v cestě. Konec konců bude otázkou vhodnosti, zda se rozhodneme i vzdání se úkoje potřeby prohlásiti za škodu, podstoupenou za tím účelem, abychom se vyhnuli práci, jejíž úspora by byla užitkem. Arci musili bychom si býti vědomi, že by pak vzdání se úkoje potřeby bylo nákladem, a úspora práce výnosem, a tudíž, že by i nejednání (odstoupení od aktu) se nám mohlo jeviti jako skýta jící výnos. Tato interpretace jeví se pochopitelnou a přípustným důsledkem prohlášení, že sice pracujeme, abychom ukojili své potřeby, ale že se vzdáváme úkoje potřeb, abychom ukojili jiné, a konečně, že se často zdržujeme úkoje, abychom ušli práci. Je tedy tato interpretace důsledkem formálního pojetí pojmu

užitku a škody. Přejde právě na to, co je nám účelem a co prostředkem (zda úkoj či vyhnutí se strasti práce). Z toho důvodu jsem svého času*) upustil od své původní terminologie strasti potřeby a práce a položil proti sobě strast vykupující a vykupovanou. Mluví zde vesměs o subjektivních složkách, ale obdobně platí vše též o objektivní škodě vykupující a vykupované. Moje teorie připouští obojí alternativní pojetí, jak bylo shora uvedeno: podle jednoho jednal by subjekt jen tehdy, má-li výnos, nejedná-li, nebylo by tu výnosu. Podle druhého pojetí řídí se subjekt též principem výnosu maximálního; výnos tu je však možný, i když nejedná, ježto jednání by přinášelo větší škodu než užitek, tedy nejednání (potlačení potřeby) by přinášelo větší užitek než škodu, tedy užitek (vyhnutí se strasti práce) byl by vykupován škodou (nejednáním spojeným s potlačením úkoje), t. j. výnos (vyhnutí se práci) by byl vykupován nákladem (potlačením úkoje).

Výsledek rozhodnutí pro jedno z těchto pojetí je proto důležitý, ježto je nutno jemu podle zvolení jedné z alternativ přizpůsobiti definici situační hodnoty. Opakuji však, že volba tu je věcí vhodnosti.

Není však otázkou vhodnosti, nýbrž správnosti, zda klademe či nikoli užitek, jehož se vzdáváme, proti užitku, jehož tím nabýváme, nebo škodu, kterou podstupujeme, proti škodě jiné, větší, již se chceme vyvarovati, nebo konečně zda klademe škodu podstupovanou proti užitku, jehož tím chceme docílití, neboť tyto jmenované protiklady jsou v podstatě týmž

---

*) V práci „Relativní užitek a subjektivní hodnocení“, Ročenka 1924, str. 154. n. n.

jediným protikladem, totiž protivou nákladu a výnosu. A tento protiklad se nesmí setřítí, ježto charakterisuje myšlení hospodářské. Hodnota se tedy nesmí definovati tak, aby protiklad vykupující a vykupované složky byl setřen. Lze tedy pojímati hodnotu buďto jako užitek či jako úsporu škody, ale vždy je nutno jasně zdůrazniti, že nepříznivý důsledek odpadnutí hodnocenného objektu z dané situace je výsledkem hospodářské volby, ať již volba padne na náhradní náklad nebo na vzdání se náhradního výnosu, tedy ať již je to volba jakékoli škody za účelem úspory škody jiné a to větší.

Chceme-li nyní definici situační hodnoty vyjádřiti v hospodářských pojmech, nebude to po tom, co bylo vyloženo, činiti již žádných potíží a situační hodnota bude v tomto smyslu významem, ježž určitému zjevu přiřkládáme pro míru jeho schopnosti uspořiti nám újmu na maximálním čistém výnosu náhradním, jež by nastala pro případ odpadu hodnocenného zjevu nebo objektu z dané situace. Tato újma by se jevila v nutnosti podstoupení jistého minimálního nákladu podle naší volby. Náklad ten pak by spočíval v podstoupení jisté oběti pracovní nebo peněžní, aby náhradní objekt byl vpraven do téže situace, jaká tu byla před odpadem, nebo by mohl spočívati v oběti potlačení úkoje, tedy ve vzdání se úkoje potřeby, kdyby náhradní práce nebo oběť peněžní se nám zdála škodou větší.

Hodnota situační je tedy měření a uvědomování si velikosti újmy na výnosu náhradním, jež by vzešla z odpadu hodnocenného objektu a děje se tím,

že provádíme výnosový počet pro řečený případ odpadu. Kdyby však někdo měl pochybnosti ohledně vhodnosti pojetí výnosu, jak o tom byla řeč, totiž aby vzdání se úkoje potřeby bylo označováno jako náklad pro vyhnutí se větší práci jako výnosu, pak nutno uvedenou definici nepatrně pozměniti, aniž by se měnilo cokoli na její podstatě, nebo její hospodářské povaze.

Hodnota situační by byla potom významem, tak, jak shora byl definován, s tím rozdílem, že újma, která by nám po odpadu hrozila, by nebyla vždy vykupitelná nákladem za účelem docílení výnosu, nýbrž by spočívala podle naší volby buď v podstoupení nákladu, byl-li by menší než náhradní hrubý výnos, nebo ve vzdání se náhradního hrubého výnosu, převyšoval-li by kvantitně náklad. Zkrátka: po odpadu nastane vždy újma, která spočívá buď v podstoupení nákladu, nebo ve vzdání se výnosu. Z důvodu vhodnosti může, ale nemusí toto vzdání se náhradního hrubého výnosu býti též někdy označeno jako podstoupení nákladu. V každém případě běží však o úvahu čistě hospodářskou, a to je podstatné. Podstatné je to proto, poněvadž se děly pokusy nahraditi hospodářskou hodnotu stupněm užitečnosti, čili hodnotou — chceme-li ji vůbec tak zváti — teleologickou. Zůstane však neztenčena také hospodářská relevance situační hodnoty a konečně její hospodářsky formální povaha, kdežto se zdůrazňoval jen její ráz subjektivní a v protivu k ní se mylně kladla hodnota objektivní užitná, t. j. míra objektivní užitečnosti pro ideál lidstva, ač protivou hodnoty situační subjektivní je pouze hodnota situační objektivní, dvojice to hospodářská, a protivou objektivní užitné hod-

noty, jen subjektivní užitná hodnota, dvojice to teleologická.

γ) Rozdíl mezi situační hodnotou a užitkem.

Byla již učiněna zmínka o tom, že hospodářská hodnota byla definována jako stupeň užitečnosti. Bylo již také řečeno, že touto definicí se vlastně hodnota hospodářská zařazuje mezi pojmy teleologické, čímž automaticky vzniká *contradictio in adiecto*, ježto specificky hospodářská hodnota nemůže býti formálně teleologickým pojmem. Leč, poněvadž mám zmíněný rozdíl za velmi podstatný a v mnohých směrech nikoli za zcela evidentní, podrobím ještě dodatečně zmíněné oba pojmy rozboru, aby rozdíl mezi nimi náležitě vynikl.

Myslím, že základní rozdíl, totiž teleologická povaha užitku a hospodářská povaha hodnoty situační byla již dostatečně osvětlena důkazem, že užitečnost a užitek jsou pojmy teleologickými, o čemž dnes již není sporu a že hodnota byla definována pojmy nákladu a výnosu, tedy pojmy specificky hospodářskými.

Již v jednom svém dřívějším pojednání*) jsem řečený rozdíl mezi situační hodnotou (arci tehdy jen ještě subjektivní) a užitkem vystihl takto:

„Člověk vždy přece jedná jen, aby snížil stav svých subjektivních strastí. Účelem a chtěným výsledkem jednání je tedy vždy úspora strasti, pro niž přičítá subjekt hospodářský statku nebo změně subjektivní hodnotu. Kdyby statky nebo změny byly nenahraditelnými, byla by výše hodnoty dána úsporou strasti vykupované a užitečnost by mohla býti měřítkem hodnoty. Kdyby s druhé strany byla sice náhrada vždy možná, ale

---

*) „Relativní užitek a subjektivní hodnocení“ str. 135. n. n. Vědecká ročenka práv. fakulty Masarykovy university, Brno 1924.

nebylo by strasti vykupující (nákladu), za niž si náhradu vykupujeme, nebylo by žádné hodnoty, neboť existence nebo neexistence určitého děje nebo statku byla by pro nás irelevantní. Ba i potřeba jsouc ukončována při nejnepatrnějším hnutí, nabyta by jen výjimečně vyšší intensity. V daném případě bylo by lze konstatovati u statků schopnost uspořiti nám strast a tedy konstatovati i užitečnost (kteréžto pojmy tu zřejmě splývají v jeden), ale nikoli, jak řečeno, hodnotu.

Leč, bohužel, nežijeme v takové zemi hojnosti, a statky a vítané změny téměř všechny jsou sice nahraditelné, ale vykupitelné pouze za určitou oběť. Zdá se, že za těchto okolností nelze již použití pojmu užitečnosti jako měřítka hodnoty. Velikost hodnoty modifikuje se řečenou nahraditelností statků. Tak na př., mám-li neomezené množství vody k dispozici, stává se jednotka (na př. pohár) tohoto statku bezhodnotnou. Je tomu tak i u užitečnosti? Mohu říci, že konkrétní množství vody stává se pro mne neužitečným, protože jí mám mnoho? Nebo jiný příklad: potřebuji obuv. Je-li libovolně a v neobmezeném množství kupitelná, pak v hospodářském smyslu obuv dosud nekoupená nemá pro mne subjektivní hodnoty. Nemá konkrétní nekoupená obuv pro mne ani užitečnosti? Je-li hodnota stupněm užitečnosti a tudíž míra hodnoty i mezí užitečnosti, pak jí nemá. Mohu tedy říci: tento pár obuvi za výkladní skříni nemá pro mne subjektivní užitečnosti, ježto je volně kupitelný a náhradou za tento pár dostanu tisíc jiných. Shoduje se však tato terminologie s mluvou obecnou? Budu kupovati předmět, jenž mi je subjektivně neužitečný? Anebo, má-li býti přece nazván subjektivně užitečným, pak je nutno prohlásiti, že užitečnost je neodvislá od nahraditelnosti (kdežto v daném případě hodnota doznala

snížení jen pro nahraditelnost dotyčného statku). Jestliže však přijmeme, že užitečnost se nesnižuje nahraditelností, pak tento pojem není shodný s kvalitou zakládající hodnotu.

Z toho ale musím vyvozovati, že velikost užitečnosti nemůže býti měřítkem hodnoty situační. Soudím, že užitečnost je dána představou účelu. Jestliže tedy statek anebo změna v mé představě je, nehledíc k možné jich náhradnosti, pro docílení blahobytu vhodným prostředkem, pak je dána pro dotyčný statek neb změnu užitečnost, ač hodnota subjektivní může při možné neomezené náhradnosti téhož statku neb změny býti současně nulovou. Při předpokladu hodnoty dotyčného exempláře statkového nebo změny musí od jich existence a uskutečnitelnosti či neexistence a neuskutečnitelnosti býti odvislá část mého blahobytu. Není-li této závislosti, není hodnoty.

Naproti tomu při prohlášení statku neb změny za užitečnou deklaruji pouze statek neb změnu za vhodný prostředek k dosažení určitého účelu, pokud se týče, za schopný přivoditi účel, tedy v konkrétním případě k dosažení anebo alespoň zlepšení svého blahobytu a neříkám ničeho o závislosti svého blahobytu na dotyčném exempláři statkovém neb změně. Zejména neříkám, jak budu s dotyčným statkem zacházeti, zda na př. s ním budu hospodařiti či nikoli. Mohu plýtvati i užitečnými statky, mám-li jich hojnost nad míru svých potřeb, nebudu však nehospodařiti hodnotnými.“

Ostatní tehdejší moje vývody, ač ještě dále na uvedeném místě rozvádím tento problém, mají důležitost již podřadnější.

Ač tato úvaha byla psána již v r. 1924, tedy v době, kdy jsem svoji národohospodářskou konstrukci ještě

neměl vybudovánu, přece nenalézám ničeho, co bych na svých tehdejších vývodech ohledně rozdílu mezi užitekem a situační hodnotou měnil. Pokusím se jen rozdíl mezi oběma pojmy učiniti pregnantnějším, dokázati přesně, což v předešlé kapitole bylo již zjištěno, totiž že stupeň užitečnosti nejen se nekryje s hodnotou hospodářskou, nýbrž dokonce náleží širší soustavě myšlení, než je národní hospodářství.

Nejlépe se ukáže diskrepance obsahu obou pojmů, o něž běží, ukážeme-li na příkladě rozdíl užitku a situační hodnoty u téhož statku před směnou a po směně. Předpokladem je statek kupitelný volně na trhu za 100 peněžních jednotek, subjektivní jeho užitek budiž 10 intenzit. Před koupí bude jeho hodnota nulová, neboť jeho odpadem před koupí neutrpí hodnotící subjekt žádné subjektivní škody vzhledem ku volné kupitelnosti, t. j. vzhledem k libovolnému množství náhradních exemplářů, kupitelných za touž cenu. Subjektivní užitek před koupí bude 10 intenzit. Tedy před koupí bude hodnota nulovou, užitek bude míti sílu 10 intenzit. Je tu tedy zřejmá diskrepance. Po koupi bude ten užitek nezměněně dále o síle 10 intenzit. Hodnota nebude však nulovou, nýbrž bude dána cenou případné náhradní koupě statku, t. j. 100 peněžních jednotek. Tedy po koupi tu bude užitek o síle 10 intenzit, hodnota 100 peněžních jednotek. Diskrepance je tu tedy zase zcela patrná. Kdyby však se namítalo, že 100 peněžních jednotek a 10 intenzit jsou nesrovnatelné veličiny, tedy že je nutno ještě nepřímý náhradní náklad peněžní, zde 100 peněžních jednotek, (postulát *A* mého hospodářského schematu) vyjádřit v náhradním nákladu přímém, t. j. v oběti užitku (postulát *C* mého schematu), aby se docílilo srovnatelnosti s náhradním výnosem (postulát *B* mého schematu),

jenž obnáší, jak řečeno, 10 intenzit užitekuvých (vše řečené platí pro případ odpadu hodnoceného statku) a rozdíl tak se stal patrným, budiž: přímý náklad, t. j. obětovaná užitečnost postulátu (C) bude dána užitečností onoho statku neb statků, které bych býval koupil za 100 peněžních jednotek, kdybych nebyl býval nucen kupovati náhradní exemplář za statek hodnocený (neboť jsem jej hodnotil pro případ jeho odpadu), čili přímý náklad onoho sta peněžních jednotek je vyjádřen užitečností statku nejžádoucnějšího, zásobou peněžní již nekrytého. Je samozřejmé, že užitečnost ta bude nižší než 10 intenzit, jinak bych neopatřoval náhradního exempláře za odpadlý hodnocený exemplář, nýbrž bych byl přímo koupil onen druhý statek, nebo ony druhé statky. Tedy i pro tento případ se po koupi hodnota situační a užitek rozcházejí; neboť užitek obnáší deset intenzit, hodnota každopádně alespoň o něco méně.

Dokázal jsem, že užitek a hodnota jsou pojmy, které se naprosto nekryjí. Mám za to, že podaný důkaz je neochvějný. Jediná myslitelná pochybnost v podaném důkazu mohla by vzniknouti o našem tvrzení, zda totiž je pravda, že nekoupený objekt je stejně užitečný jako koupený, kterážto pochybnost by mohla býti rozšířena na všechny případy, kdy statek se dostal do stadia úkoji bližšího; pro tyto případy tvrdím totiž, že se zvýší sice hodnotnost upotřebitelných objektů, nikoli však jich užitečnost. Liefmann však a jeho stoupenci se domnívají, že zde je na místě mluvit o vyšší užitečnosti a nikoli hodnotnosti. Na příklad nakopané brambory jsou dle tohoto právě uvedeného mínění užitečnější pro konsum než nenakopané. Uhlí ve sklepě je užitečnější konsumentovi než uhlí v zemi. Liefmann dokonce zdů-

razňuje (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, I. B., str. 80, Berlin, 1923), že dokonce i J. Conrad (Grundriss) propadl tomuto omylu, říká-li: „Die wirtschaftliche Tätigkeit ist auf Wertvermehrung gerichtet und wo durch menschliche Arbeit Überschüsse von Werten erzielt werden, spricht man von Produktion...“ atd. Doznávám, že i běžná uluva užívá výrazu užitečnosti ve smyslu, jak si toho Liefmann a jeho stoupenci přejí, přes to tvrdím, že je to omyl, který lze dokázat jedním mým teleologickým pojmoslovím, jedním mým schématem hospodářské fáze (a poukazují v té příčině na své vývody, které byly také již podány na str. 144. n. n. Svoje tvrzení odůvodňuji následovně:

Užitečnost cihel pro zdivo a pro celou budovu nebo obilí pro mouku i pro chléb je úplně totožná, neboť užitečnost není nic jiného než schopnost sloužiti účelu (stoprocentnímu užítku) a obilí je schopno sloužit k výrobě mouky stejně jako k výrobě chleba. Řekne se: „Budiž, to jsou dva různé účely, ale což s hlediska jediného účelu, tedy na př. výroby chleba, což není mouka užitečnější než obilí? Vždyť oboje má svou užitečnost, a nemůžeš přece tvrditi, že to jsou užitečnosti nesrovnatelné. Neboť i kdybys to chtěl tvrditi, možno namítnouti, že musíš doznati, že pracnost výroby mouky je přece větší než výroby obilí, ježto představuje přece další stadium výroby a je-li prohlášena za větší, že musí býti srovnatelná. Tato pracnost jest však škodlivá a tvrdíš-li na počátku tohoto pojednání, že užitečnost lze kdykoli převésti na škodlivost, tak musíš doznati, že, je-li škodlivost zde srovnatelná, musí jí býti i užitečnost.“

Tato argumentace je logicky správná, ale jen zdánlivě. Užitečnost a škodlivost co do kvanta jsou vždy srovnatelné jen, pokud jsou koordinované. Zde neběží však o koordinaci, nýbrž poměr subordinovaný. Bylo by

lze se ptáti, zda je užitečnější pro chléb mouka žitná či kukuřičná neb pšeničná, ale nikoli, zda je obilí či mouka užitečnější. Rozdíl mezi produktem obilí a produktem mouky není v tom, zda jeden z nich je lépe či hůře schopný sloužiti účelu výroby chleba, nýbrž je pouze a jedině ve větší či menší pracnosti výroby, t. j. ve větším či menším kvantu práce, jež byla nutna ku příslušné výrobě. Pracnost výroby (činnost, použití užitečnosti) však nevidím s hlediska účelu chleba (technického), s kteréhož hlediska jsem posuzoval užitečnost obilí a mouky, nýbrž s hlediska účelu docela jiného, t. j. s hlediska účelu „chci býti prostu práce nebo námahy“. Pak však již tu vznikají postuláty dva, které spolu kolidují, neboť účel „nechci práci“ odporuje účelu „chci výrobu chleba“. Vzniká hospodářská kolise účelů, kterou posuzuji s hlediska kritického účelu chléb za minimální práci, při níž nastane nutnost volby mezi tím, co bude nákladem a co výnosem. S hlediska postulátu „chci býti prostu práce“ není však škodlivost práce s výrobou obilí a s výrobou mouky spojená škodlivostí subordinovanou, nýbrž to jsou pak koordinované dvě veličiny a proto dokonale srovnatelné. Tato přeměna ze subordinace na koordinaci ušla nejen v tomto případě, nýbrž i v mnoha jiných, jak v brzku budu míti příležitost ukázati, pozornosti všech dosavadních hospodářských autorů. Mluví-li se tedy — abych se vypořádal s námitkou, kterou jsem sám proti sobě vznesl — o větší užitečnosti obilí či mouky pro výrobu chleba, pak se tak činí neprávem. Lze mluvit jen o větší hodnotnosti mouky než obilí nebo o větší hodnotnosti zdi než cihel s hlediska účelu budovy, ježto odpadnutím mouky vznikne nutnost většího náhradního nákladu, než odpadnutím obilí, odpadnutím zdi nutnost

většího náhradního nákladu než odpadnutím cihel. Bylo by lze však mluvit o další nebo bližší užitečnosti, nebo o užitečnosti plně vyvinuté, nebo nevyvinuté, nebo konečně o užitečnosti plně využité neb nevyužité, ale užitečnost jest kvantitně stále táž, tedy stále stejně veliká. Užitek rozumíme plné a nikoli částečné využití užitečnosti. Tedy užitečnost, o níž mluví Liefmann a jeho stoupenci, je užitečností teleologickou, pokud se týče technickou, neboť s hlediska singulárního účelu vidí jen onu virtuální užitečnost, jež se aktuálně může, ale nemusí, plně rozvinouti, ježto okolnost, zda používám částečně neb plně, je s hlediska technického, mám-li na mysli námahu, s kterou použití je spojeno, irelevantní (ježto s technického hlediska neznám námahy, oběti a nákladu), mám-li na mysli docílení úspěchu (účelu), potud relevantní, že částečné použití je nežádoucí, plné použití žádoucí, neplné neracionelní, plné použití racionelní, či ještě lépe, neplné použití nelogické, plné použití logické. Obecná mluva by snad i zde použila výrazu „užitečný“ a „škodlivý“, ale nesprávně. Neboť chci-li účel, mám-li prostředek a nic mně nevádí, abych ho použil (neboť námaha není technicky závadou), pak nepoužití je nelogické, jako je nelogické nechtít chtěné. Toto nepoužití není škodlivé ve smyslu mé teleologické konstrukce pojmu škodlivosti, proto jeho opak, t. j. použití, není užitečné, nýbrž logické. Je arci pravda, že rozvinutí užitečnosti brzdí námaha, která je s jejím rozvinutím spojena a subjektivně škodlivá, ale té s hlediska singulárního technického účelu nevidíme. Námahu tedy vidím jen s hlediska jiného postulátu, totiž s hlediska účelu „býti prostu práce“, čímž se vytváří kolise hospodářská a nutnost zavedení pojmu nákladu a výnosu.

Nyní by se mohla zvednouti nová námitka. Nejvyšší subjektivní účel přihlíží ke všem těmto složkám. On vidí nejen užitečnost pro úkoj potřeb, nýbrž i škodlivost námahy, a je tedy možno, uvědomujeme-li si přípustnost převádění užitku na škodu a vice versa, abychom pod subjektivní užitečností rozuměli jakousi užitečnost per saldo, t. j. nejen užitečnost pro úkoj potřeb, nýbrž i užitečnost plynoucí z úspory práce (námahy).

S touto interpretací nemohu na žádný způsob souhlasiti, a to z několika důvodů. První z nich je ten, že srovnatelnost statku postoupivšího z nižšího do vyššího úkojného stadia, jak bylo ukázáno na str. 207., je proveditelná ohledně škodlivosti odpadu **jen s hlediska** pracovní, t. j. s hlediska postulátu býti prostu práce, nebo s hlediska objektivního postulátu býti prostu peněžitého nákladu na opatření náhrady atd. Tedy srovnatelnost je přípustna jen s hlediska speciálního postulátu, který dovoluje srovnati náhradní náklady jako koordinované prvky a nikoli subordinované, ale nepřípustna s hlediska postulátu nejvyššího, který sice postulát „býti prost námahy a práce“ také zahrnuje, ale není jím plně vyčerpáván.

Jiný důvod neméně důležitý je ten, že jakmile se škodou vykupuje užitek, neběží již o škodu a užitek, nýbrž o náklad a výnos, což se nesmí přejíti mlčením. To není otázkou vhodnosti, nýbrž správnosti, neboť jedině tak stane se viditelnou kolise hospodářská a zřejmým, že běží o hospodaření. Neboť to jedině je právě kriteriem hospodářství, že tu není užitku, aniž by byl vykoupen škodou, a není škody, aniž by sloužila k vykoupení užitku, a toto kriterium se nesmí setřítí. Zdůrazniti tento protiklad vykupující a vykupované škody je tím spíše

kogentním požadavkem, poněvadž u objektivní statické (situační) hodnoty by takováto interpretace nebyla vůbec možnou, ježto jen subjektivní postulát spokojenosti implikuje námahu jako škodu a její úsporu jako užitek. U objektivních postulátů, kde nota bene není pro konstrukci statické hodnoty vůbec ani třeba rekurovati k postulátu nejvyššímu, námaha spojená s opatřením náhrady není ještě automaticky škodou a její úspora užitekem.

Z toho, co bylo řečeno, činím závěr: libovolné převádění na jedinou linii užitku neb škody není přípustno tam, kde chceme klásti užitek proti škodě, již si užitek vykupujeme, nebo, kde chceme činiti protiklad škody vykupující proti škodě jiné vykoupené. Neboť proto máme právě výrazy výnosu a nákladu, aby se tento protiklad jimi vyjádřil. Chtěli by však někdo přes to použití výrazu škody a užitku, pak musí naznačiti, že běží o škodu vykupující a vykupovanou a nesmí je sobě klásti na roveň (jako se činí definicí, že hodnota je kvantem subj. užitečnosti).

Čím liší se užitečnost od hodnoty situační po stránce pojmové? Tím, že užitečnost jako pojem teleologický je širší rozsahem a chudší obsahově než hodnota. Proto jsem, myslím, správně podotkl v cit. pojednání z Ročenky 1924, že užitečnost je předpokladem hodnoty, že tedy není hodnoty bez užitečnosti, že však tento vztah nelze obrátiti, takže i bezhodnotný zjev může býti užitečným.

Užitečnost je tedy vlastně užitečností ve své původní pozitivní formě, jak ji také chápala rakouská škola. Ona vyplývá z kvalit hodnoceného zjevu vzhledem k jiným zjevům jiného druhu, kdežto hodnota vyplývá ze situace zjevu vzhle-

dem k jiným téhož druhu. Užitečnost vyplývá z kvalit objektu (výživnost, sladkost jablka), hodnota ze situace (natrhaná jablka).

Byla-li mnou vyjadřována subjektivní hodnota úsporou strasti pro případ odpadu statku, tedy se to nijak nekryje s definicí, že hodnota hospodářská je stupněm subjektivní užitečnosti, i když úspora strasti a subjektivní užitečnost se pojmově kryjí. Neboť dodatek, že hodnota je konstrukcí pro určitý případ (totiž případ odpadu a tedy situaci), vtiskuje jí zcela jiný ráz, totiž hospodářský, oproti teleologickému při definici subjektivní užitečnosti konstruovanou teleologicky.

Chci vyvrátiti ještě jednu námitku, kterou by snad někdo mohl tu vznést. Privil jsem, že subordinovaná stadia na cestě k účelu nedají se po stránce užitečnosti srovnávat, ježto běží o podmiňující a podmíněné, o užitek případu nevyužitý, ale nikoli menší. Připouštím však větší hodnotnost. Namítne se mi: „Jak je možno, aby se při subordinovanosti srovnávala hodnotnost, bylo-li tvrzeno, že ohledně užitečnosti to možno není, když přece hodnotna je jen uspořená škoda a ta není leč opakem užitku?“ Odpověď je dosti jednoduchá: při hodnotě srovnávám velikost náhradního nákladu, nikoli však jako činitele subordinované, nýbrž koordinované, ježto mám na mysli postulát býti prostu námahy, jenž právě zakládá hospodářskou kolisi. Naproti tomu u užitečnosti může běžeti jen o srovnávání složek ležících nikoliv vedle sebe, nýbrž nad sebou. Jen vzhledem k velikosti náhradního nákladu lze mluvit o vyšší hodnotnosti objektu bližšího konečné úkojné etapě. Náhradní výnos tu nepadá v úvahu, ježto ten je dán stálou a nezměněnou užitečností; důsledek toho: kdyby náhradní ná-

klad převyšoval výnos, pak by vyšší úkojná etapa nezakládala vůbec vyšší hodnotnosti. Práci mohu srovnat s neukojenou potřebou pouze jako činitele vzhledem k témuž účelu souřadné. To platí i tehdy, převedu-li užitek na škodu či obráceně, aby bylo lze srovnávat dva užitky nebo dvě škody, takže to, co bylo právě řečeno, platí také i tam, kde se srovnávají dva užitky nebo dvě škody. Takže nelze srovnávat ani práci s jinou prací jako škodlivé o téže kvalitě a různé kvantitě, jsou-li k sobě v poměru prostředku a účelu, tedy v odlišných účelových (teleologických) fázích, tedy v poměru subordinace, byť práce s jinou prací o sobě byly dobře srovnatelné. Neboť jsou sice srovnatelné jako dvě kvantitativní o téže kvalitě vzhledem k (témuž) účelu byti prostu práce, ale nejsou srovnatelné vzhledem k účelu uspokojení potřeby, je-li jedna práce podmínkou a druhá práce podmíněným (na př. výroba obilí a výroba mouky). Proto není ztráta hodnotnějšího statku větší škodou, ač práce spojená s opatřením náhrady je větší prací, proto není udržení hodnotnějšího statku větším užitekem, a tudíž „hodnotnější zjev“ „užitečnějším“ zjevem a tudíž hodnota stupněm užitku anebo užitečnosti. Proto nelze hospodářskou hodnotu definovat stupněm užitečnosti. Tak lze definovat pouze hodnotu teleologickou.

Mám za to, že odlišnost pojmů užitečnosti a situační hodnoty byla všestranně vysvětlena a prokázána. Jedině spornou otázkou by snad mohlo být, zda zde běží o pouhý kvantitativní rozdíl tak totiž, že by hodnota byla vyšším užitekem, ale kvalitně

týmž, jako je užitek v běžném slova smyslu. Bylo-li by tomu tak, pak by hodnota přistupovala k užitku jako dodatečný užitek. Mám za to, že mohu prokázati, že tomu tak není.

Může se totiž státi, že statek, který dosud koupen nebyl, není přece bezhodnotný, ježto není volně kupitelný (na př. jediný exemplář v městě). Tuto hodnotnost vkládati jako znak do pojmu užitečnosti lze stejně tak málo, jako na př. znak dvojrukosti, který obohacuje obsah a zužuje rozsah pojmu „člověk“, vkládat do pojmu ssavce, není-li člověkem. Kdyby se totiž chtěla hodnotnost přičítati k užitečnosti jako užitečnost dodatečná, pak by se musilo připustiti klesání užitečnosti z důvodů libovolné nahraditelnosti statku. Neboť, stoupala-li by užitečnost nenahraditelností, pak není důvodu, proč by nahraditelností neměla klesati. A v tomto postupu myšlenek lze i pokračovati a říci: Tvrdil-li by kdo, že subjektivní hodnota, přistupující k užitku, je zvýšeným užitkem, musil by připustiti, že vždy, když ku statku přistupuje hodnota, se zvyšuje užitek statku, tedy na př. musil by se zvýšiti užitek statku v případě provedení koupě, kdy statek, byť i bezhodnotný před koupí, stává se hodnotným po koupí, ježto jeho odpadem bych utrpěl subjektivní škodu nutně náhradní koupě. Lze tvrditi, že užitek provedenou koupí stoupl? Nikoli. To právě bylo prokázáno na str. 204. n. Užitek zůstal týž, jen relativní hrubý výnos se změnil; to však jen proto, že náklad klesl, resp. zmizel. Případ ten je postaviti na roveň onomu, kdy by cena statku klesla až na nulu; klesajícím nákladem rostl by úměrně relativní hrubý výnos, tedy jisté analogon darovaného statku, neboť i ten mi bude skýtati relativně větší hrubý výnos, než jiný, ježž musím získávati koupí. Tam však, kde

přistoupí k užitku ještě subjektivní hodnota (situační), aniž by se na nákladu co měnilo, zůstane užitek nezměněn, ač hodnota se změnila.

Mám za to, že se mi podařilo prokázat, že nelze o užitku a situační hodnotě uvažovati jako o různém stupni téže užitečnosti, tedy jako o pouhém kvantitním rozdílu, ježto nelze hodnotu ani přičítati, ani odčítati od užitku jako stejnorodé veličiny. To plyne ostatně již z teleologické povahy užitku a hospodářské povahy hodnoty, neboť nezískání užitečného zjevu (pro získávání je totiž popudem užitečnost) neponechává ani volby mezi škodami a tudíž nezískáním vzniká mi škoda na jediném technickém účelu, kdežto neudržení zjevu v určité situaci (pro udržení je popudem hodnota situační) dává mi volbu mezi škodami; škoda, vzniklá neudržením, je tedy hospodářská.

Z toho, co bylo vyloženo, plyne, že

- a) užitečnost nedoznává žádné změny, když hodnotnost stoupá, na př. užitek před koupí a po koupí je stejný; hodnota však stoupla;
- b) že užitečnost nedoznává žádné změny, když hodnotnost klesá, na př. užitečnost radia by žádným způsobem neklesla, kdyby se jeho výroba zestonásobila, ač hodnota by v tomto případě mnohonásobně klesla;
- c) užitečnost nedoznává změny, ani když hodnotnost zmizí vůbec. Vzduch neb jiné volné statky jsou toho dokladem, neboť ony jsou užitečné, ba maximálně užitečné, ač bezhodnotné.

Nestoupá-li ostatně užitek koupí, tedy postoupením do pokročilejšího úkojného stadia, není důvodu, proč by měl výrobek stoupati v užitečnosti další výrobou,

ač ona není nic jiného než také postoupením do stadia bližšího úkoji.

Nutno proto hodnotu a užitek přesně od sebe odlišovat z těchto důvodů:

- a) smísil by se teleologický pojem užitku a hospodářský pojem hodnoty*), t. j. onen užitek, který vlastně vyjadřuje jen užitek v původní své pozitivní formě, s jiným užitekem, jenž představuje úsporu práce (negativní užitek). I to je konečně možno dělati, nikoli však tam, kde se kladou proti sobě užitek jako vykoupená škoda a škoda jiná jako škoda vykupující.
- b) tam, kde je aplikovatelný výraz náklad a výnos, tam odpadá aplikace termínu užitku a škody, ježto se tím stírá jemné odstínění, které krásně vystihují výrazy bohatší na obsah a užší na rozsah, ježto formálnější pojmy užitku a škody náležejí širšímu oboru vědnímu než rozsahově užší a obsahově bohatší pojmy nákladu a výnosu.
- c) smísila by se hodnotná stadia, jimiž prochází statek na cestě ku dosažení účele, se stupni užitečnosti; a etapy účelu bližší by se prohlašovaly za užitečnější (což se také ve skutečnosti dělo). To je nepřípustné, ježto podmiňující a podmíněné, tedy účelově subordinované, není co do užitečnosti pro určitý účel srovnatelné, a hodnotnější naprosto není užitečnějším.

---

*) Rozuměj: situační.

δ) Hospodářská relevance situační hodnoty.

Tato otázka náleží k nejspornějším v dnešní teorii národohospodářské. Kdežto rakouská škola se snažila aplikovati svůj hraniční užitek, který, byť i byl konstruován teleologicky a nedokonale, přec jen byl základem pro situační hodnotu, na níž jsem budoval dále, na všechny problémy hospodářské a vše jim vysvětliti, zrovna tak generální byla reakce, jež se započala Liefmannem a našla četné stoupence, kteří upírali této hodnotě jakýkoli význam. Myslím, že pravda je uprostřed. Nelze jistě hospodářského jednání subjektu, ke kterému je puzen užitečností (resp. jak se ukáže, hodnotou dynamickou), vysvětlovati situační hodnotou. Je však stejně jednostranné tuto hodnotu paušálně jako bezvýznamnou a bezcennou přítěž hospodářské teorie házeti přes palubu.

Moje práce o subjektivní hodnotě by byly dosti učinily a staly se vědecky plodnými, i kdyby byla jich zásluha zůstala negativní, t. j. kdyby bylo zůstalo při důkazu, že směnu jako hospodářský akt situační hodnotou (nejen podle rakouské školy) vysvětliti nelze. Neboť vyvrátiti omyly, hlásané z úst autorit, představujících rakouskou školu, nebylo jistě obzvláště lehké a jistě není neplodné. Nezůstalo však pouze při této jediné negativní funkci mého badání. Není o nic méně plodným to, že se mi podařilo ukázati, že subjektivní užitečnost jako teleologická kvalita naprosto nestačí nahraditi hospodářskou hodnotou situační.

Vedle těchto negativních funkcí prací, ke kterým situační hodnota dala podnět, nutno přiznati situační hodnotě i důležitou pozitivní relevenci, jak bude vidno z toho, co následuje.

a) Cožpak je pro hospodářské myšlení irelevantní, míti či nemíti pojmu, který na jedné straně vyjadřuje náš postoj ku statku, jež máme již koupen, a na druhé straně jiný postoj k témuž statku, dokud jsme jej nekoupili, když přece „užitkově“ náš postoj by byl zůstal nezměněn?

b) Bylo dále jasně ukázáno, že pouhým užitkem a užitkovou hodnotou, kterou já označuji jako teleologickou, nikdy bychom nevysvětlili klasického rozporu mezi velkou užitečností a malou hodnotou určitého statku a vice versa.

c) Bylo neméně jasně ukázáno, že celý koloběh statku od jeho vzniku až k zániku (konsumu), tedy veškeré výrobní i oběhové etapy představují jeho postup od stadií úkoji vzdálenějších do stadií bližších; ona jsou výrazem menší, tato výrazem zvýšené hodnotnosti statkové a nikoli jeho zvýšené užitečnosti. Bez situační hodnoty bychom nikdy nedospěli k vysvětlení, proč práce výrobky zhodnocuje a proč k hodnotnějším produktům máme odlišný postoj než k méně hodnotným; ač se užitečnost (teleologická) často a přece marně o příslušné vysvětlení namáhala.

d) Situační hodnota je velmi často přímým popudem pro naše jednání hospodářské, běží-li o záchranu neb zajištění hodnocených zjevů v určité situaci; ještě častěji je však nepřímým popudem pro naše hospodaření, neboť kdybychom nehodnotili situačně, tedy bychom nespořili. Jen obava z nákladu reprodukce vnucuje nám začasné uskrovnění, kde bychom bez hodnotné úvahy i nejužitečnějšími statky mrhali, což je evidentní na statcích sebeužitečnějších, máme-li jich nadbytek.

e) Hodnota směnná a hodnota dynamická.

a) Úvod.

Hospodářský subjekt pozoruje zpravidla vnější svět dvojím různým způsobem. Jeden způsob tohoto pozorování děje se pod hlediskem statickým a tu si hospodařící subjekt představuje svět, resp. různé objekty v něm, v určitém stavu (určité situaci). Jestliže ve světě kausálním nemůžeme dobře mluvit o stavu, poněvadž kausální svět neustále podléhá změnám (*παντὰ ρεῖ*), může svět chtějícího subjektu býti myšlen zcela dobře petrifikován v určitém neměnném bodě, v určitém stavu, a je-li pak právě tento stav chtěn, jest jakákoliv změna na něm — již logicky — nechtěna. Objektům takto myšleným přiřítá hospodařící subjekt určitý význam, který vyplývá z úvahy o nepříznivých následcích změny na chtěném stavu, přiřítá jim situační hodnotu, jak jsme o ní mluvili v předešlé kapitole.

Hospodařící subjekt však může si právě naopak přát změnu na své představě stavu světa, resp. objektů v něm, může si přát tedy naopak od trvání stavu určité změny na něm, určité děje. Přeje si aktivity, chce jednat. S ohledem na tuto svoji aktivitu, na svoje jednání a změny, jež očekává z tohoto jednání, řeší hospodářské kolise a provádí výnosový počet.

Jestliže v prvním případě přenáší výsledek svých úvah na objekt a přiřítá mu jej jako hodnotu (situační), není důvodu, aby se tak nedělo i v případě druhém. Tato myšlenka byla pro mne východiskem při konstrukci hodnoty směnné a dynamické. Jako odpovídá statickému postoji hospodařícího subjektu hodnota situační, tak na druhé straně odpovídá postoji kinetickému hodnota směnná a dynamická jako protějšek hodnoty prve uvedené.

Podotýkám ovšem hned tu, že pravým protějškem hodnoty situační je hodnota dynamická. Hodnota směnná jest tu vlastně jen — jak níže uvidíme — pouhou průběžnou, přípravnou položkou, tak jako na př. hrubý výnosový počet je přípravným stadiem pro počet výnosu čistého, který je základním principem hospodářských úvah.

Vyložíme tedy nejprve pojem hodnoty směnné jako pojem přípravný, jemuž bude následovati výklad o hodnotě dynamické, v níž právě spočívá těžiško našich úvah na tomto úseku.

β) Hodnota směnná.

Jak jsme ukázali na počátku dogmatického přehledu učení o hospodářské hodnotě*), je učení o hodnotě směnné původu velmi starého. Jak jsme tam řekli, vyplývalo z povahy chápání hospodářského hodnocení, jež ústilo tehdejšími myslitelům v dvojí různou dispoziční statky. Z přímého použití vyplývala hodnota užitná, ze směny hodnota směnná. Byly naznačeny obtíže, na něž toto pojetí narazilo a musilo naraziti, neboť skrývalo rozpory v sobě samém. Nebylo dosti jasného rozlišovacího kriteriá mezi hodnotou a užitečností, sama povaha hospodářských pojmů nebyla nikterak noeticky propracována, a posléze nebyl též ovšem rozlišen dvojí postoj — totiž statický a dynamický — který hospodařící subjekt při hodnocení zaujímá. Ukázal jsem, že to, co bylo chápáno jako hodnota užitná, nelze vůbec pojímati jako pojem hospodářský, nýbrž že šlo vlastně jen o míru užitečnosti, t. j. kvantitu určité formálně teleologické kvality, kterou bychom tedy — ač není tu důvodu, proč právě pro stupeň této kvality máme voliti zvláštní ter-

---

*) Viz str. 178. n.

mín — mohli nazývati hodnotou teleologickou, která však nikterak není pojmem specificky hospodářským. Než naše pojetí je podstatně odlišné od onoho původního učení i pokud se týče druhé hodnoty, již toto učení znalo, totiž hodnoty směnné.

Chceme-li totiž stanoviti pojem hodnoty směnné, nemůže nám býti kriteriem jednou přímé a jednou nepřímé použití, z kteréhož nepřímého použití by vyplývala zvláštní hodnota, nýbrž kriteriem jest nám právě odlišný postoj hospodařícího subjektu, z něhož hodnotí různé objekty — a to, jak bylo řečeno na začátku, proti postoji statickému postoj dynamický. Zároveň pak musíme bezpečně stanoviti, zda pojem směnné hodnoty vykazuje znaky, které jsou charakteristické pro pojmy specificky hospodářské, neboť jinak nemohli bychom tento pojem zařaditi do pojmů vlastních hospodářskému myšlení, a i kdyby odpovídal svou konstrukcí teleologickému myšlení, šlo by buď o pojem technický, anebo vůbec pouze formálně teleologický.

Bylo řečeno shora, že hospodařící subjekt přikládá zjevům určitý význam nejen pod hlediskem statickým, nýbrž že nutně tomu tak musí býti i tehdy, uvažuje-li pod hlediskem kinetickým o změnách či dějích, jež tyto zjevy, tyto objekty, jsou schopny přivoditi. Podobně jako pod hlediskem statickým nelze tento význam ztotožňovati snad s mírou užitečnosti, nebo dokonce odvozovati tento význam z určitých přirozených kvalit — t. j. kausálních vlastností — dotyčného objektu. Jestliže totiž děje se myšlení hospodařícího subjektu s ohledem na jeho aktivitu, nemůže se toto myšlení díti jinak než způsobem myšlení teleologického, neboť jde o jednání subjektu*), což vylučuje myšlení kausální, a

---

*) Viz I. knihu tohoto díla str. 57. n. n.

subjekt nemůže „vidět“ kausálních kvalit jako takových. Hospodařící subjekt řeší při svém myšlení zároveň určité kolise. Hospodařící subjekt nemůže totiž uvažovati pod jediným účelem, nýbrž sleduje účelů více. Ize říci, že takřka nekonečné množství, jež vzájemně se kříží a proplétají. Jestliže však dějí se úvahy subjektu s ohledem na toto vzájemné křížení se postulátů, jest právě typické, že při svých úvahách musí řešiti vzájemné kolise. A to právě charakterisuje myšlení hospodářské, jak bylo již naznačeno ve výkladech na počátku III. knihy tohoto díla. Již z toho důvodu můžeme říci, že význam, který tu hospodařící subjekt přikládá jednotlivým zjevům, vyplývá z hospodářské úvahy, a že sám může býti jedině pojmem specificky hospodářským, což ostatně dokážeme ještě jinou cestou později. Zde nám stačí stručné konstatování, že již z uvedeného důvodu nelze říci, že by onen význam vyplýval z užitečnosti, nebo dokonce byl odvozen z přirozených kvalit hodnoceného objektu.

Význam ten jest přikládán objektu proto, že hospodařící subjekt o tomto zjevu předpokládá, že bude moci býti směněn za objekt jiný. Odtud název hodnota směnná. Rozebereme-li podrobněji příslušnou úvahu hospodařícího subjektu, objeví se nám, proč onen význam je objektu pro případ směny připisován. Význam ten totiž přikládá subjekt určitému zjevu proto, že bude dosažen objekt jiný. Když dále uvážíme tento směnný akt pod zorným úhlem své hospodářské fáze, vidíme, že nejde o nic jiného, než že pomocí nákladového statku *A* bude docíleno prostředkového postulátu *B*. Poněvadž však víme, že tento postulát je hrubým výnosem, můžeme říci, že nákladový statek má schopnost přinést nám hrubý výnos, má schopnost hru-

bého výnosu. (Podotýkám, že nesmíme se mýlití dojmem jakoby ve vztahu $A-B$ bylo viděti pouze jeho základní význam, t. j. vztah: prostředek—účel. Neboť bylo již řečeno, že onen význam vyplývá z kinetického postoje hospodařícího subjektu, vzhledem k jeho úvahám o řešení hospodářských kolísí, kde vztah $A-B$ nám nestačí, nýbrž jest jen částí úvahy, která se děje v rámci útvaru širšího, t. j. v rámci tak zv. hospodářské fáze.)

Lze tedy říci, že směnná hodnota jest stupněm (hrubé) výnosovosti — jinými slovy stupněm schopnosti hrubého výnosu určitého zjevu pro případ směny, právě tak, jako situační hodnota mohla by se označiti jako výnosovost pro případ určité dané situace (t. j. schopnosti uspořiti mi újmu na výnosu pro případ odpadu hodnoceného objektu z dané situace — jak jsme uvedli v předešlé kapitole). Význam, který objektu přikládám, vidíme při vztahu $A-B$ jenom tehdy, je-li tento vztah částí úvahy hospodářské. Kdyby byl tento vztah myšlen jako izolovaný, viděli bychom u A pouze užitečnost.

Jest tedy hodnota směnná význam, který přikládáme objektu pro jeho schopnost přiněsti nám při směně hrubý výnos.

Jestliže směním statek S_1 za statek S_2 , mohu říci, že jejich směnná hodnota jest stejná, resp. správně: že směnná hodnota S_1 odpovídá S_2 , čili jest vyjádřena statkem S_2 . Rozhodně není směnná hodnota snad mírou užitečnosti statku S_1 . Kdyby tomu tak bylo, nemohla by právě tato míra užitečnosti býti vyjádřena statkem S_2 . Jestliže však si uvědomíme, že statek S_2 jest vlastně hrubým výnosem naší hospodářské fáze, pak jest potvrzeno to, co jsme pravili, že totiž směnná hodnota jest blíže určena hrubým výnosem, resp. správně: schopností tento hrubý výnos přivoditi.

Poněvadž pak pojem hrubého výnosu jest pojmem specificky hospodářským, jest i směnná hodnota pojmem, který náleží pouze hospodářskému odvětví teleologického myšlení a není snad pouze pojmem formálně teleologickým. Ohledně bližšího určení rozdílu mezi mírou užitečnosti a hodnotou platí tu totéž, co jsme v obsáhlých výkladech o této věci uvedli v kapitole o hodnotě situační, a není nutno tyto výklady znovu opakovati. Ostatně již i to, co bylo řečeno v této kapitole, stačí, aby vyvrátilo jakékoliv pochybnosti o tom, není-li naše hodnota pouze mírou užitečnosti hodnoceného objektu, neboť jsme viděli, že výnos to je, a to hrubý, který blíže určuje náš pojem hodnoty.

Hodnotu směnnou připisujeme hodnocenému zjevu, t. j. nákladovému statku, a nikoliv snad směně samé, jako hodnotu situační připisujeme zjevu či objektu v určité situaci a nikoliv oné situaci. Uvážíme-li, že změna či děj na jedné straně a objekt, jemuž změnu přičítáme pro jeho schopnost ji přivoditi, na straně druhé, tvoří vlastně pevné součlenění, neboť objekt je podmiňující a děj podmíněný, vidíme, že tu není podstatného rozdílu, hodnotíme-li ten nebo onen člen tohoto součlenění, neboť celek je vždy pevně spjat. Je však ustáleno v běžné terminologii a v běžné mluvě, že hodnocen jest objekt a nikoliv děj sám. Že pak nejenom z tohoto důvodu, nýbrž i z důvodů meritorních má způsob našeho postoje přece jen určitou důležitost, ukážeme při výkladu o dynamické hodnotě.

Poněvadž chceme též hodnocený objekt blíže určití po kvantitativní stránce, je nutno provésti ještě další operaci. Není totiž pravidlem, že by se směňoval jeden statek S_1 za jeden statek S_2 , jak jsme uvedli k vůli zjednodušení ve svém příkladě. Naopak — zvláště pro

úvahy hospodařícího subjektu uprostřed naší vyspělé organizace hospodářských styků — bude pravidlem, že počet jednotek bude se u obou objektů, t. j. nákladového statku a hrubého výnosu lišiti. Vždyť po výtce tu jako nákladový statek přicházejí v úvahu peníze, jich větší či menší počet, nehledíme-li ani k tomu, že i při mimopeněžní směně převážně (u statků generických pak prakticky vždy) počet statků směňovaných nebude na obou stranách totožný. Abychom tedy došli kvantitního určení hodnoceného nákladového statku, musíme hrubý výnos promítnouti do jednotky nákladového statku*). Jde tu o přeměření hrubého výnosu naší hospodářské fáze *B* nepřímým nákladem *A*, jež navzájem jsou inkomesurabilní. Vzorec tohoto postavení do relace bude vypadati takto:

$$\frac{B \ b}{a}$$

při čemž *B* je hrubým výnosem, *b* značí počet jednotek hrubého výnosu, *a* počet jednotek nákladového statku *A*, za něž bylo dosaženo *b* jednotek hrubého výnosu *B*. Na př.: za 15 jednotek *A* směním 30 jednotek *B*. Hrubý výnos bude 30 jednotek *B*. Na jednotku nákladového statku *A* připadá tedy: $\frac{30}{15}$ jednotek hrubého výnosu *B*, tedy jeho 2 jednotky. Lze tedy říci, že v našem příkladě míra schopnosti hrubého výnosu relativního našeho nákladového statku *A* odpovídá 2 jednotkám hrubého výnosu *B*, resp. jest jimi vyjádřena.

Můžeme tedy doplniti svoji definici ze stránky 222. a říci: hodnota směnná je význam, který příkládáme určitému objektu pro míru

---

*) O této myšlence, již vděčíme Liefmannovi, viz podrobněji v posledních kapitolách této knihy.

jeho schopnosti při směně přinésti hrubý výnos, a to míru této schopnosti připadající na jednotku tohoto objektu. Poněvadž pak tento hodnocený objekt jest nákladovým statkem naší hospodářské fáze, můžeme říci též stručně: hodnota směnná je vyjádřena mírou schopnosti hrubého výnosu připadající na jednotku nákladovou.

Vidíme ovšem, že tento náš počet není ničím definitivním. Zastavuje se totiž u postulátu *B* naší hospodářské fáze. (Mohli bychom vzíti ještě v úvahu postulát *D* a vyjádřiti na př. jednotky hrubého výnosu v užitkových intenzitách vzhledem k *D* a měli bychom výnosovost vůbec vyjádřenu číselně — na př. jednotka *B* představuje 3 užitkové intenzity a bude tedy výnosovost nákladového statku *A* vyjádřena cifrou 6 — to však nám nijak neposlouží, neboť jednotku *B* vyjadřujeme počtem užitkových intenzit jedině z toho důvodu, chceme-li *B* srovnávati s něčím, co jest mu koordinováno a pouze kvantitně rozdílné, t. j. s *C*, jež však v našem počtu chybí.) V našem počtu chybí podstatný vztah z hospodářské úvahy, totiž vztah *B—C*. Směnná hodnota vztahuje se jen k výnosu hrubému, pomocí něhož jest určena, a neuvažujeme při ní o přímém nákladu a tedy ani ne o čistém počtu výnosovém.

A poněvadž teprve počet čistého výnosu jako stěžejní princip hospodářského myšlení činí úvahu hospodářskou úplnou, bude i hodnotná úvaha při dynamickém postoji hospodářícího subjektu úplnou teprve tehdy, vyskytne-li se v ní počet čistého výnosu. Tomu tak jest při hodnotě dynamické. Jak jsme řekli na počátku této kapitoly, jest tedy směnná hodnota pouze průběžnou položkou, přípravným stadiem pro pravé hod-

nocení dynamické. Hodnota směnná nemůže vysvětliti, proč dochází ku směně, či jiným hospodářským aktům. Jest ostatně vlastní pouze určitému výseku úvah kinetických, t. j. úvah o směně. Hodnotné vysvětlení těchto změn, resp. výsledek svých hodnotných úvah přenáší hospodařící subjekt na objekty v podobě hodnoty dynamické. Té věnujeme následující výklady.

γ) Hodnota dynamická.

To, co sleduje hospodařící subjekt ve svých úvahách, to, co je ústředním hnacím momentem jeho jednání, jest čistý výnos. Jak ukážeme později, jest imanentní všem hospodářským úvahám, že dějí se pod principem čistého výnosu. Provádí-li tedy subjekt se svého kinetického hlediska úvahy o změnách, kterých si přeje, je mu vodítkem, resp. kriteriem počet čistého výnosu. Poněvadž pak subjekt připíná výsledek svých úvah ku zjevům či objektům, které žádané změny podmiňují, připisuje jim určitý význam pro tento výsledek jím k nim připjatý.

Když s hlediska formálně teleologického subjekt předpokládá, že určitý zjev je schopen sloužiti účelu, připisuje tomuto zjevu výsledek své úvahy a praví, že zjev má schopnost sloužiti účelu, že zjev má určitou užitečnost. Když však s hlediska hospodářského pod kinetickým aspektem subjekt předpokládá, že určitý zjev či objekt má schopnost přivoditi čistý výnos, připisuje mu určitý význam pro tuto schopnost. „Pozorovaný“ objekt má svoji užitečnost a to jako prostředek pro dosažení účelu. Tato užitečnost trvá, rozšíříme-li technickou fázi, prostředek — účel, na fázi hospodářskou, avšak kromě užitečnosti, kterou má „pozorovaný objekt“ — nákladový statek *A* této fáze — pro účely *B* a *C* (a tím i pro *D*), objeví se tu nová kvalita,

totiž schopnost čistého výnosu, kterou nákladový statek má, tedy — lze říci — „výnosovost“. Větší či menší míra této výnosovosti je důvodem, že subjekt pohlíží na nákladový statek s větší či menší vážností, zkrátka, že mu připisuje určitý význam. Tento význam připisovaný objektu — nákladovému statku A — pro jeho schopnost přinést čistý výnos, nazýváme hodnotou dynamickou.

Jest tedy jasné, že nikterak nelze směřovati tuto hodnotu s užitečností, resp. snad s její mírou. K důkazům v předchozích kapitolách přidán tu důkaz nový. Zároveň však chtěl bych na tomto místě zdůrazniti ještě jednu zajímavou okolnost a to pro hospodářskou hodnotu vůbec, tedy pro všechny její tři druhy. Vidíme, že v technické fázi „prostředek — účel“ máme při prostředku kvalitu „schopnost sloužiti účelu“ a nazýváme ji užitečností. V hospodářské fázi máme při nákladovém statku kvalitu „schopnost přinést výnos“*). Tuto kvalitu můžeme nazvati výnosovostí, avšak tato kvalita sama není ještě hodnotou, nýbrž, přesně vyjádřeno, hodnotou je význam připisovaný nákladovému statku pro míru jeho výnosovosti. Pravíme sice někdy (viz na př. stranu 222.), že hodnota je stupněm výnosovosti, to však jest jen brachylogický způsob vyjadřování, což výslovně zdůrazňuji**).

---

*) Hrubý nebo čistý.

***) Někdo by snad mohl namítnouti, že pak bychom musili stanoviti podobný pojem i při užitečnosti, totiž význam přiřkládaný prostředku pro míru jeho užitečnosti, nebo že hodnota není „významem přiřkládaným nákladovému statku pro míru jeho výnosovosti“, nýbrž prostě „výnosovostí“. — K tomu jest uvést, že postoj větší či menší vážnosti — a to vyjadřujeme vlastně mluvíme-li o významu — plyne pro subjekt pouze z jeho úvah hospodářských. Bez těchto úvah, bez řešení hospodářských kolísí, nemění

Jest tedy hodnota dynamická význam přisouvaný objektu pro jeho schopnost přinést při hospodářském aktu určitý čistý výnos.

Podobně jako jsme učinili u hodnoty směnné, jest učiniti i u hodnoty dynamické, abychom mohli hodnocený objekt blíže určit po kvantitativní stránce. Promítneme totiž čistý výnos do jednotky hodnoceného objektu — nákladového statku, takže ve smyslu schematu naší hospodářské fáze dostaneme vzor:

$$\frac{B b}{a} - \frac{C c}{a}$$

při čemž B a C jsou známé mezipostuláty naší hospodářské fáze, b a c počet hrubých výnosových jednotek dosažitelných za a jednotek nákladového statku.

Na př.: mám 12 jednotek peněžních, mohu za ně koupiti buď 1 statek S_1 , jímž dosáhnou krytí potřeby o intenzitě 6 jednotek, nebo 2 statky S_2 , jimiž oběma

---

se vážnost postoje subjektu k objektům a zjevům vnějšího světa, resp. nelze tu vůbec mluvit o vážnosti postoje. Nemůžeme to ani tehdy, děje-li se myšlení sice teleologicky, avšak pouze technicky, pod jedním jediným, izolovaným postulátem. Nelze tedy podle mého mínění mluvit o „významu“, přikládáném prostředku pro míru jeho užitečnosti vůbec. I to je jeden z rozdílů technického a hospodářského myšlení. — Pokud pak se týče rozdílu mezi „významem přikládáným pro schopnost výnosu“ a „schopností výnosu“ jest si uvědomiti, že rozdíl není nikterak podstatným, byť tu ovšem rozdíl byl; zároveň pak běžná mluva sama i běžné pojetí vidělo v hodnotě vždy určitý význam přikládáný objektům. Jsme-li tedy přesní a rozlišujeme-li ve smyslu uvedeného rozdílu, činíme tak ve smyslu běžném a vyjadřujeme hodnotu „významem přikládáným pro míru výnosovosti“ a nikoliv prostě „mírou výnosovosti“ samou.

dosáhnou krytí potřeby o intenzitě 4 jednotek*). Rozhodnu se pro jeden statek S_1 . Čistý výnos tu bude $1B - 2C$. Vyjádříme-li B a C jednotkami intenzity potřeb, bude čistý výnos $6 - 4 = 2$. Na jednotku nákladovou připadne z tohoto čistého výnosu podle relace $\frac{2}{12} = \frac{1}{6}$ jednotky čistého výnosu. Míra schopnosti čistého výnosu peněžní jednotky v našem příkladě jest vyjádřena $\frac{1}{6}$. Význam pro tuto míru výnosovosti peněžní jednotce přiřkládaný, jest její dynamickou hodnotou. Doplňme-li tedy svoji definici v uvedeném smyslu, bude znít takto: dynamická hodnota je význam připisovaný nákladovému statku pro míru schopnosti čistého výnosu připadající na jeho jednotku.

Dynamická hodnota jest blíže určena jedině čistým výnosem, který obdržíme po horizontálním odpočtu hrubý výnos — přímý náklad ($B - C$). To předpokládá hospodářskou kolisi, jež tu skutečně je dána a vracíme se zpět k tomu, co jsme na počátku této kapitoly tvrdili, že totiž k dynamické hodnotě může objekt přijíti jen řeší-li hospodářské kolise — t. j. jen v rámci úvah specificky hospodářských. Dynamická hodnota jsouc jako pojem vyjádřena specifickými hospodářskými pojmy, jest pojmem hospodářským.

Při směně bude nám výnosem statek**) při směně

*) Pravíme úmyslně „jimiž o b ě m a“ — a nikoliv snad „každým krytí potřeby o 2 intenzitách, tedy dohromady intenzit“. Neboť intenzita potřeb, krytá několika jednotkami téhož statku, vždy klesá — je-li na př. krytí první intenzity 2, krytí druhé jest již třebaš jen o $1\frac{1}{2}$ intenzitě a pod. Na př. krytí potřeby žízně je u první sklenice vody větší intenzity než u druhé atd., až k nulovému bodu.

**) Pokud se týče příslušná potřeba, kterou onen statek kryje. Totéž platí i u nákladu. To je vždy mítí na paměti a nebudeme toho více opakovati.

nabytý, nákladem nejdůležitější statek zásobou peněz již nekrytý. Čistý výnos zjistíme jich odpočtem, při čemž vzhledem k tomu, že pravidelně ani kvantita statků ani počet jednotek peněžních, za něž jsou kupitelné, nebudou totožny, promítneme čistý výnos podle známého již vzoru do peněžní jednotky. Tím zjistíme míru výnosovosti peněžní jednotky a význam pro tuto míru přikládaný peněžní jednotce bude její dynamickou hodnotou.

Zde vidíme rozdíl mezi situační a dynamickou hodnotou peněžní jednotky. Situační hodnota peněžní jednotky je dána nejnižší krytou potřebou, pokud se týče prací za získání náhrady. — Kdyby mi totiž odpadla peněžní jednotka z dané, chtěné situace, buď bych pozbyl možnosti krytí nejnižší potřebu touto peněžní jednotkou dosud krytou, nebo bych musil podstoupiti určitou strast práce, abych za ztracenou jednotku získal náhradu. (Úvaha by byla rozhodnuta jako každá hospodářská úvaha — totiž ve smyslu počtu čistého výnosu — a rozhodli bychom se v kolisi buď pro podstoupení strasti odpadem peněžní jednotky nekryté potřeby nebo pro podstoupení práce, podle toho, která strast byla by menší. Újma, která tu nastane, bude újmou na maximálním výnosu náhradním a pro míru schopnosti uspořiti nám tuto újmu přikládáme statku v určité situaci situační hodnotu. — Viz naše předchozí výklady o situační hodnotě.) Tato konstrukce je pro směnu bezcenná. — Při směně je však dynamická hodnota peněžní jednotky dána mírou její schopnosti přinést mi čistý výnos, který resultuje z odpočtu: nejnižší krytá minus nejvyšší nekrytá potřeba. Tato konstrukce jest nám i vodítkem při úvaze, která ze směn bude provedena. Možné směny budou seřazeny podle relativního čistého výnosu, t. j. míry čistého vý-

nosu připadající na peněžní jednotku — a prováděny od směny, která skýtá největší relativní čistý výnos, vždy ku směně o relativním čistém výnosu nejbliže nižším, dokud zásoba peněžních jednotek stačí.

Tento výběr konkrétních směn ze všech směn možných učinil jsem předmětem práce „Relativní užitek“ v rámci hodnocení^{*)}. Podrobil jsem analýze motivy, vedoucí k určité směně a stanovil pravidla pro směnu náhradní^{**)}. Mám-li totiž možnost směniti za x peněžních jednotek buď statek S_1 , který mi kryje potřebu o 10 intenzitách, nebo statek S_2 , který kryje potřebu o 5 intenzitách, určil jsem motiv, vedoucí k rozhodnutí se pro prvou směnu takto (označiv tehdy statek S_1 a S_2 písmeny a a b , počet jednotek peněžních, potřebných k zakoupení těchto jednotlivých statků c a motiv směny M):

$$\text{I. (hodnocená směna) } M_1 = S_1 - x,$$

$$\text{II. (náhradní směna) } M_2 = S_2 - x.$$

„Po odečtení rovnic obdržíme: $M_1 - M_2 = S_1 - S_2$, čili hodnota směny je dána rozdílem mezi dvěma strastmi potřeby t. j. onou, jež by byla kryta směnou hodnocenou a onou, jež by byla kryta směnou náhradní za předpokladu, že cena statků je táž,“ pravil jsem tehdy (str. 144 cit. knihy). Tyto úvahy pak jsem provedl na všechny prakticky možné případy — když totiž se různí buď úkojná intenzita, nebo cena statků, nebo obé — za pomoci relativního počtu, který je touž operací, jako relativní počet, prováděný v této kapitole promítnutím do jednotky nákladového statku.

*) Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně 1924.

***) Šlo v této práci jen o směny statků za peněžní jednotky, tedy správněji by mělo býti „kup“ místo „směna“, což platí i pro toto místo. (Pozn. vydavatelů.)

Teprve pomocí tohoto relativního počtu lze totiž řešiti případy nejčastější, v nichž jde o statky rozdílné užitečnosti kupitelné za nestejnou cenu, případy, jež prakticky jsou pravidlem. K tomu pak jest dále dodati to, co jsme naznačili v poznámce na stránce 229: že totiž potřeby nelze předpokládati vždy jako nedílné, nýbrž jako dělitelné, při čemž jejich intenzita klesá s postupujícím úkojem. To platí pravidelně jak ve sféře subjektivní (o níž po výtce mluvil jsem v tehdejší své práci), tak i ve sféře objektivní.

Tak na př. chci-li ukojiti subjektivní potřebu žízne několika sklenkami vody, klesne intenzita této potřeby první sklenkou daleko více, než při sklence druhé — a tak dále, až bude její intenzita nulová. Chci-li kryti objektivní potřebu „vzdělání obyvatelů vesnice četbou knih“, bude tato potřeba ve své intenzitě klesati vzrůstajícím počtem knih v obecní knihovně. (Podle běžného lidového pojetí lze se vyjádřiti takto: Největší je žízeň, kterou ukojíme první sklenkou, nedostatek vzdělání četbou je nejpálčivější, není-li ani jedna kniha po ruce.) Než volíme-li takto potřeby jako dělitelné o klesající intenzitě, lze říci, že druhý statek kryjící touž potřebu kryje méně intenzit potřeby — a můžeme počítati se statky samostatnými o různé intenzitě. Osvětlíme též příkladem, kde zatím pro zjednodušení bude cena statků stejná: Ku koupi jsou 3 sklenky nápoje a 4 housky. U nápoje je dána a klesá úkojová intenzita takto: 10, 6, 3, u pokrmu takto: 8, 5, 4. Každý z těchto statků stojí — řekněme — 30 hal. a celkem mám 150 hal. Není důvodu, proč nepostaviti jednotky statků do řady zcela samostatně. Řada bude vypadati takto:

1. První sklenka nápoje	10 intenzit
2. První houska	8 „
3. Druhá sklenka nápoje	6 „

4. Druhá houska . . . . . 5 intenzit
5. Třetí houska . . . . . 4 „
6. Třetí sklenka nápoje . . . . . 3 „

Kupy uskuteční se v naznačeném pořadí až do vyčerpání peněžní zásoby, t. j. máje 150 jednotek koupím prvních 5 statků.

Vidíme tedy, že myšlenkový postup je tu týž, jako kdybychom uvažovali o samostatných statcích rozdílné užitečnosti. To mějme na paměti, když jako typický rozebereme případ, kde jde o statky různé užitečnosti a o různé ceně, ve smyslu mojí cit. práce*).

Jsou ke koupi statky S_1, S_2, S_3 a S_4 , kterými kryty jsou potřeby o intenzitách 56, 48, 39 a 28, cena statků je 68, 52, 40, 28 a subjekt má k dispozici 120 peněžních jednotek. Jde o to, které kupy a v jakém pořadí budou subjektem uskutečněny. Abych mohl věděti, v jakém pořadí důležitosti budou státi jednotlivé směny (kupy), musím provést onu známou operaci postavením do relace, ježto jinak při různé ceně a různých úkojových intenzitách bych lineárním srovnáváním nemohl dojíti potřebného poznání. Dostaneme tuto řadu:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4
intensity potřeb	56	48	39	28
cena	68	52	40	28

Po postavení do relace bude řada vypadati takto (po opravě desetinných míst):

$$S_1 - 0.823 \quad S_2 - 0.942 \quad S_3 - 0.975 \quad S_4 - 1.$$

O těchto číslech byl jsem přesvědčen, že vyjadřují relativní užitek jednotlivých statků, jak tomu učil

---

*) Příklad vzat z Engliše, jak v oné práci uvádím. Označení je v mé práci odlišné; označuji potřeby A, B, C, D a statky potřeby kryjící a, b, c, d .

Engliš. Jisto jest, že nejužitečnější bude se subjektu jeviti koupě statku S_4 , poté S_3 , pak S_2 a nejméně S_1 . V tomto pořadí bude subjekt koupě uskutečňovati a poněvadž jeho peněžní zásoba činí 120 jednotek, koupí statek S_4 , S_3 a S_2 — tím vydá $28 + 40 + 32$ jednotek, jeho peněžní zásoba bude vyčerpána a ku koupi S_1 nedojde.

Poukázal jsem však v oné práci na to, že podstatná jest jenom ona relativita a že postup, kterým ji vyjádříme, může býti různý. Tak na př. můžeme postupovati takto:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4
intensity potřeb	56	48	39	28
cena	68	52	40	28

Nejmenší společný násobek jest 1540.

Můžeme tedy sestaviti řadu tak, že na cenu 1540 vypočítáme počet intensit potřeb, který za tuto cenu lze dosáhnouti u jednotlivých statků. Tím dostaneme tuto řadu:

intensity potřeb	1270	1428	1508·325	1540
cena	1540	1540	1540	1540

Položíme-li do relace tato čísla u jednotlivých statků, bude výsledek přesně týž jako v prvním případě (ovšem po opravě desetinných čísel). Operace jest totiž v podstatě táž. Jenomže počítáme úkojnou schopnost u jednotlivých statků tak, jako by cena všech statků byla stejná. Opět vidíme, že subjekt bude kupovat v pořadí S_4 , S_3 , S_2 , S_1 a to až do vyčerpání své peněžní zásoby, t. j. že koupí statky S_4 , S_3 a S_2 .

Jest to samozřejmé, neboť — jak tehdy jsem pravil — jest číselné určení intensity potřeb pouze umělou konstrukcí, která nám má vyjádřiti větší nebo menší uži-

tečnost, abychom mohli postavit do relace a zjistiti pořadí jednotlivých statků.

Podstata těchto úvah byla sice správná, avšak musím svoje tehdejší vývody opravit v těchto směrech:

Počet, který se tu provádí, není ničím jiným, než stěžejním počtem hospodářským, t. j. počtem výnosovým. Abychom došli k potřebnému výsledku, nemusíme míti žádného zvláštního zákona, na př. zákona Englišova o relativním užítku, nýbrž stačí nám náš výnosový počet, jak se nám jeví ve vztahu $B-C$ v naší hospodářské fázi.

To, co jest označováno v našich příkladech užítkem, není ničím jiným než hrubým výnosem, a to, co má býti užítkem relativním, jest relativním hrubým výnosem. Hospodařící subjekt postaví do řady jednotlivé a relativní hrubé výnosy a bude uskutečňovati kupy dokud stačí zásoba peněžních jednotek. Čistý výnos relativní bude se nám ve všech případech jeviti podle známého

vzorce $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$ při čemž postulátem C bude nejvyšší

zásobou peněz již nekrytý statek, to jest v našem příkladě statek S_1 . Postulátem B bude ten který koupený statek. (Při tom hned vidíme, že relativní čistý výnos se stále zmenšuje, takže můžeme hned zde říci, že hospodařící subjekt jedná tak, až se relativní čistý výnos přiblíží prakticky skoro nulovému bodu. Než o tom později, až budu v závěrečných kapitolách mluviti o tak zv. zákonech o vyrovnání.)

Aby se věc stala úplně jasnou, probereme ji jednou podrobně na příkladě.

Mějme:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5
intensity potřeb	24	32	120	160	80
cena statků	24	16	40	40	16

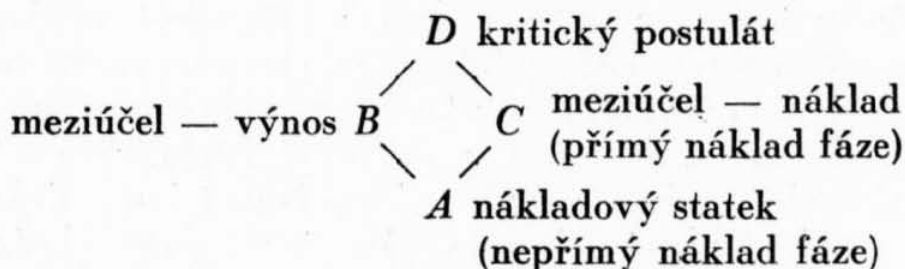
Subjekt má celkem 96 peněžních jednotek.

Položíme-li do relace intenzitu potřeb a cenu statků, dostaneme tuto řadu:

$$S_1 - 1, S_2 - 2, S_3 - 3, S_4 - 4, S_5 - 5.$$

Z toho plyne, že subjekt bude uskutečňovati koupě v pořadí S_5, S_4, S_3, S_2, S_1 . Maje 96 peněžních jednotek, zakoupí statky S_5, S_4, S_3 ; tím bude jeho peněžní zásoba vyčerpána ($16 + 40 + 40 = 96$), ku koupi statku S_2 a S_1 nedojde.

Nyní si položíme schema naší hospodářské fáze

Nyní musíme si dobře uvědomiti, co vlastně vyjadřuje každý hospodářský akt.

Statky S_5, S_4 a S_3 (resp. potřeby těmito statky kryté) nejsou v kolisi, neboť zakoupením jednoho z nich není zabráněno zakoupení jiného, protože zásoba nákladového statku stačí pro všechny tři. Avšak zakoupením kteréhokoliv z těchto tří statků je potlačena koupě statku S_2 (resp. $S_2 + S_1$). Tento statek je tedy postulátem C naší hospodářské fáze. Při každé z uskutečněných koupí lze tedy říci: Kdybych nekoupil tento statek, mohl bych zakoupiti statek S_2 (resp. $S_2 + S_1$), touto koupí bylo pak zakoupení onoho statku znemožněno (znemožněno ukončení potřeby tímto statkem kryté*).

*) K našemu příkladu musím poznamenati, co už bylo naznačeno:

Nekoupím-li statek S_5 za 16 peněžních jednotek, uvolní se mně koupě statku S_2 také za 16 peněžních jednotek. Nekoupím-li statek

Při každé z uskutečněných tří koupí bude sledovati subjekt úvahu odpovídající hospodářské fázi:

Za peněžní obnos (při statku S_5 16) mohl by býti zakoupen buď statek S_5 nebo S_1 . Užitím příslušné peněžní částky pro jeden z nich, bude znemožněna koupě druhého. Rozhodnutí v této kolise, v níž statky S_5 a S_1 představují postuláty B a C , nám dá kritický postulát D . Postavíme-li do relace cenu a intenzity potřeb u kolidujících statků, ukáže se, že hrubý výnos S_5 převyšuje výnos S_1 . (Prakticky, kdy cena a počet intenzit potřeb bude u obou statků rozdílná, nastoupí tu výpočet relativního hrubého výnosu — to, čemu Engliš nesprávně říká „relativní užitek“.) Tím dojdeme k určení,

S_4 za 40 peněžních jednotek, mohu koupiti statek S_2 za 16 peněžních jednotek a ještě mi zbude 24 peněžních jednotek na zakoupení statku S_1 . Totéž bude platiti u statku S_3 . Pro případ koupě statku S_4 a S_5 tvoří tedy „nejvyšší statek zásobou nákladového statku již nekrytý“ statek S_2 a S_1 jako celek. Náš příklad byl volen odlišně od příkladu probíraného v mé citované práci, neboť tam kdybych nekoupil na př. statek S_4 , neuvolní se mi ještě koupě statku S_1 , poněvadž statek S_4 stál 28 peněžních jednotek, jichž uvolnění nestačí ku koupi S_1 za 68 peněžních jednotek.

K tomu jest si ovšem uvědomiti, že všechny takové příklady jsou jenom umělou konstrukcí pro naše úvahy. Z nekonečné řady statků, které prakticky přicházejí v úvahu, vybíráme v našich příkladech 4 nebo 5. V praxi vždy bude lze nalézt statek, který je možno zakoupiti za cenu statku, jehož koupě má býti uskutečněna. Kromě toho jde tu též o počet relativní, takže můžeme říci, že po odpadu hodnoceného statku bylo by lze zakoupiti poměrnou část, resp. poměrný počet intenzit potřeb, který na stejnou cenu připadá u nejvyššího zásobou peněz již nekrytého statku.

Poněvadž však příklad má vždy sloužiti k zjednodušování představ, volili jsme v našem příkladě čísla, která nám dovolí obejít se bez oněch obtíží, jež ovšem jsou pouze obtížemi technickými. Jinak viz o myšlence zde naznačené, totiž myšlence, jež může sloužiti výpočtu absolutního čistého výnosu, v příslušné kapitole na stránce 334. n.

že statek S_5 bude postulátem B naší fáze a statek S_1 postulátem C . Čistý výnos bude tu podle známé formule $\frac{Bb'}{Ab} - \frac{Cc'}{Ac} 80 - 32 = 48$ intensit. Relativní čistý výnos bude $48 : 16$ t. j. 3·00. Podobný počet můžeme provést při statku S_4 a S_3 , které tu vždy budou figurovati jako postulát C . Nejvyšším nekrytým statkem bude při těchto dvou statech statek S_2 a S_1 dohromady jako celek. Hrubý čistý výnos bude při statku S $160 - 56 = 104$. Relativní čistý výnos $104 : 40 = 2·06$. U statku S bude relativní čistý výnos $120 - 56 = 64 : 40 = 1·66$.

Vidíme tedy, že u třech uskutečněných koupí jest podle pořadí relativní čistý výnos 3·625, 2·06 a 1·6.

Musím opravit ještě dále svoji konstrukci z citované práce. Hodnotil-li jsem totiž směny uvažuje o tak zv. směnách náhradních, nevyjadřoval jsem se zcela správně, neboť směny jako celky pod přímo nadřazeným postulátem možno vedle sebe řaditi jen podle jejich užitečnosti. Co vlastně bylo vyjádřeno v mé práci, nebyla hodnota směny, nýbrž hodnota statku směňovaného.

Neboť proto, že určitý statek, určitý objekt může nám přinést při směně jistý čistý výnos relativní, t. j. připadající na jeho jednotku, proto mu připisujeme určitý význam, který právě nazýváme hodnotou dynamickou. Nebyla to tedy směna, nýbrž nákladový statek, jehož hodnotu jsem určoval. I z toho důvodu jest dbáti toho, jak jsme řekli na str. 223., že hodnota připisuje se hodnocenému objektu a nikoliv změně objektem podmíněné, neboť vidíme, že nepřesnost v tomto směru může vésti i k nesprávné záměně mezi užitečností aktu a hodnotou objektu.

Z toho, co zde bylo řečeno, mohlo by se zdáti, že hodnota dynamická jest pojmem, kterého lze použití pouze při směně. Avšak tomu tak není. O směně a nikoliv jiných hospodářských aktech jsme mluvili doposud proto, poněvadž směna jest z hospodářských aktů jedním z nejdůležitějších. Uvážíme-li však schema naší hospodářské fáze, vidíme, že není důvodu, abychom v každém případě řešení hospodářské kolise nepřipisovali nákladovému statku A hodnotu, neboť v každém případě řešení takové kolise — a to znamená, že jde o hospodářský akt — přinese nám čistý výnos, takže ve všech případech má nákladový statek určitou výnosovost a pro její míru — relativní — jest mu přikládán určitý význam, jest mu přikládána hodnota.

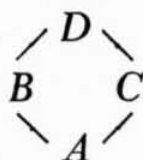
V dynamické hodnotě máme vyjádřeno též nejenom to, ku kterému hospodářskému aktu z aktů možných dojde — na př. která směna z možných směn bude uskutečněna — nýbrž i to, proč vůbec k hospodářskému aktu — směně — dojde. Vyjádřeno jest to počtem relativního čistého výnosu. Subjekt sleduje imanentně maximální relativní čistý výnos a podle toho zařizuje své jednání. Podle téhož počtu určuje též dynamickou hodnotu nákladových statků, takže celý problém jest tu spjat v jedno typickým kriteriem hospodářského myšlení, totiž principem maximálního relativního výnosu čistého. To svědčí zároveň o tom, že celý problém i pojmy s ním spojené — t. j. tedy i pojem dynamické hodnoty — jsou specificky hospodářské.

Posléze mohly by ještě vzniknouti námitky, zda snad není dynamická hodnota aplikovatelná pouze na hospodářské akty spotřební, t. j. tam, kde uvažujeme — lze říci horizontálně — o tom, jak máme naložiti s nákla-

dovými statky, které již máme (na př. s penězi), a že není aplikovatelná při úvahách, kde běží o získávání nákladových statků subjektem, tedy — lze říci o srovnávání vertikální — výdělečné hospodářství.

Taková námitka byla by mylnou.

Ve všech případech, ať již jde o hospodářství spotřební nebo výdělečné, jsou všechny úvahy úplně téhož rázu. Výnosový počet, který se při nich provádí, jest vždy horizontálním počtem $B - C$ mé hospodářské fáze. Máme-li získávati nákladové statky na př. prací, máme tu také hospodářskou fázi

při nichž postulát B jest „postulát býti prostý strasti potřeby“ (t. j. získati příslušný nákladový statek) a postulát C „postulát býti prostu námahy“*). Srovnání děje se s hlediska nadřazeného postulátu D , který je pro oba tyto koordinované postuláty kritický (bude vyjadřovati něco jako „býti vůbec prostu strasti“) a jenž rozhodne, který z obou postulátů dojde splnění na úkor druhého. Postulátem A jest pracovní schopnost. Podle toho, že v našem příkladě jest postulátem B býti prostu strasti potřeby, vidíme, že v tomto příkladě subjekt použije své pracovní schopnosti k získání nákladového statku, ježto toto jeví se mu užitečnějším s hlediska postulátu D , než býti prostu námahy (C). Mohou býti ovšem případy, kdy naopak tento poslední postulát bude se jeviti užitečnějším a stane se postulátem B naší hospodářské fáze. Ať je tomu však tak nebo onak, i zde má nákladový statek schopnost přinéstí subjektu určitý

*) Viz tutěž úvahu podrobněji na stránce 298 a n. a 326 n.

relativní výnos čistý, i zde bude mu pro míru jeho výnosovosti přikládán určitý význam, i zde bude rozhodovati prostý počet relativního čistého výnosu.

Uzavřeme-li tuto kapitolu, můžeme zdůrazniti několik zvláště důležitých poznatků:

1. Hospodářská hodnota dynamická jest význam, který přikládáme hodnocenému objektu pro míru jeho schopnosti při hospodářském aktu přinésti určitý čistý výnos a to míru připadající na jeho jednotku.
2. Dynamická hodnota úzce souvisí s počtem o relativním čistém výnosu, který sám jediný jest vodítkem a stačí rozřešiti všechny problémy hospodářských úvah.
3. Hospodářská hodnota dynamická jest protikladem hospodářské hodnoty statické. Protiklad vyplývá z toho, že subjekt jednou přeje si určitý stav beze změny, po druhé přeje si určitou změnu — jednou má hledisko statické, po druhé kynetické. Protiklad odůvodňuje důležité rozdíly: na př. situační hodnota peněžní jednotky je dána nejnižší krytou potřebou, pokud se týče prací za získání náhrady. Dynamická hodnota peněžní jednotky je však dána odpočtem mezi nejnižší krytou minus nejvyšší nekrytou potřebou.
4. Dynamická hodnota jest pojmem, který lze aplikovati nejenom při směně, nýbrž při jakýchkoliv hospodářských aktech.
5. Jak dynamická hodnota, tak i počet relativního čistého výnosu jest aplikovatelný jak při hospodářství konsumním, tak i v ýd ěle čném.

Doplníme-li to, co bylo řečeno pro dynamickou hodnotu i pro hodnotu statickou, máme všechny instrumenty pro jakýkoliv — dynamický nebo statický — postoj hospodářského subjektu. Viděli jsme zároveň důležitost stěžejního principu všech úvah hospodářských, t. j. výnosového počtu.

Tyto naše úvahy o výnosovém počtu jsou v těchto kapitolách podány pouze *anticipando* a znamenají určitou odbočku. Bude jim totiž věnována patřičná pozornost teprve na konci tohoto díla, kde bude podrobně rozebrán tento snad nejdůležitější problém hospodářského myšlení. Zde a na jiném místě musíme se však již tímto problémem zabývat proto, aby náš výklad mohl býti úplně pochopen.

Tím uzavírám výpočet a rozbor základních pojmů hospodářských a vrátíme se k podrobnější analýze hospodářské fáze, jíž potřebujeme, abychom právě mohli definitivně přikročiti k závěrečným kapitolám o výnosovém počtu.

5. O hospodářské fázi zvláště.

a) Rozhled.

Poznali jsme, že první podmínkou pro vysvětlení hospodářské fáze jest analýsa a vysvětlení hospodářských pojmů a provedli jsme tuto analýsu a podali posvětlení v předchozí kapitole. Osvětlivše takto první z obou základních rozdílů hospodářského a technického myšlení, můžeme nyní přistoupiti k druhému základnímu rozdílu těchto dvou způsobů myšlení, totiž k hospodářské fázi. V rámci této fáze odehrává se vlastní hospodářské myšlení. Fáze tato skládá se v podstatě sice ze samých hospodářských pojmů, leč vysvětlení těchto pojmů není ještě vysvětlením hospodářské fáze.

Analysovali jsme tyto pojmy, vypočetli jejich hlavní znaky, naznačily sféru jejich materiálního subsumovatelného obsahu (tím, že jsme uvedli zjevy, jež možno chápati jako náklad), avšak tyto pomůcky nestačí ještě k dokonalému vysvětlení hospodářské fáze. To proto, že podstatou této fáze jsou vzájemné vztahy jednotlivých jejích členů s dalšími dalekosáhlými s tím souvisejícími logickými důsledky. Na základě toho, co jsme řekli při vysvětlení pojmů, víme sice, že náklad jest ve vztahu k výnosu chtěn, sám o sobě však nechtěn, ale ještě nevíme, že připneme-li jistý postulát jako chtěný, vzniká nám použitím nákladu škoda na splnění ne nějakého, nýbrž určitého, logicky přesně stanovitelného postulátu. Jsme-li na př. rozhodnutí ke koupi, jest možno již logicky usuzovati, kterého jiného postulátu se budeme musiti vzdáti. Bližší určení tohoto druhého postulátu zůstane ovšem vždy pouze zcela formální, to zn. nebude zapotřebí a nebude ani možno říci, co bude po stránce materiálně-obsahové předmětem chtění. Postulát tento zůstává tedy nadále pouze „něčím“, co lze blíže určití jen se zřetelem k prvnímu chtěnému.

b) Soběstačnost (autarkie) hospodářské fáze a nepostradatelnost všech jejích členů.

Dříve než-li přistoupíme k vysvětlení jednotlivých částí hospodářské fáze, chtěl bych ještě jednou zdůrazniti, že tato fáze jest právě tak, jako fáze technická, uzavřeným a nedílným celkem, jenž ani neobsahuje něčeho pro hospodářský způsob myšlení zbytečného, jemuž však ani neschází ničeho z toho, co jest pro vysvětlení hospodářských úvah potřebno, že tedy tato

fáze jest právě tak soběstačná jako úplná. To chci v dalším dokázati.

Především však musíme si uvědomiti, že každá hospodářská úvaha může míti dvojí důvod: buďto totiž máme již nějaký prostředek a hledáme proň nejlepší upotřebení, anebo hledáme teprve pro daný již účel nejlepší prostředek. Tato poslední úvaha nemusí míti bezpodmínečně hospodářský charakter, za to však první úvaha vždycky. Hospodářská fáze jest však schematem obou úvah, pokud mají tyto úvahy hospodářskou povahu.

Pokusím se nyní dokázati, že veškerí členové hospodářské fáze jsou nepostradatelnými, ať již vycházíme od prostředku, pro nějž hledáme nejlepší upotřebení, ať již od účelu, pro nějž hledáme nejlepší prostředek.

Předpokládáme-li tedy, že hledáme pro daný prostředek nejlepší upotřebení, tu poznáváme, že veškerá v úvahu přicházející upotřebení jsou nutně chtěna, protože jinak bychom k nim nepřihlíželi. Jsou-li všechna chtěna, nemohou-li však býti všechna — a tomu bude tak prakticky vždy — neomezeně uskutečněna, ať již proto, že prostředek kvantitně pro všechna nestačí, anebo proto, že jedno upotřebení pro jeden postulát znemožní aneb uškodí splnění postulátu druhového, v každém případě vzniká hospodářskému subjektu upotřebením zároveň užitek i škoda.

Jestliže však vzniká z upotřebení zároveň škoda i užitek, pak se to může díti pouze s hlediska dvou různých postulátů, jež jsou oba zároveň chtěny, jež však zároveň nemohou býti úplně splněny. Aby byla mezi oběma těmito postuláty možná volba, to zn. aby bylo možno vzdáti se jednoho ve prospěch druhého, musí zde býti postulát nadřazený, kritický postulát *D*

našeho schematu. Bližšího dokazování netřeba, protože jsme tento důkaz již dříve provedli. Stačí konstatujeme-li, že se hospodářská fáze ukázala ve svém celku nepostradatelnou.

Poněkud jinak má se věc, předpokládáme-li daný účel, pro nějž hledáme nejlepší prostředek. Volba prostředků nemusí totiž býti vždy kumulativní, nýbrž i alternativní. Tak můžeme chtít jeden nebo druhý prostředek, na př. buď dřevo nebo cihly nebo beton jako stavební materiál, a voliti mezi nimi, anebo voliti mezi různými pokrmy, jež chceme pouze alternativě. Tuto volbu nazývám volbou technickou. Můžeme však chtít zároveň více prostředků žádoucích pro týž účel, na př. zdraví a vzdělání pro účel dokonalého člověka, při čemž ten aneb onen prostředek může býti použit pouze na účet druhého. — V tomto případě mluvím o volbě hospodářské. V tomto posledním případě uplatňuje se však ihned nevyhnutelně funkce naší hospodářské fáze.

Jsme-li totiž nuceni voliti mezi kolidujícími prostředky, t. j. můžeme-li kritický účel D uspokojiti pouze z části, může to míti pouze dvojí důvod. Buď ten, že nemůžeme dosíci zároveň obou prostředků B a C pro nedostatek prostředků A pro opatření obou těchto prostředkových postulátů, anebo ten, že dvojsečnost upotřebení A pro B znemožní nám automaticky buď zcela nebo z části opatření si C . V obou případech jsme odkázáni na vyhledání opatřovacího prostředku A , jenž má s hlediska kritického postulátu D povahu nákladu.

V případě omezenosti prostředku (případ a) na str. 142.), poznáme totiž teprve pomocí hrubého výnosového počtu celkovou sestupnou řadu stupňů užitečnosti prostředků a tudíž i stupně užitečnosti B a C

zvláště, a teprve tak poznáme, který z těchto obou postulátů jest vlastně výnosem a který nákladem.

V případě dvojsečnosti použití (kolise v příp. b) na str. 142.), spadá použití *A* tak úzce v jedno se stupněm užitečnosti prostředků *B* a *C*, že obou nelze skoro vůbec rozdělit. Tak na příklad míra vzdálenosti čočky od oka, již možno způsobiti alternativně buď jasnost anebo velikost pozorované krajiny, anebo míra užitečnosti neb škodlivosti určitého léku pro zdraví jednotlivých orgánů tělesných.

O tom, že se nemůže státi nákladem *A* bez *B*, *C* a *D*, aniž výnosem *B* bez *A*, *C* a *D*, byla již shora řeč.

Myslím, že se z řečeného podává jasně důkaz, že k výkladu hospodářských úvah potřebujeme vždy celé hospodářské fáze, a to v obou případech, ať vycházíme od daných prostředků nebo daných účelů. Tím jest pak i dokázáno, že jednotlivé články hospodářské fáze jsou nepostrádatelnými.

Soběstačnost hospodářské fáze jest zřejma z okolnosti, že v ní neschází ničeho podstatného, takže není ani jediné hospodářské úvahy, již bychom nemohli pomocí tohoto schematu plně a definitivně vyložiti.

c) Články hospodářské fáze.

a) Dvojí pojem nákladu uvnitř téže hospodářské fáze.

aa) Všeobecně.

V hospodářské fázi není jen jednoho nákladu, nýbrž jsou v ní dva. O jednom z nich (je jím postulát *A*) jsme již mluvili, druhým je postulát *C*. Pokud je mi známo, nebyla tato myšlenka posud nikým vyslovena, a pokud snad byl k jejímu vyslovení učiněn

jakýsi náběh, narazila ihned na kritiku co nejnepříznivější. Chci nicméně podati jasný důkaz správnosti své myšlenky.

Námítky proti ní jsou dvojího rázu. Pokud byly učiněny technickou národohospodářskou literaturou, netýkaly se ani tak mé koncepce jako celku, nýbrž spíše jednotlivých jejích částí. To nemůže překvapiti, protože, jak jsme nahoře (str. 141. n. n.) poznali, kumulativní současné chtění dvou postulátů připouští dvojí kolisi, a to není bez vlivu na povahu obou pojmů nákladu, a to jak nákladu, který nazveme „přímým“, tak i nákladu, který nazveme „nepřímým“. Jak jsme totiž řekli, jest možná jednak kolise plynoucí z omezenosti prostředků (případ a) na str. 142., jednak kolise plynoucí z dvojsečnosti použití jednoho a téhož prostředku (případ b) na str. 142.). Odpůrci mého pojetí přiznávají sice povahu nákladu postulátu C v mé hospodářské fázi, leč pouze pro případ b), to zn. pouze pro případ dvojsečnosti použití nějakého prostředku. Naproti tomu však se domnívají, že v případě pod a) uvedeném, t. j. kolise plynoucí z omezenosti prostředků, nemá postulát C vůbec povahu nákladu, nýbrž toliko povahu postulátu alternativně zvolitelného. Jako důvod se tvrdí, že prý vzdám-li se nebo zřeknu-li se dobrovolně možného dosažitelného zisku, nevzniká mi touto volbou žádná škoda a nemůže tedy tato volba znamenati náklad, nýbrž jen ušlý užitek. Ačkoliv spatřuji značný pokrok již v tom, že chápou postulát C jako náklad alespoň v případě sub b) uvedeném (čehož dříve nebylo, protože účel, jehož splnění bylo znemožňováno volbou mezi dvěma koordinovanými postuláty, nebyl nikdy pokládán za náklad), přece myslím, že se mi podaří v následujícím dokázati i správnost druhé, popírané části mé koncepce, t. j. nákladovou povahu po-

stulátu *C* v případě sub a) uvedeném. Okolnost, že se upírá povaha nákladu postulátu *C*, má pro mé tvrzení, že jsou uvnitř jedné a téže hospodářské fáze náklady dva, velký význam a to proto: v prvním případě b) není nákladová povaha postulátu *A* vždy tak zcela zřejmou, a v případě sub a) odpadla by nákladová povaha postulátu *A* automaticky ihned, kdybychom upřeli tuto povahu postulátu *C*. Důvody, jež by popřely nákladovou povahu postulátu *C* v případě sub a), znamenaly by automaticky i popření nákladové povahy prostředkového postulátu *A*, jenž je pouhou průběžnou položkou. Použití jeho, na př. vydání peněz při koupě, nepůsobí prý ve smyslu této ideologie žádnou škodu. Názor tento jest podle mého mínění právě tak nesprávný, jako názor nahoře potíraný, jak níže ještě ukáži. V případě sub b) není vůbec, jak se domnívám, možno popírati nákladovou povahu prostředkového postulátu *A* (ačkoliv tato zde nevystupuje tak jasně jak v případě a), a to z tohoto důvodu: je-li v tomto případě potlačení nebo vzdání se postulátu *C* škodou, pak nutno přiznati, že škodou je i jakékoliv použití nějakého zjevu, jež vede k témuž výsledku, byť i toto použití jest na druhé straně použitím prostředku a tudíž užitek přinášejícím a užitečným; na př. použití prostředku proti bolení hlavy, jenž působí současně škodlivě na žaludek. Zde není ovšem nákladem, jak tomu bylo v případě vydání peněz, použití léku, nýbrž jeho upotřebením, jež působí škodu na postulátu *B*. Vidíme tedy, že povahu nákladu nezakládá vždy jen použití užitečného prostředku, nýbrž i takové jeho použití, jež přináší s sebou škodu.

Z doznání, kterého se mi od odpůrců dostalo ohledně nákladové povahy postulátu *C* v případě sub *b*), jest zřejmo, že se nyní připouští bez námitek alespoň pro tento případ dvojí náklad uvnitř jedné a téže hospodářské fáze. Zbývá tedy, abych rozptýlil ještě některé pochybnosti, které zde jsou v případě *a*). Hlavní námitku uvádí Engliš ve své kritice: „Das Liefmannsche Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge“. (Jahrb. für Nat. Oek. u. St. 1917, III. Folge, Band 54, S. 385 a násl.) a touže námitkou potírá nyní, jak níže uvidíme, mou hospodářskou konstrukci i v článku v „Obzoru národohospodářském“, roč. XXXIV. (1929), str. 446 („Princip výnosový jako vrchní hospodářské hledisko“), kde praví:

„Liefmann chce už dávno jako Loevenstein vyložiti veškeré hospodaření principem výnosovým. Dokázal jsem, že se jeho princip na spotřebu v hospodářství nehodí, protože při upotřebení peněz není strasti jako nákladu. Liefmann totiž má za to, že při výdaji peněz při koupi stojí proti pocitu libosti z nabytí statku pocit nelibosti z výdaje peněz, kdežto — kupuje-li, volí za své peníze předmět nejužitečnější, nic více. Jak tedy vyloží Loevenstein principem výnosovým spotřební hospodářství, které se vyčerpává v upotřebení peněz? Tu se ukazuje účelnost rozkladu principu hospodárnosti, zákon relativního užitku a relativního nákladu vědecky plodným, ba nutným, a princip výnosový jako jednotný instrument pro pochopení vnitřní struktury hospodářství nemožným.“

To znamená jinými slovy, že volba mezi postulátem *B* a *C* není výnosovým počtem a *C* žádným nákladem, patrně proto, že hospodařící subjekt nemá ani statek,

jenž je předmětem postulátu *B*, ani statek, který je předmětem postulátu *C*, takže mu nevzniká vůbec žádná škoda, je-li nucen voliti mezi oběma a při volbě se jednoho z nich vzdáti. Škoda vznikla by mu jen tehdy, kdyby něco, co již měl, pozbyl. Tuto argumentaci podrobme ihned kritice.

bb) Vyvrácení námitek proti nákladové povaze postulátu *C* v případě kolise, plynoucí z omezenosti prostředků (negativní důkaz dvojího nákladu.)

Proti vznesené námitce uvádím:

1. Již z mé definice pojmu nákladu plyne, že náklad nesmí býti chápán jen jako škoda, kterou nutno utrpěti, nýbrž i jako užitek, jež nutno obětovati za účelem dosažení většího užitku.

Namítne-li se mi zde, že tato má definice jest ne-správná, pak musím odkázati na úvahy, obsažené ve druhé knize tohoto díla, str. 92. n. n., kde jsem ukázal, že škodu i ušlý užitek nutno s hlediska pojmu nákladu zahrnouti pod jeden pojem. Dokud nebude vyvrácena správnost těchto mých úvah ohledně výstavby teleologických pojmů, jest nutně správné i to, co tvrdím na tomto místě.

S čistě vědeckého stanoviska bylo by sice možno, rozlišovati mezi pozitivní škodou a negativním ušlým užitekem. Vědecky je totiž možno — byť je rozdíl sebe nepatrnější — zaváděti, resp. raziti nové názvy pro rozdíly nejsubtilnější, aby se usnadnila možnost výrazová. V našem případě bylo by lze ovšem mluvíti nanejvýše o rozlišování teoretickém a pojmovém, nikoli však praktickém. Při tom musili bychom si býti

samozřejmě vědomi toho, že by se takové lišení mohlo týkati nanejvýše vzájemného vztahu mezi pojmy: „Škoda — ušlý užitek“, nikoli však společného vztahu těchto pojmů k pojmu nákladu nebo výnosu, protože ve vztahu posléze zmíněném tvoří oba pojmy jeden a týž pojem oběti. Podstoupíme-li tuto oběť se zřetelem na nějaký užitek (výnos), mluvíme o nákladu.

Kdyby tedy nicméně někdo trval na tom, že škoda je pojmově něco jiného nežli užitek, jehož jsme se vzdali, pak musil by přece alespoň připustiti, že jak škoda, tak i užitek, jehož jsme se vzdali, spadají pod pojem oběti, a nepotřeboval bych učiniti nic jiného, nežli definovati náklad jako (dobrovolně podstoupenou) oběť za účelem dosažení většího užitku a správnost všech mých tézí byla by prokázána.

Nikdo přece nebude popírati, že matka odpírající sobě nasycení, aby mohla opatřiti dítěti potravu nebo lék, podstupuje oběť, tedy že se obětuje, ačkoli se nám tento čin jeví pouze jako užitek, jehož se vzdala, a nikoli jako pozitivní škoda na účelu, jímž je nasycení.*)

*) Mám za to, že jest vůbec velmi těžko nalézti hranici mezi škodou a ušlým užitem. Proti volbě mezi užitem a ušlým užitem, která prý nedovoluje žádný čistý výnosový počet, protože zde není skutečné škody a proto ani nákladu, uvádí se jiná volba, která prý rozlišuje mezi skutečnou škodou a užitem. Tvrdí se: volba čočky pro teleskop jest postup zároveň užitečný i škodlivý. Užitečný proto, že čočka umožňuje viděti pozorovaný předmět zvětšeně, škodlivý pak proto, že síla skla, jíž musí světelný paprsek proniknouti, činí obraz nejasnějším (Engliš). Leč jak je to opravdu s touto skutečnou škodou? Máme-li se rozhodnouti pro zhotovení čočky, jež nám má umožniti pohled buď zvětšený nebo jasný, tedy krátce co nejlépe viditelný, není tento účel dosud dosažen a máme volbu mezi dvěma užitky (pro účel dobré viditelnosti): mezi užitem jasného a užitem zvětšeného obrazu. Užitek, jehož jsme se vzdali, a jenž by byl býval dosažen, kdyby bylo došlo

2. Z výkladů o teleologické hierarchii je nám známo, že obsah vyššího účelového pojmu (postulátu) je dán společným užitkem pojmů prostředku, že však do jeho sféry spadají všechny postuláty prostředku. Nadřazený postulát může sice znamenati něco, co se svým pojmenováním a přírodovědeckými znaky zcela liší od postulátů prostředkových (prostředkový postulát: péro, inkoust, účelový postulát: dopis), pojmenování *D* může však sestávat ze součtu podřazených postulátů prostředkových (kaloskagathos), čímž se praví, že sféra postulátu *D* se kryje s jeho pojmenováním. To se přihází nejčastěji tam, kde jsou složky výroku v nějakém soudu prostředky k utvoření pojmu, jenž jest účelem. Chceme na př. aby lidé byli zdraví i vzdělaní, aby se stali dokonalými. Zmíněný ideál jest účelem, vlastnosti „zdravý“ a „vzdělaný“ jsou prostředky k němu. Řecký pojem „kaloskagathos“ a „agathos“. Účel (*D*) jest pojmenován podle součtu obou prostředkových postulátů. V podstatě jsou si oba uvedené případy rovny, neboť zde i tam tvoří prostředkové postuláty rozsah nadřazeného postulátu. V posledním případě však dochází

---

k příslušnému použití neb upotřebení, k jehož dostavení však nedojde, protože se jej jakožto menšího vzdáváme, jest právě jen ušlým užitkem a nikoli skutečnou škodou v tom smyslu, jak namítá Engliš. Jaký je v tom rozdíl od onoho případu, kdy máme za dané zásoby peněz voliti mezi koupí klobouku a bot, jakožto dvěma užitky? Také zde nedosáhne se účelu, jímž jest ošacení. Je-li užitkem, kterého se zde vzdáváme, ušlým užitkem a nikoliv škodou, pak tomu musí býti zrovna tak v hořejším příkladě. Nazveme-li však ušlou jasnost neb zvětšení obrazu škodou, může to býti pouze škoda na chtěném (na účelu viditelnosti), pak ale můžeme také užitkem nekoupeného klobouku nebo nekoupených bot, jehož jsme se vzdali, nazvati škodou na chtěném (na účelu ošacení). Příklad Englišem zvolený dle mého mínění jeho tézi nepotvrzuje. Pro posouzení, zda jde o škodu nebo ušlý užitkem, jest rozhodnou pouze okolnost, zda byl plný účel aneb jeho část (uži-

tato okolnost zvláště jasného výrazu již pojmenováním účelového postulátu.

Můžeme tedy říci, že sféra či rozsah vyššího, účelového postulátu tvoří aritmetický součet všech podřazených postulátů, což můžeme vzhledem k tomu, že podřazený postulát je vlastně prostředkem (prostředkovým postulátem), vyjádřiti také tak, že nadřazeným postulátem jsou všechny (přímé neb nepřímé) prostředky, jež jsou schopny býti prospěšnými chtěné jako celek. To nebylo, pokud je mi známo, nikde dosud výslovně řečeno, naopak právě proto, že význam této okolnosti byl přehlížen, byla vznesena proti mé konstrukci námitka, kterou zde vyvracím. V mém schematě hospodářské fáze zahrnuje v sobě postulát *D* oba podřazené postuláty *B* i *C*. To však nevylučuje, aby kromě *B* a *C* nebyl skrze *D* chtěn ještě jiný postulát. Nepochybně jest pouze, že postuláty *B* a *C* v postulátu *D* nesmějí chyběti a že nedosažení, nebo nesplnění postulátu *B* neb *C* nutně působí nedokonalé a neúplné splnění či dosažení účelu *D*. Vzdáme-li se tedy dobrovolně části

---

tek) dosažen, resp. splněn dříve, nežli vůbec došlo k výnosovému počtu anebo k uvažování o nějaké volbě. Jen v takovém případě je totiž vůbec myslitelné vzdálení se od účelu (což, jak známo, znamená pojem škody). Tělesa vesmíru nejsou pouhým okem bez teleskopu viditelná neb alespoň ne tak viditelná, že by bylo lze mluvíti o škodě na účelu viditelnosti. Tento účel jest tedy stále ještě nesplněn, může se tedy dostaviti pouze užitek a nikoli škoda na tomto účelu. O tom, zda je možný výnosový počet podle Engliše, anebo pouhá volba, rozhodovala by tedy, jak patrně, vzdálenost, velikost a světelnost tělesa vesmíru. Není-li toto příliš vzdáleno a je-li dobře viditelné, takže jest možné zhoršení jeho viditelnosti, mohlo by dojít ke škodě na jeho viditelnosti, v opačném případě pouze k ušlému užítku. Pouze v prvním případě byl by zde výnos, jinak pouhá volba. Leč takový rozlišovací znak zdá se mi býti prakticky neudržitelným a je myslím i teoreticky neodůvodněný.

chtěného *D*, (tím, že se vzdáváme splnění *C*), která by bez tohoto našeho rozhodnutí byla dosažitelná nebo splnitelná, nutno takové rozhodnutí označiti za oběť, jež pojmově znamená právě dobrovolně utrpěnou škodu anebo užitek, jehož jsme se dobrovolně vzdali, a to i tehdy, když k oběti došlo bez jakéhokoliv dalšího úmyslu. Pojmový obsah oběti tvoří totiž dva podstatné znaky: především dobrovolnost (kdežto naproti tomu může nás stihnouti škoda, aneb ujíti nám užitek proti naší vůli), a dále neúmyslnost. Přinášíme-li však oběť s úmyslem, docíliti tím většího užitku, mluvíme o **nákladu**. Nejlepším důkazem pro dobrovolnost oběti je právě to, že jest přinášena. Je-li přinášena, musí býti i chtěna. Je-li vynucena, tedy přinesena se zřetelem k ještě větší škodě nebo ještě většímu užitku, jenž by mohl ujíti, není více obětí, nýbrž nákladem, jímž se vykupuje užitek neb úspora škody.

Byť tedy neměly ušlý užitek a škoda žádných pozitivních společných znaků, ba naopak vykazovaly rozdíly, negativně jest jim společné to, že oba odporují chtěnému účelu *D*, a že způsobují, že tento dochází jen nedokonale neb neúplně svého splnění. Identita škody a ušlého užitku, která tak jasně vystupuje právě ve vztahu k nákladu, objevuje se i při pojmu oběti, protože i tato v sobě jak škodu, tak ušlý užitek zahrnuje. Ať se tedy již činí mezi škodou a ušlým užitem rozdíly, plynoucí z jejich vzájemného vztahu: vzhledem k pojům oběti a nákladu jsou jen jedním a týmž pojmem. V tomto posléze zmíněném vztahu záleží totiž pouze na tom, že oba odporují chtěnému nadřazenému účelu, nikoli na tom, zda znamenají negativní posun na linii účelu anebo odpadnutí pozitivního posunu na této

linii. Je-li něco, co odporuje účelu (a co samo chtěno není), utrpěno dobrovolně, mluvíme o oběti. Je-li něco (samo chtěno), přineseno se zřetelem k něčemu, co je chtěno více nežli představuje oběť nechtěného, mluvíme o nákladu. Krátce:

Ušlý užitek a škoda mají společné to, že jsou nechtěné.

Oběť a náklad mají společnou dobrovolnost, se kterou dochází k utrpění nechtěného. Rozlišujícími znaky obou z nich jsou neúmyslnost (při oběti) a záměrná úmyslnost (při nákladu).

Nákladová povaha postulátu *C* závisí tedy v poslední řadě na tom, zda jest součástí chtěného nadřazeného účelu *D*, a tudíž proň chtěna. Závisí tedy tato nákladová povaha na:

a) jeho povaze jakožto oběti (t. zn. na samo o sobě nechtěném vzdání se této), jež opět je závislá na žádoucnosti pro *D* (to bylo již shora osvětleno);

b) na dobrovolnosti vzdání se onoho užitku, jenž by se dostavil při dosažení *C*. O tom nebylo nikdy vážně pochybováno.

c) na úmyslu dosáhnouti vzdáním se *C* většího užitku. Také o tom nebylo nikdy pochybností.

Jediný sporný bod byl sub a) uvedený. Proto musila býti jeho správnost prokázána, jak se právě stalo.

3. Oba uvedené důvody jsou dle mého přesvědčení pro nákladovou povahu ušlého užitku dostatečným důkazem. Abych však v této otázce, jež má pro mou hospodářskou konstrukci zásadní význam, zjednal úplné jasno, chei k uvedeným důkazům přidati ještě jeden další, který je, jak myslím, konečně zcela přesvědčivý.

Zdá se totiž, že odpůrci mé téze zapomínají, že hospodařící člověk nestojí pouze před úkolem, zvoliti si splnění jednoho ze dvou kolidujících postulátů, jenž je mu vítanějším, nýbrž, že chce toto splnění za oběť co možná nejmenší. To znamená, že musí s danými prostředky také hospodařiti, t. j. stlačovati oběť na míru co nejmenší. Musí tedy za dané zásoby peněz nejenom voliti, na př. mezi obuví a kloboukem, nýbrž chce si opatřiti zvolený předmět za nejmenší peníz. Kdyby, jak tvrdí moji odpůrci, peníze byly mu pouze prostředkem (Engliš mluví o prostředkových jednotkách), tedy pouze užitečným zjevem, proč by jimi spořil, nač by se namáhal, vydati z nich co nejméně, nač by se snažil stlačiti výdaje na minimum, když přece podle jejich názoru jest vydání peněz pouze něčím užitečným (prostředkem)? Právě naopak měl by se přece snažiti, aby vydal co nejvíce peněz, protože vždy sleduje maximum a nikoli minimum užitečnosti a užitku.

Použití prostředkových jednotek (tohoto termínu používá Engliš nyní, dříve mluvil o jednotkách technických), jest tedy nejen užitečné, nýbrž i škodlivé, anebo při nejmenším aspoň obětí. Nejde zde totiž vůbec o žádné jednotky prostředkové (jež by musily býti jen užitečnými), nýbrž o jednotky nákladové, jichž upotřebení znamená současně užitek i škodu (oběť). Žádati minimální prostředek je *contradictio in adjecto*. Výraz „jednotky prostředkové“ jest proto označením zrovna tak nesprávným, jako jím byl dříve pojem jednotky technické.

V upotřebení nákladových jednotek, tedy na př. ve vydání peněz, spatřujeme oběť (buď pozitivní škodu nebo ušlý zisk), avšak výhodnou

oběť, nebo chceme-li: užitečnou škodu nebo užitečný ušlý zisk. Poněvadž však tato oběť, tato škoda a ušlý zisk nejen byla přinesena dobrovolně, nýbrž právě v úmyslu, vykoupiti si tím zisk, máme zde co činiti s nákladem, užitečnou obětí, užitečnou škodou, jež jsou právě obsahem pojmu nákladu. Je-li nákladový zjev *A* mého schematu hospodářské fáze nákladem, jak právě bylo ukázáno, pak je *B* jakožto korelát ní pojem výnosem a to výnosem hrubým. Upotřebení *A* ve prospěch *B* jeví se se stanoviska *B* užitečným, se stanoviska *C* škodlivým, tudíž současně užitečným i škodlivým se stanoviska *D* (kritického postulátu), tedy s hlediska *D* nákladem.

cc) **Positivní důkaz dvojího nákladu
v jedné a téže hospodářské fázi.**

Zkoumejme konečně, zda postulát *C* vykazuje ve vztahu k postulátu *B* všechny znaky pojmu nákladu, jež jsme nahoře vypočítali, a zda si snad neodporujeme, označujeme-li vzdání se splnění postulátu *C* jako náklad.

Jednotlivé diakritické vlastnosti nákladu zkoumejme v pořadí nahoře uvedeném.

1. *C* jest zrovna tak jako *A* se stanoviska *D* současně chtěno i nechtěno, a sice chtěno jako prostředek nebo podmínka (což jest konec konců jedno) k dosažení *B*, které jest bez vzdání se *C* nedosažitelným, nechtěno jest však jeho vzdání proto, že postulát *D* žádá si splnění obou, takže oba dva jsou prostředky, oba užitečnými a ztráta jednoho z nich jest škodlivou.

Tím jest dokázána nákladová povaha postulátu *C* i pozitivně.

2. Kvantitativně chceme, aby oběť (postulát, jehož jsme se vzdali) byla vždy minimální, ať již je to prakticky možno, anebo — následkem nedělitelnosti postulátu — nemožno.

3. Korelativita k pojmu výnosu jest zde dána vzhledem k *B*.

4. Postulát *D* jakožto nadřazený postulátům *B* a *C* jest nezbytně nutný a to již z toho důvodu, že *B* a *C* stávají se prostředkovými postuláty, jichž vzájemná užitečnost pokud se týče škodlivost, může býti měřena jen se zřetelem k postulátu *D*.

dd) Rozdíly obou nákladových pojmů *A* a *C*.

Zde musíme si blíže všimnouti především rozdílu povahy nákladů *A* a *C*, dále pak rozdílu ve funkci obou těchto nákladů vzhledem k výnosovému počtu.

Při tom přihlédneme pouze k úvahám o kolisi postulátů, která vzniká jako následek omezenosti prostředků (případ a) na str. 142.) neberouce zatím v úvahu kolisi postulátů plynoucí z dvojsečnosti použití téhož prostředku (případ b) na str. 142.).

aa) Rozdíl v povaze obou nákladů.

1. Rozdíl mezi oběma náklady, z nichž náklad *C* nazývám přímým (se zřetelem k *D*, protože jest teleologicky přímo s *D* spojen) jest především v tom, že náklad *A*, jejž nazývám nepřímým, má povahu prostředku, pro nějž hledám nejlepší účel (výsledek upotřebení), (viz schema I.), na protitomu náklad *C* má povahu jednoho z více prostředků, z nichž má býti pro určitý postulát vyhledán prostředek nejlepší (viz schema II.). Můžeme si to znázorniti takto:

I.	<i>B</i> účel	<i>C</i> účel	volba mezi účely
	<i>A</i> prostředek	<i>A</i> prostředek	(prostředek týž).
II.	<i>D</i> účel	<i>D</i> účel	volba mezi pro-
	<i>B</i> prostředek	<i>C</i> prostředek	středky (účel týž)

První úvaha (hledání nejlepšího účelu) jest, jak se domnívám, bezpodmínečně hospodářskou, ježto jak níže ukážeme účely za těchto okolností jsou vždy v kolisi, vzhledem k našemu chtění a my anticipando již zde chceme označiti kolisi postulátů za hospodářskou. Druhá (volba nejlepšího prostředku), je jen podmíněně hospodářskou (dojde-li ke kolisi prostředku, jak nahoře naznačeno), což v pozdějších výkladech ještě lépe označíme. Proto jeví se nám jako škoda v prvním případě použití nákladového prostředku *A* pro účel *B* (jakožto následek volby mezi účely) s hlediska druhého již neuskutečnitelného účelu, v druhém případě potlačení postulátu *C* (jako následek volby mezi postuláty) s hlediska kritického postulátu *D*, ježto tím je znemožněno splnění části téhož chtěného (prostředkového postulátu *C*).

2. Druhý rozdíl v povaze obou nákladů podává se z jejich přímého, pokud se týče nepřímého vztahu ke kritickému postulátu *D*. S tím souvisí také naše pojmenování „přímý“ a „nepřímý“ náklad. Uvedený vztah chová však v sobě ještě další, mnohem důležitější rozdíl, totiž nesamostatný, zastupující charakter nákladu *C*, v případě, že se vzdáme postulátu *C* a tento se tím stane nákladem. Náklad *A* má proto vždy povahu položky čistě průběžné. Jeho ztráta neb vzdání se nebyly by o sobě ani obětí ani nákladem, neboť on neslouží přímé, nýbrž jen nepřímé upotřebitelnosti, neslouží uspokojení potřeby,

nýbrž jejímu zajištění. Způsob jeho použití podobá se použití vstupenky do divadla nebo koncertu, jež sama o sobě neznamena ani požitek z umění či rozptýlení neb zábavu, nýbrž jest pouze *conditio sine qua non* tohoto uměleckého požitku, rozptýlení neb zábavy. Podobně tomu bylo při tak zv. chlebenkách, jež se rozdily za války. Samy o sobě nebyly chlebem, ale nezbytnou poukázkou na chléb. Typickým příkladem nákladu *A* jsou peníze, jež zpravidla bývají upotřebeny pouze nepřímo.

Tento nepřímý, pokud se týče zastupující, průběžný charakter nákladu *A* jest důležitý potud, že umožňuje když ne přímo, tedy alespoň nepřímo srovnání tohoto nákladu s výnosem *B*. Víme-li totiž, že ztráta neb vzdání se *A* ve prospěch jiného účelu (*B*) znamená ztrátu neb vzdání se postulátu *C*, a je-li *C* s *B* srovnatelným (komesurabilním), pak jest nepřímo srovnatelným i *A* s *B*, což nám neobyčejně usnadňuje naše hospodářské úvahy.

ββ) Rozdíly obou nákladů, spočívající v jejich upotřebitelnosti pro zjištění výnosových počtů.

aaa) Pojem a dvojí druh výnosových počtů.

Výnosovým počtem (tento výraz přijímám od Liefmanna) rozumím jisté početní úkony, konané za tím účelem, abychom došli ke konečnému cíli veškerých hospodářských úvah, totiž k zjištění čistého hospodářského výnosu. Toto zjištění žádá si dvou početních úkonů: především zjištění hrubého výnosu a to relativního (absolutní hrubý výnos představuje totiž koupený užitek

sám) a na podkladě toho pak zjištění výnosu čistého.

Byl to, pokud vím, první Liefmann, který upozornil na relativní výnosový počet. Nutnost tohoto počtu plyne z toho, že ani užitky, jež se mají vykoupiti, ani oběti, jimiž se užitky tyto vykupují, nejsou při různosti po ruce jsoucích hospodářských aktů stejné, takže není také možno srovnávati navzájem výhodnost dvou takových aktů. Možným by to bylo pouze tenkrát, kdyby se oba lišily jen v jednom směru, tedy buď na straně užitku nebo škody, podobně jako lze srovnávati rychlost dvou dopravních prostředků pouze tehdy, vypočte-li se u obou buď doba jízdy při téže vzdálenosti, anebo projetá vzdálenost za stejnou dobu. (Tak na př. vypočítává se hodinová rychlost.) Redukovatelnost různých výhodností různých hospodářských aktů v obou směrech (na straně škody i užitku) na jednu jedinou umožňuje právě Liefmannův relativní výnosový počet. Liefmann nemluví ovšem o nějakém „hrubém výnosovém počtu“ a počítá kromě toho vždy jen se subjektivními výnosy, takže nedochází k výsledkům zcela správným. Nicméně zůstává jeho zásluhou, že na tuto metodu upozornil. Později budu se zabývati podrobněji Liefmannovými zákony a jejich modifikací, t. j. zákony vyvozenými Englišem. Zde zmíním se jen o principu relativnosti hrubého výnosu. Představme si, že máme voliti mezi dvěma hospodářskými akty, z nichž jeden nám sjedná subjektivní užitek o osmi intenzitách, druhý o šesti intenzitách (subjektivními užitekovými intenzitami rozumím pocity libosti určité intenzity). První akt žádal by si čtyřhodinné, druhý jen dvouhodinné práce. Samy o sobě nejsou oba akty přímo srovnatelnými. Srovnatelnými stanou se teprve, vypočteme-li subjektivní užitekovou intenzitu, připa-

dající na jednu pracovní hodinu. Při prvním hospodářském aktu připadá na 4 pracovní hodiny 8 intenzit, tudíž 2 intenzity na 1 pracovní hodinu, při druhém připadá 6 intenzit na 2 hodiny, tedy 3 intenzity na 1 pracovní hodinu. Relativní hrubý výnos činí v prvním případě dvě, v druhém tři intenzity na jednu pracovní hodinu, neboli na jednu nákladovou jednotku. Druhý akt je tedy hospodářsky výhodnější. Podotýkám, že Liefmann nepokládá pracovní hodinu (v jeho terminologii: útraty) za náklad (v jeho terminologii „Kosten“), nýbrž pouze za technický prostředek, za němž se teprve skrývají „útraty“ (subjektivní pocity nelibosti). Leč to jsou pouze otázky vedlejší, jež nemohou nijak ubíratí významu hlavní myšlenky relativnosti hrubého výnosu. Právě uvedený výnosový počet umožňuje nám, abychom jednotlivé po ruce nám jsoucí hospodářské akty srovnávali podle jejich výhodnosti a seřadili je v řadu s klesající hrubou výnosovou schopností. Formule hrubého výnosového počtu je $\frac{B}{A}$ nebo přesněji $\frac{B b}{A a}$ při čemž „B“ znamená hrubý výnos (postulát B naší hospodářské fáze), „b“ počet užitkových intenzit tohoto postulátu hrubého výnosu, „A“ náklad (postulát A naší hospodářské fáze) a „a“ počet obětních intenzit, jež jsou spojeny s upotřebením A.

Teprve tento relativní výnosový počet umožňuje nám přistoupiti k čistému výnosovému počtu, neboť znamená saldo, rozdíl. Odečtení předpokládá však srovnatelnost, komesurabilitu. Řekl jsem shora, že hospodářské akty nejsou zpravidla srovnatelnými, protože se rozcházejí na dvě strany a je to právě hrubý výnosový počet, který umožňuje oba akty srovnati. Formule čistého výnosového počtu by ve svém nejjed-

nodušším tvaru $B - C$ zněla: hrubý výnos zmenšený o náklad. Formulka tato připouštěla by však odečtení jen výjimečně. Všeobecná formule, jež činí srovnatelnými obě komponenty čistého výnosového počtu v každém případě, zní $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$. Co znamenají jednotliví členové této formulky, řekli jsme již nahoře při hrubém výnosovém počtu.

bbb) Funkce obou nákladů se zřetelem ke zjištění obou výnosových počtů.

První rozdíl obou nákladů, který se nám objeví při zjišťování výnosových počtů, je ten, že při hrubém výnosovém počtu t. j. při výnosovém počtu, vztahujícím se na B (výnos) a A (náklad), není žádné volby, Některá volba byla by ostatně docela zbytečnou, protože náklad A jest pouhou průběžnou položkou, jak jsme shora poznali. Naproti tomu jde při čistém výnosovém počtu, totiž při výnosovém počtu, vztahujícím se na B a C , vždy o volbu. Voliti znamená však srovnávaní, předpokládá tudíž komesurabilitu. Rozdíl obou výnosových počtů se tedy redukuje na komesurabilitu v druhém a inkomesurabilitu v prvním případě. Postuláty koordinované jsou pak vždy komesurabilními, postuláty subordinované inkomesurabilními. Leč co je v teleologii koordinovaným a co subordinovaným? Je to skutečně vztah prostředku k účelu, jak jsme řekli na str. 127., co zakládá subordinovanost? Proti tomu svědčila by domněnka, že postuláty C a B , jež oba jsou v poměru nákladu k výnosu, jsou k sobě teleologicky v poměru prostředku k účelu, a přece nejsou subordinovanými, nýbrž ko-

ordinovanými. Tato domněnka byla by však mylnou.

Upotřebení A přibližuje splnění B , přináší tedy užitek. A jest tedy užitečným zjevem, jest prostředkem. Lze však říci také, že C jest prostředek pro B ? S hlediska B není přece chtěno ani upotřebení ani splnění C . Naopak: ne upotřebení C neb jeho splnění jest podmínkou splnění B , nýbrž vzdání se C , tedy jeho nesplnění, obětování jeho splnění. Podmínkou realizování postulátu B jest potlačení postulátu C . Vyjádříme-li to aritmetickými značkami, obdržíme: protože je chtěno $+B$, jest chtěno $+A$ jako prostředek; protože jest chtěno $+B$, jest chtěno $-C$. Jest tedy prostředkem nikoli $+C$, nýbrž $-C$. To je ovšem velký rozdíl. Neboť $+B$ a $+C$ lze navzájem lehce srovnávati, protože jsou právě koordinovány jako srovnatelné postuláty, nejsou tedy ani prostředkem, ani účelem, ani nákladem, ani výnosem, nejsou zkrátka v poměru subordinace. V tomto teleologickém stadiu dochází k volbě. Jakmile k ní došlo, vzdáváme se méně užitečného postulátu, čímž se stane postulát C nákladem. Jeho splnění jest pak již škodlivé postulátu B , protože žádáme si jeho nesplnění, tedy $-C$. Toto $-C$ jest prostředkem pro splnění B . V tomto stadiu jest $-C$ subordinováno B jako svému účelu ($-C$ stalo se totiž prostředkem pro jistý účel) a tím se stává inkomesurabilním. Leč, namítne se mi, proč pak by měly býti dva užitky nebo dvě škody inkomesurabilními z pouhého důvodu subordinace? Odpovídám, že tento poznatek je pojmově evidentní. Srovnatelnost znamená přece kvalitativní identitu při kvantitativní různosti, aplikuje tedy v sobě možnost volby. Takové možnosti není tam, kde není koordinace, nýbrž subordinace. Opakuji, jak jsem řekl již na str. 127., že subordinace

znamená poměr podmiňujícího k podmíněnému, při čemž je ono podřízené, toto nadřazené, Podmiňující nemůže však býti komesurabilní s podmíněným, ježto zde není pouze kvantitativní rozdíl a protože volba, důležitý to důsledek srovnatelnosti, je a priori vyloučena. Podmíněné může nastati teprve, když mu předcházelo podmiňující (ve smyslu logickém, ne časovém). Podmínění není tedy (již pojmově) neodvislým a libovolně zvolitelným. Proto nelze také pohlížeti na členy racionální řady jako na zjevy kvalitativně identické, a to ani když jde o příčinnost, důvod—důsledek, anebo ratio—rationatum při ratio essendi.

Z předchozího plyne především, že náklad a výnos jsou vždy členy teleologického řetězu v linii vzestupné, že proto jsou k sobě v témž poměru jako prostředek k účelu, se všemi z toho se podávajícími důsledky, t. j. zejména tím, že jsou jako takové (t. j. jako náklad a výnos) inkomesurabilní, ať je to již nepřímý náklad *A* nebo přímý náklad *C*, o jehož vztah k výnosu *B* právě jde. Vztah náklad — výnos jako vztah prostředek — účel jest tedy podstatným, jich inkomesurabilita nutným důsledkem.

Jestliže jsme tedy uvedli při výčtu rozdílu mezi nákladem *A* a *C* jednak inkomesurabilitu, jednak komesurabilitu s výnosem, nutno tomu rozuměti ve smyslu předchozích vývodů cum grano salis a vykládati to takto:

B a *C* jsou srovnatelný ne jako náklad a výnos, tedy — *C* (potlačení a nesplnění *C*) s + *B* (splnění *B*), nýbrž především jako pojmová dvojice dvou koordinovaných postulátů (obou buď negativních nebo pozitivních). Uvádí-li tedy proti mé tési Engliš na doklad svého

tvrzení (že totiž škoda a užitek jsou přímo srovnatelné), komesurabilitu nákladu (škody) a výnosu (užitku), maje při tom zřejmě na mysli postuláty *C* a *B* mého schematu hospodářské fáze, jest na omylu, protože zde se nesrovnávají ve skutečnosti náklad s výnosem, nýbrž dva koordinované, stejným znaménkem plus nebo minus opatřené postuláty, jež se stávají nákladem, pokud se týče výnosem teprve po skončeném srovnání a provedené volbě. Neboť — a to sluší míti vždy dobře na zřeteli — nevolíme nikdy mezi nákladem a výnosem, nýbrž zjišťujeme volbou, který z obou postulátů se má státi nákladem a který výnosem. Totéž platí samozřejmě o zmenšení hrubého výnosu o náklad.

Z předchozích výkladů plyne konečně, že navzájem užitečnými mohou býti pouze postuláty subordinované (tedy prostředky), škodlivými také koordinované. — Vztah koordinovanosti a subordinovanosti může ovšem býti navzájem zcela jednoduše obrácen: první možno změnit v druhou, druhou opět v prvou, prostou změnou znaménka kladnosti, resp. záporu. Proto může se objeviti poměr výnos — náklad i tehdy, když se dva zjevy zdánlivě (nebo prozatím) ještě nedoplňují jako prostředek a účel, nýbrž stojí vedle sebe jako paralelní koordinované postuláty, nebo dokonce stojí proti sobě nepřátelsky jako dva postuláty sobě škodlivé.

Shrneme-li všechny tyto vývody, můžeme tedy říci: rozdíl mezi nákladem *A* a *C* jest dán inkomesurabilitou prvního a průběžnou, ovšem nepřímou komesurabilitou posléze jmenovaného s jeho výnosem, jež má svůj důvod v tom, že prostředek s účelem není srovnatelný. Proto chybí vždy přímá srovnatelnost u *A* a *B*, jež jsou k sobě v poměru subordinace, kdežto u *B* a *C*, jakožto koordinovaných postulátů, jež nejsou k sobě

navzájem v poměru prostředku a účelu, jest srovnatelnost vždy možná.

Velmi důležitý jest druhý rozdíl, týkající se přímo funkcí obou nákladů při výnosových počtech. Oběma nám povědomým nákladům odpovídá dvojitý výnosový počet, jak jsme jej shora poznali. Náklad *A* nehodí se k ničemu jinému, než k vyhledání relativního hrubého výnosu, připadajícího na jednotku nákladovou. Jeho funkce jest nicméně velmi důležitá, neboť, jak jsme již shora ukázali, nelze bez hrubého výnosového počtu dojíti k čistému výnosovému počtu: teprve pomocí prvního můžeme sestaviti řadu umožňující nám určení komponent čistého výnosu. Mám-li na př. vykonati v jistém krátkém čase několik různých úkonů, jež vyžadují každý různý čas, nemohu nikdy dojíti k formuli $B - C$ (formuli hospodářského čistého výnosu těchto úkonů), jež by mi udávala, který z obou úkonů mám jako hospodářštější vykonati v prvé řadě, pokud nevyjádřím jejich důležitost (hrubý výnos) nákladovou jednotkou (v daném případě jednotkou času) a neopatřím-li si tak znalost řady jejich — ovšem relativních — důležitostí.

Formule hrubého výnosového počtu zní, jak jsme již shora ji odvodili:

$$\frac{B b}{A a_1}, \frac{C c}{A a_2}, \frac{D d}{A a_3}, \frac{E e}{A a_4},$$

atd., při čemž značí *B*, *C*, *D* a *E* výnosové postuláty, mezi nimiž hledáme nejlepší upotřebení pro prostředkový postulát *A*, a_1 , a_2 , a_3 , a_4 atd., značí počet nákladových jednotek, jichž jest zapotřebí k dosažení toho kterého postulátu, *b*, *c*, *d*, *e*, atd., znamená počet jednotek hrubého výnosu, připadající na onen počet nákl. jednotek. V tom právě spočívá význam práce Liefman-

novy, že první upozornil na výnosový počet, promítnutý na nákladovou jednotku, byť i tento výnosový počet zůstal poněkud úzkým, protože se hrubý výnos (Liefmann mluví jen o výnosu) promítá pouze do subjektivní jednotky nákladové. Englišova doplňující práce obsažená v jeho kritice (Das Liefmannsche Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge in der Konsumwirtschaft, Jahrbuch F. N. Ö. u. St. 1917 III. Folge Bd. 54) jest právě tak úzkou, neboť promítá hrubý výnos zase jen do objektivní jednotky nákladové, vytýkajíc Liefmannovi, že promítá výnos na subjektivní nákladové jednotky. (Engliš mluví o „jednotce technické“, aniž tuší nákladovou povahu této technické jednotky.) Zákon o relativním užítku bude ostatně podroben níže důkladné kritice.

Naproti tomu je to právě výlučně náklad C , který tvoří vedle hrubého výnosu B druhou komponentu čistého výnosového počtu. Formule tohoto čistého výnosového počtu jest $B - C$. Nesmíme se dáti mýlití výrazem „volba“, nýbrž mítí na paměti, že volba mezi kolidujícími postuláty neznamena nic jiného, nežli čistý výnosový počet, voliti neznamena v tomtéž případě nic jiného, nežli zjistiti čistý výnos a podle toho jednati. Dokonce i v tom případě, kde Liefmann staví naproti krytí potřeby jakožto pocitu libosti subjektivní strast práce jakožto pocit nelibosti a tyto odpočítává, není již strast práce nákladem, nýbrž negativním postulátem C (postulátem, býti prost strasti práce) vedle postulátu krytí potřeby B , takže Liefmannova formule tam, kde promítá krytí potřeby na jednotku strasti práce, děje se sice podle formule $\frac{B b}{A a}$, tam však, kde odpočítává strast práce od

krytí potřeby, jakožto pocity nelibosti od pocitů libosti, děje se to již podle formule $B - C$, třeba si Liefmann nebyl ani vědom této změny nákladového pojmu (místo nákladu A náklad C). Strast práce jest ovšem, pokud mohu přehlédnouti, vedle prostředků peněžních také jediným zjevem, jenž může fungovati uvnitř téže hospodářské fáze jednou jako náklad A a po druhé jako náklad C .

Později ukáží, že jakmile jsme zjistili pořadí jednotlivých hospodářských úkonů, jež mají býti vykonány, nelze již — striktně vzato — srovnávati relativní, nýbrž toliko absolutní výnosy. Přesto může zníti formule čistého výnosového počtu $B - C$ a nikoli $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$, kterážto formule představuje širší formulaci.

Tím jsme pojednali vyčerpávajícím způsobem o rozdílnosti obou nákladů uvnitř hospodářské fáze a ukázali jsme na vše, v čem se shodují nebo v čem se liší. Shledali jsme, že rozdíl spočívá nejen ve zvláštní povaze obou nákladů, nýbrž i v různosti jejich hospodářských funkcí. Význam této různosti funkcí není nijak menší proto, že tyto podstatně různé funkce mnohdy unikají naší pozornosti aneb zůstávají hospodářsky neobjasněnými proto, že jsou vysvětlovány způsobem nikoli hospodářským (volbou, nikoli čistý výnos) anebo že bývají zaměňovány, jsouce při výnosovém počtu vyslovovány obě najednou jakoby jedním dechem (strast práce jako A a zproštění strasti práce jako C); pojmově se od sebe ostře liší.

Společným členem obou výnosových počtů zůstává pouze výnosový postulát B podle formule $\frac{B b}{A a}$ a $B - C$.

Nesmíme zapomínati, že oba druhy nákladu, jak A , tak i C a rovněž výnos B , jsou — díváme-li se na ho-

spodářskou fází jako na jednotný celek — pouze prostředky (pro D), nikoliv tedy účely. Odtud plyne komensurabilita výnosu B s nákladem C , jež oba nutno považovati za společné koordinované prostředky pro společný účel.

β) Výnos B a přímý náklad C a jejich postavení jako složek při čistém výnosovém počtu v hospodářské fázi.

aa) Rozhled.

Proč přibíráme do hospodářské fáze vždy pouze dva koordinované postuláty, když mohli bychom jich přibrati ne dva, nýbrž tisíce a tisíce? Neboť — mohlo by se pochybovačně namítati — ať máme na mysli jakoukoli možnost chtění (postulátů), vždy hledáme buď pro určitý prostředek nejlepší upotřebení anebo pro daný účel nejlepší prostředky: v obou případech jest přece možná volba ještě mezi více nežli dvěma postuláty; pro jeden prostředek ještě mezi více nežli dvěma upotřebeními, pro jeden účel ještě mezi více nežli pouze dvěma prostředky. Řečené přibírání pouze dvou postulátů v rámeč hospodářské fáze budí proto dojem libovolného výběru dvou postulátů, jež mohou, ale nemusí býti srovnávány, což je však nevyhnutelně nutno, má-li hospodářská fáze představovati schema postulátů, jež mají býti prvky hospodářských čísel. To proto, že konečným výsledkem této úvahy jest rozhodnutí o našem hospodářském jednání, takže úvaha tato nemůže býti zbudována na libovolných, nýbrž — vzhledem k chtějícímu subjektu — na nutných prvcích.

V pravdě nejsou však postuláty hospodářské fáze vybrány libovolně. Ústí tedy naše hořejší otázka, proč

přibíráme do hospodářské fáze vždy jen dva postuláty, v další dvě otázky: předně, proč lze vždy srovnávat pouze postuláty dva, a dále, které jsou to postuláty, jež jsou nutny, zároveň však i postačují k tomu, abychom mohli hospodářskou úvahou rozhodnouti o svém hospodářském jednání.

bb) Proč lze vždy srovnávat pouze dva postuláty?

Není nikdy možno srovnávat najednou a zároveň více nežli dvě představy. Kdybychom na př. měli z určitého počtu lidí vybrati největšího, mohli bychom tak učiniti jen srovnáním vždy dvou z nich. Vylučující vždy menšího z obou, došli bychom k cíli. Podobně musíme si počínati i při výběru nejdůležitějších postulátů. Nejdůležitější postulat bylo by třeba naléztí postupným vylučováním všech méně důležitých. V tomto smyslu přihlížeti při volbě ke všem postulátům znamená tolik, jako přihlížeti k nim postupně, a naproti tomu voliti mezi dvěma z nich, znamená tolik, co zároveň je srovnávat i mezi nimi voliti.*)

---

*) Je proto nemožno chtítí zbudovati rozdíl mezi technikou a hospodářstvím na rozdílu „dvou“ při technickém a „všech“ postulátů při hospodářském uvažování (Engliš). Neboť „všechny“ znamená vlastně „vždy jen dva“. Způsob myšlení zůstává stejný, ať jde o kolidující dvojici, anebo tisíce postulátů. Také nemůže spočívatí rozlišující znak na pluralitě postulátů (více) a jejich totalitě či universalitě (všechny), protože pojem ten jest neohraničený a neohraničitelný, řadu postulátů nelze uzavřítí, je možný vždy jen demonstrativní a nikoli taxativní výpočet postulátů. „Více“ znamená tudíž toliko „dva“ a o „všech“ nemůže býti vůbec řeči. Na tom ostatně ani nezáleží, zda se uvažující subjekt obmezí při své úvaze na jednu nebo více dvojic postulátů, protože způsob myšlení nemůže doznati v žádném případě nějaké změny. Zásadní rozdíl spočívá naopak v tom, zda jde o jeden nebo více jednotlivých, navzájem nekolidujících dvojic postulátů, jak to žádá hospodářská fáze, hospodářské pojmy atd.

Zúžíme své zkoumání ještě dále: ptali jsme se na dva koordinované postuláty, ačkoli hospodářská fáze obsahuje celkem postuláty čtyři. Leč hospodářské rozhodnutí platí pouze pro volbu mezi dvěma koordinovanými postuláty. Hledáme-li mezi více účely nejlepší pro daný prostředek, máme volbu mezi *B* a *C* jakožto koordinovanými postuláty právě tak, jako máme-li voliti mezi více prostředky (*A* a *B*) pro účel *D*. Konečnou naší úlohou jest tedy, jak řečeno, pouze zjistiti, které dva postuláty představují postuláty *A* a *C*.

cc) Které postuláty fungují jako postuláty B a C a jsou srovnávány v hospodářské fázi?

1. Z důvodů systematiky zůstaňme prozatím pouze při vyhledání nejlepšího upotřebení pro daný prostředek. Za tím účelem předpokládáme ovšem zásobu nákladových prostředků. (Aby se mi nemohla namítati libovolnost při předpokladu dané zásoby nákladových prostředků, poukazuji na str. — následujících výkladů, kde vysvětluji, jak dojdeme k zjištění určité zásoby, kdy ji lze pokládati za danou a za kterých předpokladů může býti rozmnožena.) Jak bychom si tedy počínali, kdybychom měli k dispozici určité množství jednotek, na příklad peněz, surovin, času, jež bychom chtěli upotřebiti co nejlépe, t. j. co nejhospodárněji?*) Především bychom se zajisté tázali na užitek, který nám slibuje určité upotřebení, a na škodu, kterou toto upotřebení bude vyžadovati. Poněvadž, jak víme, užitek škodou vykoupený se nazývá výnos (v tomto případě hrubý výnos) a oběť podstoupená dobrovolně v očekávání užitku (škoda, nebo ušlý užitek) se jmenuje náklad, můžeme také říci, že se ptáme po konkrétním

---

*) Viz obdobné výklady na str. 232. n. n. v kapitole o hodnotě.

hrubém výnosu a nákladu. Ve smyslu Liefmannově nehledáme zde však hrubý výnos absolutní, nýbrž relativní, totiž hrubý výnos, připadající na nákladovou jednotku. Budeme-li takto postupovati při své úvaze u všech upotřebení, jež jsou žádoucí, obdržíme konečně řadu relativních hrubých výnosů. Mysleme si na př., že máme zásobu 34 nákladových jednotek, s nimiž chceme naložiti co nejhospodárněji, a že máme při tom potřeby *A, B, C, D, E, F, G* o absolutních intenzitách 30, 25, 20, 15, 10, 5, 3, jež mohou býti ukojeny příslušnými statky. Tyto statky lze získati koupí za cenu 10, 9, 8, 7, 6, 4, 3 nákladových jednotek.

Příslušné řady budou vypadati takto:

Potřeby:	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>
Intensity:	30	25	20	15	10	5	3
Ceny:	10	9	8	7	6	4	3
Relativní							
hrubý výnos	3	2·78	2·5	2·1	1·67	1·25	1

Upotřebení nákladových jednotek děje se až do úplného vyčerpání zásoby nákladových jednotek. Zkoumáme-li nyní upotřebení podle čistého výnosu, nutno pokládati upotřebení, jež přichází v úvahu, za postulát *B*. Abychom zjistili postulát *C*, mějme před očima, jaké má tento postulát *C* postavení v rámci hospodářské fáze. Víme již, že upotřebení *A* ve prospěch *B* jest s hlediska *C* škodlivé, protože upotřebení *A* jest chtěno pro *C* a po upotřebení *A* ve prospěch *B* není více možným upotřebení jeho pro *C*. To znamená, že v přítomném případě může *C* znamenati pouze takový postulát, jenž musí zůstatí neuspokojený jako následek toho, že se uspokojí *B*. Samozřejmě nemohou to býti postuláty, které jsou danou zásobou nákladu ještě kryty, neboť jejich krytí nezávisí na uspokojení nebo neuspokojení

B. Postulát, jemuž by se bylo dostalo ukojení, kdyby byl býval potlačen postulát *B*, jest nejvyšší zásobou nákladových jednotek již nekrytý postulát. Není tedy postulátem *C*, jak by se snad zdálo, postulát následující za *B*, který je ještě danou zásobou nákladu kryt, nýbrž je jím nejvyšší již nekrytý postulát. Srovnáváme tedy po řadě všechny kryté postuláty jako postulát *B* s nejvyšším nekrytým postulátem jako postulátem *C*. Pouze menšenec (*B*) se stále mění, kdežto menšitel (*C*) jest stále týž. V našem případě jest nejvyšší nekrytý postulát *E* (to je postulát *C* naší hospodářské fáze) s 10 absolutními intenzitami hrubého výnosu, který jest k dostání koupí za 6 jednotek s relativním hrubým výnosem 1.67. Kryté relativní hrubé výnosy srovnáváme postupně s hrubým výnosem 1.67, čímž se stává čistý výnos stále menším.

2. Při výkladu o vyhledávání nejlepšího upotřebení pro daný prostředek jsme shledali, že hospodařící subjekt srovnává zamýšlené, zásobou nákladových prostředků kryté, upotřebení vždy s největším upotřebením nekrytým. Zkoumejme nyní analogicky volbu nejlepších prostředků pro daný účel. Postulát *B* pro kritický postulát *D* je představován prostředkem, jenž leží v dosahu hospodařícího subjektu, jako jedno z možných upotřebení. Pokud jde o postulát *C*, musíme si i zde podobně, jako jsme to učinili nahoře, uvědomiti jeho postavení uvnitř hospodářské fáze. Toto postavení nalezneme však, ježto zde nehledáme, jako tomu bylo shora, nejlepší upotřebení prostředku (*A*), nikoli se zřetelem k tomuto *B*, nýbrž, protože hledáme nejlepší prostředky pro daný účel, právě se zřetelem k tomuto *D*. Pamatujme si, že v tomto směru jest postulát *C* nákladem, který jest škodlivým pro *D* a jenž byl vynaložen pouze proto, aby bylo možno dosáhnouti užitečného *B*.

Škodlivost tohoto nákladu je dána tím, že se musím vzdát užitečného hrubého výnosu za splnění postulátu *C*, chci-li dosáhnouti hrubého výnosu splněním postulátu *B*, jinými slovy: při neukojení *B* může být ukojen *C* a naopak. Může tedy postulátem *C* být jen ten, který zůstává nekrytý v případě úplného vyčerpání dané zásoby krytí, nemůže jím být žádný z postulátů, danou zásobou nákladových prostředků krytých, na které nemá krytí *B* žádného vlivu a jich ukojení nemůže být nijak dotčeno. Zkrátka, v postulátu *C* nutno spatřovati opět jen postulát danou zásobou nákladových prostředků nekrytý a to postulát mezi nekrytými nejvyšší, neboť jenom takový může přijít v úvahu při nekrytí *B*. Závěr naší úvahy jest tedy analogický, jako tomu bylo shora: postulát *B* jest nějaký prostředek pro kritický postulát *D*, který jest zásobou nákladových prostředků kryt, kdežto *C* jest prostředek, jevíci se nám jako nejvyšší již nekrytý postulát. Naše hospodářská fáze není tedy, jak zřejmo, složena z libovolných postulátů, nýbrž z postulátů, jež jsou sice nezbytné, zároveň však i postačující, aby bylo možno úvahu hospodářsky, tudíž nutně rozhodnouti.

γ Kritický postulát *D* hospodářské fáze
(jediný účel této fáze).

aa) *Postulát D jako kritický účelový postulát.*

Přicházíme k poslednímu členu hospodářské fáze, o němž dosud nebylo pojednáno. Je jím kritický postulát *D*. Označujeme jej jako kritický, a to proto, že nám poskytuje stanovisko, s něhož můžeme odvažovati užitečnost subordinovaných (vzájemně koordinovaných) postulátů a rozhodovati, který z nich je užitečnější a který z nich je postulátem *B* a který postulátem *C*, splnění kterého, jako užitečnějšího, zvolíme, kterého,

jako méně užitečného, se vzdáme. Posléze zmíněný jest nákladem, první výnosem. Jak je možná tato volba, předpokládající srovnatelnost? Jen tím, že oba koordinované postuláty *B* a *C* jsou spolu prostředky pro nadřazený postulát *D*. Jsou-li však společnými prostředky, jsou i společným užitečným zjevem, jehož užitečnost jest jednou a touže kvalitou o různé intenzitě pokud se týče různé kvantitě.

Postulát *D* jest jediný účel v hospodářské fázi, *B* a *C* jsou účely pouze technicky vzhledem se svým prostředkem uvnitř teleologicko-technické fáze. Hospodářsky jest možná jenom jedna fáze jako celek a v rámci této jest jen jediný účel a tím jest postulát *D*. Právě se zřetelem na tuto výlučně účelovou povahu postulátu *D* jsou *B* a *C* (komesurabilními) prostředky, jinak, samy o sobě, byly by také účely, kdyby se totiž naše myšlení omezilo na jednoduchou teleologickou řadu, jak se to dosud stále dalo. V takovém myšlení není však samozřejmě vůbec možno chápati pojem nákladu a výnosu, neboť — jak každý musí uznati — chápe-li se náklad jako škoda a výnos jako užitek, nemohou tyto pojmy zároveň býti účely. Oba přece nepředstavují užitek a škodu s hlediska téhož, nýbrž rozdílného účelu, naopak nákladem a účelem jsou opět pouze s hlediska jednoho a téhož účelu, který se tedy musí lišiti jak od účelu, s jehož hlediska lze mluvit pouze o užitku, tak i od účelu, s jehož hlediska lze mluvit pouze o škodě.

Kdyby tedy nutnost hospodářské fáze nebyla již s dostatek dokázána hned, jak jsme vycházeli od postulátu *A*, stačilo by poukázati na právě uvedené důkazy, které se podávají z kritiky postulátu *D* a dokazují stejně přesvědčivě tentýž výsledek.

bb) Postulát D explikativním (poznání umožňujícím) účelovým postulátem.

aa) Ú v o d e m .

Poznali jsme postulát *D* jako postulát kritický. Leč v tom není jeho jediný význam. Postulát *D* je totiž zároveň ústředním bodem naší hospodářsko-vědní snahy poznávací. Každá věda směřuje k poznání. Věda hospodářská se snaží zejména vysvětliti jednání lidí jako výsledek hospodářských úvah, nebo lépe: vysvětliti úvahy, vztahující se k nějakému rozhodnutí za určitých okolností, jež blíže ještě jest určití.

Stal se pokus, aby za vysvětlující princip „lidského jednání“ prohlášeny byly jisté nejvyšší postuláty, t. zv. postuláty originární. Jest ovšem pravda, že každé lidské jednání lze redukovati na jeden jediný princip. Je jím princip bezstrastnosti, na který jsem poukázal v letech 1914—1915 při zkoumání problému subjektivní hodnoty, pomocí něhož jsem definoval subjektivní hospodářskou hodnotu. Tento můj subjektivismus se stal u Engliše východiskem jeho teleologického subjektivismu a subjektivní princip minima strasti byl jím prohlášen přímo za „hospodářský postulát“, za jeden z obou nejvyšších hospodářských postulátů. Řekl jsem tehdy, že každé jednání lze vysvětliti subjektivním principem, pokud se týče naň redukovati. To platí podle mého mínění i ohledně nejvyššího objektivního principu, neboť jdeme-li až k prakořenům kteréhokoli postulátu, přijdeme vždy nutně k samému zdroji lidského chtění: k lidskému subjektu. Jak jsem totiž dokázal v jedné ze svých prací, jest „bezstarostnost“ jako pojem a „objekt chtění“, ve svém základu totéž, k čemuž dojdeme prostou analýsí pojmu vůle. Nemůžeme totiž de-

finovati nelibost či strast jinak, než jako něco, co jest nechtěno, tudíž i slast nejinak, nežli jako to, co jest chtěno. Znamená proto „chtítí“ a „chtítí bezestrastnost“ konec konců totéž. Chceme-li redukovati každé chtění na jeden princip, musí jím býti chtění bezestrastnosti, t. j. lidské chtění vůbec. Avšak právě proto, že princip tento je příliš široký, neposkytuje nám žádného poznání. Neboť redukoveme-li něčí chtění na princip bezestrastnosti nebo blaženosti, redukoveme je vlastně na chtění sama. Že všichni lidé chtějí, víme, aniž se jich potřebujeme tázati. Taková věda však, která by chtěla budití zdání, že nám získá nové poznatky, která by nám však zároveň nezískala ničeho, než to, co je již každému pojmově známo, poskytovala by nám (v kantovském smyslu) poznatek sice vysvětlující, nikoli však širší. To, po čem věda marně touží, totiž vysvětliti materiální stránku chtěného, nebude zajisté nikdy dosaženo. Na otázku: „Proč vůbec lidé jednají?“ zní odpověď: „Protože chtějí bezestrastnost a protože svým jednáním zmenšují strast“. Což se nám touto odpovědí dostává vysvětlení chtěného po stránce materiální, což víme již nyní, co lidé chtějí?! Tato odpověď jen předstírá, že obsahuje poznatky, kterých v ní vůbec není. Předstírá, protože nahrazuje neznámé (předmět chtění) výrokem (predikátem), který však je také neznám, a tváří se, jakoby nahrazovala něčím známým.

Co by se dověděl trestní soudce o motivech zločinu z prohlášení, že zločinec jednal podle principu minima strasti, co by mu takové prohlášení bylo platno? Nebylo by proň mnohem poučnějším, kdyby se dověděl, že zločinec se dopustil vraždy proto, aby získal pojistnou sumu?

Kdybychom tedy chtěli vykládati veškerá jednání

tímto nejvyšším postulátem, jakožto jedině hospodářským, pak by:

1. všechna jednání byla hospodářská, protože všechna musí konečně ústiti v nejvyšší postulát;
2. vysvětlení všech jednání bylo stejné, a nebylo by vlastně vůbec žádným vysvětlením, protože rozličnost jednotlivých jednání zůstala by stejně jako dosud hádankou, ježto výklad ten by vlastně nepodával žádného výkladu, nýbrž vyjadřoval by tudíž věc s tím jediným rozdílem, že na místě použití pojmu „chtěné“ použil by pojmu či vlastně jen terminu jiného.

V pravdě jest mylné již samo položení otázky: neboť chceme-li zachytit předmět chtění pro všechny případy chtění a k tomu ještě všeobecně (pro všechny subjekty chtění), nemůžeme přijíti k ničemu jinému, nežli k transitivnímu (přechodnému) slovem předmětu „něco“ (v daném případě: chtění něčeho: chtítí něco, ať je to cokoli). Tím se však naše vědění neobohatí. Hospodářská věda musí se podle mého mínění spíše ptáti: Jak vysvětlíme akty (volím raději výraz „akty“ nežli „jednání“, neboť je možno učiniti hospodářské rozhodnutí, aniž při tom jde o „jednání“ v obvyklém smyslu tohoto slova), chtějícího subjektu za jistých, blíže určených okolností? Anebo: Jak vysvětlíme úvahu chtějícího subjektu, směřující za shora zmíněných okolností k nějakému rozhodnutí?

$\beta\beta$) Abychom vysvětlili chtěné akty, nemusíme vystoupiti až k nejvyššímu postulátu.

Právě v předešlém jsme řekli, že vysvětlení našeho chtění není pomocí nejvyšších postulátů vůbec ani možno. Zde chceme však dále také ukázati, že i kdyby

toto vystoupení až k nejvyšším postulátům mohlo vésti k cíli, bylo by docela zbytečné.

Dejme tomu, že by bylo možno, abychom skutečně své poznatky obohatili nejvyšším subjektivním postulátem; proč by bylo nutno vystoupiti pakaždé až k nejvyššímu postulátu, abychom si zjednali hospodářské vysvětlení lidského jednání, když přece toto vysvětlení je zcela dobře možné již v jedné z mezietap? Což pak musíme, abychom přehlédli svou zahradu, vystoupiti na vrcholek hory, když je to stejně dobře možno, vystoupíme-li na několik málo stupňů svého domu? Bylo by snad vysvětlení našich jednání jen technickým proto, že jsme nedošli až k nejvyššímu principu, vysvětlujícímu jednání a o všem nic nevěděli?

Otázku po obsahu chtěného nelze vědě vůbec klásti, protože ta ji vůbec a všeobecně a priori nemůže zodpověděti. Jen v technickém myšlení se ptáme: Jak se chová chtějící subjekt, nebo lépe: jak se musí tento subjekt chovati, chce-li dosáhnouti splnění daného účelu? V hospodářském myšlení však zní: jak se musí chovati chtějící subjekt, hledá-li pro daný prostředek nejlepší účel mezi více žádoucími a možnými účely, tedy nesleduje-li jen jediný, nýbrž více účelů, z nichž je splnitelný jen jeden na účet druhého. Na tyto otázky hledáme pak odpovědi, aniž jsme se v nejmenším dovolávali zkušenosti; předpokládáti tu nutno jen jedinou zkušenost a to vnitřní zkušenost: že jest něco chtěno.*)

---

*) Nechci tím snad tvrditi, že chtěné nebo chtění je věcí zkušenosti: ať je toto třeba ve smyslu Schopenhauerově podstatou světa jako představy a tedy již před intelektem dáno: pro myslící intelekt však, pokud mu nepřikládáme chtění jako intelektuální funkci, jest nicméně vnitřní zkušeností, protože musí do intelektu (prostředkem vnitřní zkušenosti) vstoupiti, ačli v něm nebylo již před veškerou zkušeností jako forma myšlení obsaženo.

Ostatní jest operací čistě logickou, ať je to již analysa, nebo logická relace či korelace.

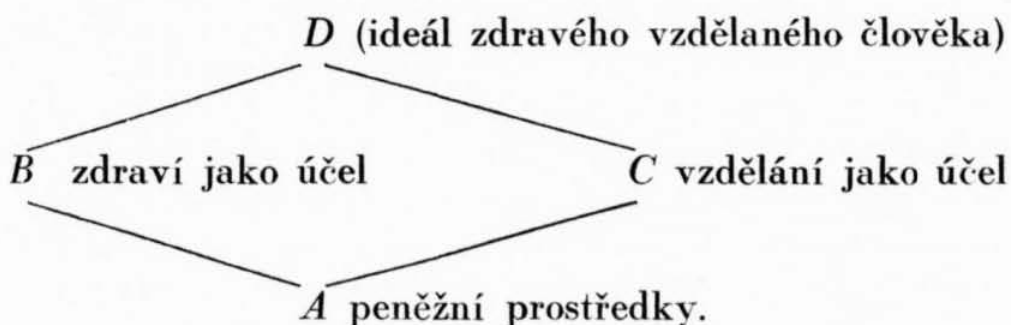
Ve smyslu toho, co jsme právě řekli, nemáme vůbec zapotřebí, abychom vnikali až do sféry nejvyšších postulátů, i kdyby nás tam neočekávala žeň tak chudá, jak tomu skutečně je. Snaha našeho poznání nese se totiž vždy jen k ostatním členům téže fáze, ať již technické, v níž hledáme prostředek pro daný účel, anebo hospodářské, v níž hledáme pro daný prostředek nejvíce chtěný účel, anebo pro daný účel nejvhodnější z řady kolidujících prostředků. V případě posléze zmíněném, rozšiřuje se fáze technická v hospodářskou, leč snaha našeho poznání může se i zde pohybovati pouze v omezených hranicích. Sledujeme-li naopak dále teleologický řetěz, překročíme-li hranice teleologické fáze a přejdeme v novou fázi resp. fáze, není naše myšlení ani technické ani hospodářské, nýbrž jen čistě teleologické.

Jak technická, tak hospodářská fáze poučuje nás úplně a vyčerpávajícím způsobem o všech otázkách, jež jsme oprávněni vědecky klásti, a to ať již postupujeme při své úvaze shora dolů anebo naopak zdola nahoru.

Naše vývody svádí snad k domnění, že smíme přijati do jedné a téže fáze — ať již technické nebo hospodářské — pouze nejbližší prostředky a účely. To by však byl omyl. Do téže fáze lze totiž zařaditi také vzdálenější články teleologického řetězu, neboť **prostředek pro daný účel jest také prostředkem pro účely vzdálenější.**

Tak na př. peníze jsou bezprostředním prostředkem k nákupu potravin anebo knih. Potraviny jsou prostředkem pro výživu orgánů, tyto pak prostředkem pro

správné fungování orgánů, jež označujeme pojmem zdraví. Knihy slouží zase k získávání vědomostí, jichž nabytí jmenujeme vzděláním. Mohli bychom snad tuto teleologickou řadu naplniti ještě dalšími prostředkovými články. Leč i tak ukazuje nám tato řada s dostatek jasně, že lze fáze tvořiti také z prostředků a účelů, nikoli bezprostředně spolu souvisejících. Tak můžeme na př. sestaviti hospodářskou fázi takto:

Zde sestává hospodářská fáze ze vzdálenějších postulátů (bezprostřední jsou vynechány). Přibrání nejvyššího postulátu netřeba sice vylučovati, leč není také nevyhnutelně nutné. To lze vysvětliti takto: Každý účel rozhoduje o otázce užitečnosti a škodlivosti zjevů mimo něj jsoucích nejen pro sebe, nýbrž i pro všechny nadřazené účely teleologického řetězu až k nejvzdálenějším a nejvyšším. Pro každý vyšší účel jest totiž rozhodnutí podřazeného účelu k otázce užitečnosti a škodlivosti jakoby *res judicata*, takže co je užitečné nebo škodlivé pro účel bezprostředně nadřazený, jest užitečné nebo škodlivé pro všechny vyšší účely až nahoru k nejvyšším. Právě tím, že rozhodnutí a úsudky nižších instancí jsou ve vyšší slepě přejímány, vysvětluje se poznání, na první pohled paradoxní, že upotřebení nepřímého nákladu *A* jest s hlediska *D* zároveň užitečné a škodlivé.

Dosud jsem tvrdil jen:

1. že nejvyšší postulát (bezstrastnost, minimum strasti) ničeho o chtěném neříká, protože přechodné sloveso „něco chtít“ je bezobsažné a prázdné;
2. že postuláty jsou pouze tehdy technicky nebo hospodářsky relevantní, dají-li se — s vynecháním prostředkových účelů — vpravit do technické nebo hospodářské fáze;
3. že chceme-li chápati technicky nebo hospodářsky, nemusíme vystupovati až k nejvyšším účelům. Neboť ani pro technické ani pro hospodářské myšlení není diakritickým znakem „chtěné“, nýbrž způsob myšlení.

γγ) Kritický postulát *D* je myslitelný buď autoskopně nebo heteroskopně.

Kritický postulát představujeme si buď na základě subjektivních nebo objektivních účelů, jež jsou objektivací subjektivních.*) V obou případech — ať je již účel povahy subjektivní aneb promítnutý do vnějšího světa a tudíž objektivní — jsou naše úvahy autoskopní t. zn. účely jeví se nám jakoby byly námi chtěny a tedy jako naše vlastní postuláty.

Naopak zase jsou postuláty předpokládané heteroskopně, t. j. účely, jež uvažujícími subjekty nejsou chtěny, nýbrž předpokládány jinými (třetími) osobami.

Účel spatřovaný autoskopně jest chtěné, jež týž subjekt chce a o němž uvažuje. Účel, jež si představujeme

---

*) Vnitřně (subjektivně) si na př. přejeme ukojení potřeby žízně, pročez jest zevním prostředkem na př. voda, jež se pak jeví zevně jako náš účel.

heteroskopně, jest jiným subjektem chtěn a jiný subjekt o něm — ať již technický, či hospodářský — uvažuje, při čemž se cizí účel předpokládá. Kdybychom na př. viděli jak zedník, místo aby nechával sklouzati cihly prostě po nakloněné rovině, jednu po druhé zvláště nosí dolů, prohlásili bychom takové jednání za neekonomické, při čemž bychom zřejmě předpokládali heteroskopně, že kritickým účelem jest rychlá doprava odklizovaného materiálu. Bez tohoto kritického účelu nemohli bychom vůbec vysloviti kritický soud o hospodářskosti jeho počínání. Autoskopně bylo však toto podnikání snad docela ekonomické, protože zedník úmyslně protahoval práci, aby se déle v práci udržel.

Autoskopní a heteroskopní účely nemusejí býti totožny. Nemůžeme totiž nikdy uhodnouti určitě účely jiných chtějících subjektů, byť i souhlasily naše předpoklady ve většině případů také se skutečnými přáními těchto subjektů.

Jest však možno se ptáti, proč vůbec se činí tento rozdíl mezi autoskopními a heteroskopními postuláty. Na to odpovídám: protože charakterisování jednotlivých hospodářských pochodů, resp. úvah, jež tvoří k nim podklad, děje se velmi často na podkladě úvah heteroskopních. Výraz „nehospodářský“ jest zpravidla používán s hlediska heteroskopního. S autoskopního hlediska nemůže nikdo jednati nehospodářsky, leč bychom tím snad chtěli označiti nevhodnou, nevědomostí zaviněnou volbu prostředků. Avšak i pak je tu takovéto jednání s autoskopního hlediska hospodářským, t. zn. že odpovídalo zcela chtění maximálního čistého výnosu, byť i chtěný výsledek ve skutečnosti nebyl dosažen, pokud se týče maximálního (možnému) čistému výnosu neodpovídalo. Hospodářský princip vyžaduje přece chtění a nikoli výsledek.

Proto je vlastně možno jednati nehospo-
dářsky pouze s hlediska heteroskopního.
Výraz „nehospodářskost“ dokazuje tedy již sám sebou
důležitost a oprávněnost toho, že byl vytýčen rozdíl
mezi autoskopními a heteroskopními postuláty. S pou-
hým rozlišováním mezi subjektivními a objektivními
postuláty při zmíněných účelech tedy nevystačíme. Jsou
totiž možné, jak již řečeno, právě tak postuláty auto-
skopně-subjektivní, jako autoskopně-objektivní. Avšak
ani při autoskopně-objektivních ani při autoskopně-
subjektivních postulátech není možné vědomě nehospo-
dářské jednání. Můžeme proto nazvati nehospodářskými
pouze jednání s hlediska heteroskopního postulátu, jenž
se neshoduje s postulátem autoskopním, nebo se sice
shoduje s ním, nikoli však s volbou prostředků k jeho
dosažení.

δδ) Která data máme k dispozici ohledně
postulátu *D*, ať již autoskopního neb he-
teroskopního.

Další otázkou našich výkladů je, zdali vůbec můžeme
na podkladě dvou koordinovaných kolidujících postu-
látů něco věděti nebo poznati o cizím kritickém účelu.

S heteroskopního hlediska nemůžeme sice poznati
všechno o cizím autoskopním kritickém účelu, něco však
poznati nám nicméně lze.

aaa) Ve sféře postulátu *D* musí se nalézati
jak *B* tak *C*.

Víme především, že kritický účel musí ve
svém rozsahu zahrnovati oba kolidující
koordinované postuláty (*B* a *C*). Oba tyto účely
nemusejí vyčerpávati docela celý rozsah kritického

účelu, takže v něm mohou být i jiné prostředkové postuláty, nicméně *B* a *C* nesmějí tam za žádných okolností chybět. Jestliže jsou na příklad naše postuláty *B* a *C* stromy a květiny, mohou být v kritickém účelu *D* obsaženy i jiné postuláty, na př. postulát estetického požitku, avšak sféra kritického účelu *D* nesmí být nikdy taková, že by v ní nebylo *B* (stromy) nebo *C* (květiny).

bbb) Společná užitečnost *D* jest dána jak u *B* tak u *C*. Poměr těchto jednotlivých užitek k užitku společnému.

Víme také dále, že oba postuláty *B* i *C* jsou pro *D* užitečné, že však jejich užitečnost není vzhledem k *D* rozdílná, nýbrž jediná, ovšem, o různé intenzitě a kvalitě.

Tento poznatek předpokládá, že povaha kritického účelu je tato: s hlediska kritického účelu existuje představa, že užitečnost postulátu *B* tvoří pouze díl společné užitečnosti, tedy 100% ní užitek postulátu *B* resp. *C* jen jistý díl společného užitku. Podle toho jeví se pak kritický účel jako 100% ní užitek nebo pevná představa celku jednotlivých užitek v určitém pořadí a velikosti, což vše dohromady teprve jest účelem. Tak na př. je kritický účel krásné zahrady dán 100% ním společným užitekem krásných stromů, květin, pažitů atd.; užitek z krásných stromů jest jen dílem společného užitku a to užitek, který má vzhledem k užitku z krásných květin určitou velikost, takže v případě nastavší kolise mezi těmito prostředkovými postuláty zvolí jeden pro účel krásné zahrady stromy, druhý květiny.

Můžeme tedy říci, že postulát *D* se nám jeví obsahově jako 100% ní společný užitek *B* a *C* s určitou užitkovou kapacitou *B* a *C* v určitém pořadí.

ccc) Poznatek, že postulát *D* jest vyšší teleologický pojem a důsledky z toho plynoucí.

Kritický postulát *D* jest oběma koordinovaným, komensurabilním a kolidujícím postulátům *B* a *C* nadřazený teleologický pojem. Co se rozsahu týče, pravíme tím zároveň, že subordinované postuláty jsou v něm zahrnuty. To souhlasí také s našimi hořejšími výklady. Dále pak, pokud se obsahu týče, pravíme tím, že obsah je dán společným užitekem. Zde musíme však dobře rozlišovati: při autoskopních účelech bude lze snadno měřiti a určovati užitečnost jednotlivých postulátů pro kritický účel (100% ní společný užitek). Při heteroskopních budeme však odkázáni pouze na odhady, pokud se týče hypotetická tvrzení, protože naše ocenění stupně užitečnosti může podržeti platnost pouze pro účel heteroskopní, tedy pro účel, o němž pouze předpokládáme, že je autoskopní. I v případě, že nám je autoskopní účel sdělen, je náš soud o stupni užitečnosti jednotlivých postulátů vždy jen věcí názoru, neboť zda na př. činí zahradu krásnou květiny, stromy nebo pěstěný pažit a ne jiné prostředky, jest právě jen věcí názoru. Zůstane proto vždy vyhrazeno rozhodnutí o tom, který z kolidujících postulátů se stane nákladem (*C*) a který výnosem (*B*), jedině autoskopnímu posuzovateli. Mají-li však býti podrobena kritice cizí rozhodnutí, není to možné bez vytvoření kritického — ať již autoskopního či heteroskopního — postulátu*).

---

*) Budiž mi dovoleno, abych v této souvislosti upozornil na velmi lákavou domněnku, která je však přece jen, jak myslím, mylnou. Utvoříme-li ze dvou koordinovaných postulátů kritický účel, ubráníme se sotva domnění, že nadřazený účel jest subjektem, k němuž jsou podřízené prostředky v postavení predikátů.

d) Odlišnost konstrukce hospodářské fáze v celku i jejích členů od dosavadních pojetí hospodářské konstrukce.

a) Hospodářská fáze jako celek.

První zásadní rozdíl je v tom, že zde po prvé jsou účely pojímány staticky a nikoli dynamicky. To platí jak o technické tak o hospodářské fázi. Výsledek toho je, že pojmy, s nimiž pracujeme, nabývají určitosti a neměnitelnosti. V technické fázi nemáme více nekonečného teleologického řetězu, nýbrž jen jeden účel, který nemůže být snižen na pouhý prostředek, jeden prostředek, jenž se nemůže více státi prostředkem prostředku. V hospodářské fázi pak získali jsme celý pevný systém (podobný na př. sluneční soustavě v astronomii), v němž máme pouze jeden jediný pojem účelu, byť i tento systém měl celkem čtyři členy. Ačkoli zde jsou tři účely v technickém smyslu, nejsou dva z nich ve smyslu hospodářském účely, ba nemůžeme ani izolovaně mluvit o pouze užitečných nebo o pouze škodlivých představách, neboť to, že užitečná je výnosem, škodlivě-užitečná

Dejme tomu, že podřazené postuláty jsou na př. postulát vzdělání a zdraví. Příslušný kritický postulát budiž postulát ideálu člověka. Nezdálo by se, že predikáty „zdravý a vzdělaný“, kterými je pojem ideálu člověka definován, činí také pojmové (obsahové) znaky jeho? Takovýmto myšlenkovým postupem došli bychom ovšem k výsledku, že pojmový obsah vyššího teleologického pojmu je dán součtem jeho prostředků. Naproti tomu však snažili jsme se dokázat, že součet prostředků netvoří obsah, nýbrž rozsah vyššího účelového pojmu. Nuže, co je tedy správné? Oba prvky nemohou přece býti zároveň obsahem i rozsahem téhož pojmu.

Zdánlivá tato antinomie dá se však vysvětliti. Představa sama a představa něčeho jako chtěného jsou dva různé pojmy. Představa ideálu člověka a postulát takového ideálu jsou dva různé pojmy s různým rozsahem a obsa-

nákladem, ukazuje jasně právě na to, že tu užitečnost a škodlivost jsou v organické souvislosti.

Hospodářská fáze, jak jsme ji konstruovali, jest něčím zcela novým také proto, že podle dosavadního mínění bylo možno vystačiti jak při hospodářských úvahách, tak i při konstrukci pojmů náklad (Kosten) a výnos s pojmy technické fáze, totiž s pojmy prostředku a účelu (postuláty *A* a *B*), jak ještě níže se o tom zmíníme.

β) Odchylné pojetí jednotlivých členů hospodářské fáze a pojmů výnosových (nákladu a výnosu) zvláště.

Odchylná kriteria týkají se většinou pojmů nákladu a výnosu. Měly tedy býti rozdíly mezi pojetím naším a dřívějším vytčeny již při výkladu pojmů. Stalo se tak (str. 161. n.), třebaš jen náznakem, bylo však výslovně řečeno, že se k této otázce ještě vrátíme po výkladu hospodářské fáze, ježto bez znalosti hospodářské fáze není možno pochopiti vývody další. Nyní jsme hospodářskou fází vysvětlili a můžeme podati slíbený výklad.

---

h e m. Účelový pojem (chtěné, postulát, teleologický pojem) a transitivní pojem (předmět chtění) jsou něčím podstatně rozdílným. Obsah (pojmový v daném případě zdraví a vzdělání) transitivního pojmu (v daném případě je jím pojem ideálu člověka) spadá v jedno s rozsahem (sférou) chtěného (s rozsahem teleologického účelového pojmu). Chceme totiž dosažení, pokud se týče splnění představ, jež tvoří predikáty (výrokové prvky) transitivního pojmu (ideálu), v daném případě chceme tedy dosažení vzdělání a zdraví, tedy onoho transitivního pojmu, jehož představu chceme a jež jako taková představuje chtěný účel, jenž má býti dosažen. Dosažením veškerých představ, jež jsou tvořeny predikátními prvky transitivního pojmu, dosáhneme chtěný účel t. j. představu, jež se kryje s transitivním pojmem (ideálem) a tvoří objekt chtění. Rozsah účelového pojmu je dán součtem prostředkových pojmů.

Především však zkoumejme pojmy nákladu a výnosu (pojmy výnosové).

Mé pojmy nákladu a výnosu nesouhlasí s pojmy běžné teorie. Budu bráti zřetel pouze k výsledkům, k nimž došli Liefmann a Engliš, jichž výsledky jsou v tomto oboru nejpokročilejší a zároveň se liší od mých nejméně.

aa) Výnosové pojmy mé konstrukce jsou hospodářsky-formální, proto platí jak pro subjektivní tak i objektivní sféru.

Náklad a výnos má jak u Liefmanna, tak u Engliše pouze **subjektivní charakter**, proto nejsou jejich pojmy **hospodářsky formální**,

aa) Liefmannovo pojetí nákladu a výnosu.

U Liefmanna je tato okolnost potud v soulase s jeho učením, že je přesvědčením subjektivista, u něhož „hospodařiti znamená: srovnávati žádoucí pocity libosti, požitky, s pocity nelibosti, obětmi, jež mají býti k jich dosažení vynaloženy...“ (na mnoha místech, na př. Jahrbuch für N. Ökon. u. Staatsw. 108, B. III., Folge 1917, Liefmann: Das Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge, str. 3*). U něho znamená tedy hospodařiti: srovnávati subjektivní výdaje (Kosten), náklad, pocity nelibosti se subjektivními užitky (pocity libosti) — se subjektivním výnosem mé terminologie. Ačkoli prohlašuje subjektivní užitky za užitek a nikoli výnos, neboť tento znamená u něho (str. 4.) „přebytek užitku nad výdaji (Kosten)“, přece myslím, že mohu nahraditi jeho terminologii svou vlastní, abych jasně ukázal, že Liefmann rozumí vlastně pod „hospodářstvím“ úvahy s hlediska subjektivního principu hospodářského. Jeho

---

*) V následujícím citované stránky značí stránky této jeho práce.

výdaje (Kosten) je třeba chápati jako můj subjektivní náklad, ačkoli k nim Liefmann čítá nejen pracovní ná-
mahu, nýbrž i oběti na statcích, resp. obětované množství
peněz (str. 3.). Podstatným pro hospodářství jest však
jen pojem psychických, tedy subjektivních výdajů („Ko-
sten“ na str. 3.). Věcné statky jsou hospodářsky rele-
vantní pouze jsou-li subjektivně promítnuty. Žádoucí
požitky, pokud jsou ještě žádoucí, nazývá potřebami,
jsou-li dosaženy, užitkem (str. 3.). Nákladem lze tedy
podle něho docílit užitku, nikoli výnosu, výnosem je
mu teprve přebytek užitku nad výdaji (Kosten), tedy
teprve saldo užitku a výdajů (jež u mne se nazývá čistý
výnos). Podle Liefmanna jest výnos žádán a docilován
pomocí výdajů (nákladu, Kosten-Aufwand) jen nepřímo
jako výhodné saldo. Zdánlivě v odporu k tomu praví
ovšem (str. 23.): „Hospodařící subjekty ... nemají snahu
po dosažení výnosu. Výnos není jejich cílem; samozřej-
mě, neboť výnos jest pouze výraz pro určitou relaci.“
V tomto výroku jest rozpor pouze zdánlivý a Liefmann
sesiluje jím sám námitku, kterou proti němu vznesl
Engliš, že prý totiž používá výrazu „výnos“ pro dva
různé pojmy, jednou pro zmíněné již saldo, po druhé
pro relaci (vztah) užitku k výdajům (Kosten), což
ostatně Liefmann na str. 35. i připouští, pravě: „Vý-
nos hospodářství spotřebního, to znamená celkový po-
měr užitku k výdajům..., resp. přebytek užitku
oproti výdajům (Kosten), nazýváme spotřebním vý-
nosem.“ Jestliže nyní Liefmann tvrdí, jak jsme jej
shora citovali, že hospodařící subjekt nemá snahu po
výnosu, má tu Liefmann na mysli zcela jistě výnos
v druhém smyslu, totiž zmíněnou již relaci, jak ostatně
z uvedené citace jde jasně na jevo. Nehledíme-li tedy
k rozdílům pouze terminologickým, vidíme, že i podle
Liefmannova učení chce hospodařící subjekt dosíci mi-

nimem výdajů (Minimum an Kosten = náklad v mém smyslu) maximum užitku (hrubý výnos v mém smyslu) a tedy maximální saldo obou (čistý výnos v mém smyslu). To je však právě princip hospodárskosti v subjektivním smyslu.

A nyní přicházíme k důvodům, proč Liefmann nespatřuje v principu hospodárskosti podstatu hospodárství a proč ji ve smyslu své nauky ani spatřovati nemohl. Především proto, že hospodárského principu nelze použít pouze na představy psychické (rozuměj subjektivní), nýbrž i na představy objektivní. Proto jest mu tento princip současně principem čistě technickým. Praví o tom: „Hospodárský princip, myšlený jako protiklad účelu a prostředku, jest vždy ještě také principem čistě technickým.“ *) Vnější pochody jsou u něj povahy technické a nikoli hospodárské, protože nejsou psychické.

Druhý důvod, který byl podle mého mínění také přímým popudem k hospodársky nekompromisnímu subjektivismu Liefmannovu, jest také obsažen v uvedeném citátu. Jsou to slova: „hospodárský princip myšlený jako protiklad účelu a prostředku“. Liefmann spatřuje tedy v hospodárském principu protiklad prostředku a účelu (vztah mezi něčím subordinovaným). Prostředek a účel nejsou však podle jeho názoru v mimohospodárském jednání srovnatelný (Grundsätze, I. Band, str. 334): „Na rozdíl od hospodárství není v technice možné srovnání prostředků a výsledků, srovnání prostředku s výsledkem. Technika... nesrovnává prostředku s účelem.“ V tomto výroku Liefmannově spatřuji východisko všech jeho ostatních omylů. Byť i uvažoval s počátku pravděpodobně takto: „Mezi prostředkem a účelem není možná srovnatelnost, leč v subjektivní (v terminologii Liefman-

---

*) Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, Stuttgart, Berlin, I. Band, 1925, str. 276.

nově psychické) sféře (v tom právě se mýlí, srov. mé výklady str. 298. n. n.). K zjištění výnosu (jenž jest podle Liefmanna saldem a v mé terminologii se jmenuje čistý výnos) potřebujeme srovnatelné veličiny, protože máme-li odečítáti, musíme míti především možnost srovnáti. Výnosový počet, který se má skládati jen z prostředku a účelu, je možný jen ve sféře psychicko-subjektivistické. Dokonce objektivní výnos peněžní (Grundsätze, 1923, str. 336) jest myslitelný pouze jako objektivace subjektivního. Proto musíme vyhraditi výrazy výdaje (Kosten) a výnos jedině psychické (subjektivistické) sféře. Poněvadž však pojmy výdaje (Kosten), výnos a výnosový počet jsou vzaty z hospodářského myšlení, plyne z toho s přímou logickou nutností, že hospodářské pochody si můžeme představití pouze jako psychické a to subjektivisticko-psychické.“ Poslední věta jest jen logickým článkem, uzavírajícím domnělý myšlenkový postup Liefmannův. Leč i kdyby celý tento myšlenkový postup spočíval na správném základě, zbývala by ještě námitka, že zde nejde o žádný psychismus (pochody přírodovědecké), nýbrž o logismus (vrozené formy rozumu).

Nutným důsledkem uvedeného myšlenkového postupu bylo by dále také to, že by se nám pojednou hospodářský princip ve smyslu Liefmannově rozdvojil. Pro oblast psychicko-subjektivní platil by jako hospodářský princip, i ve smyslu Liefmannově, pro oblast objektivní jako princip technický. Již sám tento důsledek dokazuje podle mého mínění neudržitelnost jednostranného hospodářského subjektivismu, neboť týž princip byl by jednou hospodářským, jednou technickým, podle toho, zda máme na mysli souhrn pocitů libosti anebo souhrn pochodů zevních, jež je vyvolávají. Můžeme si však

konstruovati takové subjekty chtění, jimž můžeme sice připisovati schopnost logického myšlení, nikoli však schopnost pocífovati libost či nelibost, na př. stát. Což nemůže i stát hospodařiti? Připisovati právnické osobě schopnost logického myšlení jest účelno, protože si nelze představiti objektivní účely bez myslícího intelektu, ať již jakéhokoli, třebas i fiktivního, naproti tomu jsou subjektivní pocity pro tuto okolnost zcela bezvýznamné a nemělo by vůbec žádného smyslu připisovati juristické osobě pocity. Podle Liefmanna nemohl by tedy stát hospodařiti.

Liefmann zná tedy jen jeden subjektivní náklad (Kosten) a výnos, protože tyto pojmy ve své subjektivistické podobě zdají se mu býti komesurabilními.

Z toho se mu podávají tyto závěry:

1. hospodářství lze chápati pouze psychicko-subjektivně, protože bez pojmu výdajů (Kosten) a výnosu nejsou hospodářské úvahy možny a ve sféře mimopsychické a mimosubjektivní nelze si těchto pojmů mysliti.
2. princip hospodářskosti nemůže býti principem specificky hospodářským, protože platí i pro objektivní zevní představy, tedy v oblasti, kam pojmy výdajů (Kosten) a výnos nemají přístup.
3. další důsledek tohoto Liefmannova názoru je ten, že mu není možno, aby charakterisoval onen „zároveň technický“ princip hospodářskosti — který, jak sám učí, platí i pro oblast objektivity — pomocí pojmu výdaje (Kosten) a výnosu, nýbrž že musí za tím účelem sahati k pojmům prostředku a účelu.

Tak se dostává Liefmann, sleduje ještě stále tutéž základní myšlenku, k formulaci principu hospodářskosti jako postulátu minimálního prostředku a maximálního

výsledku *). První pojem obsahuje podle mého mínění kontradikci in adjekto, protože, jakmile je chtěn prostředek minimálně, není více prostředkem, neboť: pokud je něco prostředkem, t. j. nositelem užitečnosti, nemůže být chtěn minimálně, nýbrž musí být chtěn maximálně. Jinak znamenalo by to chtíti minimálně něco, co slouží a jest ku prospěchu účelu, čili chtíti něco, co se přiči účelu, což však v sobě chová vnitřní rozpor. Pojmu prostředku naprosto a již pojmově odporuje tendence, jež by co do kvantity směřovala k minimalitě.

ββ) Náklad a výnos v pojetí Englišově.

Analogické subjektivistické stanovisko zaujímá tu Engliš, který ovšem jinak není naprosto výlučně hospodářským subjektivistou. Jeho stanovisko jest zřejmé z výkladů o nákladu a výnosu v jeho „Základech hospodářského myšlení“**): „Člověk jedná, aby zmenšil stav svých strastí. Jednání záleží pravidelně v tom, že podstupuje menší strast, aby zažehnal větší. Prací získává chleba, poněvadž strast práce jest mu menší nežli strast hladu. Práce o sobě jest nechtěna, jest námahou, jest subjektivní škodou“ (§ 9 cit. práce). „Chtěnou jest vzhledem ke svému účelu zažehnati strast větší. Vzhledem k tomuto účelu jest nákladem.“

„Výnos a náklad lze pozorovati a zachytiti zevně, externě. Pravím: Práce, jako pozorovatelská činnost, suroviny, nástroje atd. jsou nákladem; chléb, oholení atd. jest výnosem. Tak se říká v obyčejné mluvě. Avšak tyto vnější zjevy stávají se nákladem a výnosem, jsou-li pozorovány z určitého zorného úhlu, t. j. ze stanoviska hospodařícího člověka, který je chápe a chce jako vzájemně odvažované posuny

*) Resp. úspěchu — v orig. „Erfolg“.

***) Brno, 1922, str. 90.

strasti. Práce jest nákladem, poněvadž jest strastí a má vésti k zmenšení strasti jiné. Proto musíme výnos a náklad chápati též interně; interně jest nákladem strast (ať jest vyvolána vně či nikoli), kterou podstupuje subjekt za účelem zapuzení jiné větší strasti (ať tato vně záleží v čemkoli). Cílem jest chápati změny vnější, což však jest možno jen z interního hlediska hospodařícího subjektu.“

A dále: „Je-li náklad obětovanou škodou za účelem dosažení vyššího užitku, musí býti náklad a užitek, pokud se týče výnos, vzájemně měřitelný. Jak lze měřiti určitý počet hodin práce, určité množství surovin, určité opotřebení strojů atd., jež jest nákladem, na straně jedné, a určité množství vyrobených statků, jež jsou výnosem, na straně druhé? To jest možné subjektivním hodnocením, které nejrozmanitější výnos a náklad chápe jednotně jako uspořenou strast.“

Engliš zná, právě tak jako Liefmann, jen jedinou výjimku z této čistě subjektivistické konstrukce pojmu nákladu a výnosu. Praví totiž (str. 91): „Mimo to lze takové měření provésti i vně, ale jen tenkrát, když jest všeobecná směna a lidé spatřují ve statcích nejen jich přímou konkrétní, nýbrž nepřímou abstraktní upotřebitelnost, takže každý statek představuje jen určité množství abstraktní upotřebitelnosti, vyjádřené v jich jednotkách, t. j. jednotkách peněžních (což vysvitne ještě lépe později). Pak mohu výnos i náklad vyjádřiti a vzájemně srovnati též peněžně. Avšak takovým způsobem lze měřiti jen příbytek a úbytek statků, pokud se týče jich abstraktní upotřebitelnosti, t. j. hodnoty peněžní (ceny). Výnosem podniku jest podle toho rozdíl mezi cenou vyrobených a cenou obětovaných statků. To jest objektivní peněžní výnos činnosti podniků, ja-

kožto pracovní skupiny. Tento výnos se pak dělí mezi podnikatele, kapitalistu a dělníka. Co zůstane podnikateli, jest osobní výnos peněžní podnikatele.“

Tím vyslovuje Engliš zcela jasně, jednou negativně, jednou pozitivně, že s výjimkou peněžního není žádného objektivního výnosu. V prvním citátu konstatoval Engliš výslovně, že výnos a náklad jsou možny jen se subjektivistického stanoviska, kde prý jsou srovnávány posuny strasti. Z toho plyne negativně a contrario, že není možný objektivní výnos. V druhém citátu uznává Engliš objektivní výnos, obmezuje jej však výslovně na případy, jež probíhají peněžně, a prohlašuje, že takovým způsobem lze měřiti jen příbytek a úbytek statků, pokud se týče jich abstraktní upotřebitelnosti. Tím vstupuje vlastně v šlépěje Liefmannovy, který se vyjadřuje takto: „Nesmíme nikdy zapomínati, že čistý výnos peněžní jest stavěn v spotřebním hospodářství, jež za ním stojí, proti psychickému užitku.“ (Das Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge, Jahr. für N. Ö. und Staatsw. 1917, str. 6.) Jinde: „Peněžní zjevy jsou jediným případem, v němž je možno srovnati kvantitně, číselně účel a prostředek. V tom právě záleží vnitřně hospodářská funkce peněz, že poskytují číselný podklad pro dřívější srovnání psychického užitku a nákladu (Kosten).“ (Grundsätze, I. Band, str. 336.)

Chceme-li ovšem provést srovnání peněžního výnosu a peněžního nákladu tak, jak to činí Engliš, musíme přeskočiti řadu hospodářských úvah, neboť od peněžního nákladu nemůžeme přejíti přímo k peněžnímu výnosu; lze říci, že peněžní náklad a peněžní výnos nestojí přímo proti sobě, nýbrž od jednoho přejdeme k druhému teprve po hospodářských oklikách (na př. za peněžní náklad obdržíme v první řadě nákladové statky, t. j. suroviny, pracovní sílu atd., tyto proměníme

v hotové tovary a teprve tyto přinášejí svým prodejem peněžní výnos). Chápeme-li však peněžní náklad jako jen nepřímý srovnatelný s peněžním výnosem, pak nemusíme sahati vůbec k pojmu peněžního výnosu, abychom došli k pojmu peněžního nákladu. Jinými slovy: Je možno konstruovati peněžní náklad (jako přímý náklad) a srovnati jej (nepřímý) s výnosem, aniž to byl výnos peněžní. Tak na př. koupíme-li za peníze statky poživatelné. Vidíme ostatně i zde jak u Liefmanna tak u Engliše snahu po vertikálním ($A - B$), na místo horizontálním ($B - C$) srovnávání nákladu s výnosem.

Nechceme prozatím podávati dalších důkazů o Englišově subjektivistické konstrukci pojmu nákladu a výnosu, ježto pokládáme uvedené důkazy za postačující. Stejně později musíme se ještě k této otázce vrátiti a vyhledáme raději důvody, které Engliše k této konstrukci přivedly, ačkoli se jinak — jak jsme shora připomněli — nikterak nehlasí k výlučnému hospodářskému subjektivismu jako právě Liefmann.

Vysvětlení nalézáme v předposledním odstavci uvedeného citátu z jeho „Základů“: měřitelnost nákladu a výnosu to je, jež vede jak Liefmanna tak Engliše k analogickému ba přímo identickému myšlenkovému pochodu. Žádoucí komesurabilita obou těchto pojmů nutí oba autory, aby z nesnáze plynoucí z inkomesurability prostředku a účelu hledali spásné útočiště v subjektivních pocitech, v nichž se domnívají je také nalézt.

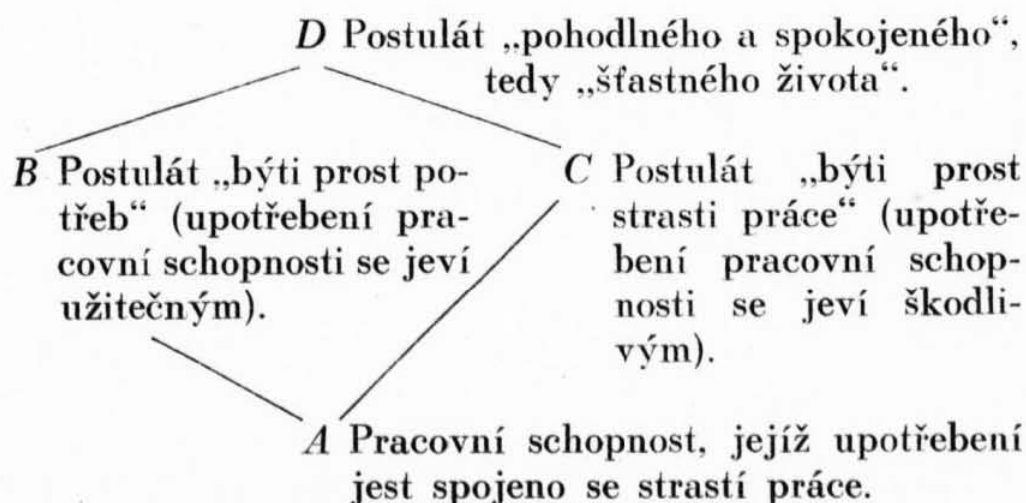
γγ) Společné východisko obou učení jest mylné, byť ovšem velmi láká k omylu.

Předpoklad obou autorů, že totiž srovnávají prostředek s účelem, srovnávajíce subjektivní pocity strasti práce a ukojení potřeby, není však naprosto správný.

Tento jejich omyl byl podle mého domnění nejen pramenem dalších omylů, nýbrž byl ať přímým či nepřímým podnětem k tomu, že Liefmann a Engliš došli k zcela rozdílné konstrukci hospodářské teorie.

Názor obou autorů o srovnatelnosti prostředku s účelem je neudržitelný. V žádném jimi uvedeném případě není srovnáván účel s prostředkem, ani v případě srovnávání subjektivních pocitů. To je totiž pojmově vyloučeno, protože podmiňující není srovnatelným s podmíněným. Čtenář nechť si připomene, co bylo řečeno na straně 98. a na straně 207. Ve všech těch případech, kde se domněle srovnává prostředek s účelem, není srovnáváno subordinované, nýbrž koordinované. Ve skutečnosti neděje se srovnání podle formule $B - A$, nýbrž podle formule $B - C$. To se zdá snad na první pohled nepravděpodobným, nicméně však tomu tak je.

Abychom totiž mohli srovnati škodu strasti práce s užitekem ukojení potřeby, potřebujeme znáti vyšší účel, s jehož hlediska teprve musíme pozorovati obě veličiny jako navzájem koordinované postuláty, asi podle tohoto schematu:

Z toho jasně plyne, jak bylo řečeno, že odpočet pracovní námahy od ukojení potřeby neděje se podle formule $A - B$, nýbrž podle formule $B - C$.

Přehlednutí tohoto podle mého názoru velmi důležitého, ba základního poznatku, lze vysvětliti jedině tím, že se hospodářské úvahy nedály v rámci pevné hospodářské fáze.

Poznamenali jsme již nahoře, že tato domnělá srovnatelnost prostředku a účelu při subjektivních pocitech vedla k odlišným konstrukcím hospodářské teorie u Liefmanna a Engliše. Myšlenkový pochod Liefmannův, pokud jej s největší možnou pravděpodobností můžeme ex post rekonstruovati, byl nastíněn již na straně 290. n. n.

Myšlenkový pochod Englišův dál se jinou cestou, ačkoliv vyšel z téže téže (totiž z téže o srovnatelnosti prostředku a účelu při subjektivních pocitech, argument: citát z jeho „Základů“, který jsme uvedli na straně 296. v druhém odstavci shora). Englišovi se jevilo pravděpodobně povážlivým, omeziti hospodaření pouze na cítící subjekt. Pro pojmy nákladu a výnosu, jejichž komesurabilitu měl za nutnou, jak plyne z uvedeného citátu, nemohl však najíti této žádoucí komesurability v jiné sféře, než ve sféře subjektivních pocitů. Poněvadž tedy výnosový princip zdál se mu plně oprávněným pouze ve sféře subjektivistické, již však nebyl ochoten prohlásiti za jedinou sféru hospodářskou, byl zřejmě nucen ohlížeti se po jiném kritériu hospodářskosti, než je tento princip. Krátce — musel charakteristikon hospodářskosti přeložiti do něčeho jiného, než je princip hospodárnosti. Přeložil je do obsahu chtěného.

A tak vidíme Liefmanna i Engliše vycházeti z téže základní myšlenky, jež jim každému ukazuje cestu, po

níž se třeba dáti; přesto každý z nich považuje za nutno hledati pravdu po cestě jiné. A ačkoliv je jejich cesty dělí, zůstávají obě vždy ovlivněny východiskovou tézí, neboť tu považují oba za nerozborné axioma. Kdyby byli pojali o tom sebe menší pochybnost, snad by jejich nauka byla se dala směrem poněkud jiným. Kolik práce a námahy stálo objevení tohoto základního omylu, o němž jsme právě mluvili a který má v sobě tolik lákavého, přesvědčujícího a takřka samozřejmého, může oceniti dostatečně jenom ten, kdo dobře zná duševní bystrost a myšlenkovou pečlivost obou těchto mužů.

bb) Výnosové pojmy jsou podle mého pojetí povahy výlučně hospodářské.

Náklad a výnos jsou podle mého pojetí pojmy výlučně hospodářskými, ba jsou to pojmy po výtce (kat' exochén) hospodářské. I v tom se liší moje pojetí od pojetí Liefmannova a Englišova.

Jistě i u Liefmanna jsou tyto pojmy, uváděné jako „Kosten“ a „Ertrag“, pojmy výlučně hospodářskými, avšak pouze naše slovní vztahy jsou tytéž, nikoliv již pojmy samostatné. Jsou sice u Liefmanna pojaty jako výlučně hospodářské, avšak zároveň jako výlučně subjektivní, čehož ovšem u mého pojetí není. Liefmann sice též mluví o peněžním výnosu, avšak to je mu jen číselnou náhražkou pro vyjádření subjektivních pocitů. Je to jen logický důsledek jeho důsledně provedeného subjektivismu.

Naproti tomu Engliš mluví zcela otevřeně o technickém nákladu a výnosu, jsou tedy tyto pojmy podle jeho nynějšího pojetí (původně pojímal je pouze subjektivisticky) pojmy formálně teleologickými

a nikterak ne pouze ryze hospodářskými, jak je konstruuji já *).

cc) V rámci téže hospodářské fáze máme dvojí pojem nákladu (náklad přímý a nepřímý).

Tento poznatek byl námi již dostatečně vysvětlen a dokázán. Myslím, že se nemýlím, tvrdím-li, že toto rozlišování pojmu nákladu se dosud v teorii hospodářské nedálo — a to na její škodu.

Z tohoto rozlišení plyne jako nutný důsledek, že musíme rozlišovati i dvojí počet výnosový, z nichž každý má svoje vlastní poslání: jeden zjednává nám

---

*) Jako příklad technického výnosu uvádí Engliš dalekohled, při němž skelná hmota zvětšující čočky zároveň zatemňuje paprsky. Při rostoucím zvětšení (skelné hmoty a tím i zvětšovaného předmětu) vzrůstá stále a stále zatemnění, takže od jistého okamžiku nemůžeme míti dalšího užitku ze zvětšení, neboť škoda ze zatemnění jej převyšuje. Diference mezi užitkem a škodou je podle Engliše vyloženě výnosem. „Je to výnos hospodářský?“ ptá se, „Ne, je to výnos technický.“

K tomuto příkladu jest poznamenati:

1. Je zde očividný odklon od jeho nauky, kterou jsme uvedli citací jeho výroků již shora, totiž nauky, že vnější děje mohou se jeviti jako náklad a výnos jen v jich roli v subjektivní sféře. (Objektivně jen v roli peněžní.) Aby tento odklon a rozpor zcela jasně vystoupil, stačí konstatovati, že zde jde o vyloženě objektivní výnos, i když je označen jako výnos technický, což se nesrovnává s nahoře citovanými výroky Englišovými o nutnosti uvedení vnějších dějů ve vztah k vnitřním dějům na linii subjektivní strasti.

Tento jinak překvapující, protože nikde neodůvodněný odklon stane se nám vysvětlitelným teprve pak, jestliže jej poznáme jako důsledek použití mé konstrukce pojmu nákladu a výnosu, jak jsem ji ponejprv podal veřejnosti v práci „O jednotnou konstrukci finanční vědy“ (Brno, 1929).

Bez prostředkujícího členu mé konstrukce výnosových pojmů

poznání výlučně o výnosu hrubém a to relativním $\frac{B b}{A a}$
druhý výlučně o výnosu čistém ($B - C$). Jediný z těchto
počtů sám o sobě nemůže nás nikdy přivést k oběma
těmto výnosovým pojmům zároveň.

To podle mého názoru je nejdůležitější důsledek toho,
že uvnitř téže hospodářské fáze máme pojmy nákladu
dva. Konstrukce počtu relativního hrubého vý-
nosu jest velkou zásluhou Liefmannovou (byť jeho
terminologie byla poněkud odlišná), naproti tomu důle-
žitost počtu čistého výnosu nebyla podle mého
názoru patřičně zhodnocena.

---

narazili bychom tu na nepřeklenutelné rozpory. Na jedné straně
totiž nutně plyne z požadavku obligatorní originality Englišo-
vých hospodářských postulátů, že náklad a výnos u postulátů
derivativních musí býti technickými. Neboť nelze nahlédnouti,
proč by se mělo mluvíti o těchto pojmech jen u postulátů origi-
nálních. Až potud by tedy jeho nauka byla důslednou. Na druhé
straně však praví ve svém hlavním díle o těchto pojmech, že
jsou možny a přípustny jen s hlediska objektivistického, jež však
jest mu výlučně hospodářským a nepřipouštělo by tedy žádného
technického výnosu.

2. Odvolávám se zde na své poznámky jak byly uvedeny na str. 251.
n. n., z nichž vyplývá, že v daném případě v pojetí Englišově —
i když vezmeme ohled na jeho změněný vědecký postoj k výno-
sovým pojmům ve smyslu jeho nynějšího jich pojetí — nemůže
jíti o žádný výnos, tedy ani ne o výnos technický. Neboť zde
nemáme žádnou skutečnou škodu, nýbrž jen ušlý užitek,
který podle Englišova pojetí nemůže zdůvodniti žádný náklad
a tedy ani žádný výnos. Podle mého pojetí zde ovšem rozhodně
máme výnos, však tento výnos je výnosem h o s p o d á ř s k ý m,
protože žádného technického výnosu není.
3. Protože však nechci interpretovati Englišě slovně, nýbrž podle
smyslu a tedy in optimum, tedy rád přiznávám, že jsou případy,
při nichž nemáme ušlého užitku, nýbrž skutečnou škodu ve
smyslu Englišově, kterou stavíme proti užitku. Že však i v těchto
případech je takový výnosový počet hospodářský a ne technický,

dd) Zhodnocení tří uvedených odchylek.

Všechny tři námi uvedené odchylky jsou podstatné a základní důležitosti: neboť formálně-hospodářská povaha výnosových pojmů pole hospodářské nauky takřka zdvojnásobuje co do rozsahu, rozšiřujíc je totiž o celou objektivistickou (vnější) stránku života, jíž podle Liefmannovy nauky bylo zakázáno vystupovati v rovině hospodářského myšlení. Při tom zároveň byly příslušné problémy námi pojaty a řešeny čistě logicky a nikoliv psychicky či psychologicky. Reklamace platnosti výnosových pojmů výhradně pro hospodářskou vědu jest podle mého názoru stěžejní důležitosti. Neboť máme zjednáno pro hospodářskou vědu, aspoň pro hospodář-

---

to dokáži v dalších vývodech, kde věnuji tomuto důkazu samostatnou kapitolu.

Proč vlastně, musím se ptáti, je v našem příkladě s dalekohledem výnos výnosem technickým? Je to snad pouze proto, že příslušný postulát je postulátem derivativním? Pak je však postulát peněžního výnosu také jen technickým. Nebo je snad snaha po peněžním výnosu hospodářskou proto, že ji lze vztáhnouti na subjektivní princip blaženosti (minima strasti)? Pak je však snaha po maximální viditelnosti hvězd také hospodářskou, protože i ji lze vztáhnouti na týž subjektivní princip. Vidíme, že není žádného kvalitativního rozdílu mezi postulátem peněžního výnosu a postulátem dokonalého dalekohledu. Pak by též na př. výdělečná společnost vůbec nemohla hospodařiti, neboť ta přece sleduje pouze peněžní výnos. Leč že bychom chtěli vybudovati rozdíl mezi technikou a hospodářstvím na **protikladu** mezi skutečným výnosovým počtem ve smyslu Englišově (počtem, který jest zdůvodněn skutečnou škodou a plyne tedy z dvojsečnosti použití prostředků — viz str. 142. příp. b), který by znamenal výnosový počet technický a mezi pouze zdánlivým výnosovým počtem, který se vyskytuje na př. v konsumním hospodářství (plyne z omezenosti prostředků — str. 142. příp. a) — a podle Engliše není výnosovým počtem, nýbrž pouze volbou, protože tu máme jen ušlý zisk a nikoliv skutečnou škodu).

skou vědu mého pojetí, pevný bod (jakési „*δὸς μοὶ ποῦ στῶ*“), o nějž se můžeme opřít při všech pochybách. Žádný z dosavadních teleologických pojmů neměl tuto vlastnost hospodářské exkluzivity. Ani pojem užitku či škody, ani pojem prostředku či účelu, ani pojem postulátu, potřeby, statku či upotřebitelnosti. Ano i princip hospodárnosti, toto prastaré kriterion, byl reklamován i pro pole techniky pod rouchem termínu minimálního prostředku a maximálního účelu. Za takových okolností nelze se ani diviti, že hospodářským vědcům se zdálo nezbytným hledati podstatu hospodářskosti v obsahu teleologického snažení. Tak se stalo u Liefmanna subjektivním obsahem postulátu, u Engliše subjektivním i objektivním obsahem postulátů origi-

---

Tento, podle Engliše jen zdánlivý, výnosový počet spočívající na omezenosti prostředků by byl pak položen za základ pravého kriteria „hospodářskosti“. Proti možnosti takové rozlišovací metody mezi hospodářstvím a technikou bude jasně dokázáno, že i výnosový počet, jenž spočívá na dvojsečnosti použití prostředků, má v rámci ryze hospodářského myšlení rozsáhlou možnost použití, takže nemůže býti kriteriem k odlišení hospodářství a techniky.

Jako jediný odlišující znak mezi technikou a hospodářstvím zbývá u Engliše pouze *originarita* resp. *derivativita* postulátu.

Avšak pozorovacím sklem tohoto rozlišujícího znaku nebylo by možno nikdy provésti klasifikaci techniky a hospodářství. Neboť není skoro postulátu, který by byl chtěn přímo jako postulát nejvyšší, a tedy skoro každý by byl postulátem technickým. Zároveň však není ani jediného postulátu, který by se nepřímou nedal převést na postulát nejvyšší. Byl by tedy každý postulát hospodářským, byly by tedy všechny zároveň hospodářskými i technickými, až na postuláty nejvyšší, jež by byly jen hospodářskými. Šlo by tedy vždy zároveň o techniku i hospodářství, podle toho, zda bychom si mysleli teleologický řetěz jen co do části, nebo až do konce. Neudržitelnost takové nauky bude později dokázána.

nárních. Po zjištění, že povaha výnosových pojmů je formálně hospodářská, odpadá automaticky Liefmannova domněnka o jich subjektivní jednostrannosti, zároveň však je zřejma nepřipustnost jich užívání v technice, jak by odpovídalo nauce Englišově.

Posléze dvojí náklad v rámci téže hospodářské fáze a jemu odpovídající dvojí výnosový počet vysvětlují tak mnohé, co se přímo cítilo v hospodářské vědě, aniž však dosud mohlo dojíti přesného vyjádření. Neboť Liefmannova volba (Wählen), kterou charakterisuje hospodářskou úvahu a která byla jím sice velmi bystře objevena, avšak zůstala důvody nedoložena, není — jak se ukáže později — úvahou výlučně hospodářskou; kde však hospodářskou úvahou skutečně jest, jeví se býti počtem čistého výnosu. Volba není pojmem hospodářským, pojmem hospodářským je však počet čistého výnosu.

Stěžejní bod úvahy hospodářské byl přeložen z přípravné činnosti (počet relativního hrubého výnosu a stanovení řady, v níž mají se státi jednotlivé akty podle významu relativních hrubých výnosů) do rozhodnutí ve smyslu čistého výnosového výsledku. Tak je vysvětleno výnosovým pojmem i hospodářství konsumní, což se Englišovi zdálo nemožným. Tak — byť i po nepřímé cestě — bylo dosaženo i komesurability výnosových pojmů (nákladu a výnosu) i pro ten případ, že náklad „A“ je prostředkem pro výnos „B“ jako účel, ačkoliv prostředek a účel jako takové nemohly nikdy býti vzájemně porovnány. Nebyly porovnatelny ani tehdy, byla-li pracovní námaha nákladem a krytí potřeby výnosem, neboť dojdeme-li k tomu, že tyto dva pocity mají býti porovnávány a srovnatelný, pak nejde již o účel

a prostředek, nýbrž to již srovnáváme dva koordinované, navzájem sobě škodlivé postuláty. A proto postavíme-li proti sobě v této naší teleologické úvaze nějaký postulát a nějaký jemu škodlivý zjev, nemáme tu vztahu prostředek — účel, nýbrž máme tu dva prostředky, z nichž jeden (B) je užitečnější vzhledem k nadřazenému jím oběma postulátu D než druhý (C).

Dalším důsledkem mého odlišného pojetí pojmu nákladu je to, že jsem ukázal ještě další výlučně hospodářský pojem. Potřeba toho se sice vždy v obecné mluvě cítila, avšak v hospodářské nauce dosud — aspoň všeobecně — tento pojem výlučně hospodářským uznán nebyl. (Tak na př. podle Liefmanna platí princip spoření — Sparprincip — nejen pro oblast hospodářství, nýbrž je reklamován i pro techniku.) Je to pojem spoření, o němž jsem dokázal, že je snižováním nákladu.

6. Podstata „hospodářskosti“: vznik zákona maximálního čistého výnosu.

a) Výsledkem povšechného zkoumání jest alternativa: buď postulát kritický, nebo diakritický.

Když jsme se dostatečně obeznámili s celou hospodářskou fází, prozkoumavše tuto fázi, v níž musí přec býti dána též podstata „hospodářskosti“, se všech stran jako broušený kámen, jehož všechny fazety chceme postupně pozorovati, pak můžeme již položit si tuto otázku: v čem spočívá podstata „hospodářskosti“? Dokázali jsme, že každý člen této fáze jest nepostradatelný (tudíž žádný není přebytečným, jich celek pak pro hospodářskou úvahu postačující). Zároveň se však ukázalo, že nelze něco charakterisovati jako „hospodář-

ské“ pouze jedním členem fáze. Neboť A jako náklad nepřímý předpokládá nutně komplementární B co výnos, právě tak náklad C výnos B , a posléze B a C jako koordinované postuláty předpokládají opět D jako kritický postulát. Nemůžeme charakterisovati něco jako „hospodářské“ pomoci A a B jako nákladu a výnosu, neboť na tyto dvě komponenty nutno se dívatí jen jako na přípravné komponenty úvahy o čistém výnosu $B - C$. Konečně ani samotným postulátem „ D “ nelze charakterisovati nějakou úvahu jako úvahu hospodářskou, neboť tento postulát sám o sobě není hospodářský, nýbrž je jím teprve tehdy, je-li kritickým postulátem hospodářské fáze, je-li tudíž kriteriem, podle něhož rozhodne se kolise dvou křížících se postulátů.

Z toho všeho jest zřejmo, že charakteristika „hospodářskosti“ není dána žádným izolovaným postulátem, nýbrž jen hospodářskou fází v její celistvosti. Neboť již dříve, při výkladu hospodářské fáze, jsme dovedli, že tato fáze jest nedílným celkem, který však zároveň jest zcela postačujícím. Další naše úvahy musí tedy směřovati k tomu, abychom zjistili, za jakých podmínek dojde vůbec ku vzniku hospodářské fáze. K tomuto vzniku jistě nestačí postulát A či B , ať již jeden z nich sám, či oba dohromady, neboť ty mohly by vytvořiti pouze fázi technickou. Totéž platí o A a C .

Potřebnou podmínkou vzniku hospodářské fáze mohou tedy býti pouze A a B dohromady se vztahem ku C , nebo B a C společně — zde jde de facto o totéž, neboť v obou případech jsou obsaženy v podmínkách vzniku hospodářské fáze výnosové pojmy (náklad a výnos).

Podmínkou vzniku hospodářské fáze jsou tedy postuláty tak sestavené, že vyjadřují náklad a výnos. Když si uvědomíme to, co bylo

o těchto pojmech řečeno v příslušných výkladech o hospodářské fázi, uvědomíme si, že takto seskupené postuláty vyjadřují, že jest chtěno maximum výnosu a minimum nákladu. Toto seskupení postulátů nazývám „diakritickým postulátem“ a to je právě princip „maximality výnosu při minimalitě nákladu“, kterýžto princip je nazýván principem hospodárnosti. Tento princip bude v dalších výkladech hodnocen jako kritérium hospodářskosti a bude blíže prozkoumán.

Nyní nám zbývá prozkoumati ještě postulát „D“, zda i on tvoří podstatné kritérium hospodářskosti. S tímto úkolem vypořádáme se nejdříve.

Dosavadní naše úvahy dovedly nás k tomu výsledku, že kritérium hospodářskosti musí spočívatí buď v diakritickém nebo kritickém postulátu.

b) O kritickém postulátu zvláště.

Kritický postulát sám o sobě nikdy nemůže býti diakritickým znakem hospodářského myšlení a nemůže sám o sobě nikdy býti podmínkou ku vzniku hospodářské fáze, neboť jako všechny izolované postuláty jest sám o sobě vlastní pouze myšlení technickému. Vždyť kritickým stane se teprve určením, že zahrnuje více (v případě hospodářské fáze dva) postulátů. Tak stává se kritickým teprve tím, co jest již předpokladem jeho kritické vlastnosti. Mluvíme-li tedy o nějakém postulátu jako o kritickém, předpokládáme již, že bude — lze říci — soudcem mezi dvěma či více postuláty (a to kolidujícími, neboť jinak by nebylo rozsouzení třeba). Pak jest však to, co předpokládáme, hledanou podmínkou, logické prius, a předpokládající postulát (kritický) nemůže býti něčím podmiňujícím, nýbrž pouze podmíněným.

Z těchto důvodů nemůže býti pouhý jeden postulát — a byť to byl i nejvyšší — o sobě diakritickým pro hospodářské myšlení. Na tomto omylu — podle mého názoru — spočívá pokus prohlásiti určité postuláty již samy o sobě za diakritické pro hospodářské myšlení. Takovými to postuláty mají domněle býti postulát subjektivní blaženosti (subjektivní minimum strasti) a ideál člověka (podle Engliše). I kdyby nebylo jiných argumentů k vyvrácení této konstrukce než toho, který jsem uvedl zde nahoře, stačilo by to pro důkaz její nesprávnosti.

V mém pojetí nejsou tyto uvedené postuláty než kritickými postuláty příslušné hospodářské fáze. Z toho plyne, že podle mé konstrukce jest možno zmíněné postuláty vykládati též ještě technicky, k čemuž dojde tehdy, představujeme-li si, že prostředky k jich dosažení nekolidují. Tak bylo by tomu na příklad, byla-li by subjektivní blaženost dosažitelná pouhou fyzickou zdatností a ta nevyžadovala žádné oběti, což sice jest neproveditelné, teoreticky však myslitelné, anebo kdybychom si představovali, že ideál člověka jest uskutečnitelný vysoce morálním smýšlením všech lidí, jež lze dosíci bez jakýchkoliv obtíží. Podle mého mínění nemůže kritický postulát sám o sobě býti diakritickým pro hospodářské myšlení, neboť to předpokládá ještě něco dalšího — totiž (nejméně) dualitu kolidujících postulátů — čím jest kritičnost postulátu podmíněna, kterážto podmínka jest logické prius. Tento předpoklad jest právě hledaná podmínka vzniku hospodářské fáze a tím i hospodářského myšlení. Co jest tímto předpokladem? Jest jím diakritický postulát, jehož výkladu věnujeme následující úvahy.

c) O diakritickém postulátu zvláště: zákon hospodárnosti, ekonomický princip.

Diakritický postulát nevyjadřuje tedy nic jiného, než ekonomický princip, princip hospodárnosti. Tomuto zjištění musíme věnovati veškeru pozornost. Zde liší se moje pojetí v určitých směrech od běžné konstrukce. O některých z těchto rozdílů jsme se již zmínili, v průběhu dalších výkladů objeví se nám ještě rozdíly nové.

Podstatný rozdíl je tu především v tom, že konstruuji princip hospodárnosti postaviv proti sobě jen pojem nákladu a výnosu, kdežto běžná literatura staví zde proti sobě prostředek a účel.

Tak Liefmann ve svých „Grundsätze“ — Berlín, 1923, str. 262 — a na mnoha jiných místech pojímá princip hospodárnosti jako vztah mezi prostředkem a účelem, které nazývá logickými kategoriemi. To ostatně nutně plyne i z toho, že vztahuje princip hospodárnosti jako princip racionality i na techniku (str. 276), pro niž nepřipouští užívání pojmu „Kosten“ (náklad v mém smyslu) a „Ertrag“, neboť tyto pojmy konstruuje pouze subjektivně, kdežto technika v jeho pojetí má co činiti jen s pochody objektivními a vnějšími (mimopsychickými).

Na str. 332 praví: „Jest jisto, že jak technika, tak i hospodářství musí býti definovány logickou kategorií prostředku.“ (V tomto ohledu následuje příkladu Liefmannova Engliš, který vyjadřuje princip hospodárnosti — „Základy“, str. 45 — tímto způsobem *): „vyjadřuje vztah prostředku k účelu“.)

---

*) Při hořejších citátech беру samozřejmě ohled jen na to pojetí, jež Engliš uveřejnil před tím než jsem uveřejnil své odlišné mínění („O jednotnou konstrukci finanční vědy“, 1929). Na pojetí, uveřejněná po vyjití zmíněné mé publikace, v mnohém ohledu modifikovaná, v této souvislosti ohledu neberu.

Z tohoto mylného — podle mého názoru — pojetí principu hospodárnosti vyplývají další pojmové konstrukce, jež se od mých konstrukcí liší: přijme-li se totiž jednou, že princip hospodárnosti jest vztahem mezi prostředkem a účelem, musí se přijmouti i to, že lze mluvit o minimálním prostředku a maximálním účelu*). A přece, jak jsem ukázal, postulát minimálního prostředku je *contradictio in adiecto*, neboť „býti prostředkem“ a „býti užitečným“ jest pojmově totéž. Je-li však něco užitečné, tudíž hovorčí mému účelu, musím nutně chtít jeho maximalitu, nikoli minimalitu. To bude jasno každému, jakmile vyjádříme chtění minimálního prostředku jako chtění minimální užitečnosti. Tudíž všichni ti, kdo mluví o minimálním prostředku, myslí na náklad, ač praví „prostředek“. Pak však mluví o hospodářském zjevu, domnívajíce se, že jde o zjev technický, když mluví o minimálních prostředcích i ve smyslu a v rámci úvah technických.

Stejně není podle mého názoru možno mluvit v souvislosti s principem hospodárnosti o maximalitě účelu. Účel jest svou povahou něco chtěného, jež buď bude splněno, nebo nebude splněno, buď bude dosaženo, nebo dosaženo nebude. Není vůbec účelu maximálního či minimálního nebo jinak kvantitně určitelného, neboť účel není schopen kvantitního odstupňování. Účel však je zároveň stoprocentní užitek, a zde ovšem lze mluvit o kvantitním významu a vůbec o kvantitě. (Srov. str. 116. a 157. n.)

Tedy to, co jest maximálně chtěno, není účel, nýbrž užitek. Užitek jest chtěn vždy co nej-

---

*) To činí jak Liefmann („Grundsätze“, str. 264), tak Engliš — na př. „Národohospodářský Obzor“, únor 1929, str. 81. n. n.

větší, dokud nedosáhne 100 procent; stane-li se tak, nemluvíme již o dosažení užitku, nýbrž o splnění účelu. Proto tam, kde jde o „tendenci“, kde označujeme účel jako „ideál“, poněvadž jest nedosažitelný (ideál totiž jest nedosažitelný účel), jest užitek dosažitelný jen do určitého stupně, a chtějící subjekt snaží se o dosažení maximálního (ne stoprocentního) užitku na nedosažitelném účelu (ideálu), nemůže však chtít ani maximální účel ani maximální ideál, neboť něco takového neexistuje. To platí stejně o subjektivním ideálu spokojenosti jako o ideálu vzdělání, zdraví atd., jako o souhrnu vlastností, jež vůbec pro lidstvo chceme, při čemž mluvíme o ideálu člověka či ideálu lidstva. To, co bylo řečeno o maximálním ideálu platí mutatis mutandis o maximálním účelu, který rovněž neexistuje. V představě chtějícího subjektu musí býti účel již kvantitně hotov. Jiná logická konstrukce účelu není možná.

Tuto záměnu účelu s užitkem (pokud se totiž týče maximality) jest patrně vysvětliti tím, že účel i prostředek jsou chtěny jakožto výsledek použití užitečnosti, užitek pak, který jest též výsledkem použití užitečnosti, jest chtěn stoprocentní, což jest právě již účel. Ten tedy nelze více stupňovati. Užitek jest chtěn vždy maximální t. j. při dosažitelném účelu stoprocentní, a jest tedy vlastně superfluum, připomínáme-li to o něm výslovně.

Z uvedených zde důvodů jsou označení „minimum strasti“ při subjektivním a „minimum zla“ při objektivním postulátu zcela správná, neboť vyjadřují minimální škodu na daných postulátech (užitek a škodu lze nesporně kvantitně odstupňovati), kdežto naopak nikterak nelze mluvíti o „maximálním ideálu člověka“ či o „maximální subjektivní blaženosti (bezestrastnosti)“.

Proti tomu, mluví-li na př. Engliš o maximálním účelu, myslí na zcela jiný případ, totiž ten, při němž jde o hospodářský postulát s hospodářskou kolisí a o náklad (škodu), jímž vykupujeme si výnos (užitek) vzhledem ku kritickému postulátu. To plyne ze souvislosti jeho textu. Připojuje k tomu, že účel je maximální, není-li chtěn určitý stupeň jeho účelového obsahu, nýbrž pouze maximum. To jest zřejmé nedopatření. Mám-li na příklad dvě světnice, v nichž chci míti teplotu 20° C, a nestačí-li mně k tomu moje zásoba dřeva a snažím-li se tedy docílití co nejvyšší teploty s co nejmenší obětí dřeva, abych se přiblížil chtěnému účelu — teplotě 20° C — tu přece nelze tvrditi, že by byl chtěn „určitý stupeň účelového obsahu“ a přece byla (cituji): „dána přednost většímu užitku před menším a menšímu nákladu před větším“ *).

Zde však nejde o maximální účel, nýbrž o maximální výnos na kritickém účelu, což jest pojmový (logický) rozdíl a zmíněná terminologie jest zde zřejmě ještě o to více neoprávněna, že v tomto případě máme nejen termín „užitek“ (a tudíž hrubý výnos), jemuž přísluší atribut maximality, nejen termín „škoda“ (náklad), jehož minimalita jest žádoucí, nýbrž že máme tu dokonce speciální termín pro saldo obou složek a to termín „čistý výnos“.

Ze zcela mylného pojetí principu hospodárnosti vyplynul pak dále nesprávný názor, že kromě hospodářského výnosu máme ještě výnos

---

*) Chce-li tím však Engliš vyjádřiti to, že princip hospodárnosti znamená, že jest chtěno co nejvíc z kritického postulátu *D*, pak jest to ovšem pravda a mohl se to dočísti již v mých „Teleologických pojmech“ (Časopis pro práv. a stát. vědu, roč. XIII., č. 5, 1930).

technický. Toho názoru jest Engliš výslovně v „Národohospodářském Obzoru“ (roč. XXXIV., č. 6, str. 466), Liefmann pak implicity tím, že označuje princip hospodárnosti za princip racionality a co takový užívá její pro techniku — Grundsätze, str. 337. Toto pojetí vyvrátil jsem již na str.

Posléze plyne ze zmíněného mylného pojetí principu hospodárnosti ještě jeden důsledek. Totiž poznatek, že nemůže býti žádného nákladu a výnosu a ovšem ani čistého výnosu u dvou zjevů, které zřejmě nestojí k sobě navzájem v poměru prostředku k nákladu (B a C). Z toho důvodu nikdy ještě přede mnou, aspoň pokud je mi známo, nebyl označen postulát C jako přímý náklad a horizontální vztah $B-C$ jako horizontální výnosový počet stojící proti vertikálnímu výnosovému počtu $A-B$. Engliš sice připisuje takové pojetí Liefmannovi, když v polemice proti němu uvádí, že volbu mezi B a C nelze považovati za výnosový počet, avšak já přes nejlepší snahu nemohl jsem u Liefmanna najíti ani jediné místo, kde by něco takového tvrdil. Avšak ať je již tomu tak nebo tak, po tom, co jsem zde uvedl, jeví se mně právě tvrzení uvedené polemiky i tvrzení, proti němuž se polemisuje, nesprávným. Neboť jak jsme viděli, je náklad a výnos — tedy princip hospodárnosti — i tam, kde není zdánlivě žádného vztahu účel—prostředek. To na první pohled ovšem překvapuje, neboť jsme zvyklí, kdykoliv jest užitek vykupován škodou, považovati škodu za prostředek a užitek za účel.

Tak aspoň označuje běžná mluva vztah nákladu k výnosu. Svědčí to o neznalosti hospodářské fáze. Neboť přesně vzato, jest tento způsob vyjadřování nesprávný. Mezi nákladem a výnosem totiž nikdy není vztah prostředku a účelu, neboť výnos nikdy není

účelem, nýbrž prostředkem. To platí ovšem jen v rámci hospodářské fáze, avšak mimo její rámec nikdy nedojdeme právě k pojmu výnosu. Uvnitř hospodářské fáze jest jediný účel a to kritický postulát „*D*“, proto nemůže výnos (*B*) býti žádným účelem. Náklad nemůže tudíž býti k výnosu v poměru prostředku k účelu, nýbrž tyto dva pojmy mohou vyjadřovati pouze poměr teleologické subordinace, čímž rozumíme poměr podmiňujícího k podmíněnému. Leč ani tento posléze uvedený poměr nemusí býti na první pohled zřejmý. Postuláty *B* a *C* v první řadě nikterak nejsou subordinovány, nýbrž přísně koordinovány — jsou totiž oba prostředky pro kritický účel *D*. Teprve naší vůlí, jež se projeví volbou, stane se méně způsobilý prostředkem k dosažení způsobilejšího prostředku, tudíž subordinovaným nákladem, a způsobilejší prostředek supraordinovaným výnosem.

V tvrzení, že princip hospodárnosti vyjadřuje poměr mezi prostředkem a účelem, vidím další doklad toho, že vztah *B* — *C* nebyl dosud považován nikterak za výnosový počet, neboť jinak nemohl a nesměl by býti princip hospodárnosti generelně konstruován jako vyjádření poměru prostředek — účel, aniž současně bylo uvedeno, že koordinované postuláty mohou se státi výnosovými pojmy (nákladem a výnosem) teprve tehdy, jestliže se změni jich koordinace v subordinaci, což může nastati teprve až k nim zaujme stanovisko naše chtění. Zde jsem ještě neuvedl tu okolnost, že dosud každý byl dalek toho, považovati princip hospodárnosti a počet čistého výnosu za zákony identické.

Liefmann především rozdělil princip hospodárnosti na jeho dvě komponenty: větu o „nejmenším prostředku“ a „největším výsledku“ *) a pak teprve též kombinací obou. O první složce „nejmenší prostředek“ jsme mlu-

---

*) Příp. „úspěchu“, orig. „Erfolg“.

vili; ohledně druhé složky (největšího výsledku) nemohu, bohužel, také s Liefmannovým názorem souhlasiti. Neboť korelativní a komplementární pojem pojmu „prostředek“ jest pojem „účel“ a ne pojem „výsledek“ („Erfolg“); avšak ani pojem účelu nehodí se do principu hospodárnosti, neboť, jak řečeno, výnos není účelem, nýbrž pouze prostředkem; proto jest žádoucí jeho maximalita. Naproti tomu účel jako takový (t. j. není-li pozorován snad pouze jako prostředek k dalšímu účelu) jest buď dosažen nebo nedosažen, jak jsme uvedli již nahoře ve svých výkladech na str. 312. n. Hledíme účelu dosáhnouti nebo co nejvíce se mu přiblížiti, maximalita, již si přejeme, týká se onoho přiblížení se k účelu, nikoliv jeho sama. Týká se cest, jež k účelu vedou, ne účelu samotného. Ono „přiblížení se“ však jest právě užitek. Proto nemůžeme mluvit o maximalitě účelu.

Engliš formuluje princip hospodárnosti*) jako maximum užitku dosažené minimem oběti a hned o několik řádek dále jest vyjádřen princip hospodárnosti jako vztah prostředku k účelu. Proto nemohu souhlasiti ani s touto konstrukcí: neboť jeden a tentýž teleologický poměr nemůže současně býti maximum užitku dosažené minimem oběti a zároveň poměrem mezi prostředkem a účelem, jak o několik řádků dále Engliš uvádí, aniž bylo zdůrazněno, že k těmto tvrzením došlo se v rámci dvou různých způsobů myšlení (totiž jednou technického a po druhé hospodářského).

Výsledek, k němuž docházím, jest tedy od výsledků úvah jiných autorů odlišný: princip hospodárnosti není všeobecně platným logickým principem v teleologii, principem racionality, jak ho nejprve nazval Dietzel a po něm jiní.

*) „Základy“, str. 45.

nýbrž jest právě možný jen v rámci myšlení hospodářského. Princip sám jest definován nikoliv pojmy prostředku a účelu, nýbrž pojmy nákladu a výnosu, kteréžto pojmy jsou právě možné jedině a výlučně v myšlení hospodářském. Nevyskytují se v jiném myšlení, nejsou všeobecně teleologické, na rozdíl od jiných pojmů, jimž sice byl přikládán čistě hospodářský charakter — jako pojmům potřeby, statku, užitečnosti, škodlivosti — o nichž jsem však dokázal, že jsou to pojmy formálně teleologické a jako takové je konstruoval.

d) Pravý význam diakritického postulátu: rozřešení konfliktu dvou kolidujících postulátů ve smyslu největšího relativního výnosu; hospodářskost jako kvalita, která uvedenou kolisi předpokládá a vyžaduje jejího rozřešení v naznačeném smyslu.

Co vlastně vyjadřuje nám princip hospodárnosti? Snad minimum na postulátu *A* a maximum na postulátu *B*, jak často slyšíme? Nikterak. Vyjadřuje nám toto: chci maximum na *B* a minimum oběti na *A*. Chci-li však minimum oběti na *A*, pak zřejmě chci, aby zůstalo mně maximum na *A*, čili jinými slovy chci maximum na *B* a maximum na *A*, a pouze proto, že jest *A* nákladovým statkem pro *B*, chci z *A* ztratiti něco pro použití pro *B*. A to minimum. Tento zájem na minimalitě ztráty na *A* (a tedy na maximalitě na *A*) je tu dán však jedině tím, že jeho použití má nepříznivý výsledek na splnění jiného prostředkového postulátu, totiž *C*. Jen proto chci minimalitu oběti na *A*, že kromě maxima na *B* chci i maximum na *C*. Chci-li však maximum na *B* a maxi-

mum na *C*, chci zřejmě postuláty *B* a *C*. Krátce: chci oba tyto postuláty dosáhnouti. Poněvadž nejsou oba dosažitelné, vzdávám se jednoho z nich částečně a to pokud lze minimálně a jen tehdy úplně, nemohu-li pro sebe druhý postulát jinak zachrániti. Stručně shrnuto: princip hospodárnosti nevyjadřuje nic jiného, než že dva postuláty vzájemně si kolidují, kříží se, jsou v diametrálním rozporu — což vše znamená, že jeden jest dosažitelný pouze na účet druhého (*B* — *C*).

To jest tedy podle mého přesvědčení pravý význam principu hospodárnosti. Avšak jeho formulace, jak ji obvykle slyšíme, není bohužel jednoznačná, jak se myslí, nýbrž dvojznačná: praví se totiž pouze, že jest chtěno maximum úspěchu a minimum oběti, nebo maximum výnosu a minimum nákladu. V této formulaci jest však princip použitelný právě tak dobře na dvojici postulátů *A* — *B*, jako na dvojici *B* — *C* schematu mé hospodářské fáze, což se hned ukáže, doplníme-li si tu svou hořejší úvahu: chceme minimalitu oběti na *A*, protože chceme nejen maximum na *B*, nýbrž i maximum na *C*, při čemž *B* a *C* jsou v kolisi. Ta vede i k tomu, že musí dojít k oběti *C*. Tato oběť pak je chtěna quoad usum, nechtěna quoad quantitatem. Čili nejenom o *A* platí, že je chtěna minimalita oběti na něm, nýbrž totéž platí i o *C*. Jinými slovy: ježto uvnitř jedné hospodářské fáze máme dva náklady, máme též dvojí pojetí, dvojí význam (interpretaci) principu hospodárnosti uvnitř jedné a téže hospodářské fáze: pojetí přímé a nepřímé, právě tak, jako máme přímý a nepřímý náklad. Avšak nepřímé pojetí, jež se kryje s počtem hrubého výnosu, jest pouze — řekl bych — přípravným pojetím, a teprve přímé pojetí skutečně plně zachycuje „hospodářskost“ a jest jejím logickým

výrazem. Poněvadž právě nebyla známa tato dvě pojetí, rozumělo se pod principem hospodárnosti vlastně vždy jen pojetí nepřímé, t. j. poměr $A - B$, kterýžto poměr však sestává z inkomesurabilních složek, a tudíž plným právem bylo prohlašováno, „že princip hospodářský pro vymezení hospodářské vědy nestačí“. Zdálo se, že A a B jsou srovnatelný pouze ve sféře subjektivní (mylnost tohoto názoru byla dokázána), pročez Liefmann bona fide prohlásil pouze tuto sféru za hospodářskou. Poněvadž jsem však právě konstruoval srovnatelnost postulátů B a C jako nákladu a výnosu i mimo subjektivní sféru, mohu druhé, nepřímé pojetí ($B - C$) principu hospodárnosti, jež má výlučný a definitivní charakter, prohlásiti za „hospodářské“.

A nejenom to: když byla zkonstruována srovnatelnost obou hospodářských pojmů (nákladu a výnosu), můžeme nahraditi princip hospodárnosti pojmem, vyjadřujícím saldo. Tento pojem, pojem čistého výnosu, jest pro mne ohniskem všeho hospodářského snažení. Neboť čistý výnos znamená nejpříznivější východisko pro kritický postulát D .

Současné chtění dvou kolidujících postulátů a rozřešení tohoto konfliktu v nejpříznivějším smyslu pro kritický postulát D jest právě ono „hospodářské“. To, co jsme řekli o principu hospodárnosti, platí bez výjimky ve vztahu na výnosový počet $B - C$ (horizontální). Naproti tomu ve vztahu na vertikální $A - B$ platí to plně jenom tehdy, je-li A společný prostředek pro postuláty B i C . Neboť jeho minimální zužití pro B bude chtěno z toho důvodu, že má býti užit ještě ve prospěch C : budeme tedy chtít si A udržeti a nespotřebovati je úplně, totéž bude chtěno i po jeho užití pro B . Naproti tomu nebude-li A společným prostředkem pro oba postuláty B a C ,

nýbrž pouze pro jeden z nich, nebude tu ohledu na druhý postulát a nebude tudíž téhož důvodu jako při vztahu $B-C$, proč chtít minimalitu na A . V rámci hospodářské fáze bude ovšem vždy chtěna tato minimalita, neboť kdyby A nebylo společným prostředkem, bude dána dvojsečností použití A (neboť to jest jediná zbývající možnost důvodu kolise postulátů B a C , není-li v omezenosti společného prostředku) a i ta si bude vynucovati minimalitu A .

Lze tedy shrnouti: Myšlení hospodářské liší se od technického odlišnou fází, v jejímž rámci myšlení se děje. Tato fáze obsahuje vše, co k úvaze hospodářské je třeba, a zároveň nic více. Podmínkou jejího vzniku jest takové seskupení postulátů, že je jimi vyjádřen vztah náklad—výnos. Seskupení to nazývám „diakritickým postulátem“. Tento diakritický postulát není než vyjádřením principu hospodárnosti, jenž praví, že jest chtěno maximum výnosu a minimum nákladu. Jako podmínka vzniku hospodářské fáze je diakritický postulát kriteriem hospodářského myšlení. Totéž platí o principu hospodárnosti diakritickým postulátem vyjádřeném. Tento princip není principem formálně teleologického myšlení, nýbrž je specificky hospodářský. Ježto máme v hospodářské fázi dva náklady — přímý a nepřímý — je i princip hospodárnosti dvojznačný. Princip ekonomický vyjadřuje, že dva postuláty jsou v kolisi. Rozřešení této kolise je ohniskem hospodářského snažení. Rozřešení děje se pod kritickým postulátem v hospodářské

fázi a je vyjádřeno pojmem čistého výnosu. Tento pojem, vyjadřující saldo, jímž nahraždíme ekonomický princip, znamená nejpriznivější východisko pro kritický postulát, znamená řešení celé kolise Čistý výnos je ohniskem hospodářského snažení. Maximum čistého výnosu jest to, co sleduje hospodářská úvaha.

Vyjádríme-li pak čistý výnos kvantitně relací k nákladové jednotce, lze říci, že postulát maximálního relativního čistého výnosu zahrnuje ve svém rozsahu všechny postuláty hospodářské, že jest nejvyšším hospodářským postulátem.

Rozboru těchto poznatků, jež vyjadřuje můj „zákon o maximálním relativním čistém výnosu“, věnujeme podrobnější výklad v následující a poslední kapitole tohoto díla.

7. O zákonu maximálního relativního výnosu zvláště.

a) Zákon o čistém výnosu v Liefmannově pojetí.

Že ten počet výnosový, který nazývám já počtem hrubého výnosu, není výsledkem úvah čistě hospodářských, to věděl též Liefmann, což plyne z toho, že hlavní váhu svých hospodářských úvah klade na své zákony „o vyrovnaní“ (Ausgleichsgesetze). Ty předpokládají, že hrubé výnosy musily býti mezi sebou srovnány. Avšak zatím co pozornost hospodářského člověka v mém pojetí jest obrácena na to, že volí největší z daných čistých výnosů (jest tedy obrácena na počátek činnosti hospodářské), obrací Liefmann pozornost hospodářského člověka podle svého pojetí na moment, kdy výnosy se

budou vyrovnávati, tudíž kdy hospodařící člověk nebude více moci docílití žádných čistých výnosů (ve smyslu mé terminologie) a kdy tedy zastaví svoji hospodářskou činnost. Jak zamýšlím dále ukázati, jsem přesvědčen o tom, že i toto zastavení činnosti hospodařícího člověka jest logickou konsekvencí mého principu (totiž postulátu maxima čistého výnosu), kdežto Liefmann předpokládá zvolení si vždy nejpriznivějšího hospodářského aktu jako něco samozřejmého mlčky.

Jak řečeno, Liefmannovi nebyla neznáma provisorní povaha počtu hrubého výnosu a definitivní povaha počtu výnosu čistého v mém smyslu; jenže to vyjadřuje opět pomocí své — podle mého mínění nesprávné — terminologie a tudíž ne zcela správně: („Das Gesetz des Ausgleiches der Grenzerträge“, *Jahr. für National-Ökonomie u. Staatswirtschaft*, 1917, III. Folge, sv. 53, str. 23.) „Hospodařící subjekty ..... nemají snahu po dosažení výnosu. Výnos není jejich cílem; samozřejmě, neboť výnos je pouze výraz pro určitou relaci. I pro majitele zvláštních výrobních hospodářství jest cílem uspokojení potřeby, užitek.“ Ve smyslu mých hořejších vývodů může jistě již kdokoliv zvednouti námitky proti tomuto citovanému výroku Liefmannovu. Je mylné domnívati se, že hospodařící člověk nesnaží se dosáhnouti výnosu, naopak: jako typické a podstatné pro vše hospodářské bylo prohlášeno: současné chtění dvou kolidujících postulátů a rozřešení tohoto konfliktu ve smyslu nejpriznivějším pro kritický postulát *D*. A bylo dodáno: nejpriznivější východisko pro postulát *D* jest dosažitelné maximum čistého výnosu. (Uvidíme později, že nemusíme mluvití vždy jen o „maximu relativního čistého výnosu“.) Avšak Liefmann má přece pravdu, tvrdí-li, že hospodařící člověk nesleduje

jako cíl výnos, pravdu potud, že hospodařící člověk nesleduje to, co Liefmann jako výnos označuje, totiž relativní hrubý výnos. V citovaném výroku Liefmannově jest nový důkaz toho, že nepokládal za výnosový počet saldo $B - C$, jak mylně mu to připisuje Engliš, ježto pak by nikterak nemohl říci, že hospodařící člověk nesleduje výnosu. Neboť jest sice jistě pravda, co říká Liefmann jednou o výnosu, jako o vztahu (Ertrag — Kosten) a pak opět o výnosu jako o přebytku užitku nad „útratami“ (Kosten). Avšak tento jeho počet o přebytku mu slouží jen k tomu, aby bylo zjištěno, při kterém aktu v řadě klesajících relativních výnosů zastaví hospodařící člověk svoji činnost. Neslouží mu ke zjištění, že a jak děje se volba mezi (čistými) výnosy, nýbrž jen ku stanovení hranic, mimo něž není již vůbec výnosové volby. Tyto hranice potřebuje stanoviti proto, že řada relativních výnosů neříká nám, které akty jsou ještě hospodářsky proveditelné, nýbrž ukazuje nám jen jejich relativní (t. j. v poměru k ostatním aktům) výhodnost. Má-li na př. provésti volbu mezi 4 akty, jichž subjektivní výnosy jsou 8, 6, 5, 2 a subjektivní náklady 1, 2, 3, 4 a položí-li hrubé výnosy do poměru k subjektivním nákladům, vznikne řada relativních výnosů o velikosti 8, 3, 1, 0·5, jež vyjadřuje relativní výhodnost jednotlivých aktů, nepraví nám však ničeho o jejich hospodářské proveditelnosti. Pouze počet o přebytku přivádí jej k závěru, že jen první tři akty jsou proveditelné. Ostatně potřebuje tuto úvahu proto, že nepředpokládá žádnou danou zásobu nákladu, neboť ji vzhledem k tomu, že nejde o kolisi postulátů vznikající z omezenosti prostředků, nýbrž vznikající z dvojsečnosti použití prostředku (viz str. 142. tohoto díla), ani předpokládati nemůže. Postulát, který musí utrpěti újmu (t. j. na jehož účet bude druhý

splněn), postulát C mé hospodářské fáze, není v jeho pojetí nikterak nejvyšším, zásobou prostředku již nekrytým postulátem (který tedy bude aktem poškozen nepřímo), nýbrž postulátem, který bude aktem poškozen přímo. Proto musí Liefmann stanoviti hranice, u nichž přestává hospodářská činnost ve smyslu uvedené úvahy, vyměřením škody na jedné a užitku na druhé straně.

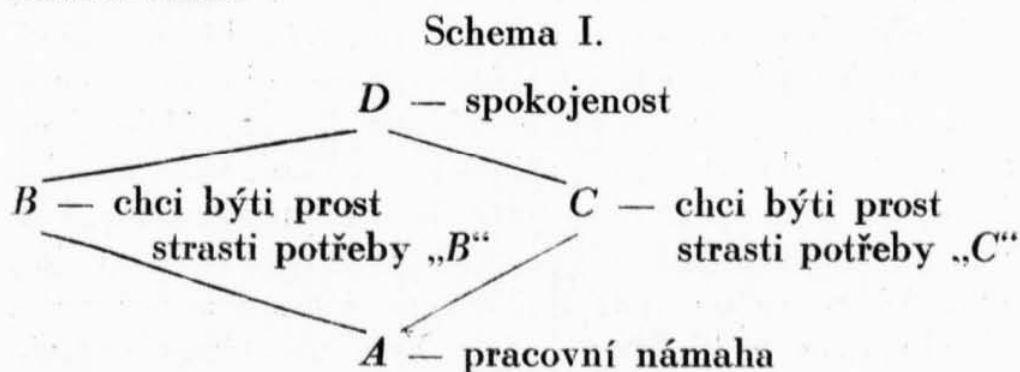
Kdyby byl Liefmann na místo subjektivní kategorie pracovní námahy, jež spadá pod případ dvojsečnosti použití prostředku, zvolil jako předpoklad jinou, která spadá pod případ omezenosti prostředku, na př. danou zásobu suroviny nebo prostoru, byl by mohl nahraditi svůj shora uvedený počet o přebytku právě tak dobře předpokladem, že jest dána určitá zásoba prostředku. (Tím nemá býti řečeno, že chceme-li vůbec vykládati hospodářské akty, jsme vždy oprávněni činiti takové předpoklady; to jsme oprávněni jen tehdy, jsme-li s to je vysvětliti a činíme-li je pro lehčí objasnění věci. V daném případě Liefmann mohl takový předpoklad učiniti, právě tak dobře, jako předpokládá na jiném místě svých výkladů pevnou zásobu peněžních jednotek, neboť nejde mu přec o vysvětlení, jak hospodařící člověk k této zásobě přišel, nýbrž jak s ní disponuje.)

My, kteří pracujeme s uzavřenou hospodářskou fází, potřebujeme předpokladu pevné zásoby nákladové ještě z jiného důvodu, než jej bylo zapotřebí Liefmannovi, totiž proto, jak si jistě čtenář vzpomene, abychom mohli konstruovati počet čistého výnosu $B - C$. Neboť postulát C jako náklad jest nejvyšší nekrytá potřeba. Proto nevíme-li, které potřeby stačí krýti zásoba nákladových statků, nemůžeme věděti, která potřeba jest nejvyšší potřebou nekrytou a nemůžeme provésti počet čistého výnosu. Liefmannovi by bylo proti tomu potřebí

znáti zásobu prostředků jen k tomu, aby určil hranici, kdy hospodařící člověk zastaví svoji činnost pro nedostatek prostředků. Liefmann nepotřebuje svého počtu o přebytku pro náš počet čistého výnosu ($B - C$), neboť pak by jej musil jinak formulovati, totiž ne jako přebytek účelových intenzit nad prostředkovými intenzitami, nýbrž jako saldo intenzit koordinovaných postulátů. Proto úmyslně nazývám jeho úvahu počtem o přebytku a nikoliv počtem čistého výnosu. A proto nelze činiti závěr z jeho počtu o přebytku, že by znal možnost počtu čistého výnosu.

Zvláště u pracovní námahy jako druhu nákladu musíme si býti dobře vědomi toho, že ji můžeme jako postulát A pojímati ve dvojím smyslu. Jednou totiž jako pracovní sílu, jež představuje zásobu nákladového statku, jejíž použití jest omezeno a vyčerpateľno, což jest důvodem ku kolisi postulátů, plynoucí z omezené zásoby prostředku. Po druhé pak jako strast práce, která jest sice prostředkem pro jeden účel (B), avšak jeví se zároveň obětí s hlediska jiného účelu (C). V prvém případě jest pracovní námaha společným prostředkem pro oba postuláty, není prostředkem pouze pro postulát B , nýbrž i C .

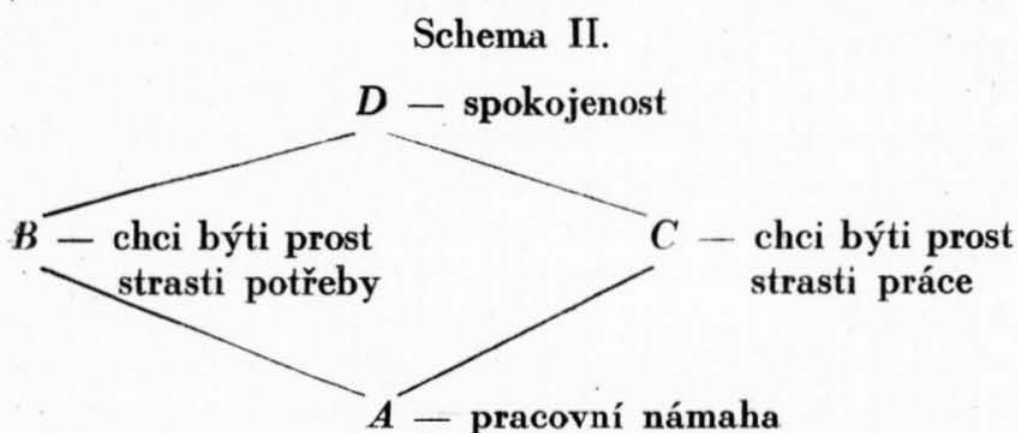
Schema hospodářské fáze pro prvý případ lze znázorniti takto:

Výnosový počet pro schema I. bude vypadati takto:
 $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$, při čemž B jest potřebou „ B “, C potřebou „ C “, b počet intensit pracovní námahy, jichž je potřebí ku krytí potřeby „ B “, c mutatis mutandis totéž ohledně potřeby „ C “ a a_1 a a_2 počet jednotek hrubého výnosu, které připadnou na jednotku pracovní námahy.

Pro případ druhý bude schema hospodářské fáze vypadati opět takto:

První schema dalo nám potřebné složky ku konstrukci počtu čistého výnosu uvnitř hranic dané zásoby pracovní síly, druhé ku stanovení a vymezení této zásoby.

Z toho jasně plyne, že nemáme nějaké absolutní zásoby pracovní síly. Jistě že mohou hranice této zásoby býti stanoveny i absolutně: na př. invaliditou, zákonným zákazem další práce atd., avšak zpravidla budou tyto hranice určeny naší nejnížší (t. j. nejnížší relativně: totiž vyjádřeno v jednotkách pracovní síly) potřebou, jejíž strast ještě převyšuje strast práce, jíž je k jejímu krytí třeba, resp. tuto strast vyrovnává. Uvnitř této takto stanovené zásoby pracovní síly budou se díti jednotlivá naše rozhodnutí ve smyslu schematu I. Prakticky budou

se ovšem rozhodně obě tyto úvahy vzájemně mísiti, vždy však musíme si býti vědomi jich odlišnosti.

Ačkoliv i v druhém případě máme počet čistého výnosu ($B - C$), nemůžeme přesto ztotožňovati tento výnosový počet s Liefmannovým počtem o přebytku a odvozovati z toho, že mu byl znám horizontální počet čistého výnosu ($B - C$). Neboť Liefmann jest pevně přesvědčen o tom, že odečítá náklad (Kosten) A od výnosu B : toho jest nejlepším důkazem, že stále mluví o tom, že v hospodářském smyslu jsou účel a prostředek srovnatelný a je tedy přesvědčen o tom, že odečítal prostředek A od účelu B . To však není možné, jak nás o tom přesvědčí tato úvaha: podle druhého schematu (II.) jest postulát býti prost strasti potřeby srovnatelný — komesurabilní — s postulátem býti prost strasti práce, neboť bezprostředně lze srovnávati pouze jeden postulát s druhým postulátem, chtěné s chtěným, nikterak však chtěné s nechtěným. Neboť převésti dvě teleologické kvality na jednu o různých kvantitách lze jen ve vztahu k nadřazenému postulátu (D), v jehož sféře musí býti oba podřazené obsaženy (D rovná se rozsahem nejméně $B + C$). Musí to tedy býti postuláty, jež vzájemně srovnáváme, ať již je to postulát pozitivního užitku nebo postulát býti prost škody. (Škoda jako taková není postulátem, nemůže tedy býti v postulátu D obsažena a jest srovnatelná jen jako postulát opaku, jen tak může býti koordinována jinému postulátu a s ním srovnatelná.) Bezprostřední srovnání užitku a škody není tudíž možné, neboť postulát škody není myslitelný a postulát býti prost škody představuje postulát užitku. Srovnávati můžeme, jak řečeno, pouze postuláty, avšak musí to býti postuláty téže teleologické úrovně, musí býti koordinovány, nesmí býti subordi-

novány. Neboť účel a prostředek nemohu srovnávaní, protože tertium comparationis mohla by býti jenom užitečnost: užitečnost prostředku jest pak vůbec podmínkou k uskutečnění účelu a účel jako takový nemá žádné užitečnosti, neboť jinak nebyl by pozorován jako účel, nýbrž jako prostředek k dalšímu, vyššímu účelu. Jde-li pak o dva subordinované prostředky, pak zase nejsou srovnatelný co do své kvantity, neboť neleží v téže rovině, nýbrž pod sebou, vyšší jest podmíněn nižším, nemůže býti mezi nimi volby, jednomu nemůže býti dána přednost před druhým. Z toho se však dále podává, že koordinované postuláty nesmějí a nemohou býti si navzájem užitečné, neboť to by se pak staly účelem a prostředkem a tudíž inkomesurabilními, nýbrž mohou býti si navzájem jen buď indiferentní nebo škodlivé. Tak tomu též jest v našem druhém schematu. Koordinované postuláty kolidují, t. j. býti prost strasti potřeby může se uskutečniti jen újmou druhého postulátu a vice versa. Proto jest postulát *C* škodlivý postulátu *B*. Postulát *B* vyžaduje nesplnění a potlačení postulátu *C*. Jako vzájemně si škodlivé nejsou k sobě v poměru prostředku k účelu, avšak jsou koordinované a komesurabilní ve vztahu k postulátu *D*; jakmile však jest prosazeno nesplnění a potlačení postulátu *C*, tedy prosazen opak postulátu *C*, vznikne z této škody pro *B* užitek. Co však jest opakem postulátu býti prost námahy práce? Jest to právě pracovní námaha sama. Ta jest postulátu *B* užitečná, stává se jeho prostředkem, není více koordinovanou, nýbrž subordinovanou a není více komesurabilní. Pod postulát býti prost strasti potřeby nemohu subtrahovati pracovní námahu, která je prostředkem (užitečnou) a tudíž subordinovanou, nýbrž jen postulát jí opačný, který jest komesurabilní, zato však též koordinovaný, není více

užitečný a není prostředkem, nýbrž jest škodlivý. Těmito vývody jest za prvé dokázána přímá nesrovnatelnost — inkomesurabilita — užitku a škody, ačkoliv Engliš tvrdí jich přímou srovnatelnost, za druhé pak inkomesurabilita prostředku a účelu, jichž komesurabilita jest zase tvrzena Liefmannem, aspoň pro sféru hospodářskou.

Ukázali jsme, že Liefmann má pravdu, praví-li, že člověk hospodařící nesleduje výnos, rozumíme-li výnosem výnos hrubý. Druhá část jeho výroku, že totiž hospodařící člověk sleduje jen užitkem, však správnou není. Neboť ve skutečnosti hospodařící člověk nesleduje žádný užitkem (ani užitkem subjektivní), nýbrž čistý výnos. Neboť:

1. nelze mluvit o užitku bez postulátu mu odpovídajícího, musili bychom tedy mluvit o „subjektivním užitku na postulátu spokojenosti“, to však by hned vyloučilo všechny objektivní postuláty, které přec bez jakýchkoli pochyb mohou býti právě tak součástmi hospodářské fáze, jako postuláty subjektivní. Mluvíme-li proti tomu o maximálním čistém výnosu (jak to činím já), nelze vůči tomu namítati, že ježto výnos jest též jen užitkem, neříká nám nic o postulátu samém. Neboť pojem čistého výnosu neimplikuje pouze pojem výnosu, tedy postulátu (*B*), nýbrž i pojem nákladu (*C*) — proto mluvíme o výnosu čistém — tedy postuláty dva, jimiž jest dán postulát nadřazený nejméně potud, že oba koordinované postuláty musejí spadati do jeho sféry a jako obsahový znak musí nésti společnou užitečnost, resp. správně společný užitkem obou podřazených postulátů. Viz II. knihu tohoto díla str. 122. n. Výrokem „čistý výnos“ určujeme tedy částečně nadřazený účel *D* a dále prohlašujeme, že se snažíme po

maximu z *D*. To však není určení užitku, nýbrž určení účelu;

2. pojem užitku neobsahuje žádný pojem oběti (nákladu), bez něhož je hospodaření zcela nemožné; proti tomu pojem čistého výnosu obsahuje doplňující pojem nákladu, jímž jest vykupován výnos;
3. posléze není v užitku obsažena hospodářská hodnota, jak bylo blíže v kapitole o hodnotě vysvětleno. Neboť pojem užitku vztahuje se na vlastnosti, jež jsou prospěšny postulátu, nikoliv na př. na situace.

Dále bylo dokázáno, že Liefmann neznal přes svůj počet o přebytku pojmu čistého výnosu v mém smyslu, ačkoliv mu to Engliš připisuje, pokoušeje se však zároveň vyvrátit správnost této téze; to znamená, že i když Liefmann ve svých pracích hledá podstatu hospodářskosti v principu výnosovém, že rozhodně nemyslí na čistý výnos v mém smyslu, že tedy stejný jeho výraz nekryje stejný pojem a že tedy podstata hospodářskosti byla mnou konstruována v novém pojetí, byť výraz nelišil se od výrazu Liefmannova.

Tento poslední resultát jest vedlejší žní, již se nám dostalo z analýsy citovaného výroku Liefmannova. Neboť ona citace byla uvedena v první řadě z jiného důvodu, totiž proto, abychom ukázali, že ani Liefmann nepovažoval vertikální výnosový počet, jímž uvádí se do vztahu hrubý výnos na nákladovou jednotku, za konečný cíl hospodaření a tudíž ani za jeho podstatu — v úplné shodě s námi, kteří tvrdíme, že jediná funkce tohoto výnosového počtu je pořadí relativní hospodářské důležitosti jednotlivých aktů. — Klíč veškeré hospodářské úvahy, jež vede k rozhodnutí o jednotlivých aktech, podstata

a těžisko veškerého hospodaření leží v horizontálním výnosovém počtu $B-C$, při němž má princip hospodárnosti jako imanentní charakter současného chtění dvou kolidujících postulátů. Poněvadž však jeho složky jsou náklad a výnos, při čemž výnos jest užítkovou stránkou a náklad stránkou škody vzhledem k postulátu D , poněvadž dále náklad a výnos jsou komesurabilní a tudíž mohou býti odečítány, může býti nejvýhodnější východisko pro postulát D vyjádřeno i pojmem *salda*, to jest postulátem maximálního čistého výnosu.

b) Postulát maximálního relativního a maximálního absolutního čistého výnosu.

Proč mluvíme o relativním a proč o absolutním čistém výnosu? Z tohoto důvodu: postuláty B a C jsou sice srovnatelné, avšak v rámci výnosového počtu bývají nesrovnatelné početně, neboť ačkoliv k uskutečnění jich obou jest užíváno téhož prostředku, nemusí se kvantita prostředku při obou užitích shodovati, a právě zpravidla se shodovati nebude. Byla to skvělá Liefmanova myšlenka konstruovati komesurabilitu koordinovaných postulátů položením jich do vztahu s jednotkou nákladovou; rozhodně se tak stalo aspoň pro obohacení subjektivní sféry. Podobnou službu prokázal neobyčejně bystrým způsobem Engliš pro komesurabilitu koordinovaných postulátů i sféry objektivní; rozhodně pouze objektivní. Kritika obou těchto výkonů bude podána v dalším, zde budiž poukázáno jen na to, že komesurabilita obou koordinovaných postulátů B a C jest umožněna jen jich vztahem na nákladovou jednotku (A). Nesrovnáme tudíž vlastně B s C , nýbrž $\frac{Bb}{A a_1}$ (t. j. hrubý výnos B vztažený na nákladovou jednotku A , při

čemž „ b “ jest počet nákladových jednotek, potřebných k dosažení hrubého výnosu, a „ b “ počet jednotek hrubého výnosu, vztažených na jednotku nákladovou: podobně $\frac{C c}{A a_2}$, čistý výnos dá nám diference mezi oběma

veličinami podle vzorce $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$ (přesně mluveno,

nemáme zde relativní čistý výnos, nýbrž saldo relativních hrubých výnosů. Poněvadž však jeden znamená nám výnos a druhý náklad a poněvadž saldo mezi výnosem a nákladem nazývá se čistým výnosem, mluvíme vědomě poněkud nepřesně o relativním čistém výnosu.) Ve skutečnosti není však jistě nikterak nutné, bráti vždy v úvahu relativní čistý výnos: víme, že postulát B jest hrubým výnosem poměrně nejnepříznivějším z těch, které zásobou nákladových statků jsou kryty, postulát C nejpríznivějším hrubým výnosem, avšak z těch, jež již zásobou nákladových statků kryty nejsou (srovnej str. 275.). Pak nám zatím ku zkonstruování srovnatelnosti obou hrubých výnosů stačí vědomí o tom, že první bude kryt a druhý nekryt, užijeme-li nákladového prostředku ve prospěch prvního z nich; tím způsobem se dovíme, jak velkého hrubého výnosu relativního — totiž vztaženo na nákladovou jednotku — docílíme svým jednáním. Nedovíme se však, jak velkého docílíme absolutního čistého výnosu. Náhodou nám však může záležeti na tom, abychom zjistili právě absolutní čistý výnos, jenž vyplyne z našeho rozhodnutí. Pak však nesmíme se nikterak ptáti po saldu relativních hrubých výnosů — neboť toto saldo jest relativní čistý výnos, nesmíme se však ptáti ani po absolutních výnosových číslech, neboť příslušné nákladové jednotky nemusí se v obou případech shodovat a absolutní vý-

nosy jsou jako takové pak inkomesurabilní. Musíme se tudíž ptáti, které nejvyšší (nejdůležitější) potřeby (výnosové postuláty) zásobou nákladových statků již nekryté, mohly by býti kryty tímž počtem nákladových jednotek, kterého bylo třeba ku krytí posledního postulátu krytého zásobou nákladových statků (postulátu *B*), kdybychom nebyli bývali použili nákladových statků ku krytí tohoto postulátu (*B*). Mějme na příklad potřeby *A, B, C, D, E, F, G* o absolutních intenzitách 30, 25, 20, 15, 10, 5, 3, které lze kryti odpovídajícími jim statky, jež lze koupiti za ceny 10, 9, 8, 7, 6, 4, 3. Tu obdržíme tuto řadu:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
potřeba	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>
intenzita	30	25	20	15	10	5	3
cena	10	9	8	7	6	4	3
relativní hrubý výnos	3	2·78	2·5	2·1	1·67	1·25	1

Mám-li tedy na př. 34 peněžních jednotek, budu kryti potřeby *A—D*, nejvyšší potřebou nekrytou jest *E*. Relativní čistý výnos je při prvním hospodářském aktu $3 - 1·67 = 1·33$. Nyní však mohu též, jak bylo řečeno, vypočítati absolutní čistý výnos a to takto: budu srovnávati absolutní hrubý výnos nejpriznivějšího, na prvním místě stojícího hospodářského aktu (odpovídající potřebě *A*, 30), avšak ne s hrubým výnosem nejvyššího zásobou nákladových jednotek již nekrytého hospodářského aktu (odpovídající potřebě *E*, 10), nýbrž s hrubým výnosem toho množství aktů, které bych býval mohl provésti za ten počet peněžních jednotek, který by mně zůstal volný, kdybych neprovedl první, nejpriznivější akt. Tento počet peněžních jednotek jest 10,

jímž bych byl nekryl potřeby *B*, *C*, *D*, — neboť tyto jsou již kryty zbytkem mé peněžní zásoby, — nýbrž potřeby *E* a *F*, jichž krytí mne stojí dohromady 10 peněžních jednotek a jichž hrubý výnos činí úhrnem 15 ($10 + 5$). Absolutní čistý výnos by tedy činil $30 - 15 = 15^*$).

Toto jest myšlenkový pochod, k jehož vyřčení musím pro sebe vyhraditi prvenství. Napadl mi v roce 1915 u příležitosti kritiky Böhm-Bawerkova pokusu vysvětliti směnu na základě nauky o subjektivní hodnotě. Neboť, ptal jsem se tehdy sebe sama, jest pozbytí peněz, jež obětuji při kupu, téže povahy jako pozbytí peněz, jež jsem ztratil? A tehdy jsem si uvědomil ten rozdíl. Kdežto při ztrátě peněz jde o pozbytí jich bez výtěžku, jest vydání peněz pozbytím pouze zdánlivým, jímž si vykupuji určitý výtěžek. Samozřejmě nebyl mi pojem nákladu a výnosu tehdy ještě tak jasný jako dnes. Avšak i ve smyslu hodnotné teorie, na níž jsem tehdy pracoval, stalo se zřejmým, že obě pozbytí se nemohou shodovati. Protože ztracené peníze reprezentují ztrátu nejdůležitějších potřeb, které podle řady své důležitosti byly by bývaly kryty zásobou peněz, kdežto vydání jich při koupi znamená ztrátu jen těch potřeb, které by bývaly mohly býti kryty, kdy bych se k danému kupu nebyl rozhodl; to jsou potřeby sice též nejvyšší — avšak z těch, jež již nejsou kryty mou peněžní zásobou. Na jedné straně tedy jde o nejvyšší kryté, na druhé straně o nejvyšší,

*) Srovnej na str. 236. n. n., kde tato myšlenka již naznačena. Aby nevznikly pochyby z toho, že na onom místě jsme mluvili o výnosu relativním, jest si uvědomiti, že byl vypočtený absolutní čistý výnos vždy ještě přeměřen počtem nákladových jednotek a šlo nám o míru výnosu připadající na jednotku nákladovou (k určení jednotky). Nezastavili jsme se tedy na onom místě vědomě u absolutního čistého výnosu, jak to činíme zde.

a v š a k n e k r y t é p o t ř e b y . T e n t o p o z n a t e k , k t e r ý t e d y b y l m i z n á m j i ž p ř e d 1 5 r o k y , o b j e v i l s e m i n y n í j a k o j á d r o m é n y n ě j š í h o s p o d á ř s k é k o n s t r u k c e *) . J e s t t o t e d y s l e d o v á n í j e d n é a t é ž e m y š l e n k y . M y š l e n k y , k t e r á m i s v ě h o č a s u o d k r y l a p o d s t a t u h o s p o d á ř s k é h o d n o t y . B y l j s e m t o t i ž d l o u h o u d o b u n a p o c h y b á c h o h l e d n ě u ž i t k o v é , š k o d o v é , n á k l a d o v é a v ý n o s o v é v l a s t n o s t i o b o u p o s t u l á t ů — n e j v y š š í h o k r y t ě h o a n e j v y š š í h o n e k r y t ě h o — d á v a j e s e z v i k l a t i v e s v ě m p ř e s v ě d č e n í n á m i t k a m i E n g l i š o v ý m i . N á m i t k a m i , ž e v o l b a m e z i d v ě m a s t a t k y , j e ž m á m k o u p i t i , n e p ř e d s t a v u j e o n i c v í c e v ý n o s a n á k l a d , u ž i t e k a š k o d u , n e ž v o l b a m e z i d v ě m a p ř e d m ě t y , j e ž m i b y l y p o s k y t n u t y n a v y b r a n o u d a r e m , n a p ř . h o d i n k y a p r s t e n . A r g u m e n t , ž e v z d á n í s e j e d n o h o p ř e d m ě t u z e d v o u p ř e d m ě t ů n a v y b r a n o u d a r e m m i n a b í d n u t ý c h , t e d y v z d á n í s e p ř e d m ě t u , k t e r ý m i v ů b e c n e n á l e ž í , n e n í p ř e c e š k o d o u , b y l v e l m i p o d m a n i v ý . T e p r v e , k d y ž j s e m d o s p ě l k p o z n a t k u , ž e š k o d a n e t ý k á s e d r ž e n í , n ý b ř ž p o s t u l á t u , n e d ě j e s e n a t o m , c o m á m e , n ý b ř ž n a t o m , c o c h c e m e (c o ž j e s t j e d i n ě s p r á v n ě m ě ř í t k o v t e l e o l o g i c k ě m m y š l e n í) , s t a l o s e m i j a s n ý m , ž e m o j e p r v o t n í m y š l e n k a b y l a s p r á v n o u a ž e n a o p a k n á m i t k y p r o t i n í u č i n ě n é b y l y n e s p r á v n é .

Z těchto výkladů stalo se nám nyní jasným, proč můžeme uzavřítí své hospodářské úvahy leckdy stanovením absolutního a ne pouze relativního čistého výnosu. Pak zcela jistě nesrovnáváme *B* a *C*, tedy nejvyšší krytý a nejvyšší nekrytý postulát, nýbrž nejvyšší krytý se součtem nejvyšších nekrytých, jež bychom mohli pořídití za stejný počet nákladových jednotek.

Lze to vyjádřiti: srovnáváme zamýšlenou danou upotřebitelnost nákladových statků s náhradní

---

*) A osvětluje též rozdíl mezi situační a dynamickou hodnotou nákladového statku, v našem případě peněžní jednotky. Viz str. 230.

upotřebitelností, t. j. tou, kterou bychom volili, kdyby daná měla se státi neproveditelnou.

Naprosto nechci však tvrditi, že počet absolutního čistého výnosu jest proveditelný vždy, za všech okolností. Neboť se nám na př. může státi, že krytí nejvyšší nekryté potřeby bude vyžadovati více peněžních jednotek, než krytí nejvyšší kryté; je-li k tomu ještě nejvyšší nekrytá potřeba nedělitelna, pak není jiná než relativní komesurabilita početně možna a nelze provést počet čistého výnosu absolutního*). Základním zákonem zůstává tedy vždy počet čistého výnosu relativního, počet čistého výnosu absolutního jest jen možné, ne však vždy proveditelné zjednodušení. Mám-li na př. voliti mezi dvěma dopravními prostředky co do jich rychlosti, bude mi při mém výnosovém počtu východiskem nahore uvedený zákon o saldu jejich rychlosti v hodině (počet čistého výnosu relativního). Jde-li však o vykonání téže cesty pomocí jednoho ze dvou nestejně rychlých dopravních prostředků, mohu užiti i počtu o absolutním čistém výnosu.

Tím, že jest někdy — jak ukázáno — dána možnost počtu absolutního čistého výnosu, nemá býti řečeno, že v takových případech jest počet relativního čistého výnosu přebytečným, či aspoň postradatelným; neboť abych se dověděl, které jsou to postuláty, jež jsou nejvyššími nekrytými, musím nejprve míti sestavenu jich řadu podle důležitosti a pak znáti zásobu nákladových statků, abych seznal, které postuláty mohou platiti za kryté a které za nekryté. První otázka pak bude právě zodpověděna počtem o relativním čistém výnosu. Druhá jest rozebírána a zodpověděna na str. 345. n. n.

---

*) Viz třebaš příklad na str. 234.

c) Zákon čistého výnosu a Liefmannův zákon o vyrovnání hraničních výnosů.

Naše formulace podstaty „hospodářství“, jak jsme ji v předchozích výkladech podali, má především tu výhodu, že jest jednoduchá a tvoří uzavřený celek. Nepotřebuje totiž žádných dalších doplňovacích zákonů, jako formulace Liefmannova. Neboť myšlenka vyrovnání, obsažená v „zákonu o vyrovnání hraničních výnosů“, jest jen jeden případ úvahy o čistém výnosu. Neboť je-li vedoucí myšlenkou hospodařícího člověka dosažení maximálního čistého výnosu, pak jest toho nutným důsledkem, že činnost jeho bude pokračovati tak dlouho, dokud tu vůbec bude možnost čistého výnosu, jinými slovy, dokud neklesnou všechny čisté výnosy na nulový bod (ovšem vzhledem k tomu, že není vždy dána ideální dělitelnost potřeb a odpovídajících jim nákladů, jest přesnější říci: dokud všechny čisté výnosy se co nejvíce nepřiblíží nule; to nechť má každý na mysli, až budeme příště mluvit o nulovém výnosu). Protože pak nejvyšší nekrytý postulát — postulát C — zůstává vždy týž, čili protože subtrahent zůstává vždy týž, musí — aby saldo bylo nulové nebo takřka nulové — býti obě subtractiva (t. j. subtrahent a minuend) stejně velká, resp. takřka stejně velká. Jde-li pak o týž druh nákladu, na př. peníze, představuje nejvyšší neuspokojený postulát vztažený na jednotku nákladovou hráz, u níž musí býti zastaveno další uspokojování postulátů v řadě o klesající intenzitě. Protože tedy všechny poslední kryté relativní hrubé výnosy po odečtení nejvyšších nekrytých musí nám dáti saldo nulové či takřka nulové výše, musí nejenom všichni tito poslední „odčitatelé“ s oním „odečítaným“ býti rovni či takřka rovni, nýbrž musí býti rovni i mezi sebou navzá-

jem. Vyrovnání se subtrahendem jest primární, vyrovnání mezi sebou navzájem jest sekundární. Jest tu tedy dvojí vyrovnání: nejprve minuendů se subtrahendem, pak minuendů mezi sebou. Obojí jako důsledek principu maximálního čistého výnosu relativního. Neboť kdyby tomu tak nebylo, kdyby na př. některý hrubý výnos nebyl při nějakém uspořádání konstelací potřeb uspokojen, ačkoliv byl důležitější než nějaký jiný, který uspokojen byl přes to, že byl nižší důležitosti, tak by to právě neznamenal nic jiného, než že nebyl dodržen princip nejvyššího čistého výnosu, že tedy nebylo tu jednání hospodářského.

To, co charakterisuje hospodaření, jest myšlenka maximálního čistého výnosu a nikoliv myšlenka vyrovnání, neboť tato jest pouze důsledkem oné, avšak nikoliv naopak. Lze říci: snaha hospodářícího člověka krýti svoje potřeby není dotud uspokojena, dokud v každé kategorii postulátů není hrubý výnos roven nebo takřka roven nule. To znamená, že hospodářící člověk tak dlouho jest činný, pokud jeho uspokojené relativní postuláty hrubého výnosu ještě převyšují svou intenzitou nejvyšší již neuspokojené. Samozřejmě dostaneme se na konec až k pocitům strasti a slasti, jako se dostaneme na konec až ku zjevům chtěným a nechtěným. Vyrovnají se tedy navzájem nejen uspokojené relativní postuláty hrubého výnosu, což zvláště zdůrazňuje Liefmann, nýbrž vyrovnají se i relativní uspokojené s nejvyššími relativními neuspokojenými, nebo se téměř vyrovnají — což Liefmann neuvádí. Aníž bych z toho chtěl snad formulovati nějaký nový „zákon o vyrovnání“, připomínám tuto okolnost jako další zajímavý důsledek úvahy o „maximu čistého výnosu“. Nelze tedy říci — jak to činí Liefmann — „člověk

nesnaží se dosáhnouti výnosu, nýbrž maximálního užitku a řídí se podle zákona o vyrovnání mezních výnosů“. Neboť člověk má na mysli všechny své postuláty (ježto vždy jde o chtění něčeho jako prostředku — tedy má na mysli všechny své potřeby), srovnává užitek se škodou jím podmíněnou (resp. obětovaným užitekem) — vždyť jen tehdy, jestliže jest užitek vykupován škodou, lze mluvit o hospodaření — srovnává tedy výnos s nákladem a snaží se po dosažení jich maximálního salda. Všechno ostatní, co jest jako snažení hospodařícímu člověku připisováno ve formě různých zákonů, jest buď důsledkem uvedené zásady, nebo jest nesprávné. Proto též zákon o vyrovnání mezních výnosů jest jen důsledkem naší zásady. Avšak ve vědě se konec konců snažíme poznati důvody a nikoliv důsledky, resp. následky. Ostatně každý laik hned pochopí, že vykupuje si vždy největší užitek nejmenší možnou škodou a uzná to beze všeho za základní motiv svého jednání. Bude však jistě velmi zaražen, budou-li jej ujišťovati, že vlastně snažil se po vyrovnání svých mezních výnosů; neboť to jest sice zajímavý postřeh, ježž jsem učinil jako důsledek oné jeho prve uvedené snahy, avšak nikdy to není hospodařícím člověkem vědomě chtěno, zamýšleno. Neboť stejným právem bychom mohli tvrditi, že bylo hospodařícím člověkem zamýšleno vyrovnání posledního krytého postulátu (mezního výnosu ve smyslu Liefmannově) s nejvyšším nekrytým a odvoditi z toho formulaci nového hospodářského zákona. Gossenovi platí můj obdiv, že první si uvědomil tento problém, neméně platí můj obdiv Liefmannovi, že jej ve svých hospodářských úvahách s takovou nevšední bystrostí dovedl postaviti a propracovati, musím však přesto trvati na tom, že pro

vědu jest nejdůležitější odvoditi všechny ony zákony a poučky z jednoho principu. Proto též, ačkoliv i myšlenku o vyrovnání mezních užiteků považuji za nevšední vědecký výkon, musím i ji, právě tak jako myšlenku zákona o vyrovnání mezních výnosů prohlásiti za pouhý důsledek a konsekvenci principu maximálního čistého výnosu. Teorie mezních užiteků jest teorií, jež obsahuje značné myšlenkové bohatství. Bezesporně ji však nelze užiti na všechny situace. Proto ty neúspěchy, když se hledalo v ní vysvětlení všech hospodářských problémů. Avšak stejně bylo opět nespravedlivé, dály-li se pokusy — jakmile se ukázalo, že není oním univerzálním prostředkem — vymýtiti ji vůbec z hospodářské teorie. Hodí se totiž vlastně jen na případy ztráty, a její podstata jest v tom, že domnívá se uvésti škodu, jež nám vznikne ztrátou nějakého prostředku, který byl schopen různého použití, na minimum tím, že ji převede na použití nejméně důležité ze všech oněch použití, jež přicházela v úvahu. Zde si musíme uvědomiti, že nestojíme před hospodářskou úvahou jen tehdy, když vykupujeme užitek škodou, nýbrž i tehdy, chceme-li zabrániti hrozící škodě nebo snažíme-li se zmírniti škodu nastalou, krátce: každé teleologické snažení po změně, jež nás má přivésti blíže k nějakému postulátu, nebo jež má zabrániti vzdálení se od něho, jest hospodářskou úvahou, jakmile při něm musíme učiniti rozhodnutí mezi dvěma postuláty jsoucími v kolisi. To nám ukazuje tato úvaha: princip maximálního čistého výnosu vyžaduje co největšího salda (mezi výnosem a nákladem), kterého lze, jak opět princip hospodárnosti blíže vysvětluje, dosáhnouti stejně dobře jak snížením nákladu, tak zvýšením výnosu, není-li mož-

no obojím způsobem zároveň. Jest ovšem samozřejmé, že vznik škody o sobě — na př. nějaké ztráty — není nikterak ještě nákladem, neboť pojem nákladu vyžaduje, aby škoda stala se dobrovolnou obětí, předsevzatou k dosažení užitku za ni vykupitelnému (výnosu). Onen pojem vyžaduje tedy, aby se škoda stala a jevila užitečnou, a proto stane se škoda nákladem teprve tehdy, mám-li na př. volbu mezi více škodami, neboť voliti znamená chtíti. Je-li škoda zvolena, je chtěna — totiž jako prostředek (aby bylo zabráněno větší škodě) — a pak jest užitečná a niž přestala býti škodou; jedním slovem: máme tu užitečnou škodu, t. j. **náklad**, pojem, který jest již hospodářský, či přesněji výlučně hospodářský. Působiti k tomu, aby náklad byl minimální, jest tedy úkolem čistě hospodářským. Mám-li tedy možnost volby mezi několika škodami, jest škoda zvolená nákladem; snaha tuto škodu zmenšiti odpovídá postulátu maximálního čistého výnosu. Poněvadž pak princip hraničních užitků nevyjadřuje nic jiného než snahu hospodářícího člověka způsobiti, aby utrpěná škoda byla co nejmenší, pokládáme za zcela správné své tvrzení z hořejších výkladů, že totiž princip hraničních užitků není než pouhou konsekvencí principu maximálního čistého výnosu. Mám-li na př. 4 jednotky určitého statku a 4 potřeby *A*, *B*, *C*, *D* o intenzitách 10, 8, 6, 4, kteréžto potřeby a každou z těchto potřeb mohu ukojiti vždy každou jednou jednotkou onoho statku, pak jest jisto toto: ztratím-li jednu jednotku onoho statku, usměrním ztrátu na potřebu *D* o nejmenší intenzitě — tato potřeba bude sice zbavena svého krytí, avšak škoda, již jsem utrpěl, bude takto nejmenší možná, neboť pouze 4 intenzity mých potřeb budou zbaveny krytí. Každá jinak provedená volba

zvýšila by moji subjektivní škodu. Tato potřeba o nejmenší intenzitě, jež před ztrátou byla ještě zásobou statků kryta, jest pro nauku o hraničním užitku měřítkem hospodářské hodnoty jednotky, z nichž skládá se zásoba statků (a to hodnoty statické čili situační).

d) Praktické možnosti použití zákona o maximálním relativním čistém výnosu.

Považuji za dokázané, že i myšlenka hraničního užitku dá se hladce odvoditi z postulátu maximálního čistého výnosu. To znamená, že tento postulát jest jakýmsi společným uzlem všech jednotlivých dosud v teorii národohospodářské odvozených zákonů, což svědčí o tom, že jest hospodářským postulátem **základním**.

Ba jeví se přímo jako přebytečné odvozovati zvláštní zákony pro spotřební a pro výrobní hospodářství. Neboť princip a mechanismus vzájemné souvislosti postulátů zůstává tu nezměněn, jen obsahová část doznává změny. Ať jde o snahu po vydělávání peněz, nebo užití jich k účelům spotřebním, vždy jest tato snaha ovládána žádostí maximálního čistého výnosu; jen v prvním případě dotýká se nashromáždění peněz, v druhém případě ukájení subjektivních potřeb. Rozdíl, který činí Liefmann ve své práci o zákonu vyrovnání mezních výnosů (Jahrb. f. N. Ö. u. St., B. III., Folge 1917) mezi hospodářstvím spotřebním a výdělečným, spočívá ve své podstatě v jeho výlučném subjektivismu, poněvadž podle jeho přesvědčení lze srovnávat výnos a náklad jen při spotřebě, t. j. pouze v rámci subjektivních pocitů. Protože však my nesdílíme tohoto jeho stanoviska a konstruovali jsme náklad a výnos jako pojmy čistě formální (které tedy

dopouštějí právě tak subjektivní, jako objektivní náplň), odpadá pro nás nutnost tohoto rozdělení na dvě části. Později provedl takové rozdělení na spotřební a výdělečné hospodářství Engliš, když počítá relativní náklad při vydělání peněžní jednotky („technické jednotky“) a „relativní užitek technické jednotky“ při jejím použití. Tento počet má sice svoje výhody v tom, že domněle převádí všechno hospodaření na jednu jedinou základnu, totiž na základnu peněžní, avšak jeho význam se vyčerpává pouze v peněžním hospodářství, což ovšem daleko nestačí pro hospodaření — jež právě každému lidskému jednání předchází. A ostatně, jak ukázáno, není tohoto počtu ani třeba, neboť vždy jde o počet maximálního relativního čistého výnosu, který jest opět podmíněn počtem maximálního relativního hrubého výnosu. A tento počet hrubého výnosu zůstane vždy týmž počtem hrubého výnosu, ať již jest práce nákladem a výdělek peněz hrubým výnosem, nebo použití peněz nákladem a ukájení potřeb hrubým výnosem. Rozhodně však jen v druhém případě vztahujeme hrubý výnos na peněžní jednotku, v případě prvého klademe jej do relace ku jiné nákladové jednotce, totiž jednotce práce (ať již to jest subjektivní jednotka strasti nebo jednotka objektivní — na př. jednotka času). Chci-li počítati oba výnosové počty touž jednotkou, nemusím nikterak měniti náš zákon maximálního výnosu na „zákon relativního nákladu technické jednotky“, neboť položení hrubého výnosu do vztahu k nákladové jednotce jest jen obráceným poměrem nákladu položeného do vztahu k jednotce hrubého výnosu. Jest tedy Englišův zákon pouze zákonem speciálním, který není nezbytně nutným, poněvadž lze jej vždy odvoditi ze základního zákona a posléze není často použitelným a to dokonce i v hospodářství peněžním, což zvláště platí

pro obor finanční vědy. To však již vypadá z rámce našich úvah. Jest tudíž možno vždy vzpomenouti tohoto počtu v rámci základního, všeobecného zákona, jako se to vyplatí vždy i pokud se týče jiných speciálních úvah, jako vyrovnání hraničních užiteků či teorie o hraničním užitku, avšak nelze všechny tyto zákony formulovati tak, jako by vyrůstaly ze svých vlastních samostatných kořenů, nýbrž vždy jen jako konsekvence jednoho a téhož zákona, kterým je zákon o maximálním relativním výnosu.

e) Daná zásoba statků (nákladových).

Když jsme rozebrali všechny problémy naskytnuvší se nám při úvahách o zákonu o maximálním relativním výnosu, zmínil bych se na konec ještě rád o jedné otázce, která se při řešení problémů výnosového počtu často naskytuje. Již v kapitolách o hodnotě jsme narazili na to, že jsme prováděli určitý počet, při němž jsme předpokládali určitou zásobu nákladového statku, kterou subjekt má k dispozici. S touto veličinou setkali jsme se opět v závěrečných kapitolách tohoto díla při stanovení zákona maximálního relativního výnosu, při jeho použití v jeho derivátech — a setkáváme se s ní u četných autorů, jak při hodnotných teoriích — tak zvláště u rakouské školy — tak i při stanovení různých zákonů — na př. u Engliše při zákonu o relativním užitku a jinde. Všude v této oblasti setkáváme se s příklady osvětujícími určité poučky, v nichž se předpokládá určitá řada potřeb a určitá zásoba nákladového statku. Osvětlili jsme si, jak se vytvoří u potřeb řada v jistém pořádku — totiž podle klesajícího hrubého výnosu — a řekli jsme dále, že ukojování potřeb bude se dít v tomto pořádku, dokud stačí zásoba nákladového statku. Jde nyní o to, abychom tuto veličinu podrobili

prozkoumání, neboť bez tohoto prozkoumání bychom se dopustili poklesku, že pracujeme s pojmem, který jsme blíže nestanovili — ač jej právě používáme jako komponenty při svých úvahách. Tohoto poklesku se dopustili četní autoři před námi.

Hospodařící subjekt ve svých úvahách při řešení kolísí — a to právě je specifická úvaha hospodářská — často vidí, že určitý prostředek slouží několika účelům. (Připomínáme hned, že tu pomíjíme kolise plynoucí z dvojsečnosti použití jednoho prostředku — viz níže.) Je-li tento prostředek dělitelný a stačí-li na více účelů, nestačí zpravidla na všechny účely, jež přicházejí v úvahu. Dojde tedy ku kolísím z obmezenosti jeho množství. A právě toto obmezené množství toho, o čem subjekt předpokládá, že bude moci býti upotřebeno jako prostředek pro více různých účelů (tedy statků — vzpomeňme definice „statek = zjev vhodný býti upotřebenu jako prostředek), jest ona zásoba, o níž nám jde. Pochodem logickým stane se z tohoto statku prostředek*); poněvadž pak jeho množství nestačí pro všechny účely, jichž jeho použitím chce subjekt dosíci, vznikne kolise a úvaha tuto kolisi řešící, vznikne hospodářská fáze a v ní jest tento prostředek nákladovým statkem *A*.

Jest tedy ona daná zásoba nákladového statku množství statku **téhož druhu**, který může býti upotřeben jako prostředek pro více účelů. Toto množství je v takové situaci, že subjekt předpokládá, že mu bude použití upotřebeného statku t. j. prostředku možné — což právě vyjadřujeme slovy „subjekt má k dispozici“.

---

*) Upotřebením, viz str. 112.

Všechno toto není nic v podstatě nového a jest to jen stanovení pojmu, s nímž pracujeme, kteréžto stanovení a domyšlení je naší povinností. Není však bez důležitosti připomenouti si při této příležitosti několik okolností:

- a) pojem „daná zásoba nákladového statku“ nemůže se vyskytovat při všech hospodářských úvahách, nýbrž jenom při těch, kde kolise vznikla z omezenosti prostředku. U kolisí vzniklých dvojsečností použití téhož prostředku nepřichází v úvahu.
- b) zákony, jež pracují s tímto pojmem — deriváty zákona o maximálním relativním výnosu — nevztahují se tedy na celé pole hospodářského myšlení. Na př. zákon o vyrovnání mezních užiteků — správně mezních výnosů — nepřichází v úvahu tam, kde vznikla kolise z dvojsečností použití téhož prostředku. Základní zákon maximálního čistého výnosu relativního platí všude, taktéž i princip hospodárnosti. Ony deriváty základního zákona slouží jen určité výseči hospodářského myšlení.
- c) O zásobě pracovní schopnosti mohli bychom mluvit tehdy, kdyby na př. náš čas v práci byl omezen, nebo množství pracovní schopnosti jinak určeno. V jiných případech platí, že subjekt pracuje, dokud se mu jeví jakýkoliv čistý výnos, jak víme. Kromě oněch výjimečných případů nelze tedy mluvit o zásobě pracovní schopnosti. Kam až v jejím použití subjekt půjde, řekne nám základní hospodářská úvaha, zákon o maximálním čistém výnosu relativním.

U všech druhů nákladových statků bude se při postupujícím úkoji potřeb jimi krytých zmenšovat čistý výnos relativní, až se přiblíží prakticky nulovému bodu. Tím nastane též ono známé vyrovnání — avšak to

nejen uvnitř „dané zásoby statků“ t. j. že poslední potřeby kryté jedním druhem statků budou se více méně vyrovnávat svým relativním čistým výnosem*) — nýbrž nastane vyrovnání i mezi jednotlivými druhy zásob statků, totiž tak, že všechny poslední potřeby tím kterým druhem statků kryté budou si navzájem rovny relativním výnosem čistým, neboť ten všude bude skoro nulový.

IV. Závěr.

Jest jistě velikou zásluhou brněnské školy (čímž myslím na určité typické vědecké tendence projevující se na právnické fakultě Masarykovy university), že položila důraz na filosofický základ vědecké práce — na noetiku svých vědních oborů. Nelze býti si jistu výsledky vědních badání, nejsou-li instrumenty, s nimiž pracujeme, přesné. Operuje-li věda pojmy, jež nejsou přesně určeny, neujasní-li si dále vědečtí pracovníci sám typický způsob vzniku pojmů svého vědního oboru, pohybuje se nutně i sebe plodnější badání na nejisté půdě a sebe geniálněji promyšlené vědecké konstrukce nemají dostatečné pevnosti. Bez přesně vytčené metodologie a pojmosloví podobají se často nádherným budovám postaveným na písku.

Viděli jsme nezřídka, že věda považovala hlavní své pojmy za dané a nepokládala nikterak za nutno zabývat se jich přesnou analysou či přesným určením. Při tom však tato okolnost vedla k tomu, že nevědomky kryl se často jedním termínem jednou ten a jindy zase onen pojmový obsah. A vedly se často houževnaté spory mezi vědci o tu kterou otázku, při čemž každý

---

*) Rozuměj: rel. čistým výnosem aktů je kryjících.

ze soupeřů myslil si pod tímž termínem jiný pojem — soupeři poráželi se tudíž stejně nekonečně jako marně. Nelze vůbec správně vésti polemiku o problému týkajícím se na př. státu, myslí-li si každý ze soupeřů pod pojmem „stát“ něco jiného. Musím buď dokázat, že soupeřův pojem státu je nesprávný sám v sobě či v metodě, již byl stanoven — a pak je spor vyřízen. Nebo se shodujeme v obsahu, který tento pojem kryje, a pak teprve má smysl další polemika o správnosti logického postupu, jakým se s tímto pojmem pracuje. Jestliže přece jen u pojmosloví jsme se ještě častěji setkávali aspoň se snahou podati definici hlavních pojmů — byť ponejvíce bez patřičné pečlivosti a jen s tendencí definovati aspoň nějak pojmy, s nimiž se pracuje — skoro naprosto chybělo uvědomení si toho, že jednotlivé obory vědní odlišují se od sebe zvláštností metody poznávací a že pojmy i myšlení toho kterého oboru musí vykazovati naprostou homogeneitu. V pojmech a způsobu myšlení jednoho oboru vědního setkávali jsme se se všemi možnými prvky vzatými z oborů jiných.

Nikde nedosáhl tento synkretism většího měřítka než ve vědách logistických — na př. právních a národohospodářských. Ve vědě právní setkávali jsme se s prvky sociologickými, přírodovědeckými a jinými. Vedly se spory, v nichž argumenty právnícké vyvracely se argumenty biologickými, tvořily se právní nauky mající sociologický základ a opírající se o přírodovědecké myšlení. Naskytovaly se problémy, jež byly neřešitelné, protože vznikly z myšlení, jež pracovalo prvky cizorodými, takže bylo vlastně požadováno, aby jeden způsob myšlení řešil otázky jiného způsobu myšlení, což nelze.

Bylo zásluhou prof. Weyra, že ukázav na důležitost výlučnosti poznávacích metod pro jednotlivé vědní obory, provedl očistu myšlení právníckého od všech cizích prvků. Jeho „ryzí nauka právní“ (nebo „normativní teorie“, jak nejčastěji — byť již méně přesně — bývá nazývána) znamená novou epochu právní vědy, neboť jí přinesla homogeneitu myšlení a pojmů a dala tím konečně bezpečný základ pro další badání na tomto poli.

Podobnou zásluhu pro vědu hospodářskou má Engliš, který obdobně určil metodologii myšlení hospodářského a první přikročil vědomě k určení některých pojmů své vědy jednotným způsobem myšlení.

Jemu tedy je blízká i moje práce, jíž se snažím o položení noetických základů pro hospodářské myšlení. Ukázalo se během práce, kde se podstatně liším od výsledku dosavadního badání a kde vyplňuji mezery, jež dosavadní badání nechalo nevyplněny. Panující teleologické teorii hospodářské zůstane zásluha snahy o jednotnost hospodářského myšlení. Ukázalo se mi však, že již její vytčení teleologie jako „pozorovacího způsobu“ není správné a zároveň, že její pojmosloví není nikterak bezvadné. Ještě větší nesrovnalosti a mezery našel jsem tam, kde jde o určení teleologického myšlení a jeho dvou odvětví, techniky a hospodářství — a dále v myšlení hospodářském samém.

Byl jsem nucen budovati svoji konstrukci hospodářské noetiky od začátku. Při jejím budování naskytla se spousta nových problémů, často vrátil jsem se opět k myšlenkám z počátků své vědecké práce, byť ovšem v rouehu a rámci svých nových poznatků. Kdo zná potíže přesné práce metodologické, jež nad jiné vyžaduje pečlivosti a přesnosti myšlení ve všech podrobnostech,

nepodiví se, že toto moje dílo je výsledkem práce několika roků. Přepočoval jsme svoji konstrukci nejprve v jednotlivých úsecích samostatnými pracemi, jež jsem tu částečně shrnul a doplnil rozsáhlými výklady, jichž jsem dosud veřejnosti nepředložil.

Jsem dalek tvrzení, že je má konstrukce na věky nevyvratnou. Avšak pokud moje síly stačily, snažil jsem se přezkoumati ji co nejpečlivěji a nenašel jsem posléze na ni vad. Kde dříve jsem se mýlil, otevřeně jsem svoje vývody opravil — a mohu říci, že všechny poznatky tu obsažené byly několikrát váženy a znovu rozbírány, některé měněny a opraveny i vícekrát, než jsem se odhodlal je uveřejniti. Kromě toho podávám konstrukci jednotnou. Věnoval jsem veškeru péči, abych určil a ovládl přesně metodu poznávání svého oboru, a vždy jsem bedlivě hleděl, aby zachována byla naprostá homogeneita a jednotnost mých poznatků. Jeden musí býti ve shodě se všemi ostatními — že tato snaha sama nás může přivést k důležitému poznání, lze viděti na př. na zákonu o maximálním relativním čistém výnosu, jenž se ukázal býti jednotným pramenem jiných, dosud samostatně uvažovaných pouček. Totéž platí o mnohých jiných poznacích, jak je z díla zřejmo — najmě v jeho III. knize.

Tímto svým dílem jsem chtěl dáti hospodářskému badání pevný základ. Dílo zahrnuje všechny důležité noetické problémy hospodářského myšlení. Leckde — na př. v kapitolách o spoření a hodnotě — je již naznačeno další použití těchto metodologických poznatků. — Ať již najde mé dílo kladné přijetí a bude sloužit jako noetický základ k dalšímu hospodářskému myšlení — nebo vzbudí nesouhlas, myslím, že vždy vykoná své poslání. Neboť i v druhém případě pohne snad ty, kteří nebudou souhlasiti, aby aspoň samostatně pokusili se

o zbudování těch základů, bez nichž nelze budovu hospodářské vědy solidně postavit. Proto nepochybuji, že mé dílo vykoná své poslání i tehdy, setká-li se s nesouhlasem, neboť nesouhlas a pochyby to jsou, co nejvíce žene lidského ducha k dalšímu poznání.

To pak právě jsem sledoval při své práci, abych přispěl k onomu kroku dopředu na cestě lidského ducha za poznáním. Sobě i jiným, kteří půjdou dále. Vědomí spoluúčasti na novém poznání je právě ta nejkrásnější odměna za práci vědce.

O B S A H

	Strana
Předmluva vydavatelů	7

První kniha.

Teleologie jako způsob myšlení. (Str. 15—78)

I. Úvod a rozhled do dosavadních výsledků badání o teleologii	17
1. Vývoj	17
2. Souhrn výsledků panujícího učení	21
II. Útvar zásady o dostatečném důvodu v te- leologii	23
1. Běžné učení	23
2. Teleologie a obrácená kausalita	27
3. Účelovost (finalita) a ratio sufficiens essendi	31
4. Účelovost a metalogická pravda	33
5. Účelovost jako logická racionalita	35
III. Logická racionalita a její vztah k ostat- ním útvarům zásady o dostatečném dů- vodu	55
1. Poznámka terminologická	55
2. Počet útvarů zásady o dostatečném důvodu	57
3. Poznávací způsob kausálních a logických věd: ob- zvláště logický soud zde i tam	64
IV. Důsledky poznatku, že logická rationa- lita je jedině vhodným racionálním útva- rem pro teleologii	70
V. Závěr a shrnutí poznatků	75

Druhá kniha.*Teleologické pojmy. (Str. 79—132)*

I. Úvod	81
II. Teleologické pojmy	84
1. Všeobecně	84
2. Účel a prostředek	86
3. Užitečnost a škodlivost	88
4. Užitek a škoda	92
5. O prostředku zvláště	99
6. Potřeba	101
7. Upotřebitelnost	103
8. Statek	116
9. Vznik teleologické hierarchie	119
III. Závěrečné slovo o teleologických pojmech a jich teleologické povaze	128

Třetí kniha.

Formální vědní odvětví teleologického myšlení: technické (technická fáze) a hospodářské (hospodářská fáze). (Str. 133—352)

I. Rozhled	135
II. Forma myšlení technického	136
1. Všeobecně	136
2. Technická fáze	137
3. Kriteria technického myšlení	140
III. Forma myšlení hospodářského	141
1. Základní možnost chtění dvou či více postulátů zároveň	141
A. Rozdělení	141
B. Paralelní postuláty	141
C. Kolidující postuláty	141
a) Kolise postulátů jako následek omezenosti prostředku	142
b) Kolise postulátů plynoucí z dvojsečnosti použití jednoho a téhož prostředku	142
2. Vznik a podstatné složky hospodářského myšlení: hospodářská fáze a její schema	144

	Strana
3. Rozdíly technického a hospodářského způsobu myšlení	147
A. Teleologický rozsah a různé fáze	147
B. Hospodářské pojmy	147
4. O hospodářských pojmech zvláště	148
A. Náklad a výnos	148
a) Analýza pojmů nákladu a výnosu	148
b) Konstruktivní výstavba pojmů nákladu a výnosu	150
c) Charakteristické znaky pojmů nákladu a výnosu	153
a) Znaky pojmu nákladu	153
b) Znaky pojmu výnosu	157
d) Definice pojmu nákladu a výnosu	158
e) Zjevy, jež můžeme podřaditi pod pojem nákladu	159
f) Rozdíl technických pojmů užítka a škody a hospodářských pojmů nákladu a výnosu, ačkoli tyto jsou teleologicky také užítkem a škodou .	160
g) Rozdíly mé konstrukce pojmu nákladu a výnosu od obvyklého pojetí těchto pojmů	161
B. Spoření (a hospodaření)	162
a) Úvod	162
b) Pojmový obsah výrazu spoření, obzvláště diferenciace pojmů „hospodaření a spoření“	163
c) Dvojakost povahy nákladu, důležitá vzhledem k pojmu spoření	168
d) Spoření v přeneseném smyslu	172
e) Závěr	175
C. Hodnota hospodářská	177
a) Úvod	177
b) Dogmatický přehled učení o hospodářské hodnotě	178
c) Rozdělení pojmů hodnoty a společná úvaha pro všechny druhy hospodářské hodnoty	186
d) Hodnota statická (neboli situační) jakožto hospodářská	189
a) Úvod. Hospodářsky formální povaha hodnoty statické (situační)	189
b) Hospodářská povaha situační hodnoty	192
c) Rozdíl mezi situační hodnotou a užítkem	201
d) Hospodářská relevance situační hodnoty	216
e) Hodnota směnná a hodnota dynamická	218
a) Úvod	218

	Strana
β) Hodnota směnná	219
γ) Hodnota dynamická	226
5. O hospodářské fázi zvláště	242
a) Rozhled	242
b) Soběstačnost (autarkie) hospodářské fáze a nepostradatelnost všech jejích členů	243
c) Články hospodářské fáze	246
a) Dvojí pojem nákladu uvnitř jedné hospodářské fáze	246
aa) Všeobecně	246
bb) Vyvrácení námitek proti nákladové povaze postulátu C v případě kolise, plynoucí z omezenosti prostředků (negativní důkaz dvojího nákladu)	250
cc) Positivní důkaz dvojího nákladu v jedné a téže hospodářské fázi	257
dd) Rozdíly obou nákladových pojmů A a C	258
aa) Rozdíl v povaze obou nákladů	258
$\beta\beta$) Rozdíly obou nákladů, spočívající v jich upotřebitelnosti pro zjištění výnosových počtů	260
aaa) Pojem a dvojí druh výnosových počtů	260
bbb) Funkce obou nákladů se zřetelem ku zjištění obou výnosových počtů	263
β) Výnos B a přímý náklad C a jich postavení jako složek při čistém výnosovém počtu hospodářské fáze	270
aa) Rozhled	270
bb) Proč lze vždy srovnávat pouze dva postuláty?	271
cc) Které postuláty fungují jako postuláty B a C	272
γ) Kritický postulát D hospodářské fáze (jediný účel této fáze)	275
aa) Postulát D jako kritický účelový postulát	275
bb) Postulát D explikativním (poznání umožňujícím) účelovým postulátem	277
aa) Úvodem	277
$\beta\beta$) Abychom vysvětlili chtěné akty, nemusíme vystoupiti až k nejvyššímu postulátu	279

	Strana
γγ) Kritický postulát <i>D</i> je myslitelný buď autoskopně nebo heteroskopně	283
δδ) Která data máme k dispozici ohledně postulátu <i>D</i> , ať již autoskopního nebo heteroskopního	285
aaa) Ve sféře postulátu <i>D</i> musí se nalézáti jak <i>B</i> tak <i>C</i>	285
bbb) Společná užitečnost <i>D</i> jest dána jak u <i>B</i> tak u <i>C</i> . Poměr těchto jednotlivých užitek k užítku společnému	286
ccc) Poznatek, že postulát <i>D</i> jest vyšší teleologický pojem a důsledky z toho plynoucí	287
d) Odlišnost konstrukce hospodářské fáze v celku i jejích členů od dosavadních pojetí hospodářské konstrukce	288
α) Hospodářská fáze jako celek	288
β) Odchylné pojetí jednotlivých členů hospodářské fáze a pojmů výnosových (nákladu a výnosu) zvláště	289
aa) Výnosové pojmy mé konstrukce jsou hospodářsky formální, proto platí jak pro subjektivní tak i objektivní sféru	290
aa) Liefmannovo pojetí nákladu a výnosu	290
ββ) Náklad a výnos v pojetí Englišově	295
γγ) Společné východisko obou učení je mylné, byť ovšem velmi láká k omylu	298
bb) Výnosové pojmy jsou podle mého pojetí povahy výlučně hospodářské	301
cc) V rámci téže hospodářské fáze máme dvoji pojem nákladu (náklad přímý a nepřímý)	302
dd) Zhodnocení tří uvedených odchylek	304
6. Podstata „hospodářskosti“: vznik zákona maximálního čistého výnosu	307
a) Výsledkem povšechného zkoumání jest alternativa: buď postulát kritický, nebo diakritický	307
b) O kritickém postulátu zvláště	309
c) O diakritickém postulátu zvláště: zákon hospodářskosti, ekonomický princip	311

	Strana
d) Pravý význam diakritického postulátu: rozřešení konfliktu dvou kolidujících postulátů ve smyslu největšího relativního výnosu; hospodárskost jako kvalita, která uvedenou kolisi předpokládá a vy- žaduje jejího rozřešení v naznačeném smyslu . . .	318
7. O zákonu maximálního relativního výnosu zvláště . . .	322
a) Zákon o čistém výnosu v Liefmannově pojetí . . .	322
b) Postulát maximálního relativního a maximálního absolutního čistého výnosu	332
c) Zákon čistého výnosu a Liefmannův zákon o vy- rovnání hraničních výnosů	338
d) Praktické možnosti použití zákona o maximálním relativním čistém výnosu	343
e) Daná zásoba statků	345
IV. Z á v ě r	348

Přehled prací

PROF. DR. LOEVENSTEINA

---

1. Cedulové bankovníctví ve Spojených státech severoamerických a jeho nejnovější úprava. (Knihovna Sborníku věd právních a státních, svazek XXX., Praha 1915.)
2. O koncentraci peněžnictví ve Spojených státech severoamerických. (Peněžní revue, roč. I., čís. 4, 5, 7, Praha 1913.)
3. Kritika hlediska Böhm-Bawerkova na strast práce v subjektivním hodnocení. (Sborník věd právních a státních, roč. XVII., Praha 1916.)
4. Neplodnost hodnotné teorie rakouské školy pro vysvětlení směny. (Sborník věd právních a státních, roč. XIX., Praha 1919.)
5. Hodnotná teorie jako složka cenotvorná. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. I., Brno 1922.)
6. Finanční věda v rámci národohospodářské noetiky. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. II., Brno 1923.)
7. Noetické základy vrchních pojmů hospodářské vědy. (Jubilejní vědecký sborník České vysoké školy technické v Brně, 1924.)
8. Relativní užitek v rámci hodnocení. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. III., Brno 1924.)
9. Zdatnost poplatná. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. IV., Brno 1925.)
10. Daně přímé a nepřímé. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. V., Brno 1926.)
11. Výnosové daně a progresivní metoda zdaňovací. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. VI., Brno 1927.)
12. Užívání obchodní směnky. (Průmyslový věstník, roč. XIV., čís. 5, Praha 1927.)
13. O jednotnou konstrukci finanční vědy. (Sbírka spisů právních a národohospodářských, svaz. XL., Brno 1929.)
14. Naše veřejné finanční vztahy mezinárodní. („Československá vlastivěda“, díl VI., nakl. „Sfinx“, Praha 1930.)
15. Spoření, jeho pojem a funkce hospodářská. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. VIII., Brno 1929.)

16. Teleologické a národohospodářské pojmy. (Časopis pro právní a státní vědu, roč. XIII., Brno 1930.)
17. Teleologie jako myšlení ve zvláštní soustavě pojmů. (Sborník prací k padesátým nar. Karla Engliše, Praha-Brno 1930.)
18. Hospodářská hodnota (situační). (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. IX., Brno 1930.)
19. Sporné otázky teleologické konstrukce. (Moje hospodářská konstrukce ve světle odmítavé kritiky.) (Sborník věd právních a státních, roč. XXX., Praha 1930.)
20. Kritické poznámky k Englišově „Teleologii jako formě vědeckého poznání“. (Naše věda, roč. XII., Praha 1931.)
21. Kritische Betrachtung über die Engliš'sche Publikation „Begründung der Teleologie als Form des empirischen Erkennens“. (Prager Juristische Zeitung, seš. 18, Praha 1931.)
22. Teoretická analýsa vzniku světové hospodářské krise. (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy university, roč. X., Brno 1931.)
23. Diagnosa a léčení světové krise. (Nákl. Orbis, Praha 1931.)
24. Die Weltwirtschaftskrise, ihre Diagnose und Therapie. (Nákl. R. M. Rohrera, Brno 1931.)
25. Moje teorie světové krise ve světle teorií jiných. (Hospodářská politika, roč. 6, Praha 1932.)
26. Mírové smlouvy jako příčina krise. (Hospodářská politika, roč. 6, Praha 1932.)
27. Světová krise a podkonsum. (Hospodářská politika, roč. 6, Praha 1932.)
28. Světová hospodářská krise a hodnota peněz. (Publikace Sociálního ústavu ČSR., čís. 56, Praha 1932.)
29. Je možno léčiti podkonsum? (Přítomnost, roč. IX., Praha 1932.)
30. Reparace a krise. (Sborník věd právních a státních, roč. XXXII., Praha 1932.)*
31. Die Weltkrise, der Unterverbrauch und der Geldwert. (Nákl. J. G. Calve, Praha 1932.)
32. Capitalism at the Cross-Roads. (Nákl. Orbis, Praha 1932.)
33. Formální vědní odvětví teleologického myšlení technické (technická fáze) a hospodářské (hospodářská fáze). (Pocta k sedmdesátým naroz. prof. Dr. Cyrila Horáčka, Praha 1932.)
34. Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Noetik. (Nákl. J. G. Calve, Praha 1932.)
35. Velká teleologie. (Nákl. Fr. Řivnáče, Praha 1934.)

*) Počínaje touto prací jde o vydání posmrtná.

